

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAZİ ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BÂBUR MİRZA’NIN
ESERLERİNDEKİ İKİLEMELER

Nimet CEYLAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA, 2009

T.C
ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

GAZİ ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BÂBUR MİRZA’NIN
ESERLERİNDEKİ İKİLEMELER

Nimet CEYLAN

Danışman: Prof. Dr. Deniz ABİK

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ADANA, 2009

ÖZET

GAZİ ZAHİRÜDDİN MUHAMMED BÂBUR MİRZA’NIN ESERLERİNDEKİ İKİLEMELER

Nimet CEYLAN

Yüksek Lisans Tezi, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı

Danışman: Prof. Dr. A. Deniz ABİK

Haziran 2009, 484 Sayfa

Bu çalışmada ikilemeler farklı açılardan ele alınmıştır. Çalışmanın amacı, Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza’nın dört eserinden derlediğimiz ikilemeler ışığında, Türkçenin tarihi dönemlerinden beri kullanılagelen bir anlatım biçimi olan ikilemelerle ilgili problemleri ortaya koymak ve onlara küçük de olsa bir çözüm üretmektir.

Çalışmanın giriş bölümünde ikileme için araştırmacılarca kullanılan terimler belirtilmiş, bu çalışmada tercih edilen terimler de ifade edilmiştir. Bu bölümde ayrıca ikilemenin tanımı yapılmış ve diğer araştırmacıların tanımlarına, konuyla ilgili fikir ve saptamalarına yer verilmiştir.

İnceleme bölümünde ikilemeler ses benzerliği, yapı, anlam, köken, sözcük türü, işlev ve sözdizimindeki işlevleri açısından ele alınmıştır. Aynı sözcüğün tekrarıyla oluşturulan kuruluşlar aynen tekrarlar adıyla yapı bölümünde; sayılarla oluşturulan ikili yapılar da sayılarla oluşturulan ikilemeler adıyla sözcük türü bakımından yapılan sınıflama içinde incelenmiştir. Bu bölümde sıklık çalışması ve ikileme dizini de verilmiştir.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise taranan metinlerden elde edilen ikilemelerin sayısı, hangi ikilemelerin hangi bölümde en çok kullanıldığıyla ilgili sayısal veriler aktarılmış ve ikilemelerle ilgili bizim çalışmamızdan elde edilen sonuçlar değerlendirilmiştir.

Anahtar Sözcükler: İkileme, Hendiadyoin, Yineleme, Çağatay Türkçesi, Babür

ABSTRACT**REDUPLICATIONS IN THE MASTERPIECES BY GAZİ ZAHİRÜDDİN
MUHAMMED BABÜR MİRZA****Nimet CEYLAN****Master Thesis, Turkish Language and Literature Department****Supervisor: Prof. Dr. A. Deniz ABİK****June 2009, 484 Pages**

In this study, reduplications, a sort of expression, having been used since the Historical Period of Turkish are researched in various aspects. This study aims to figure out the problems that reduplications have been confronted and at least find a solution for them (in Gāzi Zahirüddin Muhammed Bābur Mirza's researches).

In the introduction part of the study, the terms used for reduplications by researchers are well defined. Also the preferred terms are stated in this study. Beyond this, in this part, what reduplication means is defined and given place to other researchers' definitions, their ideas and determinations about this topic.

In the analysis part, reduplications are handled in the course of their phonological resemblance, structure, semantic, etymological, part of speech, functions and syntactic functions. Reduplications, formed with the re-use of the same word are examined as repetition of same words in structure part, the reduplications formed with numbers are examined as reduplicated numbers in the classification of part of speech part. In this part how often reduplications are used and the concordances of reduplications are given.

In the conclusion of this study, the number of reduplications obtained from examined texts and numerical datum of which reduplications used in which part and how often they are used are cited and the results gotten from our study about reduplications are evaluated.

Keywords: Reduplication, Hendiadyoin, Repetition, Chagatai Turkish, Babur

ÖNSÖZ

Türkçede ikilemeler sık başvurulan fakat buna rağmen bazı konularda hâlâ tamamen aydınlatılamamış yönleri bulunan bir anlatım biçimidir. Bu nedenle ikileme, çalışılmaya devam edilecek olan bir konudur.

Bu çalışmanın amacı Bâbü’ün dört eserinden derlenen örnekler esas alınarak ikileme konusunu bütün yönleriyle değerlendirmektir. Bu nedenle Bâbü’ün *Baburnama I, II, III; Mübeyyen Der Fıkh; Bâbü Dîvânı; Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi* adlarını taşıyan dört eserini taradık ve çalışmamızı bu yolla elde ettiğimiz ikilemeler üzerine oluşturduk. Çalışmamız, son derece ilgi çeken bir konunun tarihi dönem metinlerinden yola çıkılarak yapılması dolayısıyla önemlidir. Çalışmamızda ikilemeleri, ses, hece, yapı, köken, anlam, sözcük türü, anlamsal işlev ve cümle ögesi gibi çok farklı açılardan ele aldık. İkilemelerin kaç yerde geçtiğini ortaya çıkarmak için bir ikileme sıklığı tablosu da oluşturduk. Ayrıca ikilemelerin geçtiği yerleri kolayca bulabilmek amacıyla çalışmamızın sonuna bir de ikileme dizini ekledik.

Bu çalışma sırasında benden yardımlarını esirgemeyen başta danışman hocam Deniz Abik’e, ardından çeşitli sözcüklerin anlamlandırılması ve köken araştırmasında fikir veren değerli oda arkadaşlarım ve hocalarım Fatma Koç Özkul ve Zeynep Hesen’e, önsöz bölümünü İngilizceye aktaran değerli arkadaşım ve hocam Narbibiş Şammayeva’ya ve çalışma boyunca manevi desteğini hiç eksik etmeyen değerli dostum ve hocam Fatma Selva Sezen’e, Farsça Sözlük’ün kullanımında yardımcı olan sevgili öğrencim Ali Şir’e, teknik işlerde yardımını gördüğüm sevgili yeğenim Uğurcan Kaman’a ve Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu’nun çok değerli çalışanlarına en derin teşekkürlerimi sunarım.

Bu araştırmam Çukurova Üniversitesi Araştırma Fonu tarafından desteklenmiş olup proje numaram: FEF2007YL15’tir.

Nimet Ceylan, 2008

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
ÖNSÖZ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	viii
0. GİRİŞ.....	1
0.1. İkilemelerle İlgili Çalışmalar.....	2
0.2. Çalışmada Uygulanan Yöntem.....	15
0.3. Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza Döneminin Siyasî - Edebî Görünümü ve Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın Eserleri.....	19

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BENZERLİĞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER	24
1.1. Ön Ses Benzerliği Olan İkilemeler.....	24
1.2. İç Ses Benzerliği Olan İkilemeler.....	27
1.3. Son Ses Benzerliği Olan İkilemeler.....	29

İKİNCİ BÖLÜM

HECE DİZİLİŞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER	33
2.1. İlki Az Heceli İkincisi Çok Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	33
2.2. İlki Çok Heceli İkincisi Az Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	38
2.3. Eş Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	40

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPI BAKIMINDAN İKİLEMELER	48
3.1. Basit Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	48
3.1.1. İki Sözcüğü de Yalın Halde Bulunan İkilemeler	48
3.1.2. Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	80

3.1.2.1. Ad Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	80
3.1.2.2. Eylem Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	85
3.2. Türemiş Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	87
3.2.1. Addan Türetilen Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	88
3.2.2. Eylemden Türetilen Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	89
3.3. Yansıma Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	93
3.4. Tekrarlanan Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	93
3.4.1. Aynen Tekrarlar.....	94
3.4.1.1. Adların Tekrarıyla Oluşan İkilemeler.....	94
3.4.1.2. Eylemlerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler.....	105
3.4.2. Ses Tekrarlı İkilemeler.....	107
3.5. Birlemeler.....	109

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖKEN BAKIMINDAN İKİLEMELER 116

4.1. Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	116
4.2. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Yabancı Kökenli Sözcüklerden Oluşanlar...	142
4.2.1. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Arapça Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	142
4.2.2. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Farsça Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	143
4.3. İlk Sözcüğü Yabancı İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenlilerden Oluşan İkilemeler..	145
4.3.1. İlk Sözcüğü Farsça İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	145
4.3.2. İlk Sözcüğü Arapça İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	147
4.4. İkisi de Yabancı Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler.....	148
4.4.1. Arapça Kökenli Olanlar.....	148
4.4.2. Farsça Kökenli Olanlar.....	183
4.4.3. İlki Arapça İkincisi Farsça Kökenli Olanlar.....	194
4.4.4. İlki Farsça İkincisi Arapça Kökenli Olanlar.....	200
4.4.5. Diğer Dillerden Giren Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler.....	208

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANLAM BAKIMINDAN İKİLEMELER 215

5.1. Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar.....	215
5.2. Yakın Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar.....	224
5.3. Karşıt Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar.....	267

ALTINCI BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRÜ BAKIMINDAN İKİLEMELER 276

6.1. Adlarla Kurulan İkilemeler.....	277
6.1.1. Sayı Adlarıyla Oluşturulan İkilemeler.....	311
6.1.1.1. Asıl Sayılarla Oluşturulan İkilemeler.....	312
6.1.1.2. Üleştirme Sayı Sıfatlarıyla Yapılan İkilemeler.....	322
6.1.1.3. Her İki Sayıdan Sonra Ad Alarak Oluşan İkilemeler.....	322
6.1.1.4. Üçlü Sayılardan Oluşan Birlikler.....	325
6.2. Sıfatlarla Kurulan İkilemeler.....	326
6.3. Eylemlerle Kurulan İkilemeler.....	333
6.4. Zamirlerle Kurulan İkilemeler.....	333
6.5. Ünlemlerle Kurulan İkilemeler.....	334

YEDİNCİ BÖLÜM

ANLAMSAL İŞLEVLERİ BAKIMINDAN İKİLEMELER 335

7.1. Pekiştirme İşlevli İkilemeler.....	335
7.2. Abartma İşlevli İkilemeler.....	380
7.3. Beraberlik İşlevli ikilemeler.....	382

SEKİZİNCİ BÖLÜM

8. CÜMLE ÖĞELERİNDE İKİLEME 393

8.1. Yükleme İkileme	392
8.2. Öznede İkileme	404

8.3. Nesnede İkileme.....	415
8.4. Tümleçte İkileme.....	423
8.4.1. Zarf Tümlecinde İkileme.....	423
8.4.2. Dolaylı Tümleçte İkileme.....	440

DOKUZUNCU BÖLÜM

SIKLIK	447
---------------	------------

ONUNCU BÖLÜM

SONUÇ	450
--------------	------------

KAYNAKÇA.....	461
EKLER.....	468
ÖZGEÇMİŞ.....	484

KISALTMALAR LİSTESİ

a.a: aynı anlam

bkz: bakınız

mec: mecaz

Ar: Arapça

Ç: Çince

BD: Babür Divanı

ÇTİL: Çağatay Tilining İzahlık Luğati (Ahavudun ve diğerleri, 2002).

UTİL: Uzbek Tilining İzohli Lugati (Marufov, 1981)

ETG: Eski Türkçenin Grameri

Far: Farsça

Kr: Kırgızca

T: Türkçe.

TS: Türkçe Sözlük

DS: Derleme Sözlüğü

DTS: Drevne Tyursky Slovar (Şerbak ve diğerleri , 1969).

KRC: Kırgızko-Russiy Slovar

KTKE: Kırgız Tilinin Kısaça Etimologiyalık Sözdüğü (bkz. Seydakmatov, 1988).

MTS: Moğolca-Türkçe Sözlük

ÖS: Özdöşürülgön Sözdör - Sözdük.(bkz. Karasayev, 1986).

ETG: Eski Türkçenin Grameri (Gabain, 1995),

BN: W. M. Thackston, Jr., 1993 : Zahiruddin Muhammad Babur Mirza : Bāburnāma I-II-III, Cambridge. (Thackston, 1993).

OT: Osmanlı Türkçesi

0. GİRİŞ

İkileme pek çok dilde yararlanılan bir anlatım biçimidir. *İkileme*, anlamı kuvvetlendirmek, vurgulamak ve güzelleştirmek için aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya eş, yakın ya da karşıt anlamlı sözcüklerin yan yana kullanılmasıyla elde edilir. Temel olarak anlamı kuvvetlendirmek için kullanılan ikilemeler Türkçede de çok sık başvuru alan biçimlerdir.

İkileme konusu fazla ilgi çeken ve üzerinde çok inceleme yapılan bir konudur. Bununla birlikte gerek terim gerek kullanılan terim kapsamına alınan yapılar bakımından araştırmacılar arasında farklı düşünceler vardır. *İkileme* kavramı için dilimizde Osmanlıcada ‘*atf-ı tefsiri*’, günümüz Türkçesinde ‘*tekrar, yineleme, ikileme, hendiadyoin, kelime koşması, ikizleme, koşma, koşaç, söz yığı, sıralama, katmerleme, eşanlamlı ikizlemeler, çift sözler, reduplikasyon*’ şeklinde değişik tanımlar yapılmıştır. Aynı terim karmaşasının başka dillerde de yaşandığı gözlenmiştir. İngilizcede *ikileme* terimini *reduplication* veya *reduplication dual*, Fransızcada *hendiadyoin, redoupliment* ve Almandada ‘*Verdoppelung, Zwillingformen, Hendiadyoin, Geminatio, Reduplikation*’ yapıları karşılamaktadır.

İkileme pek çok çalışmada değişik biçimde tanımlanmıştır. *Türkçe Sözlük*’te ikilemenin tanımı “*İkileme: Anlamı güçlendirmek için aynı kelimenin tekrarlanması, anlamları birbirine yakın, karşıt olan veya sesleri birbirini andıran kelimelerin yan yana kullanılması: yavaş yavaş, irili ufaklı, aşağı yukarı gibi*” şeklinde yapılmıştır (2005; 948). Berke Vardar *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*’nde ikilemenin tanımını şöyle vermiştir: “Anlama güç katmak amacıyla bir birimi, seslemi yineleme, aralarında benzerlik bulunan birimleri art arda kullanma: ölen ölene, güzel güzel, ev mev, vb.”. Vardar bu tanımla birlikte *ikileme* teriminin Batı dillerindeki karşılığını da vermiştir: Alm. *Geminatio, Verdoppelung, Reduplikation*, Fr. *geminatio, redouplement, reduplication*, İn. *geminatio, reduplication* (Vardar, 2002; 119).

Korkmaz’ın *ikileme* tanımı ise şöyledir: “Aralarında belli bir ses düzeni bulunan biçim ve anlamca birbiriyle ilişkili olan aynı, yakın ya da zıt anlamlı iki veya daha çok kelimenin tek bir kelime gibi anlam göstermek üzere yan yana gelmesi ile oluşturulan kelime grubu” olarak tanımlamış ve ikilemeleri yapı olarak değerlendirmiştir: Aynı kelimenin tekrarı ile kurulanlar: teker teker; Eş veya yakın anlamlı kelimelerle kurulanlar: köşe bucak; Zıt anlamlı kelimelerle kurulanlar: iyi kötü;

Aynı kelimenin ön sesinin değiştirilerek tekrarlanması ile kurulanlar: ayak mayak (Korkmaz, 2003; 82-83).

0.1. İkilemelerle İlgili Çalışmalar

Çağatay, “Uygurcada Hendiadyoinler” adlı makalesinde konuyu çeşitli açılardan ele almıştır. “Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir ifade etmesine Hendiadyoin (Hend.) denir. Hendiadyoinler ekseriya iki sinonimden ibarettir. Yani her iki kelime de aynı manaya gelen ayrı ayrı kelimeler olup, bunlar ayrı ayrı da aynı manada kullanılabilirler. Mesela yorgun argın, delik deşik, bıkmak usanmak, bitmek tükenmek, yalvarmak yakarmak, köşe bucak, uç bucak, şura bura, şu bu, vb. Bunların yanında birbirini tamamlayan, bazen de birbirinin karşılığı ve hatta zıddı olan kelimelerden mürekkep Hend.ler vardır ki bu gibi teşkillerin kısımlarına antonyme deriz. Mesela. üst baş, yemek içmek, saz söz, düğün dernek yahut ana baba, karı koca, iyi kötü, yaz kış, konar göçer vb” (1942; 29-30). Çağatay bu tanımdan sonra ikilemeleri fonetik (1942; 33), şekil (1942; 35), anlam (1942; 39) yönlerinden değerlendirmiştir.

Emre, *Türk Dilbilgisi* adlı kitabında konuya şöyle değinmiştir:

Türkçede eşanlamlı ve yakın anlamlı isimlerin birçoğu çift çift kullanılır; bu birleştirmelerden kavramı daha kuvvetle anlatma veya topluca göstermek gibi anlatış pekitmeleri sağlanır; bunlara eşanlamlı ikizlemeler denilir. Bu ikizlemeler birkaç türlü olur: İsimler: ev bark, çoluk çocuk, konu komşu, eş dost, soy sop, boy bos, çalı çırpı, çer çöp, kap kakak, salkım saçak, köşe bucak, yalan dolan, estek köstek, abur cubur, kıvrır zıvrır, kırın mırın, sorgu sual, hatır gönül, teklif tekellüf....vb’; Sıfatlar – Zarflar: yorgun argın, iri yarı, anlı şanlı, ahım şahım, kaba saba, yamrı yumru, iğri büğrü, ezik büzük, eciş bücüş, kırık dökük, yarım yamalak, günlük güneşlik, kara yağız, süklüm püklüm, çerden çöpten, abuk sabuk, alaca bulaca, sarmaş dolaş...vb.; Fiiller: evirip çevirmek, sarıp sarmalamak, görüp geçirmek, kasıp kavurmak, sövüp saymak, arayıp araştırmak, sorup soruşturmak, eğilip bükülmek, sararıp solmak, gülüp oynamak... v.b” (Emre 1945; 58).

Araştırmacı ikilemelerle ilgili verdiği bilgilerin sonunda bir not düşerek eski edebiyatta eşanlamlı Arapça isimlerden *izzet – ü hürmet, izaz – ü ikram, tahrir –ü tastir, kahr – ü temdir, teşvik – teş’i, teşmil – ü tevsil*... v.b. şeklinde pek çok ikizlemeler kullanıldığını,

halkın canlı konuşma dilinde yeri olmayan bu yabancı ikizlemelerin yazı dilinden de kalktığını belirtmiştir (Emre 1945; 58).

Emre aynı kitabının ilerleyen bölümlerinde konuyu “Yineleme, İkizleme, Katmerleme” başlığı altında da ele almıştır (Emre, 1945; 541-548). Türkiye Türkçesindeki ana > anne (Çuv. Ata > atte) yapısını *ses katmerlemesi*; kekeme, pepeme gibi, kelimelerde görülen yapıyı *hece katmerlemesi* olarak değerlendirir (Emre, 1945: 541). Anlatış değerini kuvvetlendirme amacıyla yapılan sıfatlardaki katmerlemelere şu örnekleri verir: açık > apaçık, kuru > kupkuru, beyaz > bembeyaz, koca > koskoca, çıplak > çırcıplak / çırılçıplak; vah vah, öf öf, aman aman yapılarına ünlem yinelemesi der (Emre, 1945; 542). Güm güm, kıs kıs, şap şup, tak tuk, kem küm, şakır şakır, horul horul, yansımaları *yinelenmiş ögeler* sayılırken; pat küt (vur-), paldır küldür (yuvarlan-) gibi yapılar ise *yansımaların ikizlenmeleri* olarak değerlendirilmiştir (Emre, 1945; 543). Köy köy (dolaş-), sokak sokak (gez-), avuç avuç (paralar), yan yana, çoluk çocuk, sürü sepet, ev bark, çanak çömlek, yatak yorgan, üst baş, iş güç, kılık kıyafet ise *isim ikizlemeleri* olarak adlandırılmıştır (Emre, 1945; 543). Kara kara, ince ince, ufak ufak, derin derin gibi yapılar *sıfat yinelemesi*; ileri geri, aşağı yukarı, az çok, alt üst, delik deşik, alaca bulaca, yamrı yumru, küçüğü büyüğü, çürüğü sağlamı yapıları da *sıfat ikizlemeleri* olarak değerlendirilmiştir (Emre, 1945; 545-546).

İkileme konusunda derin araştırmalar yapan Osman Nedim Tuna'nın konuyla ilgili üç makalesi bulunmaktadır. Bunlardan ilki “Türkçede Tekrarlar 1” adlı makalesidir. Tuna bu çalışmada ad ve sıfatlarda tekrarlara değinmiştir. M-li ikilemelerden, pekiştirmeli sıfatlardan, sorulu ikilemelerden, üçlemelerden, tamlamalı tekrarlardan ve bazı yinelemelerden bahsetmiş ve bunlara örnekler vermiştir (Tuna, 1949). Tuna, “Türkçede Tekrarlar 2” adlı makalesinde ikilemeyi oluşturan çeşitli kiplerin ikilemeye sağladığı anlam ayrımı üzerinde durmuştur. Eylemlerin aldığı ekleri ve yapıldıkları çekimleri örneklerle açıklamıştır. Araştırmacı makalenin sonunda *hendiadyoinler* başlığı altında tanım yapmadan şu örnekleri vermiştir: *alt-üst, ad-san, az-uz, az-buz, boy-pos, süs-püs, huy-hus, tüy-tüs, eş-dost, irt-birt, kaç-göç, yol-iz, zor-güç, ay-aydın, ka-kadaş, güç-kuvvet, toz-toprak, çoluk-çocuk, fakir-fukara, vezir-vüzera; sat- sav-, at- tut-, dök- saç-, bit- tüken-, yan- yakıl-, yalvar- yakar, vb* (1950; 73). Tuna'nın bir diğer çalışması da “Türkçenin Sayıca Eş Heceli İkilemelerinde Sıralama Kuralları ve Tabii Bir Ünsüz Dizisi” adlı makalesidir. Tuna bu makalede 2022 eş heceli ikilemeyi esas alarak ikilemelerdeki sıralama kuralları üzerinde durmuştur. Tuna anlamın sıralama kurallarında etkili olmadığını düşünerek sıralamayı fonetik esasa

dayanarak açıklamıştır. Ona göre ikilemeler *ünlü ünlü, ünlü ünsüz* veya *ünsüz ünsüz* şemalarından birine uymaktadır. Ayrıca Tuna eş heceli olmayan sözcüklerle oluşan ikilemeleri de tespit etmiş ve onlara dizinde yer vermiştir.

Hasan Eren, *ikiz kelimeler* (hendiadyoin) dediği yapıları “Muhtelif psikolojik amillerin tesiri altında doğmuş orijinal ifade şekli” sayar. Çalışmasını temel olarak *Anadilden Derlemeler Sözlüğü*’ne dayandıran Eren *çocuk mocuk, enik menik, azman mazman, eseği köseği* yapılarındaki anlamsız gibi görünen ikinci kısımları aydınlatmıştır. Ona göre öbeğin birinci kısmı kadar ikinci kısmı da anlamlıdır (Eren, 1949; 283). Osman Nedim Tuna, Eren’in bu yazısını orijinal bulurken, sadece iki tipe, m- ve k- tipine değinmesi dolayısıyla bu türlü yapıların hepsini (m-, p-, f-, z-, s-) içermemesi açısından eksik bulmaktadır (Tuna 1950: 73).

Abik, (isim₁+II / +IU) (isim₂+II / IU) kuruluşundaki ikilemeleri incelediği çalışmasında, ikilemeyi oluşturan kelimeler arasındaki anlam ilişkisini araştırmış ve zıt anlamlı birliklerin (*altlı üstlü, aşağılı yukarılı, dipli doruklu, geceli gündüzlü, girintili çıkıntılı*) birliktelik, ikisi bir aradalık, bütünlük anlamını taşıdığı; bazı anlam ilgisi, anlam yakınlığı bulunan ikililerin (*babalı kızlı, dağlı bağlı, dallı güllü, etli butlu*) de bir aradalık, birliktelik anlamı taşıdığı; fakat eşanlamlı birliklerde (*akıllı uslu, dipli köklü, evli barklı, gizli saklı, güçlü kuvvetli, şanlı şöhretli*) bu anlamın görülmediği, onlarda hendiadyoin “iki yoluyla bir” ifadesinin sezildiği; aynı değer, iki yoluyla bir, birinci kelimeye sesçe benzer bir ses birliği ile birinci kelimenin tekrarı gibi görünenler durumunda olan birlikler için de geçerli olduğu sonucuna varmıştır (Abik, 1999; 6).

Grönbech, *Türkçenin Yapısı* adlı kitabında “sıralamalar” adı altında, bazı araştırmacıların hendiadyoin dediği yapıları incelemiştir. Araştırmada Eski Türkçe örnekler ele alınmıştır. Ona göre, Türkçe aslen sıralayıcı bağlama edatlarına sahip olmadığı için tek tek unsurlar birbiri arkasına gelir (Grönbech, 2000; 101). Grönbech sıralamalar için şu özellikleri vermiştir: Sıralama rastgele birçok adı kapsar; iki ad ikilemeli olarak zıt anlamlılardan oluşabileceği gibi, iki zıddın birbirine bağlanıp tek bir kavramı ifade ettiği durumlar da vardır (*yer sub* gibi) . Sıralamaların çekilmiş halleri de vardır. Kitabelerde sıralamanın her iki unsuru da çekime girer (*yurtda yolta , ebîn barkîn*) (Grönbech, 2000; 101). Ama, iki ögenin yan yana gelip bir birlik teşkil ettiği ve bir grup oluşturduğu yapılar da vardır. Bu durumda sadece son unsur çekilir: *begli bodunluğ, kanım élime* örneklerinden sonra şu bilgileri vermiştir: “Çok genel olarak bütün unsurlar çekimli ise, dikkat daha ziyade tek tek unsurlara yönelir; sadece son unsur çekim eki alırsa, sıralama bir bütün olarak anlaşılır. O halde *öginge kanginga*

“annesine ve babasına”, *ögi kanginga* “ana babasına”, *ögli kanglıka* “hem annesine hem babasına, sadece annesine değil, babasına da”. Özet olarak burada sağlam bağlantılar, bilhassa ikilemeli bir anlam söz konusudur” (2000; 102).

Eva Nagy Kincses, “İki taşla bir kuş...Çağatayca Hendiadyoin” adlı makalesinde *hendiadyoin* terimini kullanmış ve onu üslup özelliğine ait bir kavram olarak değerlendirmiştir. Ancak araştırmacı Türkçe dilcilik literatüründe *hendiadyoinin* anlamının klasik anlam ile örtüşmediğini belirterek kendi tanımını şu cümleyle açıklamıştır: “Ben iki ya da üç tane değişik ses düzenine sahip sözcüğün tek bir kavramı anlattığı bileşik deyimlere *hendiadyoin* diyorum (2004; 1126)”. Kincses tanımın ardından *hendiadyoinleri* sözcük türü, semantik/etimolojik ve yapısal bakış açısına göre incelemiştir. Sözcük türü açısından eylemsel (*ösdi ulgaydı*) ve ad türünden *hendiadyoin* olarak alt bölümlere ayırmıştır. Semantik/etimolojik inceleme bölümünde ögelerin anlamının *hendiadyoinin* anlamını nasıl etkilediği üzerinde durmuştur. Yapıya/kuruluşa ilişkin gözlemler başlığı altında *hendiadyoinlerin*, Aynur Öz’ün Özbek Türkçesinde işaret ettiği gibi, Çağatay dilinde kalıplaşmış bir yapıya sahip olmadığını, ters yüz edilmiş biçimde de görülebildiğini belirtmiştir: *yağşı lāyıq/lāyıq yağşı, aslı tübi/tübin aslın* (Kincses Nagy, 2004; 1130).

Erdem (2005), “Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine” başlıklı makalesinde *ikileme* ve *yineleme* terimlerinin birbirine karıştırıldığını ve bunların ayrılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ona göre ikilemenin tanımı yapılırken şu hususlara dikkat edilmelidir:

İki kelime aynı anlamı ifade eder hale gelir. İkilemenin oluşumu çoğu zaman asırlarca sürebilmektedir. Özellikle din ve kültür değişimi ikilemelerin oluşumu için uygun zemini hazırlar. İkilemelerde her iki kelime de aynı eki alır. İkilemelerin içindeki her bir kelime, cümle içinde görev yönünden aynı işlevi yüklenir. İkilemeler tam anlamıyla bir dil olgusudur ve oluşumunun esasını Türk dilinin yapısından almaktadır. Sözlük yazılırken madde başı olabilecek nitelik taşırlar” (Erdem, 2005; 190).

Erdem ikilemenin tanımını yaparken dikkat edilmesi gereken noktaları belirttikten sonra *kapkara, sapsarıg, tüptüz, appak* gibi gramer yapılarının ikileme değil pekiştirme amacıyla yapılmış yinelemeler olabileceğini söylemiştir. “Bu yapılar iki kelimenin birleşmesiyle değil, içeriklerini vurgulamak amacıyla morfolojik bir işlem sonucu ortaya çıkmışlardır.

Burada iki unsur değil, ünlüleriyle ünsüzlerinin bir kısmı tekrar edilen bir tek unsur vardır. Bu yapılara morfolojik açıdan bakılmalıdır” (Erdem, 2005; 190). Erdem bunun yanında *nokta nokta, para para, mundak mundak* gibi aynı kelimenin tekrarıyla oluşan yapıları ikileme değil, yineleme kapsamında ele almıştır. Araştırmacı makalesinde [Kelime + ayrılma hali (+) kelime + yönelme hali] formundaki *kündin künge, yıldın yılka, avvalındın ahiringa* gibi yapıların ikileme ve yineleme olamayacağını, çünkü ikileme ve yinelemelerde iki unsurun da sözdizimi bakımından aynı durumda bulunması ve aynı ögeyi temsil etmesi gerektiğini belirtmiştir.

Karatayeva (2004), ikilemelerin yapısındaki yabancı unsurları incelediği “İkilemelerin yapısındaki Çince ve Sanskritçe elementler (Eski Türkçe Sözlük ve Kırgız Dili materyallerinde)” adlı makalesinde ikileme terimiyle hendiadyoin örneklerini ele almıştır. Bu çalışmada söz konusu olan örneklerde ikileme parçalarının bir kural olarak birinci ya da ikinci kısmı Çince unsurlardan oluşmuştur. Yazının devamında konuyla ilgili şu ifadeler yer almaktadır:

Her iki kısmı da alıntı olan birleşmeler yoktur. Eski Türk yazılı abidelerinde birinci kısmı Çince unsurdan oluşan birleşmeler miktar olarak daha fazladır (2004: 92). Eski Türkçe Sözlükte Sanskritçe unsurlara, Uygur yazısı ile Budizm hakkında yazılan metinlerde rastlanır. Kısımları Sanskritçe unsurlardan oluşan ikilemeler sayı olarak fazladırlar. Bir kural olarak, bu ikilemelerin birinci ya da ikinci kısmı Türkçe unsurlar, daha açık bir ifadeyle, Türk dilindeki eş değerleri ile birlikte yan yana kullanılmışlardır. Bize göre, bu birleşimler yabancı bir dilden giren bir sözü açıklamak, belirtmek için oluşturulmuştur. Ancak bu ikilemeler sadece yazılı dilde kullanılmışlar, geniş halk kitlelerine yayılamamışlardı” (2004: 94).

Karatayeva’nın makalesinde verdiği birkaç örnek şöyledir: Eski Türkçe + Çince örnekler: *bütün çın* “güvenilir”, *yoğrı çanağ* “çanak, fincan”, *otaçı bağşı* “hekim”; Eski Türkçe + Sanskritçe örnekler: *muyan edgü* “iyilik, iyi iş”, *kut buyan* “kut, baht, başarı”.

Karatayeva’nın bu açıklamaları Şinasi Tekin’in Uygurca hendiadyoinler hakkındaki düşüncelerini andırmaktadır:

Uygurcada ikilemelerden çok bir şey yoktur. Bunların hikmeti vücudu, birinin diğerini izah etmesi, belirlemesi yani manasını açıklığa kavuşturmasıdır. Bu işi de, bazı istisnalar dışında hemen daima ikinci kelime görür. Öyleyse bundan şu çıkacak: İkilemelerde birinci kelime şu veya bu sebepten ötürü yadırganmaktadır. Bu yadırganmanın muhtelif

sebepleri vardır: 1. Kelime yabancı bir dilden alınmıştır ve henüz dilin öz malı olmamıştır, yani kelime henüz herkes tarafından anlaşılır bir duruma gelmemiştir, 2. Kelime Türkçe asıllıdır ama bağlı bulunduğu kelime ailesinden ayrı düşmüştür, dolayısıyla manası bulanıklaşmıştır; semantik saydamlığı kaybolmuştur, veyahut da 3. iştikakı yenidir, dolayısıyla üstlendiği yeni mana henüz yaygınlaşmamıştır. Bu durumlardan birinde , açıklanması gereken kelimenin yanına bir başka kelime yerleştirilir: *nom törü* ‘nom’ *yani ‘törü’; *çakir tilgen* ‘çakir’ *yani ‘tilgen’(tekerlek) gibi.... Biraz daha bize yakın olan, bize daha munis gelen Türkçeden misal verelim: *pencik* ya’ni bişdebir, *mavlā* ya’ni azād kılan, Çalap ya’ni azād kılan, *kāfir ili dārū*’l-harb. Anadolu Türkçesi yazı dilinin oluşum devrine ait olan metinlerden seçtiğim bu misaller ‘ikilemelerin’, ‘eş anlamlı’ kelimelerin Anadolu Türkçesi yazı dilinde nasıl teşekkül etmiş olabileceği konusunda bir fikir verebilir” (2001: 106).

Aynı makalede Tekin, Karatayeva’nın tam tersi olarak ikilemelerin, Uygur dilinde göçebelikten yerleşik hayata geçen halkın, karşılaştıkları şehir medeniyetini dillerinde ifade edebilmeleri için uzun süre sözlü eğitimden geçmeleri sonucu oluştuğunu düşünür ve ikilemeler için varsayıma dayandığı şöyle bir formül verir: “xyz yani abc demektir”. Bu ifade formülünde hep tekrar edilen ‘....yanidemektir’ kelimeleri bir zamandan sonra gereksiz sayılmış ve vaizler herhalde bilinmeyen xyz’yi söyler söylemez hemen ardından abc’yi yapıştırmışlardır. Ve sonunda xyz+abc gibi kompozisyonlar türemiştir (Tekin, 2001; 107).

İkilemelerle ilgili çalışma yapan bir diğer araştırmacı Mehmet Ali Ağakay’dır. Ağakay 1953’te yazdığı “İkizlemeler Üzerine” adlı makalesinde ikilemeler için şu tanımı vermiştir:

Bilindiği gibi anlatış yollarını çoğaltmak için dillerin baş vurdukları çarelerden biri de kelimeleri veya kelimelerin bir ögesini tekrarlayarak yeni yapılar meydana getirmek yöntemidir. Dilbilimde bu yönteme genel olarak ikileme (redoplement) denilmekle beraber *güzel güzel, baka baka, dara dar, yarı yarıya, birden bire* tarzındaki tam kelime tekrarlamaları için ayrıca *réduplication* terimi de kullanılıyor ki dilimizde *ikizleme* sözüyle karşılanması uygun olur” (Ağakay,1953; 147).

Ağakay ikizleme dediği bu yapıları yalın ve bağlı olmak üzere iki başlık altında toplamıştır: *Yalın İkizlemeler: güzel güzel (ağaçlar), avuç avuç (paralar), mışıl mışıl,*

vb. *Bağlı İkizlemeler: bugüne bugün, güzel mi güzel*, vb. Ağakay, arka arkaya tekrarlanan bir kelimenin her tekrarını, sözdizimi bakımından ayrı bir görevde ise böyle bir grubun ikileme sayılamayacağını da ifade etmiştir. Ona göre tekrarların ikizleme olabilmesi için tek bir bütün haline geçerek anlamca az çok değişik yeni bir değer kazanmaları gerekmektedir. Araştırmacı 1954'teki "Türkçede Kelime Koşmaları" adlı yazısında *atf- ı tefsirî* ve *hendiadyoin* terimleri için şunları söyler: "Osmanlıcada birbirini yorumlayan iki kelimenin birbirine ve (-u, -ü) edatıyla bağlanarak kelime çifti halinde kullanılmasına *atf- ı tefsirî* adı verilir. Örnek olarak da *ahz- u girift*, *mürur-u ubur*, *şerh- ü izah* gibi hemen hemen aynı anlamdaki kelimelerin bağlanmaları gösterilirdi". "Batı dillerinde kullanılan Yunanca *hendiadyoin* terimine gelince, bu da aşağı yukarı aynı olayları anlatır: *hen bir*, *dia yolu ile*, *aracıyla*; *dyoin iki* (iki yolu ile bir), yani iki kavramı kullanarak tek bir kavram anlatma. Ancak bu, aslında, *atf- ı tefsirî* gibi belirli birtakım kelime çiftlerine verilmiş bir ad olmaktan çok, bir söz sanatının adı olarak kullanılmıştı 'Sesler ve dualar' çifti ile, tek sayılan 'dua eden sesler' kavramı anlatılmış oluyor". Türkçede birçok kelime çiftlerinin yan yana kullanılagelmesi şeklindeki olay ne *hendiadyoin* gibi bir söz sanatı, ne de *atf – ı tefsirî* gibi bir üslup gösterişidir. Türkçedeki olay, çoğu bir kavram anlatmak veya belli bir kavrama değişik bir renk vermek üzere birbirine koşulan iki kelimedenden tek bir kuruluş temelli, anlamca bağımsız bir kuruluş türetme yolunda bir yapı (teşkil) yöntemidir"(Ağakay,1954; 97-98). Ağakay, bu açıklamalardan sonra ikizleme dediği yapıları, diziliş ilkeleri ve anlam yönlerinden sınıflamıştır.

Hatiboğlu "*Türk Dilinde İkileme*" adlı kitabında ikilemeyi "İkileme anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır" şeklinde tanımlamıştır (Hatiboğlu, 1971: 9). Hatiboğlu, yöntemine göre kullanılan *uyak* (kafiye), *önuyak* (alliteration), *içuyak* (seci), *redif*, *ayak* ve *nakaratların* da ses ve söz benzerliğine ya da tekrarına dayandıkları için bir çeşit ikileme sayılması gerektiğini belirtmektedir.

Hatiboğlu bu açıklamalardan sonra ikileme saydığı yapıları *ses benzerliği* (ön seste ve son seste benzerlik (1971; 3-14); *yapı bakımından* (Türkçe sözcüklerden (1971; 18), Türkçe ve yabancı sözcüklerden (1971;19), yabancı sözcüklerden (1971; 20), sayılardan (1971; 20), tamlamadan (1971; 20), m- li tekrarlardan oluşanlar olarak incelemiştir (1971; 21); *Aralıklı ikilemeler* başlığı altında bağlaçlı ve sorulu ikileme (1971; 22), ikileme etkisiyle üçleme (1971; 23), ayrı ikilemeler (1971; 23) ve sayı

adlarından aralıklı ikilemeler (1971; 25); *sözcük türü bakımından* (1971;28) (adlardan, adılardan, sıfatlardan, belirteçlerden, ulaçlardan, ünlemlerden, bağlaçlardan, eylemlerden ikilemeler); *kuruluş bakımından* (1971; 35) (yalın, yönelmeli çıkmalı, kalmalı, yüklemeli, araç durumlu, iyelikli ikilemeler; yapım ekleriyle kurulanlar (1971; 42) eylem kök ve gövdelerinden kurulanlar (1971; 44), yardımcı eylemlerle kurulanlar, (1971; 49); görev bakımından (1971; 51) (ikilemeden özne, nesne, tümleç, düz tümleç, dolaylı tümleç, yüklem); *anlam bakımından* (1971; 55) (iki sözcüğü de anlamlı ikilemeler, anlamları yakın sözcüklerden kurulan ikilemeler, karşıt sözcüklerden kurulan ikilemeler, bir sözcüğü anlamlı ikincisi anlamsız sözcüklerden kurulan ikilemeler, iki sözcüğü de yarı anlamlı ikilemeler) incelemiştir. Araştırmacı, yinelenmeleri, anlamı zayıflatıcı bir unsur olarak gördüğünden, konu dışı tutmuştur.

Gencan, konuyu iki terimle açıklamıştır: *ikilemeler* ve *ikizlenmeler*. İkilemeler için “Anlatıma türlü duygusal ayırtılar katmak için kimi kez, sözcükler yinelenir.” açıklamasını yapmış ve adların, sıfatların, adılların, belirteçlerin, yansımaların, eylemlerin, ünlemlerin yinelenildiğini belirtmiştir. İkizlenmeleri “Söze çeşni biraz da genişlik katmak için birbiriyle ilgili sözcüklerin deyim biçiminde kalıplaşmasından oluşan öbekler.” olarak değerlendirmiş ve bu yapıların söz bölükleri bakımından da yapıları bakımından da çeşitli olduğunu belirtmiştir. Ör. *kurtla kuzu, inci ile mercan; iş güç, çift çubuk, kazma kürek, soy sop, ev bark; açık saçık, anlı şanlı, öte beri, er geç...vb.* (Gencan,1979:346).

Koç ikilemeyi “Bir sözcük, sözün hem anlam hem de ezgi gücünü arttırmak amacıyla, çeşitli biçimlerde yinelenir. Ya da aynı amaçla, sesleri birbirini andıran hatta anlamca karşıt olan sözcükler birlikte kullanılır. Türkçede buna ikileme denir” şeklinde tanımlamış ve ikileme saydığı yapıları sözcük yapısı ve ses yapıları bakımından incelemiştir (1996; 500-506).

Demircan 1987 tarihli “Emphatic reduplications in Turkish” adlı makalesinde ikilemeleri şöyle sınıflamıştır: Tam ikilemeler: *sarı sarı*; m-li ikilemeler: *sarı marı*; Pekiştirmeli ikilemeler: *SAP-sarı*. Demircan “*Türkçenin Seseşizimi*” adlı kitabında ikilemeyi şöyle tanımlamıştır: “Bir dil biriminin ard arda, uygun bir vurgulama ile yinelenmesine *ikileme* (*reduplication*) denir. Bu işlem her düzeyden birime uygulanır (Demircan, (1996; 95)”. Bu tanımın ardından ikilemeleri şöyle bölümlenmiştir: Sesbirim ikilemesi (gemination=ünsüz ikizleşmesi); Hece ikilemesi; m’li ikileme (*yalan malan, yok mok, hık mık*). Sesbirim ikilemesi bölümünde sözcüklerde ikiz ünsüz bulunmasının nedenleri açıklanmış ve bunlara örnekler verilmiştir (*berrak, anne; sık.kın, el.li; affi,*

hazzi; ön.lük>**ön.nük**, din.le>**din.ne**. Bu bölümde berkitme amacıyla yapılan sesbirimsel uzatmaya da örnekler verilmiştir: **a.man>am.man**, **ya.şa>yaş.şa**; **a.şa.ğı.lık>aşş.şağ.'lık**, **yan.dım>yannn.'dım!** Hecesel İkilemede, Niteliğin Pekiştirilmesi başlığında pekiştirmenin anlamı ve çeşitli pekiştirme örnekleriyle birlikte pekiştirme kuralları verilmiştir: “Pekiştirme, anlatımda niteleyici ögenin taşıdığı anlamın yoğunlaştırılmasıdır (Demircan, 1996: 98)”: **a.'cı>'ap.acı**, **ka.'ra>kap.kara**, **si.'cak>sım.sıcak**, **ma:.'vi>mas.ma:vi**, **çıp.'lak>'çır.çıplak/çı'rıl.çıplak**. Bu tanım ve örneklerden sonra pekiştirmede kullanılan kapatıcı ünsüzün seçimini düzenleyen kurallar üzerinde durulmuştur. M-li ikileme için açıklama yapılmamıştır. Demircan iki çalışmasında da ses ikilemelerini ele almıştır. Bu yaklaşım genel ikileme yaklaşımından çok farklıdır. Biz bu yaklaşımı, Demircan'ın konuyla ilgili görüşlerini yansıtmayı bakımından önemli gördük ve burada vermeyi uygun gördük.

Müller (2004) Türkçedeki ikilemeleri incelediği kitabında ikilemeleri şekil, anlam ve sözcük türü bakımından incelemiş ve şu örnekleri vermiştir: Hece ikilemesi: *baba, barbar*; eylem kökü ikilemesi: geniş zaman olumlu ve olumsuz şekli: *bitir-ir bitir-mez*; sözcük ikilemesi: 1. sözcük+ sözcük: *zaman zaman*; 2. sözcük-be-sözcük: *an-be-an*; Parça ikilemesi: *ap-acı, ap-ansız, bam-başka, büs-bütün, çar-çabuk, gep-genç, sım-sıcak, sır-sıklam*; Kelime kısımlarının ikilenmesi: *vakit nakit-tir, Arapça Rapça-dır*; Tek ses benzerliğiyle oluşanlar: *kol kanat (olmak)*; m-li ikilemeler: *hasta masta, oyun moyun*. Kitabın Sentaktik bakımdan ikilemeler bölümünde¹ *yemek yemek, yağmur yağmak, ağlaya ağlaya, güle güle, parça parça, tane tane, bir bir, gelir gelmez, geldi geleli* örneklerine yer verilmiştir. Anlam bölümünde ikilemeler eş anlamlılar: *doğru dürüst*, aralarında çok benzerlik olan yakın anlamlılar: *bağ bağçe*, aralarında az benzerlik olan yakın anlamlılar: *kazma kürek*, karşıt anlamlılar, ilk iki sesi benzer olan yakın anlamlılar: *kış kıyamet* olarak bölümlere ayrılmıştır. İkilemeler sözcük türü bakımından ise adlardan: *dem-a-dem, tarla marla, sabah sabah, çör-çöp*; sıfat/zarflardan: *sıkı sıkı(-ya), sıkı fıkı, çabuk çabuk, güzel mi güzel, çar-çabuk*; eylem/ulaç/ortaçlardan: *koştı koş-tu, pırıl pırıl (pırıldamak), yandı yan-alı, gül-e gül-e, gel-ir gel-mez, bak-ıp bak-ıp*; sayı adlarından; *bir bir (saymak), ikişer ikişer (vermek)*; zamir ve belirsizlik edatından: *ben-ben-ci, bir(i)-bir*; ünlemlerden: *hayhay!, haydi haydi!*; yansımalarından: *ba-ba, gur-gur, mışıl mışıl* şeklinde sınıflandırılmıştır. “İkileme gruplaması” başlığı altında “hece ikilemesi” (ad+sıfat) alt başlığı ve şu örnekler

¹ Yazar burada ikileme sözcüğü için İngilizcedeki gemination terimini kullanmıştır. Yazarın ifadesi şöyle: Syntaktische Geminierung.

verilmiştir: *ba-ba, bi-bi, ci-ci, de-de, ga-ga, ka-ka, ma-ma*; “yabancı dillerden giren sözcüklerde hece ikilmesi” alt başlığında: *bar-bar, ber-ber, bül-bül, fır-fır, kus-kus, mer-mer*; “yansıma sözcüklerden oluşan ve nesnelere ad olan sözcüklerden oluşan”: *cır-cır, çıt-çııt, dır-dır, mır-mır*; “ünlem ve hayvan sesleri”: *cık-cık, fis-fis, hav-hav, pat-pat, tak,tak,tak!, tık,tık,tık!*; ikinci sözcüğü bir ünlü alanlar: *cim-cime, gar-gara, pır-pırı, zem-zeme* örneklerine yer verilmiştir. Araştırmacı eylemlerden oluşan ikilemelere: *bitir-ir bitir-mez, gel-ir gel-mez; gel-di gel-eli, gel-dik gel-eli, yan-dı yan-alı; git-gid-e; bak-ıp bak-ıp, dön-üp dön-üp, dur-up dur-up, yap-ıp yap-ıp; ye-mek ye-mek, yağ-mur yağ-mak, çak-mağı çak-mak, yaz-ı yaz-mak, tad-ı-nı tat-mak* örneklerini vermiştir. Adlarla oluşturulan ikilemelere *Mehmet! Mehmet!, dağ dağ, ev ev, göz göz, parça parça, perde perde, tane tane, yer yer, zaman zaman; an-be-an, öz-be-öz, yıl-be-yıl*; sıfat ve zarflarla oluşturulan ikilemelere *acele acele, aptal aptal (sorma!), ayrı ayrı, çığ çığ, çabuk çabuk, gizli gizli, kara kara, mini mini, sıkı sıkı/fıkı, uslu uslu, yeşil yeşil; çekimli eylemlerden oluşanlara ağla-dım ağla-dım, duru-yor duru-yor, koş-tu koş-tu, yap-acağım da yap-acağım; mI, ve, dA ile oluşturulanlara ise akıllı mı akıllı, kara mı kara, temiz mi temiz, gitti mi gitti, ancak ve ancak, günlerce ve günlerce, yalnız ve yalnız, ağladı da ağladı, bebek de bebek, coştı da coştı, ev de ev, güldü de güldü, isterim de isterim; zarflardan deyimleşenlere baştan başa, bugüne bugün, doğrudan doğruya, körü körüne, uzun uzadıya; sözcükler arasında iç türeme olanlara baş-a-baş, bir-e-bir, dar-a-dar, dem-a-dem, reng-a-renk, ber-a-ber; bir edatı, zamir, sayılar, soru sözcükleri başlığı altında ben-ben-ci, beş on, bir(i)-bir, bir bir (saymak), birdenbire, falan filan, ikişer ikişer, kendi kendine, ne..... ne, şu bu; ikinci sözcüğü yönelme durumu ekini alan sıfat ve adlara: başbaşa-a, elel-e, nefes nefes-e, sıkı sıkı-ya, sırsırt-a, soluk soluğa-a, yanyan-a (Müler, 2004; 16-60); pekiştirme sıfatlarından ikilemelere ise bütün> bü+s-bütün, yeni> ye+p-yeni, başka> ba+m-başka, toparlak> to+s-toparlak örnekleri verilmiştir (Müler, 2004; 80).*

Muharrem Ergin “*Türk Dil Bilgisi*” adlı kitabında tekrarların aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesi ile meydana gelen kelime grupları olduğunu ve bu yapıların başlıca kuvvetlendirme, çokluk, devamlılık işlevleri olduğunu belirtmiştir (2003; 377). Araştırmacı bu bilgilerden sonra tekrarı aynen tekrarlar, eş manalı tekrarlar, zıt manalı tekrarlar, ilaveli tekrarlar olmak üzere dörde ayırmıştır. Bunlardan ilaveli tekrarlar bölümünde m-li tekrarlar ve pekiştirmeli sıfatları ele almıştır (Ergin, 2003; 377-378-379).

Özkan, “Deyimleşmiş İkilemeler” adlı yazısında konuyu şöyle ele almıştır: “Dilimizde kelime bilimi ve anlam bilimi açısından önemli anlatım özelliği gösteren öbekleşmelerden birini de ikilemeler oluşturmaktadır. Yunanca hendiadyoin terimiyle adlandırılan bu kuruluşun Türkçede çok zengin örnekleri bulunmaktadır. İkileme (reduplication), anlamı güçlendirmek, ifade gücünü arttırmak, kavramı zenginleştirmek amacıyla aynı cinsten iki kelimenin arka arkaya getirilmesiyle oluşan kelime grubudur” (Özkan, 2004; 2301).

Duman, daha önceki çalışmalarda adlandırmanın işlev göz önüne alınarak yapıldığını belirtmektedir. Araştırmacı ikilemelerde iki yapı özelliğinin öne çıktığını vurgulamakta ve bu yapı özelliklerinin örnekleri sınıflandırmada kullanılacak temel kıstas olarak alınması gerektiğini düşünmektedir. İki anlamlı kelimenin türlü şekillerde yan yana gelerek oluşturduğu gruplar. Bu yapılarda temel, anlamlı iki (veya daha fazla) kelimeyle kuruludur: *güzel güzel (konuş-), koşa koşa (git-), çoluk çocuk, dün gün vb.* Bir kelimeye çeşitli ses ilavesiyle oluşturulan şekiller. Bu yapılarda esas tek bir kelimedir: *kaskatı, mosmor, kalem malem vb* (Duman, 2006; 4). Araştırmacı bu iki türden ilkinin “ikileme”, ikincisinin “yineleme” terimiyle karşılanırsa konunun yapı özelliğine göre adlandırılmış olacağını belirtmiştir. Burada “ikileme” teriminin “tekrar” kelimesini de karşıladığını söyleyen Duman “yineleme”nin ise kimi zaman ikilemenin bir alt başlığı olarak, kimi zaman da pekiştirme (sıfatlar) olarak adlandırılan yapılar için kullanıldığını vurgulamıştır (Duman, 2006: 4).

Moravcsik yineleme (repetition) ve benzeri dilsel yapı olan ikilemenin (reduplication) Türkçede yeterince aydınlatılamadığını düşünmektedir. Ona göre Türkçede ikilemeler çok fazladır. Bunlar da anlamsal ve şekilsel açılardan anlaşılır. Yinelemeler, sadece özel bir anlam ifade ettikleri zaman ikileme kapsamına alınabilir. Şu örneklerde ikileme ve yineleme ayrımı gösterilmeye çalışılmıştır: Köy köy olalı böyle şenlik görmedi. / Oy için köy köy dolaştı. / Kapı kapı değil ki. / Akşama kadar kapı kapı gezer. Ona göre 1. ve 3. cümlelerdeki *köy köy* ve *kapı kapı* yapıları ayrı bir anlam ifade etmeyip gerçekten belirli bir köyü ve kapıyı anlatır. Ama 2. ve 4. cümlelerdeki aynı yapılar belirli bir köy ve kapı değildir. Çeşitli köy ve kapıların dolaşıldığı, gezildiği anlaşılır (Güler,1978; 36-37-38).

Atabay (2003), Özel ve Kutluk *Sözcük Türleri*² adlı kitaplarında konuyu, adlar ve sıfatlar bölümlerinde ayrı ayrı ele almışlardır. İkilemeli Ad (Yinelemeli Ad) başlığı

² Atabay, Neşe (2003), Sevgi Özel, İbrahim Kutluk, *Sözcük Türleri*, Papatya Yayınları, İstanbul

altında ((2003: 51) şunları söylemişlerdir: “Türkçede, kimi sözcükler yan yana getirilerek, yinelenerek türlü anlamlara gelen öbekler oluşturulur. Bu tür kuruluşlar türlü yollarla sağlanır. Böylece anlatım gücü çoğaltılmış olur”. Bu açıklamalardan *sonra bağ bağçe, dağ bayır, yağmur çamur, alışveriş, kalem kağıt, çoluk çocuk, kargacık burgacık* örnekleri verilmiştir. İkilemelerin Sıfat Olarak Kullanılması başlığı altında ise “İkilemeler aynı sözcüğün, yakın anlamlı, anlamları ayrı ya da sesleri birbirine benzeyen sözcüklerin yinelenmesiyle oluşurlar” (2003: 79) ifadesini kullanmışlardır.

Karahan (2005) *Türkçede Söz Dizimi* adlı kitabında konuyu tekrar grubu şeklinde adlandırmış ve özelliklerini sıralamıştır. Tanım ve verdiği örnekler şöyle: “Bir nesneyi, bir niteliği, bir hareketi karşılamak üzere eş görevli iki kelimenin meydana getirdiği kelime grubudur”. *Eğri büğrü, çoluk çocuk, er geç, senli benli, ezildi büzüldü, deli dolu, şırıl şırıl, içli dışlı* (2005; 60).

Görüldüğü üzere ikilemelerle ilgili birçok araştırma yapılmıştır. Araştırmacıların ikileme adı altında inceledikleri örneklerin bir kısmı *hendiadyoin* teriminin, bir kısmı *reduplication* ve bir kısmı da *repetition* teriminin kapsamına giriyor. Örneğin Çağatay (1942; 29), Ölmez (1998; 20), K. Grönbech (2000; 101), Erdem (2005; 189), Kincses Nagy (2004; 1126), Yüce (1998; 419), Tekin (1995) gibi araştırmacılar hendiadyoini ikileme kapsamında değerlendirirken; Emre (1945), Tuna (1948; 429), Hatiboğlu (1982; 70), Ağakay (1953; 147, 1954; 97), Ergin (2003; 378), Korkmaz (2003), Duman (2005) ve Demircan (1990) ise reduplication ve hendiadyoin kapsamına giren yapıları ikileme saymışlardır. Bunlardan Demircan (1987; 24-25); ve Ergin (2003; 378) pekiştirmeli sıfatları da ikileme kapsamına almışlardır. Ele alınan yapıların ve tercih edilen terimlerin farklılığına rağmen “*ikileme*” sözcüğünün daha yaygın olarak kullanıldığı gözlenmiştir.

Çalışmamızda bir de ikilemelerin sadece Türkçede değil başka dillerde de çeşitli işlevlerle kullanılmakta olduğunu göstermesi bakımından Carl Rubino’nun makalesinden alınan çeşitli dillere ait şu ikileme örnekleri dikkate değer görülmüştür. Bu örneklerde, ikilemelerin kazandığı anlamın seslerle sağlanması ve ikilemelerin işlevleri bakımından Türkçedekinden farklı olduğu görülmüştür.

Carl Rubino “Reduplication: Form, Function, and Distribution” adlı makalesinde (2005; 11-29), ikilemeyi tam (Full Reduplication) ve parçalı (Partial Reduplication) olmak üzere ikiye ayırmıştır. Tam ikilemeler kelimenin tamamının

tekrarı ile (kelime kökü veya gövdesi olarak) yapılır. Örneğin Tausung (Austronesion, Philippines) dilinde tam kelimelerin tekrarları *dayang* “madam”> *dayangdayang* “prenseler”; *laway* “tükürük”>*laway-laway* “kara salyangozu” şeklindeki kullanımlarıyla anlam farkı yaratırlar.

Parçalı ikilemelerin çeşitli formları vardır. Örneğin Pangasinan dilinde (Austronesian, Philippines) ikileme çoğul isimler yapar. *toó* “insan”>*totóo* “insanlar”; *amígo* “arkadaş”>*amimígo* “arkadaşlar”, *báley* “kasaba”, *balbáley* “kasabalar”

İlicano dilinde (Austronesion, Philippines) ikilemeler:

Ubíng “çocuk” > *ubbing* “çocuklar”

ka-ili-án “şehirli” > *kakailián* “şehirliler”

dakkél “büyük” > *dakdakkél* “daha büyük”

agtilmón “yutmak” > *ag-tilmotilmón* “tekrar tekrar yutmak”

rúpa “yüz” > *rupanrúpa* “yüz yüze”.

İkilemenin dağılımı bölümünde şu dillerden örnekler verilmiştir:

Majang (Nilo, Sahara, Ethiopia; Unseth 1991; 244) dilinde karşılıklılık ilgisi kuruyor.

tim “kavga” > *ti-timiikong* “birbiriyle kavga etme”

jok “yara” > *jo-jokiilong* “birbirini yaralama”

kong “yardım” > *ko-koniikong* “birbirine yardım etme”

Somali (Cushitic; Saeed 1999 : 48-49)’de çoğul ve yoğunluk ifade eder.

riix “itme” > *riixriix* “etrafında dönme”

dhaqáaq “hareket” > *dhaqdhaqáaq* “ileri geri hareket etme”

Amharic (Semitic, Ethiopia; Zeslau 2000 : 41) dilinde çoğulluk ifade eder.

gidär “buzağı” > *gidadär* “danalar”

doro “tavuk”> *dororät* “tavuklar”

woyzäro “bayan” > *woyzazär* “bayanlar”

Jamaikan Creol English (Bailey 1966; 16)

taak “konuşmaké” > *taak-taak* “sürekli konuşmalar”, *likl* “az” *likl-likl* “azar azar”

Sorani Kurdish (İranian, Irak; McCanus 1958; 82)

pec curve > pecpéc “zigzag”

dām “zaman” > dām dām “zamandan zamana”

Tajik (Iranian; Tajikistan; Rastorgueva 1963; 25-61)

noz “işve, cilve; işvebazlık” > nozunuz “saçma arzu, kapris”

mayda “küçük” > mayda-chuyda”, çeşitli küçük şeyler”

non “ekmek” > non- pon “yiyecek ve benzeri şeyler”

Punjabi (Indo- Arian, India; Bhatia 1993)

xushii “mutluluk” > xushii xushii “mutlu bir şekilde”

nikka “küçük” > nikka nikka “çok küçük”

paaNii “su” > paaNii vaaNii “su ve benzeri şeyler”

0.2. Çalışmada Uygulanan Yöntem

Biz çalışmamızda birleme, ikileme ve yineleme terimlerini birbirinden farklı olarak değerlendirdik. Bize göre *hendiadyoin* anlamla ilgili bir kavramken (aynı anlamlı ayrı iki kelimeden oluşur: *bıç- kes-*, *bil- uk-*, *at çav*, *atlıg külüg*, *bügü bilge*, *biliglig ukuşlug*) *repetition* ve *reduplication* ses ve öge tekrarlarına dayandığı için yapıyla ilgili kavramlardır. Örneğin *ev bark* hendiadyoininde, ögeler arasında hiçbir ses uyumu yoktur ama *gönülden gönüle (ak-)*, *ev de ev (yani)*, *pespembe (çiçek)*, *çocuk mocuk* yapılarında ise öge ve ses tekrarları vardır. Dolayısıyla *ev bark* hendiadyoininde anlamın tekrar edilerek güçlendirilmesi söz konusudur. Osman Nedim Tuna da “Türkçede Tekrarlar” adlı makalesinde genel olarak ikileme sayılan yapıları değerlendirdikten sonra hendiadyoin terimini kullanarak bu yapıları ikilemeden ayrı değerlendirmiştir. Bunun dışında Deniz Abik de “İki yoluyla bir ifade edildiğinde birlik var, ancak iki yoluyla ikinin ifadesinde yine ikilik vardır diye düşünüyorum” (Abik,1999) cümlesiyle ikileme ve hendiadyoin arasındaki farka değinmiştir. İki araştırmacının yaklaşımından ve hendiadyoin sözcüğünün birebir çevirisinden yola çıkarak ikileme terimine karşılık hendiadyoin için “birleme” terimini öneriyor ve bu çalışmada da hendiadyoin saydığımız yapıları ayrı bir başlık altında veriyoruz. Buna göre eş anlamlı iki ayrı sözcüğün yan yana gelerek anlamı pekiştirdiği yapıları birleme; yine pekiştirme, abartma, beraberlik, süreklilik gibi işlevleri üstlenen çeşitli hece ve ses

tekrarlarını ikileme; aynı sözcüğün tekrarından oluşan ikilileri de tekrar (yineleme) sayıyoruz.

İkilemelerin sınıflandırılması konusunda araştırmacılar arasında bir birlik yoktur. Sınıflandırmada kimi ses benzerliklerini temel alırken kimi anlamı temel almış kimi de her ikisine birden vurgu yapmıştır. Biz kendi çalışmamızda her ikisine de önem verdik ve ikilemeleri her iki özelliğe göre de değerlendirdik. Çalışmamızda ikilemeleri oluşturan sözcüklerin diziliş ilkeleriyle ilgili Ağakay, Hatiboğlu, Çağatay ve Tuna'nın fikirlerinden yararlandık. Örneğin Tuna dizilişte anlamın hiçbir rolü olmadığını, sadece seslerin dizilişi belirlediğini savunmuştur. Buna karşılık Ağakay dizilişte hem seslerin hem de anlamın belirleyici olduğunu düşünerek kendi makalesinde konuya her iki açıdan da yaklaşmıştır. Hatiboğlu diziliş ilkelerine değinirken anlamdan bahsetse de seslerin sıralama üzerindeki etkisine daha çok vurgu yapmıştır. Çağatay da anlamla ilgili bir konu olan hendiadyoinleri incelediği makalesinde dizilişi belirleyen etkenleri sayarken ses konusuna yer vermiştir. Bizim çalışmamızda izlediğimiz sıraya göre ses benzerliği konusu ilk sırada yer almaktadır. Bu bölümde ikilemeler ön ses, iç ses ve son seslerinde gösterdiği benzerlikler bakımından sınıflandırılmıştır. Malzememizin çoğunu yabancı kökenli sözcükler oluşturduğu için Türkçenin ses kurallarının ve ikilemeleri oluşturan diziliş ilkelerinin bu örneklerde görülmesini beklemek doğru olmaz, fakat yine de örneklerimizde bir ayrıma gidilecek kadar ses benzerlikleri olduğu gözlenmiştir. Bu nedenle böyle bir sınıflamaya gidilmiştir. Çalışmamızda bazı örnekler iki bölümde bazı örnekler ise her üç bölümde birden verilmiştir. Bu da ikilemeleri tek bir kalıba sokmanın imkânsız olduğunu göstermektedir. Örneğin *ata-ağa* “baba kardeş”, *yırağ yavuk* “uzak yakın” ikilemeleri hem ön ses hem de son seslerinin benzerliği dolayısıyla iki bölümde değerlendirilmiştir. *maḥbūb u muḥib* “seven sevilen hepsi”, *isrāf u itlāf* “israf”, *af‘āl u aḳvāl* “hal hareket”, *ḥavālī u ḥavāṣī* “yakınında bulunanlar” örnekleri ise üç bölümde de verilmiştir. Yukarıda da değindiğimiz gibi bu bölümde ele alınan örneklerin çok az bir kısmı Türkçe kökenlidir. Onlar da Tuna ve Ağakay'ın makalelerinde belirttikleri diziliş ilkelerine uymaktadır: *ata-ağa* “baba kardeş”, *keçā kündüz* “gece gündüz”, *keyim-kecim* “zırh”, *kiçik-kirim* “küçükler, gençler”, *tüz ü tağ* “inişli çıkışlı yer”, *uzun uzağ* “uzak”, *yaḥşı yaman* “iyi kötü”, *yayağ yeläng* “teçhizatsız”, *yeleng yalangaç* “çıplak”, *yigit-yeläng* “yiğit”. Bu bölümde ikilemeleri ses

bakımından ele aldığımız için sadece ikilemenin kendisini, anlamını, sıklığını ve metinde geçtiği yerleri verdik, örnek cümle vermedik. Aynı durum hece dizilişi ve köken bölümlerinde de söz konusudur. Ancak diğer bölümlerde ikilemenin anlamını ve görevini daha iyi gösterebilmek amacıyla örnek cümleleri de vermeyi uygun bulduk.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ikilemeleri hece dizilişi bakımından değerlendirdik. Bu bölümde ikilemelerin Tuna ve Ağakay'ın makalelerinde belirttikleri ve bizim de çalışmamızda esas aldığımız diziliş ilkelerine uyduğunu tespit ettik. Mesela Türkçe ikileme dizilişine göre az heceli sözcük çok heceli sözcükten önce gelir. Ancak istisnai bir durum olarak çok heceli sözcüğün öne geldiği örnekler de vardır. Üçüncü bölümde ise ikilemeleri yapılarına göre beş ayrı alt başlıkta değerlendirdik. Buna göre ikilemeleri basit ve türemiş sözcüklerle oluşturulmasına göre sınıflandırdık. Bunun yanında yansıma ve tekrarlanan sözcüklerle oluşturulan ikilemeleri ve birlemeleri de bu bölümde verdik

Çalışmamızın dördüncü bölümünü köken araştırmalarına ayırdık. Çalışmamızda ikilemeleri köken bakımından Türkçe sözcüklerle ve yabancı sözcüklerle kurulanlar (Arapça, Farsça); yabancı ve Türkçe kökenli olanlar ve Türkçeyle bir şekilde ilişkide bulunmuş olan Arapça ve Farsça dışındaki dillerden giren sözcüklerden oluşanlar olarak bölümlere ayırdık.

Çalışmanın beşinci bölümünü ikilemenin anlam bakımından incelenmesi oluşturmaktadır. İkilemeler anlam bakımından eş, yakın ve karşıt anlam olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Altıncı bölümde ikilemeleri sözcük türü bakımından değerlendirdik. Yedinci bölümde ikilemeleri anlamsal işlevlerine göre sınıflandırdık. Sekizinci bölümde ikilemelerin cümle içinde hangi öğeyi oluşturduğunu ortaya çıkarmaya çalıştık. Bu bölümler dışında çalışmamızda bir de en sık geçen ikilemeleri tespit ettik.

Elimizdeki ikilemelerin büyük bir kısmı kuruluşunda 've' unsuru taşıyan ikili yapılardır. Bunlar bağlama grubu gibi düşünülebilir ancak bu yapılar eş ya da yakın anlamlı sözcüklerden oluştuğu için ve böyle birliktelikler Farsçada ve Osmanlıcada ikileme sayıldığı için biz de taradığımız metinlerin tarihi metinler olmaları dolayısıyla çalışmamızda bu kuruluşdaki ikili yapıları ikileme olarak kabul ettik.

Mehmet Ali Ağakay konuyla ilgili olarak "Türkçede Kelime Koşmaları" adlı makalesinde şu açıklamayı yapmıştır "Osmanlıcada birbirini yorumlayan iki kelimenin birbirine ve (-u, -ü) edatıyla bağlanarak kelime çifti halinde kullanılmasına atf-ı tefsiri adı verilir, örnek olarak da ahz-u girift, mürur-u ubur, şerh-ü izah gibi hemen hemen

aynı anlamdaki kelimelerin bağlanmaları gösterilirdi (Ağakay, 1954: 97)”. Ahmet Cevat Emre eski edebiyatta eşanlamlı Arapça isimlerden *izzet- ü hürmət, izzaz- ü ikram, tahrir- ü tastir, kahr- ü temdir, teşvik-ü teş’i, teşmil- ü tevsi...* v.b. şeklinde pek çok ikizlemeler kullanıldığını, halkın canlı konuşma dilinde yeri olmayan bu yabancı ikizlemelerin yazı dilinden de kalktığını belirtmiştir (Emre 1945; 58). Develi, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2* kitabında Farsçada Fiilden Birleşik İsimler başlığı altında ikilemeden oluşan yapıları açıklarken şu bilgileri verir: “Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler: güft ü gū ‘dedikodu’, sūz u güdāz ‘yanıp yakılma’, pīç ü tāb ‘kıvrım büküm; sıkıntı, telaş’ ” (Develi, 2006; 137). Deny *Türk Dili Grameri* adlı kitabında bu konuda:

‘ve’ bağlacıyla aynı imla ve aynı manada olup konsonlardan sonra ü/u ve vokallerden sonra vü/vu söyleye و Farsçadan alınmıştır (ki o dilde o suretinde söylenir). Ve’den daha seyrek kullanılır ve bu kullanış da edebi dile munhasırdır. Ancak ikisi de Farsça veya Arapça iki kelime arasında bulunabilir ki bu kelimeler manadaş veya tersad olurlar. Bunun neticesi olarak bunlar manadaş oldukları zaman bir nevi ikizleme vücuda getirirler ki, başka bir dile tercüme edilirken çoğu zaman tek bir kelime ile gösterilmek yeter. Türkçede böyle manadaş ikizlemelere ‘atf-ı tefsir-i’ derler. Fars nahvinin tesiriyle vücut bulan bu yapılanın kullanışı gittikçe azalmaktadır”.

demektedir.

Bu tür ikilemelerdeki “ve” unsurunun kullanımı zamanla azalmış ve günümüz Türkiye Türkçesindeki ikilemeler oluşmuş olmalıdır. Şinasi Tekin’in iki unsuru birbirinden farklı ikilemelerin oluşumuyla ilgili ortaya attığı formül bu konuda bize ipucu verebilir: “ “xyz yani abc demektir”. Bu ifade formülünde hep tekrar edilen ‘....yanidemektir’ kelimeleri bir zamandan sonra gereksiz sayılmış; bilinmeyen xyz’nin hemen ardından abc gelmiştir. Ve sonunda xyz+abc gibi kompozisyonlar türemiştir”(Tekin, 2001; 107). Bunun gibi, yapısında “ve” unsuru bulunan ikilemelerdeki “ve” giderek düşmüş olmalıdır. Taradığımız metinlerde de yapısında “ve” unsurunu bulunmayan ikilemelerin kullanım sıklığı yapısında “ve” unsuru bulunan ikilemelerden daha fazladır. (Sayısal veriler için bkz. sonuç bölümü).

Farsçanın etkisiyle oluşan bu yapılar sadece yabancı sözcüklerle değil Türkçe sözcüklerle de oluşmaktadır. Metnimizde bunun birkaç örneği mevcuttur: *aķ u ķara* “ak

kara”, *astın ü üstün* “alt üst”; Şu iki örnekte bağlaçlı ve bağlaçsız şekilde ikili bir kullanım vardır: *atlıg yayak* “atlı yaya” ~ *atlık u yayak* , *yağşı yaman* “iyi kötü”~ *yaman u yağşı*.

0.3. Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza Döneminin Siyasî - Edebî Görünümü ve Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza’nın Eserleri

Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza baba tarafından Timur’un dördüncü kuşaktan, anne tarafından Çingiz’in on beşinci kuşaktan torunudur. 1494 yılında 12 yaşındayken Fergana’da hükümdar olmuştur. Onun zamanında Timurlular hanedan kavgaları nedeniyle zayıf düşmüşler ve kuzeyden gelen Şeybani Han önderliğindeki Özbek- Kıpçak gruplarına karşı duramamışlardır. Bunun üzerine Bâbü, Kâbil’e gitmiş ve orada Bâbürlü hanedanını kurmuştur (Ercilasun, 2005; 422). Kâbil, Semerkand ve Herat’a hakim olduktan sonra Hindistan’a seferler düzenleyen Bâbü Mirza kısa bir zamanda tüm kuzey Hindistan’ı ele geçirmiş ve 19 yüzyılda İngilizlerin bölgeyi işgaline kadar(1858) sürecek olan Hindistan-Türk İmparatorluğunu kurmuştur. Bâbü’nün kurduğu ve onun soyundan gelenlerin devam ettirdiği bu imparatorluk zamanında bölge siyasî, askerî, iktisadî bakımdan son derece gelişmiş, bunun yanında edebiyat ve mimarlık alanlarında yüksek bir seviyeye ulaşmıştır (Yücel, 1995; 9-11).

Askeri dehası yanında mükemmel denebilecek düzeyde edebî birikime sahip olan Bâbü Mirza Çağatay edebiyatının önemli sanatçılarından. Çağatay sözcüğü Cengiz Han’ın ikinci oğlu Çağatay’ın adından gelmekle birlikte Çağatay hânedânının sona ermesinden sonra da kullanılmaya devam etmiştir. Fakat sözcük zamanla bir kabile adını ifade eder hale gelmiştir. Ali Şir Nevâî, kendi döneminin edebî dilini adlandırmak için *Çağatay lafzı*’nı kullanmıştır. Bu söylem kendisinden sonra gelen Ebülğazi Bahadır Han ve Mirzâ Mehdî Han tarafından da kullanılmıştır (Türkî tili, luğat-ı Türk, luğat-ı Türkî, Çağatay Türkîsi). Böylece Çağatay dili terimiyle Nevâî ve çağdaşlarının dili kastedilmiştir. Doğuda, Orta Asya İslâmî Türk Edebiyatı dilinin belirli bir devrini ifade eden bir terim olarak kullanılan Çağatay sözcüğü, Avrupa’da 19. yüzyılda daha geniş bir anlam kazandı. Özellikle Vambéry bu terimi sadece 12.-19. yüzyılların Orta Asya İslâmî Türk Edebiyatının dili için değil , aynı zamanda kendi çağının yaşayan Orta Asya Türk şiveleri için de kullanmıştır.

Çağatayca üzerine önemli araştırmalarıyla tanınan J. Eckmann, Çağataycayı üç

bölüme ayırmıştır:

1. Klâsik öncesi dönem
2. Klâsik dönem
3. Klâsik sonrası dönem

Ona göre Klâsik öncesi dönem on beşinci yüzyılın başlarından yaklaşık olarak Nevâî'nin ilk eseri olan *Garâibü's-sığar*'ı verdiği 1465'e kadar süren dönemdir. Klâsik dönem 1465 ve 1600 yılları arasındaki dönemdir. Bu dönem sanatçıları Hüseyin Baykara, Mîr Ali Şîr Nevâî, Hâmidî, Şeybânî, 'Ubeydî Şâlih, Meclisî, Bâbür, Bayram Han'dır.

Klâsik sonrası dönem 1600 ve 1921 yılları arasını kapsayan dönemdir (Eckmann, 1988; XIII-XIV).

Bizim, çalışmamızda eserlerinden faydalandığımız Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza, Çağatay Edebiyatının Klâsik dönem sanatçılarından biridir. Bâbür Mirza'nın edebi gücünü vurgulaması bakımından Bilâl Yücel'in şu ifadesi önemlidir: "Nevâî ile, şiir alanında klâsik şeklini bulan Çağatayca, Bâbür'ün Vekayi'i ile, nesir alanında en yüksek seviyeye ulaşmıştır" (Yücel, 1995: 16).

Araştırmaya konu olan ikilemeleri Gâzi Zahirüddin Muhammed Bâbur Mirza'nın dört eserinden tarama yoluyla elde ettik. Bu eserler hakkında kısaca bazı bilgiler vermeyi uygun görüyoruz:

Bâburnâme

Bâburnâme, Çağatay edebiyatının Klasik Dönemi sanatçılarından olan Bâbür'ün beş eserinden biridir. Bâbür'ün, ana dili olan Çağatay Türkçesinde kaleme aldığı eser Bâburname adıyla meşhur olmuş, eşine az rastlanan ince ayrıntılarla dolu, dürüst, samimi ve sade bir üslupla keleme alınmış aynı zamanda otobiyografi niteliği taşıyan hatıra türünde bir yazılmış bir eserdir. Çağatay Türkçesinin nesir dalındaki en güzel örneğini teşkil eden eser Bâbür'ün inanılmaz enerjisini, sağlam karakter ve dirayetini ortaya koymasının ötesinde, ruhunun derinliklerine kadar nüfuz etmemize de olanak tanımaktadır. Eser aynı zamanda on beşinci yüzyıl sonu ile on altıncı yüzyıl başlarındaki Orta Asya, Afganistan ve Hindistan hakkında son derece önemli bilgilerin kaynağı niteliğindedir. Bu yönüyle eser başta tarihçi ve dilciler olmak üzere edebiyatçı, sanat tarihçisi, orientalist, coğrafyacı, botanist, zoolog, etnolog, arkeolog vb. bilim

adamlarınca başvurulmuş bir kaynaktır. Eser Farsçaya, Latinceye, Felemenkçeye, Fransızcaya, Almancaya, İngilizceye, Rusçaya, Urduçaya ve Hintçeye çevrilmiştir.

Bâbürnâme'nin 10 adet orijinal el yazması nüshası vardır. Bunlar maalesef tahribata uğramış ve eksik nüshalardır. Bâbüname 18. yüzyıldan itibaren batının büyük ilgisini çekmiş ve pek çok dile tercüme edilmiştir. Eserin değişik dillere çevrilmiş 23 tercümesi vardır.

Eserin nüshaları şunlardır:

1. Delhi'de Şah Cihan'ın kütüphanesinde bulunan Babür'ün kendi el yazması nüsha
2. Bâbü'ün sağlığında (Mart 1529), Semerkant'a Hoca Ubeydulah Ahrar'ın torunu Hoca Kelan'a gönderdiği el yazması nüsha
3. Tahran'da Kütüphane-i Sultanî'de 2936 numarada kayıtlı bulunan el yazması nüsha
4. Tahran'da Kütüphane-i Melik'te 2948 numarada kayıtlı bulunan *Tüzük-i Bâbürnâme* adı ile geçen el yazması nüsha
5. Delhi Kütüphanesinde bulunan nüsha, şu anda kayıptır.
6. Kaşgar Nüshası
7. Elphinstone Nüshası
8. British Museum'da bulunan nüsha
9. Lindasiana kütüphanesinde bulunan nüsha: 1625 tarihli.
10. Lindasiana kütüphanesinde bulunan nüsha: 1700 tarihli (Şen, 1993).

Çalışmamızda metin olarak W. M. Thackston, Jr.'nin *Baburnama* (1993) adlı metin yayını kullandık.

Dîvân

Aşk, tabiat, güzellik şiirlerinin yanı sıra içtimai, ahlaki ve tasavvufi şiirlerin yer aldığı eser, Bâbü'ün hayat görüşünü, karakterini ve sanat gücünü göstermesi bakımından çok önemlidir. Klasik divan tarzında tertip edilmiş olan Babür Divanında Risâle-i Validiyye tercümesi, 119 gazel, 18 mesnevi, 210 rûbai, 57 muamma, 19 kıt'a, 15 tuyuğ, 79 matla', 7 masnû' şiir, 16 nâtamam gazel, 13 nazm, 16 musarra' beyit, 5 müfred, 4 yerde de mensur parça bulunmaktadır. Ayrıca Farsça olarak 2 gazel, 12 rûbaî, 8 kıt'a, 17 matla' ve bir mensur parça vardır.

Eserin nüshaları şunlardır.

1. Üniversite Nüshası
2. Paris Nüshası
3. Topkapı Nüshası
4. Muallim Cevdet Nüshası
5. Rampur Nüshası
6. Tahran Nüshası (Yücel, Bilâl, 1995; 19).

Biz çalışmamızda Bilâl Yücel'in Bâbü'r Dîvânı adlı eserlerindeki metin bölümünü esas aldık.

Mübeyyen

Babür'ün, oğlu Kâmran Mirza'ya öğüt olarak Hanefî fikhıyla ilgili birtakım konuları açıklamak maksadıyla 1522 yılında kaleme aldığı 2000 mısralık bir mesnevidir. Aruzun fâilâtün/mefâilün/fâilün veznindeki eser beş bölümden oluşmuştur. Didaktik bir eser olduğu için sanat bakımından pek önem taşımaz ama herkes tarafından anlaşılır olması ve tumturaklı ifadeden uzak, son derece zengin bir Türkçenin aksaklık olmadan başarılı bir biçimde aruz kalıbına sığdırılması yönlerinden önemli bir eserdir (Yücel, 1995; 17).

Eserin nüshaları

- 1.Köprülü Nüshası
- 2.Özbekistan Nüshaları
 - a.Ali Şir Nevayi Edebiyat Müzesinde bulunan yazma
 - b.Ebu Rayhan Baruniy Şarkşunasluk İnstitüsü'nde bulunan yazmalar
 - c.Hamid Suleyman Kolyazmalar İnstitüsü'ndeki yazmalar
- 3.Leningrad Nüshası
- 4.Kütüphane-i Saltanatî Nüshası
- 5.Berlin Nüshası (Oral Seyhan, 2004).

Çalışmamızda Tanju Oral Seyhan'ın *Mübeyyen Der Fıkh* adlı eserinden faydalandık.

Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi

Hoca Ubeydullah Ahrar'ın tasavvuf ahlakı konusunda Farsça olarak yazdığı Vâlidîyye risalesinin manzum tercümesidir. Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi, Divan'ın Üniversite ve Rampur nüshalarının başında bulunmaktadır. 243 beyitlik bu tasavvufi eser, mesnevi şeklinde ve fe'ilâtün/ fe'ilâtün/ fe'ilün vezniyle yazılmış olup beş bölümdür (Yücel, Bilâl, 1995; 18).

Biz çalışmamızda Bilâl Yücel'in Bâbü'r Dîvânı adlı eserinin giriş bölümündeki Risâle-i Vâlidîyye Tercümesi metnini kullandık.

BİRİNCİ BÖLÜM

SES BENZERLİĞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemelerin bazı üslup özellikleri vardır. Bu özellikler ses benzerlikleriyle sağlanır. İkilemelerin bu özelliği anlamın kuvvetlendirilmesine de yardımcı olur. Ses benzerliğinin ya da tekrarının yarattığı müzikli yapı da üslup açısından bir zenginlik sağlar. Mesela ikilemeyi oluşturan sözcüklerin aynı sesle başlaması bir ahenk oluşturur. Bunun yanı sıra aynı sesle bitmesi ya da iç seslerde benzerlik olması da ahenk için gereklidir. Bu bölüm, aynı sözcüklerin tekrarıyla oluşmuş aynen takrarlar dışındaki ikilemelerin nasıl bir ses düzeni içinde bulunduklarını ve nasıl bir benzerliğe sahip olduklarını göstermesi bakımından incelemeye değer görülmüştür.

Aşağıda ikilemeler ses bakımından ön ses, iç ses ve son seste gösterdikleri benzerliklere göre üç bölüme ayrılmıştır.

1.1. Ön Ses Benzerliği Olan İkilemeler

Sözcüklerin ilk ünsüzleri benzeşerek ahenk oluşturur. Ön seste benzerlik, ikilemeyi kuran sözcüklerin başındaki ünsüzlerin benzeşmesiyle sağlanır (Hatiboğlu, 1981; 13). Ön seslerin tekrarlanması ikilemelerde söyleyişte güzellik sağlamak için uygulanan bir yöntemdir. Bu bölümde *af‘āl u atvār* “hal hareket”, *feryād u figān* “feryat figan”, *ihtiyār u i‘tibār* “itibar” gibi bazı yapılarda hem ön ses hem de iç ses benzerliği olduğu gözlenmiştir. Her iki gruba da giren bu yapılar her iki başlık altında da verilmiştir.

af‘āl u atvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

aḥlāk u atvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

ata-aḥa “baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

bāg u bağça “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

cadal u cang “savaş” (4), [B, 393/14 ~ B, 391/25, 393/14]

cald u carīlīk “cesaret” (1), [B, 665/7]

cang u cadal “savaş” (2), [B, 391/25, 393/14 ~ B, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28-3]

cavr u cafā “sıkıntı” (1), [B, 405/25]

cism ü cān “ruh beden” (1), [D, 216/142]

dīvān u dastgāh “idare meclisi” (1), [B, 43/16]

feryād u fiḡān “feryat figan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiḡān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

ḡam u guşsa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

ḡas u ḡaşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

ḡavālī u ḡavāşī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

ḡayl u ḡaşem “halk” (1), [D, 287/424]

iḡtiyār u i‘tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

iṭā‘at u inḡiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

ḡadd u ḡāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

keçā kündüz “gece gündüz” (4), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]

kent-kesāk “şehir” (1), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989]

kāpānāklig kāpānāksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

ḡil ü ḡāl “laf, söz” (1), [D, 323/561-4]

kūy u kūça “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

ḡuvvat u ḡudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

maḡbūb u muḡib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT, 109/4-116]

ma‘lūm u muşāḡḡas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28]

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

mebde’ ü ma‘ād “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]

mukammal u musta‘idd “hazır” (1), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]

muşāḡib ü muḡib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

mustaḡkam u maḡbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

musta'idd u mukammal “hazır” (1), [B, 785/14-15~ mukammal u musta'idd B, 785/2]

muta'assir u muta'allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

muttakī u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

muṭī u munḳād “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (2), [B, 357/18-19, 651/21-22~ reviş ü rāh RVT, 117/4-208]

raḥmān u raḥīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

reviş ü rāh “yol/usul, adab” (1), [RVT, 117/4-208~rāh u raviş B 357/18-19]

sālim u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

sūd u savdā “alış veriş” (1), [B, 81/15]

şād u şād-mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

şakl u şamāyil “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]

şakva u şikāyat “şikayet” (1), [B, 765/9]

şūr u şer “gürültü şamata” (1), [D, 178/101/4]

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

ta'biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

tayammun u tabarruk “uğur, kut” (1), [B, 369/21]

tüz ü tağ “inişli çıkışlı yer” (1), [D, 256/303]

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B. 187/7]

yaḥşī yaman “iyi kötü” (6), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23, M, 9/88~yaman u yaḥşī B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

yayaḳ yelāng “teçhizatsız” (1) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

yigit-yelāng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

1.2. İç Ses Benzerliği Olan İkilemeler

Bazı ikilemelerde iç ses benzerliği vardır. İç ses benzerliği de söyleyişi daha etkili kılmak için başvurulan bir yöntemdir. Bu bölümde *yürüş u turuş* “gidişat”, *‘ubūr u murūr* “gelip gitme”, *maḵr u ḡadr* “hile” gibi birkaç örnekte hem iç ses benzerliği hem de son ses benzerliği görülmektedir. Bunlar her iki bölümde de verilmiştir.

İç seslerinde benzerlik gösteren ikilemeleri belirlerken şöyle bir yol izledik: *af‘āl u aṭvār* “hal hareket”, *aḥlāk u af‘āl* “ahlak”, *faḵīr u miskīn* “fakir fukara” ve benzer örnekler ikinci hecesinde aynı uzun ünlüyü bulundurdıkları için bu bölüme alınmıştır. *ḥavālī u ḥavāṣī* “yakınında bulunanlar”, *iḥtiyār u i‘tibār* “itibar” ve benzer örnekler ikinci hecesinde aynı sesleri bulunduran [ünsüz-ünlü] hece değerinde ses tekrarı taşıdıkları için bu bölüme alınmıştır. *nökār ü çākar* “asker”, *ṣarf u ḥarc* “harcama, gider”, *taṣvīṣ u maṣāḳḳat* “sıkıntı” ve benzer örnekler de tek bir ünsüz benzerliği olduğu için bu bölüme alınmıştır. *tālān u tārāc* “yağma” ve benzer örnekler [uzun ünlü- ünsüz - uzun ünlü] şeklinde bir sesler tekrarına sahip olduğu için iç ses benzerliği gösteren yapılar arasında değerlendirilmiştir.

Aşağıda verdiğimiz 50 yapıda iç seslerde benzerlik olduğu gözlenmiştir.

af‘āl u aṭvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

aḥlāk u aṭvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

ārām u ḵarār “durma, dinlenme” (1), [B, 69/12, D, 225/176]

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

asbāb u maṣāliḥ “araç gereç” (1), [B, 783/25]

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

aṭrāf u navāḥī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

dīvān u dastgāh “idare meclisi” (1), [B, 43/16]

faḵīr u miskīn “fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]

- feryād u figān** “feryat figan” (3), [D, 188/119/3 ~ *figān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]
- ḥavālī u ḥavāṣī** “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]
- iḥtiyār u i‘tibār** “itibar” (1), [B, 27/15-16]
- isti‘lām u istifsār** “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]
- kūy u kūça** “köşe bucak” (1), [B, 155/1]
- kuvvat u kudrat** “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]
- maḥbūb u muḥib** “seven sevilen hepsi” (1), [RVT, 109/4-116]
- maṣhūr u ma‘rūf** “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]
- nökār ü çakar** “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]
- pušta u dašt** “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]
- ri‘āyat u ‘ināyat** “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]
- şalāḥ u fasād** “doğru yanlış” (1), [B, 633/9]
- şarf u ḥarc** “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]
- şakva u şikāyat** “şikayet” (1), [B, 765/9]
- taāddī u taşaddud** “zulmetme” (1), [B, 47/12]
- tāhir ü muṭahhar** “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]
- tālān u tārāc** “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]
- taşvīş u maşakkat** “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]
- tavābi‘ u lavāḥiḳ** “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]
- törā-möçä** “rütbe” (1), [509/20]
- tün kün** “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297, M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]
- ‘ubūr u murūr**³ “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]
- vācib u lāzim** “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]
- yār u yāver** “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]
- yaṭīm yasīr** “ayak takımı” (1) [B. 187/7]
- yeleng yalangaç** “çıplak” (1), [B, 547/19]

³ Son Benzerliği Olan İkilemeler bölümüne de alınmıştır.

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

zāhir u bāṭin “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4-208, 100/4-3]

zālīm u fāsīk “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

zīrāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

1.3. Son Ses Benzerliği Olan İkilemeler

Son sesteki ünsüz ya da ünlülerin ses bakımından benzerliği bir çeşit kafiye sayılır. İkilemelerde son ses benzerliği, genellikle son ek benzerliği ile sağlanır (Hatiboğlu, 1981; 14). Ağakay da Türkiye Türkçesinde koşmalarda koşuklar arasındaki ses uygunluğunun göze çarpacak kadar çok olduğunu belirtmiş ve bu ses uygunluğunun başta ve sonda olabileceğini ifade etmiştir (Ağakay, 1954; 99). Hengirmen de bu konuyla ilgili olarak aynı saptamayı yapmıştır “Son seste bulunan ünlü ya da ünsüzlerin benzerliği bir çeşit uyak oluşturur” (Hengirmen, 1999; 211). *ata-ağa* “ baba kardeş”, *yırağ yavuk* “uzak yakın” şeklinde hem ön seste hem de son seste benzerlik gösteren yapılar da vardır. Bunlar her iki bölümde birden verilmiştir. Bizim çalışmamızda son ses benzerliği bulunan 74 yapı aşağıdadır.

anda munda “ara sıra” (1), [B, 585/13]

‘ākila u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

ata-ağa “ baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

yıkıla kopa “düşe kalka” (1), [M, 4/253]

‘azāb u ‘ikāb “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘acīb u ġarīb “acayip” (1), [B, 211/18]

bahşiş u pursiş “bahşiş”, (1), [B, 43/16]

ḥarb u ḍarb “savaş” (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11-12, 637/1]

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4-116]

aç yalangaç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

- isrāf u itlāf** “israf” (1), [B, 367/24]
- cebelig kecimlig** “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]
- āh u vāh** “ah vah” (1), [M, 86/944]
- şahrī u bāzārī** “şehirli” (1), [B, 47/18]
- havālī u havāşī** “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]
- ötärçi keçärçi** “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]
- narı [...] beri[...]** “oradan buradan” (1), [B, 179/3~beridin [...] narıdın [...] B,149/14]
- egri-bükri** “eğri büğrü”,(1), [B, 283/1-2]
- yırak yavuk** “uzak yakın” (3), [B, 63/10, 311/3, M, 8/81]
- tıyık-kışık** “düzen” (1), [B, 547/17]
- analık-oğulluk** “annelik oğulluk”(1), [B. 729/27]
- atalık-oğulluk** “babalık oğulluk” (3), [B, 83/23, 151/28, 161/7-8]
- şādlık u ħurremlık** “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]
- atlık u yayak** “atlı yaya” (6), [M, 173/1914, ~atlıg yayak B,137/7, 211/25, 385/25, 425/22-23, 653/1]
- tiriglik yigitlik** “gençlik” (1), [B, 57/2]
- ahl u ‘iyāl** “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]
- af‘āl u aqvāl** “hal hareket” (1), [B, 379/6]
- ‘azm u cazm** “azim”, (1), [B, 389/5]
- bām u tam** “çatı, dam” (1), [B, 101/5]
- ġam u mātem** “keder” (1), [D, 179/104-1]
- ta‘zīm u ihtirām** “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]
- cān u tan** “can ten” (1), [33/13~ cān u ten, D, 158/66-7, B. 33/14]
- ma‘man u maskan** “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]
- ötkān keçkān** “olup biten” (1), [B, 207/19]
- mu‘min u musalmān** “müslüman” (1), [B, 131/5]
- astın ü üstün** “alt üst” (1), [D, 210/131-14]
- yokkarıdın koyudın** “yukarıdan aşağıdan” (1), [B, 715/26]
- şeyhīn ü enbiyān** “şeyhler ve nebiler” (1) [M, 16/170]

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297,M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

nökār ü çākar “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

nökār u sūdār “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

şaġīr u kebīr “büyük küçük” (1), [D, 67/732]

tāhīr ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

maḡr u ġadr “hile” (1), [B, 157/19-20]

‘ubūr u murūr “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]

barur turar [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer’ (2), [B, 123/14, 165/5]

uruş [yok] **talaş** [yok] “savaş” (1), [B, 37/25]

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

tā‘at u ma‘şīyet “sevap günah” (1), [M, 22/B14a/238]

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

ri‘āyat u şafaḡat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

kayfiyyat u ḡālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘ināyat u iltifāt “lütuf, iyilik” (1), [B, 651/3]

‘ināyat u şafaḡat “iyilik” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

karrāt u marrāt “defalarca” (1) [B. 175/9, 249/15]

ḡabṭ u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]

devlet ü ‘izzet “kıymet” (1), [D, 204/129-22]

ġālībiyyat u maġlūbiyyat “yenme yenilme” (1), [B, 211/16-17]

ḡarakāt u sakanāt “davranış” (1), [B, 357/18]

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

maşakḡat u şu‘ūbat “güçlük” (1), [B, 409/13]

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

ağız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

sūz u gūdāz “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]

İKİNCİ BÖLÜM

HECE DİZİLİŞİ BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemeyi oluşturan sözcüklerin seçiminde bazı kurallar vardır. Bu kurallar, sözcükler arasındaki anlam ve ses özelliklerine bağlıdır. Ünlüyle başlayan ve az heceli olan sözcük ikilemenin birinci bölümünü oluşturur (Çağatay, 1978: 33; Ağakay, 1954: 101; Hatiboğlu, 1981: 16). Çağatay'ın da belirttiği gibi çalışmamızda bu kurala uymayan, çok heceli sözcüğün önde olduğu durumların da olduğu görülmüştür. Bu çalışmada az heceli sözcüğün öne geldiği 149 yapı, çok hecelinin önde olduğu 47 yapı, eş heceden oluşan ise 200 yapı vardır.

2.1. İlki Az Heceli İkincisi Çok Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

İkileme kuruluşunda genellikle az heceli sözcüğün başa gelmesi özelliği bütün araştırmacıların ortak saptamasıdır: “Hendiadyoin kısımları ister vokalle, ister konsonantla başlasın, az heceli ekseriyetle çok hecelinin önüne gelir.” (Çağatay, 1978: 33). “İkilemeyi kalıplaştıran, perçinleyen etkenlerin başında, tek heceli ya da az heceli sözcüğün, çok heceli sözcükten önce gelmesidir (Hatiboğlu, 1981: 16)”. “Hece sayısı eşit olmayan koşuklardan hecesi az olanı başa geçirilir (Ağakay, 1954: 101)”.

Derlememizden çıkan verilere göre Babür'ün eserlerinde de bu kurala uyulmuş görünüyor. Bu bölümde az heceli sözcüğün önce geldiği 149 yapı vardır.

aç yalangaç⁴“aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

āh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98-2]

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘āḫila u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

asbāb u maşālīḥ “araç gereç” (1), [B, 783/25]

⁴ *yalang* < *yalang* + *aç*: Çıplak; *yaling* sözcüğü ile aynıdır. bkz: Köken

- aş u ta‘ām** “yiyecek” (4), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 707/24, 769/2]
- aṭrāf u cavānib** “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]
- aṭrāf u navāḥī** “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]
- ‘ayş u ‘iṣrat** “eğlence” (3), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22]
- ‘azāb u maşakkāt** “azap” (2), [B, 365/3, 389/5]
- ‘azāb u ‘uḳūbat** “ışkence” (2), [B, 413/12, 423/16]
- azuk u zaḥīra** “zahire” (1), [B, 191/13, 191/12 ~ *zaḥīra u azuk* B, 191/1]
- bāğ u bağça** “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]
- baḥt u ṭālī** “talih” (1), [B, 467/22]
- baş-ayağ** “makam, onur kıyafeti” (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 563/2, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5,]
- beg-atākā** “2” (2), [B, 27/3, 27/23]
- beg u begat** “beyler” (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5, 575/22]
- burc u bārū** “burç” (1), [B, 31/19-20]
- cald u carīlīk** “cesaret” (1), [B, 665/7]
- cān u köngül** “gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129-32, 213/132-37]
- cang u cadal** “savaş” (2), [B, 391/25, 393/14 ~ B, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28-3]
- cevr ü cefā** “sıkıntı” (7), [D, 130/22-2, 135/30/3, 147/49-1, 156/64/3, 161/72-4, 169/86-6, 290/442, ~cavr u cafā B. 405/25]
- cevr ü sitem** “sitem” (2), [290/442, D, 159/69-3]
- cidd u ihtimām** “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]
- da’b u ṭarīk** “usul” (1), [B, 513/8-9]
- dang u mutaḥayyir** “şaşkın” (1), [B, 149/3]
- ḍabṭ u sarancām** “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]
- ḍabṭ u tüzük** “yasa” (1), [B, 47/8]
- dang u ḥayrān** “şaşkın” (1), [B, 411/16]
- dard ü balā** “dert” (1), [B, 405/26~dard ü belā D, 161/72-4]
- davlat u sa‘ādat** “mutluluk” (2), [B,741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa‘ādet D,179/103-4]

derd ü elem “sıkıntı” (1), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

el-ayak “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

el u ulus “halk” (12), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9]

fağl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

fağr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

faķır u masakīn “fakir fukaralar” (1), [B. 325/13]

fıkr ü hayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

fısk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

ğam u guşsa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

ğam u mātem “keder” (1), [D, 179/104-1]

ğam u miğnet “keder” (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

ğam u şādī “sevinç keder”(1), [RVT, 115/4-185]

gird u navāhī “etraf” (5), [B, 195/15, 199/14, 475/14, 495/3, 641/23]

güft ü şünūd “konuşma, sohbet” (1), [D,186/116-3]

ham u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

hamd ü genā “övme” (1), [D, 319/558-14]

harb u ķitāl “savaş” (1), [B, 633/24]

has u haşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

hayl u haşem “halk” (1), [D, 287/424]

hayr u hūbluķ “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11-12]

hişmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

‘ışk u muğabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (1), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāğat D, 155/62/2]

‘ıyş u ‘ışret “eğlence” (3), [D, 140/38-2, 185/114-2]

‘ıyş u neşāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘ıyş u şahbālīg “zevküsefa” (1), [D, 167/82-3]

iğlās u yakcihatlıķ “bağlılık” (1), [B, 781/2~ yakcihatlıq u iğlās B, 745/13]

‘ilm u ħabar “haber” (1), [B, 151/8]

itā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (1), [B, 753/22]

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

ķadd u ķāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

ķahr u ġazab “zor, güç, öfke” (3), [D, 155/62-4, 229/195, 264/334]

ķahr u ‘itāb “zorlama” (1), [D, 155/62-4]

karam u ‘ināyat “iyilik, lütuf” (1), [B, 579/4]

kent-kesāk “şehir” (1), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989]

kūy u kūça “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

luṭf u şafaķat “lütuf” (1), [B, 579/3]

luṭf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

luṭf u seḫā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

maḍbūṭ u mustahkam “sağlam” (1), [B, 415/2]

makr u ḫīla “hile” (1), [B, 35/5]

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

ma‘ķul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

māl u cihāz “eşya” (1), [B, 263/4]

ma‘lūm u muṣahḫas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28]

ma‘mūr u ābādan “mamur” (1), [B, 369/6]

mihr u maḫabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

mulk u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

mu‘min u musalmān “müslüman” (1), [B, 131/5]

muttaķi u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

naş’a u başāşat “sevinç” (1), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10-11]

nökār u sipāhī “asker” (1), [B, 137/7-8]

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (2), [B, 357/18-19, 651/21-22~ reviş ü rāh RVT, 117/4-208]

raḫt u matā‘ “eşya” (1), [B, 299/3]

ranc u maşakķat “sıkıntı ve meşakkat” (3), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü

- meşakkat D, 185/114-2]
- rāst u durust** “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]
- ra’y u tadbīr** “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]
- renc ü elem** “keder” (1), [D, 283/409]
- renc ü riyāzat** “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]
- şabr u şebāt** “sabır” (1), [D, 322/559/4]
- şafā u liṭāfat** “hoşluk” (1), [B, 539/16]
- sağ u hūşyār** “akıllı uslu” (1), [D, 280/396]
- şahrā u biyābān** “çöl” (1), [B, 489/22]
- sālīm u salāmat** “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]
- sar u sāmān** “düzen” (1), [B, 43/3]
- şarīh u āşķārā** “açık seçik” (1), [B, 107/10]
- sa’y u himmat** “çalışıp çabalama” (1), [B, 579/4]
- sa’y u ihtimām** “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]
- sa’y u işlāḥ** “iyileştirme” (1), [B, 483/20]
- sebz ü ḥurrem** “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]
- sūd u savdā** “alış veriş” (1), [B, 81/15]
- sūz u güdāz** “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]
- şād u şād-mān** “sevinçli” (1), [D, 64/333]
- şādlık u ḥurremlık** “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]
- şahr u vilāyat** “şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]
- şahrī u bāzārī** “şehirli” (1), [B, 47/18]
- şakl u şamāyil** “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]
- şakva u şikāyat** “şikayet” (1), [B, 765/9]
- şarr u fitna** “fitne fesat” (2), [B, 251/3, 715/7]
- şehr ü müdün** “şehirler” (1), [RVT, 110/4-129]
- şor u fitna** “karışıklık” (6), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]
- şucā‘ u mardāna** “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9-10]
- tā‘at u ma‘şiyet** “sevap günah” (1), [M, 22/B14a/238]
- tāhir ü muṭahhar** “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]
- taşvīş u maşakķat** “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

ta‘zīm u iḥtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

uruş-angezi “savaş” (1), [B, 429/19]

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

vehm ü kıyās “Allah’ın varlığından şüphe etme” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

zāhid u muttaḳī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

zor u kuvvat “gü kuvvet” (1), [B, 579/2-3]

2.2. İlki Çok Heceli İkincisi Az Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Türkçe ikileme kuruluşunda az hecelinin başta bulunması çok sık rastlanan bir diziliş ilkesidir. Bu saptama Hatiboğlu (1981: 16), Çağatay (1978: 33) ve Ağakay’ın (1954: 101)’’ ortak görüşüdür. Fakat bunun tersi durumlar da olabilmektedir. Bu tür kuruluşlara Uygurca döneminde de rastlanabildiğini Saadet Çağatay’ın makalesinden öğreniyoruz: 2+1 veya 3+2 şeklinde çok hecelinin ilk heceyi oluşturduğu yapılar vardır (Çağatay, 1978: 33).

Bu çalışmada toplam 398 yapıdan 149’unda az heceli sözcük önce gelmiş, 47’sinde çok heceli sözcük birinci sözcüğü oluşturmuş ve 203 yapı eş heceli sözcüklerden oluşmuştur.

ağız söz “söyleyecek söz” (5) [B, 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D, 238/228]

başāşat u naş’a “sevinç” (1), [B, 171/10-11]

bülend ü pest “yüksek alçak” (1), [M, 5/53]

cadal u cang “savaş” (4), [B, 393/14 ~ B, 391/25, 393/14]

- elem ü derd** “sıkıntı” (1), [D, 187/118/3]
- fađīhat u rusvā** “rezil” (1), [B, 433/10]
- ğalat u sehv** “yanlış” (1), [D, 326/573-6]
- hayāt u cān** “can” (1), [D, 310/537]
- ‘işret u ‘ıyş** “eğlence” (3), [D, 238/230, 283/409, 203/129/19]
- i’tikād u ihlās** “bağlılık” (1), [B. 635/20]
- ķā’ida u tüzük** “kural” (1), [B, 51/14]
- kayfiyyat u ħālāt** “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]
- keçā tün** “gece” (1), [B, 257/16]
- kerem u cūd** “cömertlik” (1), [D, 172/91-2]
- ķitāl u ħarb** “savaş” (1), [B, 183/26]
- maşakķat u balā** “sıkını” (1), [B, 411/4]
- miñnet ü ğam** “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]
- miñnet ü renc** “sıkıntı, dert” (1), [D, 204/129-21]
- muşāhib ü muhib** “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]
- mustahkam u mađbūt** “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]
- mutabarrik u ‘azīz** “kutsal” (1), [B, 85/8]
- puşta u daş** “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]
- reviş ü rāh** “yol/usul, adab” (1), [RVT, 117/4-208~rāh u raviş B 357/18-19]
- reviş ü ħavr** “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]
- sülük u yol** “yol” (1), [D, 211/132-4]
- şād-mānlig ü ğam** “sevinç keder” (1), [D, 211/161]
- şehvet ü nefis** “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]
- ta’biya u tartīb** “düzenleme” (1), [B, 441/20]
- ķākat u tāb** “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]
- yakcihatlık u ihlās** “bağlılık” (1), [B, 745/13~ihlās u yakcihatlık B, 781/2]
- yokķaridın koyudın** “yukarıdan aşağıdan” (1), [B, 715/26]
- azuķ u zaĥīra** “zahire” (1), [B, 191/13, 191/12 ~ zaĥīra u azuķ B, 191/1]
- zencīr ü bend** “zincirleme, bağlama” (1), [D, 142/41-4]

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

2.3. Eş Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Eş heceli sözcüklerle oluşan ikilemelerin kuruluşunda bazı kurallar etkili olmaktadır. Ünlüyle başlayan sözcük öne ünsüzle başlayan sözcük sona gelir (istisnaları vardır).

Heceleri eş olan ikilemelerde ünlüyle başlayan sözcük önde bulunur. Çalışmamızda da ünlüyle başlayan bölümlerde bu kurala uyulmuştur. Ünsüzle başlayanlarda ise Ağakay (1954: 102)’a göre şöyle bir kural vardır: “Koşma konusunda eşit heceli kelimelerin baş hece vokalleri arasında bir sıra üstünlüğü göze çarpar; kapalılarla yuvarlaklara göre açık ve düz olan a, sonra e-i kapalı yuvarlaklara göre de düzler ve özellikle açık yuvarlak olan o ve ö üstün tutularak başa alınır.” (Ağakay, 1954: 102)

Vecihe Hatiboğlu da bu konuda “b-“ ve “p-“ ile başlayan sözcüklerin sona geldiğini söylemektedir (Hatiboğlu, 1971: 18).

Bu bölümde 203 yapı bulunmaktadır.

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘acīb u ġarīb “acayip” (1), [B, 211/18]

af‘āl u aḳvāl “hal hareket” (1), [B, 379/6]

af‘āl u aṭvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

‘ahd ü ḳavl “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘ahd u şart “şart, sözleşme” (6), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8, 707/24, 735/9]

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

aḥlāk u aṭvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

aḳa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

- ‘**akl u hoş** “akıl mantık” (1), [B, 633/9]
- akvāl u kelām** “söz” (1), [RVT, 101/4-15]
- anahıq-oğulluq** “anne oğul”(1), [729/27]
- anda munda** “ara sıra” (1), [B, 585/13]
- ārām u qarār** “bekleme” (1), [D, 225/176]
- asbāb u ālāt** “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]
- astın ü üstün** “alt üst” (1), [D, 210/131-14]
- ‘**āşık u māyil** “aşık” (1), [D, 162/73-4]
- aşlık tölük** “erzak” (1), [B, 145/5]
- ata-ağa** “baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]
- atalıq-oğullıq** “baba oğul” (3), [B, 83/23, 151/28, 161/7-8]
- atası-atasıdın** “dedelerinden” (1), [B, 693/15]
- atlıq yayaq** “atlı yaya” (6), [B, 137/3, 137/7, 137/10-11, 385/25, 653/1~atlıq u yayaq M, 173/1914]
- atlıq u yayaq** “atlı yaya” (1), [M, 173/1914, ~atlıq u yayaq B, 137/7, 385/25, 425/22-23, 653/1]
- av kuş** “av hayvanı” (1), [B, 9/19]
- ay u yıl** “her zaman” (5), [D, 162/73-5, 168/84-2, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, ~yıl u ay D, 212/132-23]
- ‘**ayb u ‘ār ayıp, utanma**” (1), [B, 581/19]
- ‘**ayş u fişk** “sefahat” (1), [B, 341/9]
- ‘**azāb u ‘ikāb** “azap” (1), [M, 23/A36/242]
- ‘**azm u cazm** “azim”, (1), [B, 389/5]
- bağış u pursiş** “bahşış”, (1), [B, 43/16]
- bām u tam** “çatı, dam” (1), [B, 101/5]
- barış kiliş** “gidip gelme” (5), [D, 245/258, M, 175-1941, B, 125/3, 205/2]
- bara kelä** “gide gele” (1) [B, 575/13]
- barur turar** [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer’ (2), [B, 123/14, 165/5]

- buġu-maral** “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]
- cafā u ‘azāb** “eziyet” (1), [B, 161/4]
- cān u māl** “can mal” (1), [B, 131/1]
- cān u tan** “can ten” (1), [B. 33/13 ~ cān u ten D, 158/66-7, B. 33/14]
- cebelig kecimlig** “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]
- cidd ü cehd** “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]
- cism ü cān** “ruh beden” (1), [D, 216/142]
- ḍabt u rabṭ** “düzen” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]
- ḍarar u āsīb** “zarar” (1), [B, 145/7]
- ḍarār u nuḡṣān** “zarar” (1), [B, 131/1]
- derd ü ġam** “sıkıntı” (6), [D, 168/84-2, 176/98-2, 189/122-3, 204/129-21, 274/374, 315/553]
- devlet ü ‘izzet** “kıymet” (1), [D, 204/129-22]
- dil ü cān** “ gönülden” (2), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]
- dīvān u dastgāh** “idare meclisi” (1), [B, 43/16]
- dürüst ü muḥkem** “sağlam” (1), [D, 198/127-26]
- egri-bükri** “eğri büğrü”,(1), [B, 283/1-2]
- elgün** “halk, insanlar” (2), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]
- faḳīr miskīn** “ fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]
- ferḥunda u mubārak** “mübarek” (1), [B, 741/18-19]
- figān u feryād** “ feryat figan” (2), [D, 193/16-7, 254/293 ~ feryād u figān D, 188/119/3]
- figān u nāle** “inleme” (1), [D, 146/47-5]
- fisk u ‘ayş** “sefahat” (1), [B, 85/7]
- fitna u fasād** “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]
- fuḳarā u masākīn** “fakr fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]
- furca furşat** “fırsat” (1), [B, 451/14]
- ġālibıyyat u maġlūbiyyat** “yenme yenilme” (1), [B, 211/16-17]
- ġam u derd** “keder” (2), [RVT, 97/2-1, 97/2-2]
- ġam u endūh** “keder” (1), [D, 309/533]
- ġam u renc** “sıkıntı” (1), [D, 249/273]

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

goşa u kinār “kenar” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

guftugū “dedikodu” (6), [B, 483/14, 483/18~güft ü gū D, 258/310, 264/332, 323/561-4,
güft ü gūy, D, 323/561-4]

ğurbet ü hicrān “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

ḥādim ü çāker “hizmetçi” (1), [RVT, 98/3-2]

ḥādır u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

ḥarakāt u sakanāt “davranış” (1), [B, 357/18]

ḥarb u ḍarb “savaş” (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11-12, 637/1]

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

ḥavālī u ḥavāšī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

ḥayr u şer “iyi kötü” (1), [M, 10/107]

hicrān u ğurbet “gurbet” (1), [D, 161/72/5]

hudūk u taşvīş “karışıklık, rahatsızlık” (1), [B, 71/11]

ḥurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

il ü kün “halk” (1), [RVT, 110/4-129~elgün B, 259/1, 583/10-11, 637/3]

iḥtiyār u i‘tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

‘ināyat u şafaḳat “lütuf” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

iş-küç “iş güç” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3,
403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘işḳ u ḥāl “aşk” (1), [B, 373/21]

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

iṭā‘at u inḳiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

- karrāt u marrāt** “defalarca” (1) [B. 175/9, 249/15]
- keçä kündüz** “gece gündüz” (4), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]
- kälä-ķara** “davar” (3), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]
- käpänäklig käpänäksiz** “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]
- keyim-kecim** “zırh” (1), [B, 179/18]
- ķılur ķılmas** “yapıp yapmadığımız” (1) [B. 123/14]
- ķiçik-ķirim** “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]
- ķil ü ķāl** “laf, söz” (1), [D, 323/561-4]
- ķişi-ķara** “adamlar” (8), [B, 49/9, 91/14, 183/13, 347/24, 351/29, 413/7, 569/5, 431/17]
- ķotan u ağıl** “ağıl” (1), [M, 84/925]
- kömāk u madad** “yardım” () [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]
- köp az** “az çok” (1), [B, 213/6]
- küfr ü dīn** “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]
- ķuvvat u ķudrat** “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]
- maħbūb u muħib** “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4-116]
- maķr u ģadr** “hile” (1), [B, 157/19-20]
- ma‘man u maskan** “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]
- ma‘mūr u mazrū‘** “bayındır” (1), [B, 93/17]
- maşakķat u şu‘ūbat** “güçlük” (1), [B, 409/13]
- maşhūr u ma‘rūf** “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]
- ma‘şuķ u mahbūb** “[erkek] sevgili” (1), [B, 367/17]
- mebde’ ü ma‘ād** “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]
- miñnet ü endūh** “keder” (1), [D, 214/133]
- mihnet ü ģuşsa** “sıkıntı” (2), [D, 158/66-7, 249/273]
- mukammal u musta‘idd** “hazır” (1), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]
- muta’assir u muta’allim** “üzüntülü” (1), [B, 497/10]
- muṭī u munķād** “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

mü‘min ü kâfir “mümin kafir” (1), [M, 24/248]

müşrik ü kâfir “kafir” /1), [M, 24/257]

nâkış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

nökär ü çakar “asker (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

nökär u sūdär “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

nuқта u i‘rāb “kural” (1), [B, 377/3]

oğlan-uşak “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

perr ü bāl “kanat” (D, 175/96-4]

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78-3]

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

rahmān u rahīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

rasm u āīn “ayin” (1), [B, 383/3]

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

ri‘āyat u şafaķat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

şagīr u kebīr “büyük küçük” (1), [D, 67/732]

şalāḥ u fasād “doğru yanlış” (1), [B, 633/9]

sarh u bast “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

şarf u ḥarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

sipāhī u ra‘iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2-3, 59/20, 51/14, 47/3]

sökünç ü tayaķ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

şu‘ubat u maşakķat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

sürür u devlet “sevinç” (1), [D, 146/47/4]

şār‘ u ‘urf “şeriat ve örf” (1), [B, 255/25]

- şekīb ü şabr** “sabır” (1), [D, 166/87-5]
- şılan u maclis** “eğlence amaçlı toplantı” (1), [B, 43/16]
- şikast u nuḡṣān** “eksik” (1), [B, 187/27]
- şirrīr u muftin** “fitneci” (1), [B, 385/5]
- şuḡl u iş** “iş, meşgale” (1), [RVT, 107/4-89]
- taāddī u taṣaddud** “zulmetme” (1), [B, 47/12]
- tābi‘ u muṭī‘** “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]
- tālān u tārāc** “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]
- talat- aldur-** “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]
- tartīb u nasak** “düzenleme” (1), [B, 35/10, 441/21]
- taşkarı içkārī** “dışarı içeri” (1), [B, 81/20]
- tavābi‘ u lavāḥiḡ** “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]
- tiriglik yigitlik** “gençlik” (1), [B, 57/2]
- tayammun u tabarruk** “uğur, kut” (1), [B, 369/21]
- ters ü bīm** “korku” (1), [M, 115/1254]
- tıyık-ķışık** “düzen” (1), [B, 547/17]
- törä-möçä** “rütbe” (1), [509/20]
- tün kün** “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297, M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]
- tüz ü taḡ** “inişli çıkışlı yer” (1), [D, 256/303]
- ‘ubūr u murūr** “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]
- uluḡ-ķiçik** “büyük küçük” (7), [B, 71/2, 125/13, 457/5, 545/10, 695/14, 715/76, 729/11]
- uruk-ķayaş** “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]
- uzun uzak** “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]
- üy-el** “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]
- vācib u lāzim** “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]
- vaḡīr‘ u şarīf** “herkes” (1), [B, 713/20]

vālih ü hayrān “şaşırmış” (1), [D, 162/73-4]

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

yağşı yaman “iyi kötü” (6), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23, M, 9/88~yaman u yağşı B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

yaman u yağşı “iyi kötü” (1), [M, 95/1049~ yağşı-yaman B, 71/1]

yana tekrār “yine” (1), [M, 81/892]

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B, 187/7]

yağşı yaman “iyi kötü” (6), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23, M, 9/88~yaman u yağşı B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

yayağ yelāng “teçhizatsız” (1) [B, 85/20, 421/19, 559/14]

yıl u ay “her zaman” (1), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

yırağ yavuç “uzak yakın” (3), [B, 63/10, 311/3]

yigit-yelāng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

yir ü kök “yer gök” (2), [M, 5/53, 9/87, D, 210/131/14]

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

zāhid ü fāsīk “dindar dinsiz” (2), [M, 20/A32, B126/23]

zāhid ü pārsā “sofu” (1), [D, 250/279]

zāhir u bāṭin “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4-208, 100/4-3]

zālim u fāsīk “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

zarrāḳ u ṭammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

zīrāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

zulm u fışk “zulüm” (5), [B, 47/9, 47/21, 47/25, 51/21, 51/16]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YAPI BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemeler, kurulurken ya ad kök veya gövdelerinden ya da eylem kök veya gövdelerinden kurulur (Hatiboğlu, 1981; 35).

Bu açıklamadan yola çıkılarak addan veya eylemden türetilişlerine göre ikilemelerdeki sözcükler yapı bakımından basit, türemiş; yansıma sözcüklerden ve tekrarlanan sözcüklerden oluşan ikilemeler olarak sınıflandırılmıştır.

3.1. Basit Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Basit⁵ sözcükler ya yalın durumda olan (hiçbir ek almamış halde) ya da çekim eki almış olan sözcüklerdir. Hatiboğlu, “Yalın Durumdaki Adlarla Kurulan İkilemeler” başlığı altında basit sözcüklerden oluşan ikilemelere örnekler vermiştir. Çekim eki almış olan basit sözcüklerden oluşan ikilemeleri ise “Yönelmeli İkileme”, “Çıkmalı İkileme”, “Kalmalı İkileme”, “Yüklemeli İkileme” “İyelikli İkileme”ler olarak ayırmıştır (Hatiboğlu, 1981; 36-39).

Bu bölümde bulunan yalın durumda olan sözcükler tekrarlanan sözcüklerden, bağlaçlı ikilemelerden ve yansılardan oluşmuştur. Çekim eki almış olan adlardan ve eylemlerden ikileme yapılabilir. Bu araştırmamızda hem ad çekim eki almış hem de eylem çekim eki almış ikilemelere rastlanmıştır.

3.1.1. İki Sözcüğü de Yalın Halde Bulunan İkilemeler

Yalın terimini, ikilemeyi oluşturan sözcükler için araştırmacılarından sadece Hatiboğlu (1981; 35, 36) kullanmıştır. Ona göre ikilemeyi oluşturan sözcüklerin ikisi de ek almamışsa bunlar üyeleri yalın durumda bulunan ikilemelerdir.

Bu çalışmada yalın durumdaki sözcüklerden oluşan ikilemeler, yinelenen sözcüklerden, bağlaçlı⁶ ikilemelerden ve yansılardan oluşmuştur.

⁵ Çağatay, Uygurcada Hendiadyoinler adlı makalesinde, mürekkep isimlerden oluşan hendiadyoinleri anlatırken dipnotta, Türkiye Türkçesinde asli kelimelerden yani kelimelerin kökünden yapılan hendiadyoinler de olduğuna işaret etmiştir. Çağatay bu bilginin devamında “K. Foy bunlara imperatif şeklinde olan Hendiadyoinler diyor, mesela: ürt bas, kap kaç, kaç göç; biz bunlara adî isim gibi bakmalıyız” diyor (Çağatay, 1942; 34).

⁶ “Osmanlıcada birbirini yorumlayan iki kelimenin birbirine ve (-u, -ü) edatıyla bağlanarak kelime çifti

abdān abdān “iyi, liyakatli” (6), [B, 89/11, 181/21-22, 213/15, 407/11, 411/15, 633/6]

‘*Abdān abdān* beglärni va yaḥşı yaḥşı yigitlärni tüşürüp keltürdilär. B, 89/11’

‘Ba‘zı *abdān abdān* yigitlär oşbu darıngan bilä rāst Oşğa barıpturlar. B, 213/15’

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘Kälın olca va māl, uluğ *ābrū u nāmūs* bilä Kābulğa kelildi. 449/26’

‘acīb u ġarīb “acayip” (1), [B, 211/18]

‘Mundağ ‘*acīb u ġarīb* nemä ḥaylī dedi kim vilāyat carrāḥları andağ mudāvādın

‘aciz durlar. B, 211/18’

āh u fiğan “fiğan” (2), [D, 291/446, 303/510]

‘Yitti mini öltürgeli āḥır hicrān

Öltürgeli qoyma mini qutqar iy cān

Āḥır mini qutqar bu firāk asru yaman

Hicrān iy cān asru yaman *āh u fiğān* D. 303/510’

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

‘Hicringde iy perī-rū közümdin uçtı uyqu

Her kiçe tangğa digrū işimdür *āh u nāle* D, 136/30-4’

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

‘Yana ıngramaq, eylemek *āh u vāh*,

Müfsid oldı bular bolung āgāh. M, 86/944’

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98-2]

halinde kullanılmasına atf-ı tefsiri adı verilir, örnek olarak da ahz-u girift, mürur-u ubur, şerh-ü izah gibi hemen hemen aynı anlamdaki kelimelerin bağlanmaları gösterilirdi (Ağakay, 1954; 97)’’.

Bizim araştırmamızda kullandığımız yapıların büyük bir çoğunluğu yukarıdaki açıklamaya uyar nitelikte, eş ve yakın anlamlı sözcüklerin ve (-u, -ü) edatıyla bağlanmasıyla oluşturulmuştur.

‘*Āh u vāveylā* sürüdüm derd ü ğam hem şöhetim

Bāde eşkim qanı kim kördi muning dik bezm-i hās, D, 176/98-2’

‘ahd u şart “söz” (9), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8, 707/24, 735/9]

‘Bu sözdin bepāy bolup muhāliflarnı tilüp *‘ahd u şart* kılıp qal‘anı berdi. B, 109/22’

‘Mīrzā ham anıng dilhvāhı *‘ahd u şart* kılıp tamām Hūrāsān mamālikidā anı ihtiyār kılıp camī‘ muhimmātnı anıng ‘uhdasığa kıldı. B. 369/3’

‘Cun *‘ahd u şart* bilā kelip edi, tamām kişi-qara va raht u matā‘ı bilā sālim u salāmat ata-aqası sarı ruḥṣat berildi. 299/3’

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘Bir yarım yilgā yavuq *ahl u ‘iyāl* bilā anda edük. B, 123/7’

‘ākila u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

‘Bisyār *‘ākila u mudabbira* edi. B, 49/16’

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘Mundaq sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidā ança *‘aql u hoş* bar dur kim alar taqrır kılğandın song şalāh u fasadığa yetkay va yaḥşı yamanını farq etkay. B, 633/9’

allah allah “Allah Allah” (1), [D, 153/58-2]

‘Āşık olğaç kördüm ol şimşād qaddın yüz belā

Allah Allah ‘ışk ara mundaq belālar bar imiş D, 153/58-2’

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

‘Bu neçā yıl ki Hindüstānda edük, qar va yaḥdın *āsār u ‘alāmat* körülmädi.

B, 545/16-17'

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

‘Bu asbābning tartībı cihatıdın beş-eltı kün bu yurtta tavaqquf boldı, va bu *asbāb u ālāt* tayar u maqammal bolğandın song tamām beglärni va söz bilür abdān yigitlärni dağı kengeşke tilāp ‘āmm kengäş kılıp ra‘ylar munga qarār taptı kim Pānīpat şahrī dur. B, 65/17’

asbāb u maşāliḥ “araç gereç” (1), [B, 783/25]

‘*Asbāb u maşāliḥ* tapmaqqa va yığmaqqa maşğul boldılar. B, 783/25’

aş u ta‘ām “yiyecek” (4), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 769/2],]

‘Azā rasm[ı]nı bacā keltürgändin song *aş u şa‘ām* faoīr u masakīnga tartılıp xatm u du‘ālar barğanla[r]ning arvāwığa kılıp... B. 325/13’

‘āşık u māyil “aşık” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzümge min durur min vālih ü ḥayrān
Yangı ay dik aşingğa min durur min ‘*āşık u māyil* D, 162/73-4’

ay u yıl “her zaman” (5), [D, 162/73-5, 168/84-2, ~ 179/104-4, 209/131-7, 280/398, yıl u ay D, 212/132-23]

‘Tün ü kün fikr ü ḥayālīm bu durur
Ay u yıl tavrum u ḥalīm bu durur. D, 209/131/7’
‘Ni bilgey sin mining derd ü ğamım her sâ‘at u her dem
Ki ḥüsn ösrüklidın *ay u yıl* iy ay ayımay sin D, 168/84-2’
‘Kulluk u ḥıdmeting itmek yıl u ay
Nesl-i Cūçī vü uruğ-ı Çağatay D. 212/132-23’

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāh boldı burunķı pādişāhlarning ḥizānalarını şarf u ḥarc kılmaqlık kullı ‘*ayb u ‘ār* dur. B, 581/19’

‘ayş u ‘işrat “eğlence” (3), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22 ~ ‘*ıyş u ‘işret* D, 140/38–2, 185/114–2 ~ ‘*ışret u ‘ıyş* D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘Yüzlenip emr ü ferāgat guşşa vü ğam boldı ref

‘*ıyş u ‘ışret* kildi vü renc ü meşakḳat ḳalmadı D. 185/114-2’

‘‘*ışret u ‘ıyş* vakti yitken çağ

Mihnet ü guşşa atı itken çağ D. 203/129/19’

az az “az az” (1), [B, 149/14, 399/22, 567/22]

‘*Az az* kişi beridin barıp narıdın kelip ara yolda atḳulaşıp yanar edi. B, 149/14’

‘Bu bödānā Kābulḡa *az az* barur. B.399/22’

‘Yeti-sekiz kün kim Pānīpatta edük, *az az* kişimiz barıp dāyirasıḡaça ḳalın

kişilārigā oḳ ḳoyarlar edi. B, 567/22’

‘azāb u ‘uḳūbat “ışkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘Ḥayālīmda bu edi kim tüşkän yurtta törlüg törlüg ‘*azāb u ‘uḳūbat* bilā
öltürgäylär kim camī‘ rahzan u sarkaşlär ‘ibrat bolḡay. B, 413/12’

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘...Şaybānī Ḥan dek ḡanīm üstigä ‘*azm u cazm* ḳılıp yürüydürgändä mundaḳ
bemaza ta ‘ aşşub ḳılıp kelmädi. B, 389/5’

azuḳ u zaḡīra “zahire” (1), [B, 191/13, 191/12 ~ *zaḡīra u azuḳ* B, 191/1]

‘*Azuḳ u zaḡīra* kam edi. B. 191/12’

başāşat u naş’a “sevinç” (1), [B, 171/10-11~naş’a u başāşat B, 171/16]

‘Bizing elḡa va şahr eligä ḡarīb *başāşat u naş’a* edi. B, 171/10-11’

bat bat “sık sık” (1), [B, 621/15, 621/16, 621/17]

‘Tā pahar tükängünçä har pahar kim tükänsä ‘alāmatı bur dur kim toqmaqnı
gariyälğa *bat bat* va ğalaba ğalaba qaqarlar. B, 621/15’

bir bir “bir bir” (13), [M, 4/33, 38/409, 42/459, 47/513, 70/763, 85/930, 100/1097,
100/1101, 102/1123, 121/1313, 130/1414, 184/2024, D, 212/132-26]

‘İmdi *bir bir* kılay barın taqrır,

Vağ ta‘ālādın olsa ger taqdır. M, 4/33’

‘Bilmişem her ni ki kıldıng tahrır

Fehm kıldım ğaraźıngnı *bir bir* D, 212/132-26’

buta buta “küme küme” (1), [B, 611/3, 615/20~ bütä bütä B, 291/7]

‘Bizing vilālatnıng çäkäsi yosunluğ *buta buta* boladır. B, 611/3’

‘Dırahtı tanalığ dıraht bolmas, kiçikrāk bolur va *buta buta* bolur. B, 615/20’

‘Bu ot *bütä bütä* çıkar üçün bütäğä derlär emiş. B, 291/7’

cang u cadal “savaş” (2), [B, 391/25, 393/14 ~ B, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28-3]

‘Bu ğanavada üçün yat yağı bile kim munça *cang u cadal* kılıptur kim men
kılıptur men? B. 391/25’

cevr ü sitem “sitem” (2), [290/442, D, 159/69-3]

‘Yüz *cevr ü sitem* körgeñ ming miñnet ü ğam körgeñ

Āsāyış-i kem körgeñ min dik yana bir bar mu’

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]

‘Bu kitābım kim ihtimām ittim,

Cidd ü cehd eylebeb tamām ittim.’

cuz’ı cuz’ı “az, ufak tefek” (1), [B, 439/4]

‘Mundaқ *cuz’i cuz’i* fāyidadın Tengri riḏāsız arada körüp keçsäк, munıng muқabalasıda kullı kullı favāyid Tengri ta‘ālā razı kılğusıdur. B, 439/4’

çāk çāk “parça parça, yarık yarık” (1), [D, 185/114-3]

‘Mivnet-i hicrān ki andın *çāk çāk* irdi köngül

Boldı rāvatқа mübeddel ol cerāvat қалмаdı, D, 185/114-3’

çārşū-çārşū “çarşı çarşı” (1), [B, 723/23]

‘Bu gumbazlärning aralarıda kiçik Hindustān dastūrı bilä *çārşū-çārşū* gumbaz çälärdür. B, 723/23’

ḏabṭ u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

‘Қорғаннı ḥātırḥvāh *ḏabṭ u sarancām* қılмаydurlar edi. B, 435/4’

dang u ḥayrān “şaşkın” (1), [B, 411/16]

‘Қарасın yağıning köruptürlär

Dang u ḥayrān bolup turupturlar. B, 411/16’

dang u mutaḥayyir “şaşkın” (1), [B, 149/3]

‘Aқasınıng mundaқ yengil ketkänidin va bizing mundaқ ıldam yetkänimizdin *dang u mutaḥayyir* bolup tura қaldı. B, 149/3’

dara dara “dere boyunca” (1), [B, 409/16]

‘Bāvucud yol bu emäs egänini bilip körüp tavakkul қılıp *dara dara* қoyı оқ yürüldi. B, 409/16’

ḏarār u nuḡṣān “zarar” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd қılılıp edi, cān u mālīga *ḏarār u nuḡṣān* yetkürmey B, 131/1’

davlat u sa‘ādat “mutluluk” (2), [B, 741/19, M, 3/A9/24 ~ devlet ü sa‘ādet D, 179/4]

‘Manga va sanga köp yıllar bisyār qarnlar al-Amānnı *davlat u sa‘ādat* bilä tuta bergäy. 741/19’

dil ü cān “gönül” (2), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘*Dil ü cān* birle munda hāzır bol,
Cem‘ kıl özni, cem‘-hātır bol.’

dirang u tavaqquf “bekleme” (1), [B, 231/21]

‘*Dirang u tavaqquf* çağı emäs erdi. B, 231/21’

dürüst ü muhkem “sağlam” (1), [D, 198/127-26]

‘Ahd ü qavlüng *dürüst ü muhkem* kıl
Va‘de çün iyleding vefā hem kıl D, 198/127-26’

elem ü derd “sıkıntı” (1), [D, 187/118/3]

‘Körmeyey sin *elem ü derd* yüzün. D, 187/118/3’

ellig-ellig “elli elli” (1), [B, 441/22]

‘Hāşşa tabinda, kim tamām eligidin iş kelür yigitläрни ayrılıp edi, tamām on-on
va *ellig-ellig* bitilip on uluğı va ellig uluğı ta‘yın etip edim. B, 441/22’

faḥr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

‘Hizāna cam‘ kılmaqlık ol elning qasıda *faḥr u mubāhāt* tur. B, 581/20-21’

faḍīḥat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük v telbālikigā heç nemā mundın yaḥşıraq dalīl bolur mu kim zarrāḳ
u ṭammā‘ elning yalğan va ḥoşāmadın qabūl kılıp özini *faḍīḥat u rusvā* kıldı?’

fāsīd fāsīd “fena fena” (1), [B, 329/21-22]

‘Bāvucud kim ne nav’ *fāsīd fāsīd* hayallar kılıp edi. B, 329/21-22’

favc favc “bölük bölük” (1), [B, 183/23]

‘Samarqandning mahalla mahalla kūy kūy avbāş u yatımlāri *favc favc* yığılıp
yatımāna şalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruşka çıkarlar edi. B, 183/23’

ferḥunda u mubārak “mübarek” (1), [B, 741/18-19]

‘Tengri atnı va zātın *farḥunda u mabārak* kılğay. 741/18-19’

ferseng ferseng “fersah fersah” (1), [D, 308/530/4]

‘Barur gerçi üni *ferseng ferseng*
Velī öz ünige ol bış āheng D, 308/530/4’

feryād u fiḡān “feryat figan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiḡān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Kılsam sanga her niçe tazallum
Feryād u fiḡān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

fiḡān u feryād “feryat figan” (2), [D, 193/16-7, 254/293 ~ *feryād u fiḡān* D, 188/119/3]

‘Manga yüz *fiḡān u feryād* irdi’

fiḡān u nāle “inleme” (1), [D, 146/47-5]

‘Ṭālī‘imdin ni asıḡ Bābūr *fiḡān u nāle* ki
Uyquluk baḥtımın bu ün birle bīdār itmedim. D, 146/47-5’

fisḵ u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

‘*Fisḵ u fucūr* özidā oḡlanlarıda va el u ulusıda asru şāyi’ edi. B, 353/7’

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

‘Ham oşbu yıl Sulṭan Ḥusayn Mīrzā Zū’l-Nūn Argunning va oḡlı Şāh-Şucā‘ning,
kim Badī‘uzzamān Mīrzāğa nōkār bolup kız berip *fitna u fasād* maḳāmıda edilār,

daf'ığa çerig tartıp kelip Bustğa tüşti. B. 117/10'

'*Fitna u fasād* maqāmıda edi. 485/9'

ğalaba ğalaba "kuvvetlice" (1), [B, 621/15]

'Tā pahar tükängünçä har pahar kim tükänsä 'alāmatı budur kim toqmaqnı

gariyālğa bat bat va *ğalaba ğalaba* qaçarlar. B, 621/15'

ğam u endūh "keder" (1), [D, 309/533]

'Qaddimni firāq miḥneti ya kıldı

Könglüm *ğam u endūh* otığa yaqıldı D, 309/533'

ğam u guşsa "keder" (2), [D, 158/66-7, 281/400]

'Ferāgat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki cān u tenğa *ğam u guşsa* ḥānümān kildi D, 158/66-7'

ğam u mātem "keder" (1), [D, 179/104-1]

'Ol ki yıllar aylar ötkergey *ğam u mātem* bile

Şād u ḥurrem bolmağay nevrüz ile bayram bile D, 179/104-1'

ğam u miḥnet "keder" (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

'Ol bardı ki 'işret arzū kılgaysın

'İşret tilemeklikte gulūv kılgaysın

Çün 'ıyş u ferāğ mümkün irmes zinhār

Bābūr *ğam u miḥnet* bile ḥū kılgay sin, D. 236/20'

'Min kim *ğam u miḥnet* bile ḥū kılmış min. 264/332'

gerd ü ḥāk "toprak" (1), [M, 42/457]

'Bolmayın *gerd ü ḥāk* ü ton ufraḳ. M, 42/457'

guftugū “dedikodu” (6), [B, 483/14, 483/18~güft ü gū D, 258/310, 264/332, 323/561-4,

güft ü gūy, D, 323/561-4]

‘Heçkim birbirgä ta‘arruđ bilä *guftugū* kılmasun. B, 483/14’

‘Āzār ile niçe *güft ü gū* kılğay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū kılğay biz

Munça ki köngüllerge yitişti āzār

Mey birle meger ki şüst ü şū kılğay biz 258/310’

ğurbet ü hicrān “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

‘*Ğurbet ü hicrān* qalım āh ol cān ilgidin. D, 121/7-1’

hāđir u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

‘Har on va ellig ong qolda va sol qolda turar yerlärini bilip uruş çağı kılur

işlärini ma‘lūm kılıp *hāđir u nāzir* erdilär. 443/1’

ham u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

‘Hax ta‘alāğa diyin *ham u sipās*

Künhiğa yitmes anıng vehm ü kıyās’

hamvār hamvār “düz düz” (1), [B, 291/14]

‘*Hamvār hamvār* tepälär körünür, valî tamām puştası va tağı berk taşlığ pušta va tağ dur. B, 291/14’

har rang har rang “renk renk” (1) [B. 599/11]

‘Yana üy tavuğı dek *har rang har rang* bolmas. B. 599/11’

har taraf har taraf “muhtelif yerler” (1) [B. 227/5]

‘Aḥsīğa kigäç yana ba‘zını qorğanlargä va ba‘zını daruğalıq va taḥşılğa *har taraf* *har taraf* yibärilip edi. B. 227/5’

ḥarb u ḳitāl “savaş” (1), [B, 633/24]

‘Neçä yıl sa‘ylar ḳılıp maşakḳatlar körüp uzak yerlär ḳat‘ etip çeriglär yürüp özümüzni va çerigni *ḥarb u ḳitāl* muḥāṭaralarığa salğay biz. B, 633/24’

ḥarvār ḥarvār “yığın yığın” (1), [B, 449/14, 449/25]

‘Yahşı topçaḳ atlar va ḳıtar ḳıtar nar u māda tevälär ḥaçırlar va ḳumaş rahlıḡ ḥarzīnliḡ mayalar ca saḳırlaṭ va maḥmal çadırlar va şāmiyānalar va har kārḥānada *ḥarvār ḥarvār* şandūqlar. B, 449/12’

ḥas u ḥaşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

‘Ger muşallāda bar *ḥas u ḥaşāk*
Bil ki mekrūh boldı ton ayamaḳ. M, 83/904’

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

‘Munça çağlıḡ *ḥasret ü endūh* kim Bābüredür.’

hay hay “hey! hey!” (1), [B, 229/25, 419/18]

‘Ol ṭarafdın bu ṭarafdın “*hay hay*, padişāh dur” dep yetiştilär. B, 419/18’

‘İbrāhīm Beg “hay-hay” dep öte bergeç eşiklig törlüg yerdin mening ḳoltuḡumğa ok attı. B, 229/25’

hay dost! hay dost! “hey dost! hey dost!” (1) [B. 417/24]

‘Har neçä ḳıçḳıra edim “*Hay dost! Hay dost!*” dep Aḥmad Yūsuf ham ḳıçḳırdı.

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

‘*Hayā u hicāb* cihātıdın har on-on beş-yegirmä kündä bir navbat barur edim. B, 153/7]’

hayl hayl “yığın yığın, sürü sürü” (1), [B, 255/5, 255/14, 599/20]

‘Mundaq maḥallda kim i‘timād u i‘tibār nökärläri közining alıda *hayl hayl* kelip manga nökär boladurlar özining işi bu yergä yetiptür kim pādişāhlıq kılıp yürüydürgän mardaḳ ‘mundaḳ ḥvār u zār va ḥvāhī u nāḥvāhī kelip ne tavrılar bilä körüşti. B, 255/5’

‘Oşbu kündin uluğ kiçik yaḥşı yaman beg va beg-nökärläri *hayl hayl* köç va mälları bilä andın ayrılıp bizgä kelä başladı. B, 255/14’

hayl u ḥaşem “halk” (1), [D, 287/424]

‘İgme қаş u yaḥşı perçemdür sanga

Rāst qadd ü zülf-i pür-ḥamdur sanga

Çün bu yanglığdur sanga *hayl u ḥaşem*

Hüblük milki müsellemdür sanga. D, 287/424’

haylî haylî “oldukça” (1), [B, 11/3]

‘*Haylî haylî* yaḥşı yıgaç dur. B, 11/3’

hem-dem ü hem-nişīn “yakın arkadaş” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taḥt u ‘izz ü cāh qanı

Hem-dem ü hem-nişīn āh qanı D, 204/129-23’

hudūk u taşvīş “karışıklık” (1), [B, 71/11]

‘İnisi Valīnı bir pāra abdān yigitlär bilä Işkamiş va Falül va ol tağ dāmanalarığa yibärip edi kim yana taşqarıdın *hudūk u taşvīş* bergäy. B, 71/11’

hürmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

‘*Hürmat u ta ‘zīm* bilä hanūz mulāyımraķ ayta kiriştilär. B, 235/22’

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

‘...mundaķ *ḥvār u zār* va ḥvāhī u nāḥvāhī kelip ne tavrlar bilä körüşti. B, 255/6’

‘ışķ u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘*‘Işķ u muḥabbat* tuğyānıdın şabāb u cunūn ğalabatıdın baş yalang ayak kūy u kūçada va bāğ u bāğçada sayr kılur edim, ne iltifāt-i āšnā u begāna van e parvā-yi öz u ğayr kılur edim. B, 153/28’

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (1), [D, 155/62/2, 236/220]

‘Ol bardı ki ‘ışret arzū kılğaysın

‘İşret tilemeklikte ğulūv kılğaysın

Çün ‘*ıyş u ferāğ* mümkün irmes zinhār

Bābūr ğam u miḥnet bile ḥū kılğay sin, 236/20’

‘ıyş u neşāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘*ıyş ü neşāt* leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü ğuşşa ḥayli sizler siçeling. D, 249/273’

il ü kūn “halk” (1), [RVT, 110/4-129~elgün B, 259/1, 583/10-11, 637/3]

‘Māl u naķdine vü barı *il ü kūn*

Zen ü ferzend bile şehr ü müdün RVT, 110/4-129’

‘ilm u ḥabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘Mening va mening davlat^hvāhlarimning bu yaraşdin aşlan *‘ilm u ḥabar* yok edi.... B, 151/8’

inçkâ inçkâ “ince ince” (1), [B, 401/2]

‘Bilmân şāḥlarning ya ‘amalî şāḥlarning aralarıǵa kimsänni şāḥning uzunluǵı bilä *inçkâ inçkâ* kesip koyupturlar. B. 401/2’

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

‘Isrāf u itlāf bisyār bolur edi. 367/24’

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va kılur kılmas işimizdin *isti‘lām u istifsār* kılıp muta’assir bolup bizning ḥālımızǵa riḳḳat kılıp fātiḥa oqup bardı. B, 123/14’

‘işret u ‘ıyş “eğlence” (3), [D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘‘işret u ‘ıyş vaḳti yitken çağ

Miḥnet ü ğuşşa atı itken çağ D. 203/129/19’

‘Ni *‘işret u ‘ıyş* üçün mey-i nāb manga

Ni tā‘at üçün kūşe-i miḥrāb manga

Ni fişḳ kılurǵa bardur esbāb manga

Ni zāhid olurǵa tāḳat u tāb mana. D, 238/230’

iṭā‘at u inḳiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘Bir Dillî va Agradin özgä camî‘ ḳorǵanlıǵ yerlär ḳorǵanlarını berkitip *iṭā‘at u inḳiyād* kılmadılar. B. 631/17’

i‘tikād u iḥlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘Şayḥ Gūran *i‘tikād u iḥlāş* bilä kelip mulāzamat kıldı. B. 635/20’

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taht u ‘izz ü cāh xanı

Hem-dem ü hem-nişinler āh xanı. D, 204/129-23’

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘Yahşı ing, yahşı hem körüng yārını,

‘İzz u ta ‘zīm ile sürüng barını. M, 17/174]’

ḡabīla ḡabīla “kabile kabile” (1), [B, 623/15, 623/16]

‘Bizing vilāyatlarda şavrāda yürür elning ḡabīla ḡabīla atları bolur. B, 613/15’

ḡadd u ḡāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

‘Dise ḡadd u ḡāmet itgüçi āvāz, M, 80/877’

ḡā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

‘Barçası ḡā‘ida u tüzük bilä edi. B, 51/14’

ḡap-ḡap “kap kap” (1), [B, 449/16, 449/25]

‘Ḥar ḡizāna şandūk şandūk va tang-tang rahtlar va artmaḡ-artmaḡ va ḡap-ḡap aḡ

tankalar- harkimning ortaḡıda va çadırıda har cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

kayfiyyat u ḡālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘Ḥaṡtlardın va ‘arḡadāştırdın ol yüzdäki bu yüzdäki kayfiyyat u ḡālāt muşahḡaş

u ma‘lüm boldı. B, 741/13’

kem kem “az az” (1), [M, 197/2157]

‘Bu zamān ıl ‘azīmet-i zemzem,

Köp köp iç andın, içmegil kem kem M, 197/2157’

keng keng “geniş geniş” (1), [B, 613/24]

‘Hindustān eli *keng keng* kulaqlarının tüşüklärigä valğa bolmasa butār bargidin
yasap saladurlar. B, 613/24’

kerem u cūd “cömertlik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qaşıda eger bolsa la’l üdür taş u tofrağ
Ki ma‘den-i *kerem ü cūd* u baħr-ı luṭf u seḥādur D, 172/91-2’

kır kır “uzak” (1), [B, 631/16]

‘Sipāhısı va ra’iyyatı bizing eldin *kır kır* qaçarlar edi. B, 631/16’

kiçik kiçik “küçük küçük” (1), [B, 101/9]

‘Yana sorun eli olturur üçün bu dīvānhānanıng her dīz’ıda *kiçik kiçik* tağçalar
kılıptur. B, 101/9’

kiṭ’a kiṭ’a “parça parça” (1), [B, 95/18]

‘Bu cihattın muḳaṭṭa’ derler kim *kiṭ’a kiṭ’a* yığaqlarını tarāş kılıp islīmī u ḥaṭā’ı
naḳslar salıpturlar. B, 95/18’

kiṭār kiṭār “katar katar” (1), [B, 449/12]

‘Yahşı topçaq atlar va *kiṭār kiṭār* nar u māda tevālār ḥaçırlar va kumaş rahlıg
ḥarzīnlig mayalar ca saķırlaṭ va maḥmal çadırlar va şāmiyānalar va har
kārḥānada ḥarvār ḥarvār şandūqlar. B, 449/12’

ķotan u ağıl “ağıl” (1), [M, 84/925]

‘*Ķotan u ağıl* içre maķberede,
Neces utrusıda vü yol arada, M, 84/925’

köp köp “çok çok” (1), [M, 197/2157, B, 407/8]

‘Bu zamān kıl ‘azîmet-i zemzem,

Köp köp iç andın, içmegil kem kem M, 197/2157’

‘Boş atnı tartılır edi, üzängüsüğaça [sic] kaytalığığaça *köp köp* bata bata bu boş at
ham on-on beş qadamça yol yürüp talıkur edi. B, 407/8’

kullî kullî “fazla fazla” (1), [B, 439/5]

‘Mundaq cuz’î cuz’î fâyidadın Tengri riğāsız arada körüp keçsāk, muning
muqabalasında *kullî kullî* favāyid Tengri ta‘ālā razî qılğusıdur. B, 439/5’

kūy kūy “köy köy” (1), [B, 183/23]

‘Samarqandning mahalla mahalla *kūy kūy* avbāş u yatımlāri favc favc yığılıp
yatımāna şalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruşqa çıkarlar edi. B, 183/23’

kūza kūza “kova kova” (1), [B, 69/15]

‘Āhîr *kūza kūza* su keltürüp kıyup taşkı elni naqbdın kaçurdılar. B, 69/15’

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

‘*Küfr ü dīn* zühd ü fışk u yaqşı yaman,

Tingri taqdîri birledür yek-sān M, 9/88’

quvvat u kudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

‘Munça *quvvat u kudrat* özümüzgā bir yer fikrini qılgu yoqtur, va bu miqdār
furca furşatta kavî duşmandın yıraqlaq ayrılgu yoqtur. B, 451/14’

laq-laq “lak lak” (1), [B, 97/16]

‘Ol gumbadning ortasında yerge tepseler, tamām gumbaddin “*laq-laq*” ün kelür.

luṭf u seḥā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qaşıda eger bolsa la‘l üdür taş u tofraḳ

Ki ma‘den-i kerem ü cūd u baḥr-ı *luṭf u seḥā dur* D, 172/91-2’

maḍbūt u mustaḥkam “sağlam” (1), [B, 415/2~ mustaḥkam u maḍbūt B. 179/7]

‘Qorḡannı *maḍbūt u mustaḥkam* kılıp asradılar. B, 415/2’

‘Ceriḡ girdini ṣāh u ḥandaḳ bilā *mustaḥkam u maḍbūt* kılılıp edi. B, 179/7’

mahalla mahalla “mahalle mahalle” (1), [B, 183/22-23]

‘Samarḳandnıḡ *mahalla mahalla* kūy kūy avbāṣ u yatımlāri favc favc yığılıp

yatımāna ṣalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruṣḳa çıkarlar edi.

B, 183/22-23’

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT, 109/4-116]

‘Tarafeyni idi *maḥbūb u muḥib*

Özi rengide barın zāhir itip’

makr u ḥıla “hile” (1), [B, 35/5]

‘Ḥāca Qāḍını araḡa salıp yüz *makr u ḥıla* bilā ḥalāṣ boldı. B, 35/5’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miḳdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ğiyāsdın iki-üç köç ötkändä

Ramaḍān ayı körüldi. 403/14’

ma‘ḳul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mundaḳ *ma‘ḳul u muvaccah* sözlärni ḥāṭirniṣān kılıp, ḥvāhī u nāḥvāhī, elni bu

daḡdaḡalardın ötkärdük. B, 635/2’

‘Mulkgīrlikdā va mamlakatdārlikta agarçi ba‘zı işlār zāhirda *ma‘kūl u muvaccāh* körünür, valī har işning ðimnıda yüz ming mulāhaza vācib u lāzim dur.
B, 131/16’

ma‘lūm u muṣaḥḥas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28~muṣaḥḥas u ma‘lūm D, 211/17, 741/13, 761/3]

‘Mening bilā bolğan üç kişi dedilār kim “Qarangu keçā yağının köpi azı
ma‘lūm u muṣaḥḥas emäs. B, 213/6’

ma‘mūr u ābādan “mamura” (1), [B, 369/6]

‘Vilāyātnı *ma‘mūr u ābādan* kıldı. 369/76’

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

‘Buḥārā va Qara Kölğüzü, km otuz-kırk yıgaç yolğa yavuklaşur, Kohak Suyı bilā
ma‘mūr u mazrū‘ dur. B, 93/17’

maṣaḥḥat u ṣu‘ūbat “güçlük” (1), [B, 409/13]

‘Asru köp *maṣaḥḥat u ṣu‘ūbat* bilā ol aḥşamnnı ötkärdük. B, 409/13’

maṣhūr u ma‘rūf “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

‘Ḥusayn Ğaynī aḳa-inisi bilā sarkaşlik va nāvahmlık bilā *maṣhūr u ma‘rūf* edilār. B. 335/12’

mertebe mertebe “kat kat” (1), [B, 97/21]

‘Cārbāğda hem *mertebe mertebe* yerlerni siyāk bile tūzetip yaḥşı nārvānlar ve
serv <ve> safedār tikitürler. B, 97/21’

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

‘İy gül ni içün qaşında min ḥvār oldum

Yüz *miḥnet ü endūh* bile yār oldum

Vaslıng bile bisyār sivündüm evvel

Hicring bile ‘ākıbet giriftār oldum. D, 214/133’

miḥnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]

‘Yüz cevri ü sitem körgen ming *miḥnet ü ğam* körgen

Āsāyış-i kem körgen min dik yana bir bar mu 159/69-3’

mihnet ü ğuşşa “sıkıntı” (2), [D, 158/66-7, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi

İy *mihnet ü ğuşşa* hayli sizler siçeling. D, 249/273’

milk ü māl “mal mülk” (1), [D, 287/423]

‘Ķābil ü Ķazni ilige aytingız

Bizge yir imdi Ķoşāb Debiredür

Ķay sarıĶa bargā biz kim *milk ü māl*

Bizge munda Ķaḳ ta‘ālā biredür. D, 287/423’

molcar molcar “yer yer” (1), [B, 709/18]

‘TanglasıĶa atlanıp *molcar molcar* ḳoĶanıning girdāgirdini Ķol va baranĶar va

cavanĶarĶa ḳısmat ḳılıldı. B, 709/18’

mukammal u musta‘idd “hazır” (1), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]

‘<‘Askarī va>salāṭīn va umarā va ḥavānīn ıldam barıp Haldī guzaridin Sarūnı

ötüp molcar ḳılĶan vaḳt ol yüzdin *mukammal u musta‘idd* bolup Ķanīm üstigā

kelgäylär. B, 785/2’

‘Biz dağı Gang daryāsıdın ötüp Ustād ‘Alī-Ḳulıǵa kömək ta‘yīn kılıp *musta‘idd*
u mukammal bolup turalıng. B, 785/14-15’

muṣāhib ü muhib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

‘Her kim dise burna ya eger yangla mini
Özünge *muṣāhib ü muhib* angla mini
Bu kün mini yād idip unutma tangla
Zinhār ki köz tut uşbu kün tangla mini D, 233/209’

muta’assir u muta’allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

‘Basī *muta’assir u muta’allim* bolduk. B, 497/10’

mutabarrik u ‘azīz “kutsal” (1), [B, 85/8]

‘...pādişāh tüşçilik yol kelip Ramadān dek *mutabarrik u ‘azīz* ayǵa keçälik fursat
qalıp... B, 85/8’

muttaḳı u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

‘Bisyār *muttaḳı u mutadayyin* kişi edi. B. 369/25’

muṭı u munḳād “boyun eǵen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

‘Sultān-‘Alī Mīrzāǵa ḥayli *muṭı u munḳād* emäs edi. B, 45/9’

‘Harkim ki boyunnı qoymasa anı yetkây çupḳay talaǵay *muṭı u munḳād* etkây.
B. 493/9’

müşrik ü kāfir “kafir” (1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kāfir*
Menzil itti tamaḳ anga Ḳādir. M, 24/257’

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

‘Kiçnek kile sin bu ħastedin toydung mu
 Dil şafħasıdın ħarf-i vefā yoydung mu
Nāmūs u uyat kirek uy at sehl durur
 Yüz koy üçün ol işikke yüz koydung mu D, 245/257’

naş’a u başāşat “sevinç” (1), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10-11]

‘Ba’zı ħabardar bolğan arbāb u dukkāndārlar kelip *naş’a u başāşat* bilā körüp
 māħadarī keltürüp du‘ālar kıldılar. B, 171/16’

nökär ü çākar “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

‘Pādişāhınım naşb u ‘azl ħāṭırı tilāsā harkimni kim birāvning yerigā olturguzdı
 ol yergā tābi‘ u muṭī *nökär ü çākar* tamām bu kişining bolur. B, 581/11’

on-on “on on” (1), [B, 441/22]

‘Ĥāşşa tabında, kim tamām eligidin iş kelür yigitlārni ayrılıp edi, tamām *on-on*
 va ellig-ellig bitilip on uluğı va ellig uluğı ta’yīn etip edim. B, 441/22’

pāra-pāra “parça parça” (7), [B, 81/5, 313/23, 423/16, 509/7, 547/20, 657/26, 705/22]

‘Cerig elidin ba’zı mazārlarınım mucāvirlarığa muzāvim bolğan üçün birini
 siyāsāt üçün *pāra pāra* kıldurdum. B, 313/23’

‘Başsızlık kılgan elni tapturup iki-üçini *pāra pāra* kıldurdum. B, 547/20’

pārça pārça “parça parça” (3), [B, 585/12-13, 715/1, 731/24]

‘Ortasıda *pārça pārça* qayalar tüşüptürlär, ‘imārat kılmāqqa munāsib. B, 715/1’

‘Bu sunım yaqalarıda yakpāra *parça-parça* taşlar tüşüptür, olturğu dek, valī bu
 su dāyimī emās emiş. B, 731/24’

past past “kısa kısa” (1), [B, 293/4-5, 293/14]

‘*Past past*, otı az, suyu tanqış, yığaqsız, badnumāy, yaramas tağlar dur.

B, 293/4-5’

‘Korkand *past past* tikänlär bolur. B, 293/14’

pat pat “pat pat” (1), [M, 81/884]

‘Sanamaklık ilig bile āyāt,

Oğuguluknı oğumağ *pat pat* M, 81/884’

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78-3]

‘Zāhir olğay her nefes her tün saçingning hicride

Otluk āhim dūd yanglīg çıkşa *pīç ü ḥam* bile D, 164/78-3’

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

‘İşkingda köngül ḥarābdur min ni kılay

Hicringde közüm pūr-ābdur min ni kılay

Cismin ara *pīç ü tābdur* min ni kılay

Cānımda köp ıztırābdur min ni kılay. D. 223/168’

pīne pīne “parça parça” (1), [D, 314/552-4]

‘Boldı mekūr bu on ikki maḳām

Barçası *pīne pīne* nām-be-nām D, 314/552-4’

rasm u āīn “ayin” (1), [B, 383/3]

‘Sultān-Ḥusayn Mīrzānı Harīğa keltürüp pādīshāhāna *rasm u āīn* bilā bardāšt

ķılıp mardanasıda dafn ķıldılar. 383/3’

renge rene “renk renk” (1), [D, 156/63-2]

‘*Renge rene* gülleringni bāğ-ban ‘arz itme kim

Teh-be-teh kanlık köngül gül ārzūsın ķılmağay D, 156/63-2’

rahmān u rahīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

‘Ḥaliḳ u ḳahir u sübhān u ‘azīm

Rāzıḳ u ḳādir u *rahmān u rahīm* RVT, 97/1-2’

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

‘Ahd u ḳavlıḡa *rāst u durust* edi. B, 37/9’

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

‘İy alar kim bu Hind kişveridin

Bardingız anglap özge *renc ü elem* D, 283/409’

renc ü riyāzat “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]

‘Ni kim taḳdīr bolsa ol bolur taḳkīḳ

İrür ceng cedel *renc ü riyāzat* barça bī-hūde D, 134/28-3’

reviş ü tavr “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]

‘Dige sin mu‘teḳid ü ma‘mülüm

Reviş ü tavr u sülük u yolum D, 211/132/4’

reza reza “parça parça” (1), [B, 221/16-17, 797/2]

‘Özi der edi kim “Birevning inḳā pāyçası sınıp bir tutamça yeri *reza reza* edi. B, 221/16-17’

‘Ḥargāh tünḡlūki *reza-reza* boldı. B, 797/2’

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

‘Samarḳand taḫtıḡa olturḡaç Samarḳand beglärin burunḳı dek oḳ *ri‘āyat u ‘ināyat* kıldım. B, 105/5’

ri‘āyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

‘Sizlärgä köngülläringiz tiläḡändin artuḳraḳ *ri‘āyat u şafaḳat* kılay. B, 237/1’

rīşa rīşa “yarık yarık” (1), [B, 613/13]

‘Neçük kim yangaķning taşıda kök postî bolur, nārgılning başıda ham kök postî bar, valî nārgılning postı *rīşa rīşa* boladur. B, 613/13’

sālim u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

‘Muķīm muta‘allikları bilä *sālim u salāmat* barıp tepägä tüşti. B. 263/11’

şandūk şandūk “sandık sandık” (1), [B, 449/15]

Har hıżāna *şandūk şandūk* va tang-tang raķtlar va artmaķ-artmaķ va ķap-ķap aķ tankalar- harkimning ortağıda va ķadırida hr cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nöķār-südāri *sar u sāmān* ķılur edi. B, 43/3’

şarf u ĥarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

‘...farmān boldı kim dīvānga tüşürüp bu asbāb u ālātķa *şarf u ĥarc* ķılğaylar. B, 735/15’

sa‘y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

‘Cem‘ide *sa‘y u ihtimām* ķılay

Sining atıngğa min tamām ķılay. M, 3/B2b/22’

sa‘y u işlāĥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

‘Har neçä *sa‘y u işlāĥ* maķāmıda bolduk, baham yetmädi. B, 483/20’

sebz ü ĥurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]

‘Leţāfet gül-şenide gül kibi sin *sebz ü ĥurrem* ķal D, 135/29-3’

şu‘ubat u maşakķat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

‘Bāvucüd-i isitma on üç-on dört yığaç yolnı *şu‘ubat u maşakķat* bilä ķaţ‘ ķıldım.

şād u şād-mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

‘Devlet bile *şād u şād-mān* bolğay sin
Şevket bile meşhūr-ı cihān bolğay sin
Könglüngdeki dik dehr ara kām sürüp
Bu dehr barıça kām-rān bolğay sin. D, 64/333’

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

‘Yana bir bu kim *şahrī u bāzārī* balk‘ Türk u sipāhīning amrad oğlanlarını çuhra
kılur qorğunçıdın üydin çıkmaz edilär. B, 47/18’

şār‘ u ‘urf “şariat ve örf” (1), [B, 255/25]

‘Fī’l vāqī‘ *şār‘ u ‘urf* bilä ham munāsib andağ edi kim mundağ kişilər sazāsığa
yetkây. B. 255/25’

şayh u mullā “şeyh ve molla” (1), [B, 359/15]

‘Bir neçä *şayh u mullā* ang kelip derlär. B. 359/15’

şehr ü müdün “şehirler” (1), [RVT, 110/4-129]

‘Māl u naqdine vü barı il ü kün
Zen ü ferzend bile *şehr ü müdün* RVT, 110/4-129’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis* giriftarı sin
Ded bile dīv nümüdarı sin D, 211/132-14’

şekīb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87-5]

‘Közüm yaşı ki yimrildi *şekīb ü şabr* öyi anın
Ziyānlar sanga iy Bābūr bu yanglığ bilmedim sūdın, D, 166/87-5’

şucā‘ u mardāna “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9-10]

[‘Umar-Şayḫ Mīrzā] Hoşhuluk u ḥarrāf va faşīḥ u şirinzabān kişi erdi. Şucā‘ u mardāna kişi edi. B, 15/5’

[Sultān-Ḥusayn Mīrzā] ‘Şucā‘ u mardāna kişi edi. 341/9-10’

şūr u şer “gürültü şamata” (1), [D, 178/101/4]

‘Mecliste bardur ser-be-ser mey neş‘esidin *şūr u şer*

Barını mest ü bî-ḥaber kıl cām-ı pey-der-pey bile, D, 178/101/4’

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

‘Köp *taāddī u taşaddud* kıla başladılar...B, 47/12’

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

‘Har kıysı yergā *tābi‘ u muṭī‘* nökār va çākar va cam‘i mu‘ayyan u muḳarrar dur.’

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

‘Ağarçi kişimiz az edi, valî ḥaylî yaḫşı tüzük va maḍbūṭ yasal *ta‘biya u tartīb* kılıp edim. 441/20’

tāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

‘Bu sunı *tāhir ü muṭahhar* bil,
Her nime yur iseng bu suda yuğıl.’

tāḳat u tāb “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]

‘Ni zāhid olurğu *tāḳat u tāb* manga D, 238/230’

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

‘İnisi Valīga kalın çerig koşup Şuburgannı kapamakğa va ol navāḫını *talan u tārāc* kılmaqğa yibardı. B. 115/25’

‘*Tālān u tārāc* kılmay Bhera eligä māl amān salıp naqd u cinsdin tört laķ şährūhī alıp çerig eligä nökār ‘adadı bilä üläşip Kābulğa murāca‘at kııldı. B. 575/24’

tang tang “denk denk” [B. 449/15]

‘Har hīzānada şanduk şanduk va *tang tang* rahtlar artmaķ-artmaķ va kap-kap tankalar harkimning ortağıda va çadırıda har cins olcadın bisyār edi. B. 449/15’

tār tār “tel tel” (1), [D, 276/383]

‘Kem körünse ni ‘aceb ol gül-‘iār
Zülfini kim kiltürüptür *tār tār* D, 276/383’

tartīb u nasak “düzenleme” (1), [B, 35/10, 441/21]

‘Heç maħall ança *tartīb u nasak* bilä yasamaydur edim. 441/21’

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

‘Köp *taşvīş u şu‘ubat* bilä muħāţara tangī va uçmalardın ötüp yüz ranc u maşakķat bilä muhlik buland u tang kötällärdin aşıp Fān navāhīşığa keldük.

ţavīla ţavīla “tavla tavla” (1), [B, 33/12-13]

‘Yana bir bu kim ol furşatta andaķ at öleti boldı kim *ţavīla ţavīla* atlar yıkılıp ölä kirişti. B, 33/12-13’

tayammun u tabarruk “uğur, kut” (1), [B, 369/21]

‘...ğayataş hāţirğa keçti kim bu muħaķķar aczāda *tayammun u tabarruk* cihatıdın alarning atları mazkūr va şammaī sıfatlarıdın maşţūr bolğay. B, 369/21’

teng teng “yük yük” (1), [D, 284/411]

‘Hindū er kiltürse şeker *teng teng* D, 284/411’

ters ü bīm “korku” (1), [M, 115/1254]

‘Yana her *ters ü bīm* bolsa uluq,

Mısl-i qatlıq yıl ü qaranguluq, M, 115/1254’

tur u tur “Yürüyün! Yürüyün!” (1) [B. 411/17]

‘Men yetip tez ol sarı yürüdüm

Tur u tur dep ilgäri yürüdüm. B. 411/17’

turş turş “ekşi ekşi” (1), [B, 609/23]

‘*Turş turş* yaqşığına mazası bar. B, 609/23’

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

‘Uluğ oğlu Sultān-a‘zada Mīrzāğa aqası Sultānahmad Aq Begim atlıq ikinçi

qızını *toy u āyīn* bilä alğan saçığını keltürdi. B, 49/2’

uluğ uluğ “iri iri, büyük büyük” (1), [B, 137/24-25, 183/1, 595/2]

‘*Uluğ uluğ* begler ve yaqşı yaqşı yigitler qalın kişi bu uruşta telef boldı. B, 183/1’

‘Sayğa yavuq say taşlarıdın *uluğ uluğ* qazan dek taşlar qorqangā çıkarp ediler.

B, 137/24-25’

ur ur “vur! vur!” (1), [B, 217/11]

‘Tambal özi yana bir kişi bile yasalıdın eşiklig törlüg ilgerirek “*Ur! Ur!*” dep turuptur...B, 217/11’

uşaq uşaq “ufak ufak” (1), [B, 145/14]

‘*Uşaq uşaq* cangallärde kırqavul va tavuşqan qalın bolur. B, 145/14’

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

‘...valī har işning dīmında yüz ming mulāhaza *vācib u lāzim* dur. B, 131/16’

‘Bu cihattın bu tağ eli bilä yaḥşı ma‘āş kılmak *vācib u lāzim* edi. B. 475/18’

vālih ü ḥayrān “şaşırmış” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min *vālih ü ḥayrān*, D, 162/73-4’

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

‘Eş‘āring kim şı‘r atı tā bolğay

Tab‘ ehli anga *vālih ü şeydā* bolğay

Her lafzı dūr ü baḥr-ı ma‘ānī anda

Kim kördi dūrri ki anda deryā bolğay. D, 226/180]

yaḥşı yaḥşı “güzel, iyi” (2), [B, 89/11, 185/1]

‘Abdān abdān beğläni va *yaḥşı yaḥşı* yigitläni tüşürüp keltürdilär. B, 89/11’

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

‘İhtiyācı işige yoqtur anıñ

Yār u yāver işige yoqtur anıñ M, 6/57’

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

‘*Yasal u tartīb* mulāḥaza kılmay cilarez oq ḡanīm sarı mutavaccih bolduq.

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

‘Kulluq u ḥıdmeting itmek *yıl u ay*

Nesl-i Cūcī vü uruğ-ı Çağatay D, 212/132-23’

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

‘Taş qorğanda atamning ‘imāratlarıda manga *yurt u maḳām* ta‘yīn kılıptur.

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

‘Oşmundağ ğanīmı *zabūn u ‘āciz* kılğan maḥallda Qambar-‘Alī vilāyatığa barmaqqa icāzat tilādi. B, 145/24’

zāhid u muttakī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

‘Atamdın song H̱vāca Qāḍīning yumn-i qadamıdın *zāhid u muttakī* edim.

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

‘Barçası Sultān-Aḥmad Tambal bargan bilā *zāhir u āşkāra* yamanlıq maḳāmıda boldılar. B, 105/22’

zaḥīra u azuḳ “zahire” (3), [zaḥīra u azuḳ B, 191/1 ~ azuḳ u zaḥīra B, 191/13, 191/12]

‘*Zaḥīra u azuḳ* heç Tafardın kelmedi. B, 191/1’

‘*Azuḳ u zaḥīra* kam edi. B. 191/12’

zālim u fāsik “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

‘Yana bu kim özi neçük *zālim u fāsik* edi. B, 47/13-14’

zarrāḳ u ṭammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heç nemä mundın yaḥşıraḳ dalīl bolur mu kim *zarrāḳ u ṭammā* elning yalğan va ḥoşāmadın qabūl kılıp özini faḍīḥat u rusvā kıldı? B, 433/10’

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

İkisi şeyḥ ü ikkii ḥatneyn,

Birdiler dīn işige *zīnet ü zeyn*, M, 16/169’

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

‘Harakāt u sakanātı *zirāfat u liṭāfat* bilā edi.357/18’

3.1.2. Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

İkilemeler ek almadan kurulabildikleri gibi çeşitli ad ve eylem çekim ve türetme ekleri olarak da kurulabilir. Ad çekim ekleriyle kurulan ikilemeler yönelme, bulunma, çıkma, belirtme, araç ve tamlayan durumu eki; iyelik ekleri, çoğul eki gibi ekleri alır. Eylem çekim ekleriyle kurulan ikilemeler ise türlü kişi, zaman ve eylemsi ekleriyle çekime giren eylemlerden oluşur.

3.1.2.1. Ad Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Ad kökünden veya gövdesinden kurulan ikilemeler, sözdizimine göre kullanılırken ya yalın durumda bulunurlar ya da ad durum eklerinden birini veya ikisini alırlar (Hatiboğlu 1971: 35). Grönbech, iki ögenin yan yana gelip bir birlik teşkil ettiği ve bir grup oluşturduğu yapılardan sadece son unsurun çekildiğini; çok genel olarak bütün unsurlar çekimli ise, dikkatin daha ziyade tek tek unsurlara yöneldiğini; sadece son unsur çekim eki alırsa, sıralamanın bir bütün olarak anlaşıldığını belirtmiştir (2000; 101-102). Bu konuyla ilgili olarak Erdem de “Harezmi Türkçesinde İkilemeler ve Yinelemeler Üzerine” başlıklı makalesinde ikilemelerde her iki kelimenin de aynı eki aldığına değinmiştir (Erdem, 2005; 190).

Çalışmamızda, bazen ikilemeyi oluşturan yapılardan sadece biri ad durum eklerinden birini veya iyelik eki alırken (*aḳa-inini*, *ālāt u adavātı*) bazen her iki yapı da ad durum eklerini veya iyelik eki almıştır (*anda munda*, *altundın kümüşdin*, *avı kuşı*).

ağız söz⁷ “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

⁷ Arat ve Thackston’un çevirilerinde bu yapının tek bir yapıyı karşılar şekilde anlamlandırmışlardır. Arat, bu yapıyı her seferinde “söyleyecek söz”, Thackston ise bir yerde (B. 745/8) “oral instructions”, üç yerde (B. 455/17, 743/31, 765/6) “verbal instructions” şeklinde çevirmiştir. Ayrıca Clauson, *ağız* maddesinde bazı modern dillerde sözcüğün “ağzın söylediği söz” anlamında da kullanıldığını belirtmiştir (Clauson, 1972; 98). Bu nedenle bu sözcüklerin birlikteliği ikileme olarak değerlendirilmiştir.

‘*Ağız sözlärinin* Buyan Şayh şāhib-vuḳūf dur – ma‘lūm bolğusıdur dep muştāklıklar bilā salām. B. 743/31’

‘*Ağız sözləri* bu boldı kim ḍabzan u arāba u tufak uruş u ālātı dur. B. 745/8’

‘Biz bu farmānlarnı tapşurup *ağız sözlərini* tuyturup ‘Abdul-Ġaffārga ruḥşat berildi. B. 755/17’

‘Bu ḥaṭṭlarnı Şamsuddīn Muḥammadқа tapşurup *ağız sözlärin* tuyturup ādīna keçəsi ruḥşat berildi. B. 765/6’

‘Hoş ol ki kilip yanıma olturğay sin

Yā bir nefes allımda kilip turğay sin

Ağzingğa öper sözün bitiy almas min

Bargan kişidin *ağız sözün* sorğay min. D. 238/228’

aḳa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

İkilär *aḳa-inini* tüşürürlär. B, 433/6’

“Bu munasabattın Muḥammadī ornığa Sambalğa ılğar Hindū Begni va Kātā Begni va Malik Ḳāsim Bābā Ḳaşkanı *aḳa-inisi* bilā Mullā Apaknı Şayḥ Gūrannı Miyān Du Āb tarkaşbandları bilā ılğar yibärildi. B. 637/28’

aḳvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4-15]

‘Bolğay *aḳvāl u kelāmıng* bu şıfat

Könglünge bā‘ış-i nūrāniyyet, RVT, 101/4-15’

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

‘Altun u kümüş *ālāt u adavātı* bisyār bolup edi, va ҡumāšpoš yigiti va topçaķ atı bešumār bolup edi. B, 85/13’

‘Gang suyining Bihār tarafidin Muštafā *ālāt u adavātını* mukammal u muhayyā ҡılıp uruška mašğul bolğay. B. 783/21’

ārām u ҡarār “bekleme” (1), [D, 225/176]

‘Hicri ara *ārām u ҡarārım* yoқtur, D, 225/176’

atası-atasıdın⁸ “dedelerinden” (1), [B, 693/15]

‘Hasan Ҳan Mevātī *atası-atasıdın* beri yüz-iki yüz yilgā yaқın Mevātta istiqlāl bilā Ҳukūmet ҡıla kelūptūrlār. B. 693/15’

av ҡuш “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘Avı *ҡuш* bisyār yaқşı bolur. 9/19’

bahşiш u pursiш “bahşiш”, (1), [B, 43/16]

‘*Bahşiш u pursiш* va dīvān u dastgāh va şılan u *maclisı* pādişāhāna edi. B, 43/16’

bām u tam “çatı, dam” (1), [B, 101/5]

‘Bahārlar şahrāsı va şahrı va *bāmı u tamı* Һub sabz bolur üçün Şahr-i Sabz ham derlār. B, 101/5’

⁸ B, 83/23 numaralı ikilemede (atalık-oğullık) geçen aynı yapı anlam bakımından bu yapıdan farklıdır.

Bu iki yapının farklı olduğuna Aynur Öz’ün şu sözleri de işaret eder: “İkilemeler, tek kelime gibi kullanıldığı için onların bütünlüğünü göstermek amacıyla, Özbek Türkçesinde ikilemeyi oluşturan kelimeler arasına bir çizgi konur.” (Öz , 1997; 288). Thackston’un da metin yayınında tire işaretini kullanması Özbekçedeki uygulamaya benzer görünmektedir. Bu yapının şekil ve anlam bakımından ikileme sayılması gerektiği kanaatini uyandırmıştır.

barmaqça barmaqça “parmak kadar” (1), [B, 297/3]

‘Caç bağlamak andaq dur kim tal gūnçalarından *barmaqça barmaqça* gūnçalarını
çığ dek tokurlar. B, 297/3’

dil ü cān “ gönül” (2), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘Bu tilbe vü medhūş *dil ü cāngā* ni hoştur

Geh kahr u ‘itābı geh ‘işve vü nāzı D, 155/62-4’

dīvān u dastgāh “idare meclisi” (1), [B, 43/16]

‘Bağış u pursiş va *dīvān u dastgāh* va şılan u *maclisī* pādīşāhāna edi. B, 43/16’

el-ayak “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

‘Ol aḥşam muḥkam katiğ savuḳ edi, anda kim ba‘zının *elig ayakın* savuḳ aldı.
B.147/24’

elgün “halk, insanlar” (2), [B, 259/1, 583/10-11~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Ḥusravşāh, kim Kūduzdın *elgünigā* bakmay Kābul ‘azīmatı bilā çıkar, anga
ta‘alluḳ el u ulus beş-altı bölāk bolurlar. B. 259/1’

har yer har yer “etrafında” (1) [B. 245/14] çevrede

‘Hātī Gakarning vilāyatı toğrısı yetkändä bir rūdta *har yerdä har yerdä* kalın
sular turuptur. B. 245/14’

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

‘Sayyid-Yūsuf Beg *ini-oğlını* Yār Yaylağ korganlarının dābı u rabıḡa yibärip
edi.121/19’

iş-küç “iş güç” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3,
403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘*İş-küçini* nökar-südäri sar u sāmān kılur edi. B, 43/2’

‘Vilāyättin çeriggä kelür atlıg yayak sürüp ol taraf bu taraf *iş-küçkâ* bargan nökar u sipähini yığışturup Tengrig tavakkul kılıp Muḥarram ayınıg on sekizidä Hāfız Begning çārbāğığa safar kıldım. B, 137/7’

‘Naqb almak va qorğan almak va taş urmaq va kazanning *iş-küçidä* keçä kündüz āram u qarārī yok edi. B, 69/12’

kälä-ğara “davar” (3), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pāra *kälä-ğaraları* va uyların qalın aşıqlarını keltürdilər.’

‘Bularning *kälä-ğaraları* ordunıg gird u navāḥisıda bisyār edi. B. 475/14’

kent kesäk “şehir” (1), [B, 81/4]

‘Qara Bulakğa tüşkändä ba‘zı kirgän *kent kesäkkä* başsızlık kılğan Muğullarnı tutup keltürdülär. B, 81/4’

oğlan-uşak “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Aksar-i mālī va *oğlan-uşakı* çerig eligä tüşti. B. 521/21’

pušta u dašt “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]

Gāhī telbälär dek yalguz *pušta u daštqa* barur edim. B, 155/5’

törä-möçä “rütbe” (1), [509/20]

‘Munça kişi bakıp turup bir neçe yayak Afgānga tüptüz yerdä mundaq yigitni aldurup sizlärni *törä-möçädin* uratıp pargana va vilāyätینگızdın teprätip sakallaringızni kırkıp şahralarda taşhır kılmaq keräk. B. 509/20’

uruk-ğayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Şah Begimni va *uruk-ğayaşnı* ham yeti-sekiz yıl bar edi körmäydür edim. B.

113/24’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korğanıda *üy-elni* koyduk. B. 249/12’

3.1.2.2. Eylem Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

İkilemelerin pek çoğu, yapı bakımından, eylem kök veya gövdesinden kurulur. Hatiboğlu’nun verdiği bilgilere göre eylemlerle kurulan ikilemelerin büyük bir kısmı ulaç biçimindedir. (Hatiboğlu, 1988; 44). Bizim çalışmamızın bu bölümünü oluşturan ikilemeler de ulaç biçimindedir. Bu bölümde bulunan on dört yapının dördü -(I)p, onu da –A ekli ulaçtır. Bunların dışında ikinci kişi emir çekiminde olan bir ikileme vardır (ur ur “vur! vur!”).

artmak-artmak “yük yük” (1), [B, 449/15]

‘Har hüzāna şandūk şandūk va tang-tang rahtlar va *artmak-artmak* va kap-kap ak tankalar- harkimning ortağıda va çadırıda her cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

asıp asıp “asıp asıp” (1), [B, 609/20]

‘Dırahtdın gūyā kim kīpālarını *asıp asıp* koyupturlar. B, 609/20’

ayta ayta “söyleye söyleye” (1), [M, 190/2081, B, 449/20]

‘Kılsun ol vat imām ile hareket,

Telbiye *ayta ayta* ol fırsat M, 190/2081’

‘Kāsım Beg çun hisāb bilür kişi edi, Qandahār navāvīsıda köp turarımızını şalāh körmäy *ayta ayta* muvaşşillıkları bilä köçtürdi. B, 449/20’

bara bara “gide gide” (1), [RVT, 106/4-78, B, 475/11]

‘Bolma bir laḥza bu iştin gāfil

Bolur āsān *bara bara* müşkil RVT, 106/4-78’

bara kelä “gide gele” (1) [B, 575/13]

‘*Bara kelä* bu sözlär qarār tapkunça tört-beş kün ötti. B, 575/13’

bata bata “bata bata” (1), [B, 407/5, 407/8]

‘Har qadam qoyğanda beligäçä kögsigäçä *batabata* qar tepär edi. B, 407/5]

(çapğun) **çapa çapa** “(akın) ede ede” (1), [B, 313/16]

‘Ceriğ eli çapğun *çapaçapa* atlarını harāb kıdılar. B, 313/6’

çapķulaşa çapķulaşa “vuruşa vuruşa” (1), [B, 187/9]

‘Bu mazķūr bolğan tört kişi yügürüp yetip *çapķulaşaçapķulaşa* darb-i rast ura yürüdi. B, 187/9’

çike çike “çeke çeke” (1), [D, 222/164]

‘Kayğungnı *çikeçike* qarıptur Bābūr

Rahm iyle ki özidin barıptur Bābur

Nārenc yiberdi sanga kim bilgeysin

Ya‘nı ki bu nev‘ sarğarıptur Bābur D, 222/164’

içä içä “içe içe” (1), [B, 347/14-15]

‘Hār çağrını ifrāt bilä *içäiçä* oķ atası zamānıda öldi. B, 347/14-15’

ķıla ķıla “(teklif) ede ede” (1), [B, 403/713, 517/27]

‘Heç nav‘ taklīf ķılmas edi. Hıvāca Muvammad ‘Alī erkigä qoymay taklīf *ķıla*

ķıla çağır içärdi. B, 517/27’

körüşüp soruşup “görüşmek” (1), [B, 77/6]

‘Narıdın tört-beş kişi billä Sultān ‘Alī Mīrzā, beridin tört-beş kişi bilä men Kohak suyını aralıķığa keçip at üstidä oķ *körüşüp soruşup* alar ol taraf

bardılar, men bu taraf keldim. B. 77/6’

ötüp ötüp “geçip geçip” (1), [B, 333/11]

‘Bir-iki ok ötüp ötüp tüşti. B, 333/11’

sürä sürä “azarlayarak” (1), [B, 153/9]

‘Bir ayda va kırk kündä anam muvaşşılıklar bilä sürä sürä taşvīşlar bilä yibärür edi. B, 153/9’

şılan u maclis “eğlence amaçlı toplantı” (1), [B, 43/16]

‘Bahşış u pursiş va dīvān u dastgāh va şılan u maclis pādīşāhāna edi. B, 43/16’

talatıp aldurup “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]

‘Uruk talatıp aldurup biz ötkän Kıpçak yolu bilä aşıp Abān Qoruğıda kelip bizgä qoşuldılar. 261/5-6’

ur ur “vur! vur!” (1), [B, 217/11]

‘Tambal özi yana bir kişi bile yasalıdın eşiklig törlüg ilgerirek “*Ur! Ur!*” dep turuptur. B, 217/11’

yıkıla kopa “düşe kalka” (1), [M, 4/253]

‘Biri imgeklep ü birisi yörüp,
Yıkıla kopa biri pūye urup, M, 4/253’

3.2. Türemiş Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu bölümde addan ve eylemden türetilen sözcüklerle oluşturulmuş ikilemeler ele alınmıştır. Sınıflama, sözcüklerin aldığı son ekler dikkate alınarak yapılmıştır. Addan türetilmiş sekiz, eylemden türetilmiş otuz iki yapı vardır.

3.2.1. Addan Türetilen Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Türkçede adların hemen her çeşidinden ikileme kurulabilir (Hatiboğlu, 1988; 28). Grönbech bizim ikileme dediğimiz yapıları sıralama terimiyle ele almıştır. Ona göre, sıralamalar rastgele birçok adı kapsar; iki adın ikilemeli olarak zıt anlamlı, yahut iki zıddın bağlanması ile meydana gelmiş bir bütün kavramı ifade etmek için yan yana getirilmesi sıktır. Bir sıralama bir diğer ada bağlanırsa bir vasıflık grubunun birinci yahut ikinci unsuru olarak görev yapabilir (Grönbech, 2002; 101). Biz adların vasıflık grubunun unsuru olduğu bölümleri *Sıfatlarla Kurulan İkilemeler* bölümünde inceleyeceğiz.

+IIk, +IUk Ekliler

analık-oğulluk “anne oğul”(1), [B. 729/27]

‘Bu kayfiyyatnı *analık-oğulluk*ka ham izhâr kılıptur. B. 729/27’

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun kış yavuklaşıp edi, yazıda *aşlık tölük* kalmaydur edi. B, 145/5’

tiriglik yigitlik “gençlik” (1), [B, 57/2]

‘Mu‘tabar ğuması Zuhra Begi Ağa edi. Sultân Abū- Sa‘îd Mîrzânîñ *tiriglikidä yigitlikidä* alıp edi. 57/2’

yakcihatlık u ihlās “bağlılık” (1), [B, 745/13~ihlās u yakcihatlık B, 781/2]

‘Agar Bangālî *yakcihatlık u ihlās* maķāmıda bolsa, va ol arada manga ihtiyāc bolġu dek işi bolmasa, anı ham şarh bilä ‘arḍadāşt kılıng. B, 745/13’

+çI Ekliler

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

‘Ötärçi keçärçi ölüġlerning üstüdin ‘ubūr u murūr kılırlar edi. B. 463/23’

+rAk Ekliler

kiçikrek kiçikrek “küçük küçük” (1), [B, 271/23, 557/16, 585/13, 595/1, 709/5]

‘Üç-tört yerde *kiçikrek kiçikrek* kötelleri bar. B, 271/23’

‘Tağları *kiçikrek kiçikrek* pušta yosunluğ tağlar dur. B, 557/16’

‘Dihlī navāhīsida pārça pārça *kiçiğrāk kiçiğrāk* anda munda taşlığ tağkınalar paydā boluptur. B. 585/13’

+kA Ekliler

başka başka “başka başka” (1), [M, 66/716, B, 449/14-15]

‘Līk bir yolu kıılmağıl vareket,

Başka başka ayağların tipret. M, 66/716’

‘Bu iki aқа-inining cihātıdın *başka başka* hıżāna kıılıp edi. B, 449/14-15’

+IIg, +IUg Ekliler

cebälig kecimlig “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]

‘Daryāğa yetkän bilä *cebälig kecimlig* oқ suğa kirdük. 181/18’

‘Bir tır-gāz atımı biz *cebälig kecimlig* at üzdürüp öttük. Suudın ötkäç kecimni ke[si]lip taşladuk. B. 181/19’

+IIg, +sIz Ekliler

käpänäklig käpänäksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

‘Ol kün ham ğarīb yamğur edi. *Käpänäklig käpänäksiz* kişi barābar edi.

B, 487/18’

3.2.2. Eylemden Türetilen Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Ad kökünden veya gövdesinden türetilmiş sözcüklerden kurulu ikilemeler gibi bunların da bazıları aynı eylem kök veya gövdesinden bazıları da ayrı eylem kök veya gövdesinden türetilmiş sözcükler olabilir. Eylem kök veya gövdesinden türetilmiş

ikilemelerin önemli bir bölümü ulaç biçimindedir.⁹

-(İ)ş Ekliler

barış kiliş “gidip gelme” (5), [D, 245/258, M, 175-1941, B, 125/3, 205/2]

‘*Barış kilişingni* luṭf itip öksütme, M, 175-1941’

çapķulaşı çapķulaşı “vuruşı vuruşı” (1), [B, 187/9]

‘Bu mazkūr bolġan tōrt kişı yūġūrūp yetip *çapķulaşı çapķulaşı* ɗarb-i rast ura yūrūdi. B, 187/9’

uruş-angezi “savaş” (1), [429/19]

‘Mālnı yandurup tūşķāndin song har ɗarafdın bōlāk-bōlāk kelip tūzgā tūşūp *uruş-angezi* ķıldılar. 429/19’

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

‘Hindustān eli agarçi ba‘zısı ķılıç çapķay, valî aksarı sipāhılık rāh u ravişıdın va sardārlık *yürüş u turuşıdın* ‘ārī u bebahra durlar. B. 651/22’

-Ak Ekliler

bōlāk-bōlāk “bölük bölük” (1), [B, 429/19]

‘Mālnı yandurup tūşķāndin song har ɗarafdın *bōlāk-bōlāk* kelip tūzgā tūşūp uruş-angezī ķıldılar. B, 429/19’

-İ Ekliler

egri-bükri “eğri büğrü”,(1), [B, 283/1-2]

‘Burun bu arıķ *egri-bükri* va besiyāk edi. B, 283/1-2’

⁹ Hatiboġlu, 1971; 44.

-(X)ğ Ekliler

katığ katığ “sert sert” (1), [B, 399/17]

‘Zü’l-Nün Beg mîrzâlarğa naşivat yosunluğ *katığ katığ* ayıp çağır taklîfını tamām barṭaraf kılıpturlar. B, 399/17’

-(I)m Ekliler

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāhı uruş dā‘iyası bilü cebülünip atlarğa *keyim-kecim* salıp baranğar cavanğar gol irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. 179/18’

-k Ekliler

kiçik kiçik “küçük küçük” (1), [B, 101/9]

‘Yana sorun eli olturur üçün bu dīvānhānanıng her dīz‘ıda *kiçik kiçik* tağçalar kılıptur. B, 101/9’

kiçik-kirim¹⁰ “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sulṭānlar ḥud aksar nökäri bolup edilär. 43/18’

-gAr, kAr Ekliler

ötkärä ötkärä “geçire geçire” (1), [B, 461/24]

‘Qalḳandın cebädin gāvsarūdın *ötkärä ötkärä* yıkıta yıkıta attılar. B, 461/24’

-nç/ (I)nç Ekliler

sökünç ü tayaḳ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

‘Qılmaḳ ümîd ü bîm ile ḥıdmet şeh allıda

¹⁰ Buradaki değerdendirme *kiçik* sözcüğü içindir.

Der-bānıning *sökünç ü tayağığa* arzımaz D, 149/52-4’

-A/I Ekliler

tola tola “dolu dolu” (B. 483/19, 365/3, 413/12, 435/15, 595/12]

‘Turđı-Muḥammadқа ham mastlar *tola tola* ayaklar pay-dar-pay berip fursatta mast-i lāya‘kul kıldılar. B. 483/19’

-mA Ekliler

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman *uçma segritmä* yerlärđin tüşüldi. B, 409/14-15’

Sıfat-Fiil Ekliler

barur turar [yer]¹¹“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer’ (2), [B, 123/14, 165/5]

‘*Barur turar yerimizdin* va kıılır kıılmas işimizdin isti‘lām u istifsār kıılıp muta’assir bolup bizning ḥālımızğa rıkkat kıılıp fātiḥa oqup bardı. B, 123/14’
‘Biz şahr u vilāyattın maḥrūm, *barur turar yerimiz* nāma‘lūm. B. 165/5’

kıılır kıılmas¹²“yapıp yapmadığımız” (1) [B. 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va *kıılır kıılmas* işimizdin isti‘lām u istifsār kıılıp muta’assir bolup bizning ḥālımızğa rıkkat kıılıp fātiḥa oqup bardı. B, 123/14’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sulṭānlar bilä körüşüp atlanıp Şāh Begim қаşığa keldük[...] oturup *ötkän keçkän* kayfiyyat u ḥālāttın yarım keçägäçä oturup aytıştılar. B. 207/19’

¹¹ -r, -Ar; fäil ismi yapan geniş zaman partisibi (Eckmann, 1988; 106).

¹² -mAs: olumsuz geniş zaman partisibi.

3.6.Yansıma Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Yansımalar, doğa olaylarının seslerini yansıtmaya çalışan sözcüklerdir. Bunlar, Türkçe sözcük türetimi bakımından ad gibi kullanıldığından, bir çeşit ad sayılırlar. Doğanın seslerini taklit eden, yansıtan ve çok defa yalın durumda kullanılan yansımalar ya aynı sözcükten ya da ses ve yapı bakımından birbirini andıran sözcüklerden kurulur (Hatiboğlu, 1981; 35).

Derlememizde sadece iki yerde yansıma sözcükle oluşturulmuş ikileme geçmiştir.

laķ-lak “lak lak” (1), [B, 97/16]

‘Samarķandning ķal‘asining iķidā yana bir ķadīmī ‘imārat tur, Mascid-i Laķlaķa derlār. Ol gumbadning ortasida yerge tepseler, tamām gumbaddin “*laķ-lak*” ün kelür. B, 97/16’

pat pat¹³ “hemen” (1), [M, 81/884]

‘Sanamaklık ilig bile āyāt,

Oķuguluknı oķumak *pat pat* M, 81/884’

3.4. Tekrarlanan Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Anlamı pekiştirmek, güçlendirmek, kavramı genişletmek, zenginleştirmek amacıyla bir sözcüğün art arda getirilmesine *yineleme* (Osm. tekrar; Fr. repetition) denir (Hatiboğlu, 1981; 25). Hengirmen’in yineleme tanımı da şöyledir: Anlamı pekiştirmek, etkili olmak amacıyla yapılan ve aynı ögenin birkaç kez kullanılmasına dayanan işlem (Hengirmen, 1999; 430). Tanımlarda da görüldüğü gibi *tekrar* ile *yineleme* aynı anlamda kullanılmıştır.

Çalışmamızda doksan üç adet aynen *tekrara* rastlanmıştır.

¹³ bat: hemen (yansıma kelime) [Oral Seyhan, 2004; 307], bkz. bat bat “sık sık” (3), [B, 621/15, 621/16, 621/17] (bkz. Köken bat bat).

3.4.1. Aynen Tekrarlar

Türkçede hakkında en fazla araştırma yapılmış anlatım özelliklerinin başında tekrarların geldiği söylenebilir. Bütün bu çalışmalarda tekrarların pekiştirme amacıyla başvurulan anlatım şekilleri olduğu da önemle vurgulanmaktadır.

3.4.1.1. Adların Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

abdān abdān “iyi, liyakatli” (6), [B, 89/11, 181/21-22, 213/15, 407/11, 411/15, 633/6]

‘*Abdān abdān* begläрни va yaḡşı yaḡşı yigitläрни түшүрүп келтүрдиләр. B, 89/11’

‘Ba‘zı *abdān abdān* yigitläр oşbu darıngan bilä rāst Oşğa barıpturlar. B, 213/15’

allah allah “Allah Allah” (1), [D, 153/58-2]

‘‘Äşik olğaç kördüm ol şimşäd kıaddın yüz belä

Allah Allah ‘ışk ara mundaқ belälar bar imiş D, 153/58-2’

artmaқ-artmaқ “yük yük” (1), [B, 449/15]

‘Har hıżāna şandūқ şandūқ va tang-tang raḡtlar va *artmaқ-artmaқ* va қап-қап ақ tankalar- harkimning ortağıda va çadırıda her cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

az az “az az” (1), [B, 149/14, 399/22, 567/22]

‘*Az az* kişi beridin barıp narıdın kelip ara yolda atқulaşıp yanar edi. B, 149/14’

‘Bu bödänä Kābulğa *az az* barur. B.399/22 ’

‘Yeti-sekiz kün kim Pānıpatta edük, *az az* kişimiz barıp dāyirasığaça қалın kişilärigä oқ қoyarlar edi. B, 567/22’

barmaқça barmaқça “parmak kadar” (1), [B, 297/3]

‘Caç bağlamak andaқ dur kim tal gūnçalarıdın *barmaқça barmaқça* gūnçalarını çıғ dek toқurlar. B, 297/3’

başka başka “başka başka” (2), [M, 66/716, B, 449/14-15]

‘Lîk bir yolu kıılmağıl vareket,

Başka başka ayağların tipret. M, 66/716’

‘Bu iki aқа-inining cihâtıdın *başka başka* hîzāna kıılıp edi. B, 449/14-15’

bat bat “sık sık” (3), [B, 621/15, 621/16, 621/17]

‘Tā pahar tükängünçä har pahar kim tükänsä ‘alāmatı bur dur kim toқmaқnı gariyālğa *bat bat* va ğalaba қақarlar. B, 621/15’

bir bir “bir bir” (13), [M, 4/33, 38/409, 42/459, 47/513, 70/763, 85/930, 100/1097, 100/1101, 102/1123, 121/1313, 130/1414, 184/2024, D, 212/132-26]

‘İmdi *bir bir* kılay barın taқrır,

Hақ ta‘ālādın olsa ger taқdır. M, 4/33’

‘Bilmişem her ni ki kıldıng taқrır

Fehm kıldım ğaraзıngnı *bir bir* D, 212/132-26’

birär birär “birer birer” (4), [B, 297/19-20, 331/1, 553/23, 649/12]

‘Yoққarıdın aғzıdın balıқ kim kirär içkäriki aғzıdın *birär birär* ötär. B, 297/19-20’

‘Bu sözlärni *birär birär* anga hāṭırnişān kıla aytқıl. B 553/23’

birin birin “bir bir” (2), [M, 127/1378, B, 657/23]

‘Uşbular kim didim *birin birin* at,

Bil ki vācib imes bularda zekāt.’

böläk-böläk “bölük bölük” (1), [B, 429/19]

‘Mālnı yandurup tüşkändin song har tarafdın *böläk-böläk* kelip tüzgä tüşüp uruş-angezī kıldılar. B, 429/19’

buta buta “küme küme” (3), [B, 611/3, 615/20~ B, 291/7 bütä bütä]]

‘Bizing vilâlatning çäkâsi yosunluğ *buta buta* boladır. B, 611/3’

‘Dırahtı tanalığ dirāht bolmas, kiçikrāk bolur va *buta buta* bolur. B, 615/20’

‘Bu ot *bütä bütä* çıkar üçün bütägä derlär emiş. B, 291/7’

cuz’i cuz’i “az, ufak tefek” (1), [B, 439/4]

‘Mundağ *cuz’i cuz’i* fāyidadın Tengri riđāsız arada körüp keçsāk, muning muqabalasında kullī kullī favāyid Tengri ta‘ālā razī qılğusıdur. B, 439/4’

çāk çāk “parça parça, yarık yarık” (1), [D, 185/114-3]

‘Miħnet-i hicrān ki andın *çāk çāk* irdi köngül

Boldı rāvatқа mübeddel ol cerāvat qalmadı, D, 185/114-3’

çārşū-çārşū “çarşı çarşı” (1), [B, 723/23]

‘Bu gumbazlärning aralarıda kiçik Hindustān dastūri bilä *çārşū-çārşū* gumbaz çälärdür. B, 723/23’

dara dara “dere boyunca” (1), [B, 409/16]

‘Bāvucud yol bu emäs egānini bilip körüp tavakkul qılıp *dara dara* koyı oq yürüldi. B, 409/16’

ellig-ellig “elli elli” (1), [B, 441/22]

‘Hāşşa tabında, kim tamām eligidin iş kelür yigitlärni ayrılıp edi, tamām on-on va *ellig-ellig* bitilip on uluğı va ellig uluğı ta‘yīn etip edim. B, 441/22’

fāsīd fāsīd “fena fena” (1), [B, 329/21-22]

‘Bāvucud kim ne nav’ *fāsīd fāsīd* hayallar qılıp edi. B, 329/21-22’

favc favc “bölük bölük” (1), [B, 183/23]

‘Samarqandning mahalla mahalla kūy kūy avbāš u yatīmlāri *favc favc* yığılıp
yatīmāna šalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruşqa çıkarlar edi. B, 183/23’

ferseng ferseng “fersah fersah” (1), [D, 308/530/4]

‘Barur gerçi üni *ferseng ferseng*
Velī öz ünige ol biş āheng D, 308/530/4’

ğalaba ğalaba “kuvvetlice” (1), [B, 621/15]

‘Tā pahar tükängünçā har pahar kim tükānsā ‘alāmatı bur dur kim toqmaqnı
gariyālğa bat bat va *ğalaba ğalaba* қақарlar. B, 621/15’

hamvār hamvār “düz düz” (1), [B, 291/14]

‘*Hamvār hamvār* tepālār körünür, valī tamām puştası va tağı berk taşlığ pušta va
tağ dur. B, 291/14’

har rang har rang “renk renk” (1) [B. 599/11]

‘Yana üy tavuķı dek *har rang har rang* bolmas. B. 599/11’

har taraf har taraf “muhtelif yerler” (1) [B. 227/5]

‘Aḥsīğa kigāç yana ba‘zını qorğanlarğa va ba‘zını daruğalık va taḥşılğa *har taraf*
har taraf yibārilip edi. B. 227/5’

har yerdä har yerdä “yer yer” (1) [B. 245/14]

‘Hātī Gakarning vilāyatı toğrısı yetkändä bir rüda *har yerdä har yerdä* qalın
sular turuptur. B. 245/14’

ḥarvār ḥarvār “yığın yığın” (2), [B, 449/14, 449/25]

‘Yahşı topçaq atlar va kıtar kıtar nar u mādā tevālār haçırlar va kumaş rahlıg
harzīnlig mayalar ca sakırlať va maħmal çadırlar va şāmiyānalar va har
kārḥānada *ḥarvār ḥarvār* şandūklar. B, 449/12’

hay hay “hey! hey!” (2) [B, 229/25, 419/18]

‘Ol tərəfdin bu tərəfdin “*hay hay*, padişāh dur” dep yetiştirilär. B, 419/18’

‘İbrāhīm Beg “hay-hay” dep öte bergeç eşiklig törlüg yerdin mening koltuğumğa
oķ attı. B, 229/25’

ḥayl ḥayl “yığın yığın, sürü sürü” (3), [B, 255/5, 255/14, 599/20]

‘Mundaķ maḥallda kim i‘timād u i‘tibār nökārlāri közining alıda *ḥayl ḥayl* kelip
manga nökār boladurlar özining işi bu yergä yetiptür kim pādişāhlik kılıp
yürüydürgān mardaķ ‘mundaķ ḥvār u zār va ḥvāhī u nāḥvāhī kelip ne tavrlar bilä
körüşti. B, 255/5’

‘Oşbu künden uluğ kiçik yahşı yaman beg va beg-nökārlāri *ḥayl ḥayl* köç va
malları bilä andın ayrılıp bizgä kelä başladı. B, 255/14’

ḥaylī ḥaylī “oldukça” (1), [B, 11/3]

‘*Ḥaylī ḥaylī* yahşı yıgaç dur. B, 11/3’

hay dost! hay dost! “hey dost! hey dost!” (1) [B. 417/24]

‘Har neçä kıçkıra edim “*Hay dost! Hay dost!*” dep Aḥmad Yūsuf ham kıçkırdı.
B. 417/24’

inçkä inçkä “ince ince” (1), [B, 401/2]

‘Bilmān şāḥlarının ya ‘amālī şāḥlarının aralarığa kimsānni şāḥning uzunluķı
bilä *inçkä inçkä* kesip koyupturşar. B, 401/2’

ķabīla ķabīla “kabile kabile” (2), [B, 623/15, 623/16]

‘Bizing vilāyatlarda şavrāda yürür elning *ķabīla ķabīla* atları bolur. B, 613/15’

ķap-ķap “kap kap” (2), [B, 449/16, 449/25]

‘Ĥar ĥizāna şandūķ şandūķ va tang-tang raĥtlar va artmaķ-artmaķ va *ķap-ķap* aķ tankalar- harkimning ortaġıda va ķadırıda har cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

ķatıġ ķatıġ “sert sert” (1) [B, 399/17]

‘Zū’l-Nūn Beg mīrzālarġa naşīvat yosunluġ *ķatıġ ķatıġ* aytıp çağır taklīfını tamām barġaraf ķılıpturlar. B, 399/17’

kem kem “az az” (1), [M, 197/2157]

‘Bu zamān ıl ‘azīmet-i zemzem,
Köp köp iç andın, içmegil *kem kem* M, 197/2157’

keng keng “geniş geniş” (1) [B, 613/24]

‘Hindustān eli *keng keng* ķulaķlarının tüşüķlārigā valķa bolmasa butār bargidin yasap saladurlar. B, 613/24’

käyin käyin “sonra” (1) [B, 149/5]

‘Yürüp elig ķoşķandın *käyin käyin* Tengri rāst keltürsä birisi çıķmas. B, 149/5’

ķır ķır “uzak” (1) [B, 631/16]

‘Sipāhīsı va ra’iyyatı bizing eldin *ķır ķır* ķaçarlar edi. B, 631/16’

ķiķik ķiķik “küçük küçük” (1) [B, 101/9]

‘Yana sorun eli olturur üçün bu dīvānhānanıng her điz‘ıda *ķiķik ķiķik* taġķalar ķılıptur. B, 101/9’

kiçikrek kiçikrek “küçük küçük” (5) [B, 271/23, 557/16, 585/13, 595/1, 709/5]

‘Üç-tört yerde *kiçikrek kiçikrek* kötelleri bar. B, 271/23’

‘Tağları *kiçikrek kiçikrek* pušta yosunluğ tağlar dur. B, 557/16’

Dihlī navāhīsıda pārça pārça kiçigrāk kiçigrāk *anda munda* taşlığ tağkınalar paydā boluptur. B. 585/13’

ķiṭ‘a ķiṭ‘a “parça parça” (1) [B, 95/18]

‘Bu cihattın muḳaṭṭa‘ derler kim *ķiṭ‘a ķiṭ‘a* yığaçlarını tarāş kılıp islīmī u ḥaṭā‘ī naḳşlar salıpturlar. B, 95/18’

ķiṭār ķiṭār “katar katar” (1) [B, 449/12]

‘Yahşı topçaḳ atlar va *ķiṭār ķiṭār* nar u māda tevālār xaçırlar va ḳumaş rahlığ ḥarzīnlığ mayalar ca saḳırlaṭ va maḥmal çadırlar va şāmiyānalar va har kārḥānada ḥarvār ḥarvār şandūklar. B, 449/12 ’

köp köp “çok çok” (2) [M, 197/2157, B, 407/8]

‘Bu zamān ḳıl ‘azīmet-i zezem,

Köp köp iç andın, içmegil kem kem M, 197/2157’

‘Boş atnı tartılır edi, üzāngüsüğaça [sic] ḳaytalığaça *köp köp* bata bata bu boş at ham on-on beş ḳadamça yol yürüp talıḳur edi. B, 407/8’

kullī kullī “fazla fazla” (1) [B, 439/5]

‘Mundaḳ cuz’ī cuz’ī fāyidadın Tengri riḳāsız arada körüp keçsāk, munıng muḳabalasıda *kullī kullī* favāyid Tengri ta‘ālā razī ḳılğusıdur. B, 439/5’

kūy kūy “köy köy” (1) [B, 183/23]

‘Samarqandning mahalla mahalla *kūy kūy* avbāş u yatımlāri favc favc yığılıp yatīmāna şalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruşqa çıkarlar edi. B, 183/23’

kūza kūza “kova kova” (1) [B, 69/15]

‘Āhır *kūza kūza* su keltürüp quyup taşkı elni naqbdın qaçurdılar. B, 69/15’

laḳ-laḳ “lak lak” (1) [B, 97/16]

‘Ol gumbadning ortasında yerge tepseler, tamām gumbaddin “*laḳ-laḳ*” ün kelür. B, 97/16’

mahalla mahalla “mahalle mahalle” (1) [B, 183/22-23]

‘Samarqandning *mahalla mahalla* kūy kūy avbāş u yatımlāri favc favc yığılıp yatīmāna şalavālar çekip madrasa eşikigā kelip uruşqa çıkarlar edi. B, 183/22-23’

meretebe meretebe “kat kat” (1) [B, 97/21]

‘Cārbāğda hem *meretebe meretebe* yerlerni siyāḳ bile tüzetip yaḥşı nārvānlar ve serv <ve> safedār tikitürler. B, 97/21’

molcar molcar “yer yer” (1) [B, 709/18]

‘Tanglasığa atlanıp *molcar molcar* qorğanning girdāgirdini ḡol va baranḡar va cavanḡarğa kısmat kıılıdı. B, 709/18’

on-on “on on” (1) [B, 441/22]

‘Hāşşa tabında, kim tamām eligidin iş kelür yigitlāri ayrılıp edi, tamām *on-on* va ellig-ellig bitilip on uluḡi va ellig uluḡi ta’yīn etip edim. B, 441/22’

özgā özgā “başka başka” (1), [B, 291/17]

‘...balki bu mazkūr bolğan cānvarlardın dağı *özgä özgä* cins qışlar va cānvarlar bolur kim Hindüstānda dağı andağ cānvarlarını eşitilmäydür. B, 291/17’

pāra-pāra “parça parça” (7) [B, 81/5, 313/23, 423/16, 509/7, 547/20, 657/26, 705/22]

‘Cerig elidin ba‘zı mazārlarning mucāvirlarığa muzāvim bolğan üçün birini siyāsāt üçün *pāra pāra* kıldurdum. B, 313/23’

‘Başsızlık kılğan elni tapturup iki-üçini *pāra pāra* kıldurdum. B, 547/20’

pārça pārça “parça parça” (3), [B, 585/12-13, 715/1, 731/24]

‘Ortasıda *pārça pārça* qayalar tüşüptürlär, ‘imārat kılmaqqa munāsib. B, 715/1’

‘Bu suning yaqalarıda yakpāra *parça-parça* taşlar tüşüptür, olturğu dek, valî bu su dāyimî emäs emiş. B, 731/24’

past past “kısa kısa” (2) [B, 293/4-5, 293/14]

‘*Part past*, otı az, suyu tanķış, yığaqsız, badnumāy, yaramas tağlar dur. B, 293/4-5’

‘Qorqand *past past* tikānlär bolur. B, 293/14’

pat pat “pat pat” (1) [M, 81/884]

‘Sanamaqlıq ilig bile āyāt,

Oquğuluknı oqumağ *pat pat*’

pīne pīne “parça parça” (1) [D, 314/552-4]

‘Boldı mekūr bu on ikki maqām

Barçası *pīne pīne* nām-be-nām D, 314/552-4’

pušta bilä pušta bilä “tepe boyunca” (1) [B. 219/5]

‘Turup anı atlandurup Ҳarābūk bilā Қarāğīnaning aralıқıdақı *pušta bilā pušta bilā* Oş sarı barduk. B. 219/5’

renge rene “renk renk” (1) [D, 156/63-2]

‘*Renge rene* gülleringni bāğ-ban ‘arz itme kim

Teh-be-teh қanlık көngül gül ārzūsın қılмағay D, 156/63-2’

reza reza “parça parça” (2) [B, 221/16-17, 797/2]

‘Özi der edi kim “Birevning inçkā pāyçası sınıp bir tutamça yeri *reza reza* edi.

B, 221/16-17’

‘Ҳargāh tūnglūki *reza-reza* boldı. B, 797/2’

rīša rīša “yarık yarık” (1) [B, 613/13]

‘Neçük kim yangaқning tşıda kök postı bolur, nārgīlnıng başıda ham kök postı

bar, valı nārgīlnıng postı *rīsa rīsa* boladur. B, 613/13’

şandūk şandūk “sandık sandık” (1), [B, 449/15]

Ҳar ҳизāna şandūk şandūk va tang-tang raқtlar va *artmaқ-artmaқ* va қap-қap aқ

tankalar- harkimning ortaғıda va қadırıda hr cins olcadın bisyār edi. B, 449/15’

tang tang “denk denk” (2) [B. 449/15~ D, 284/411]

‘Har ҳизānada şandūk şandūk va *tang tang* raқtlar artmaқ-artmaқ va қap-қap

tankalar harkimning ortaғıda va қadırıda har cins olcadın bisyār edi. B. 449/15’

‘Hindū er kiltürse şeker *teng teng* D, 284/411’

tār tār “tel tel” (1), [D, 276/383]

‘Kem körünse ni ‘aceb ol gül-‘iār

Zülfini kim kiltürüptür *tār tār* D, 276/383’

taşıla taşıla “tavla tavla” (1), [B, 33/12-13]

‘Yana bir bu kim ol fursatta andak at öleti boldı kim *ṭavīla ṭavīla* atlar yıkılıp ölä kırıştı. B, 33/12-13’

törlüg törlüg “türlü türlü” (6), [B, 365/3, 413/12, 423/16, 435/15, 595/12, 597/6]

‘Fisḵning şa’amatıdın ābla maraḍıǵa giriftār bolup elig-ayaqtın ḵalıp neḵā yıl *törlüg törlüg* ‘azāb u maṣaḵḵatlar tartıp oşbu baliyya bilä oḵ ‘ālamdın naḵl kıldı. B, 365/3’

‘Ṭuṭī *törlüg törlüg* boladur. B, 595/12’

‘Elig-ayaḵdın ḵalıp neḵā yıl *törlüg törlüg* ‘azāb u maṣaḵḵatlar ta[r]tıp oşbu baliyya bilä oḵ ‘ālamın naḵl kıldı. 365/3’

turş turş “ekşi ekşi” (1), [B, 609/23]

‘*Turş turş* yaḥşıǵına mazası bar. B, 609/23’

uluḡ uluḡ “iri iri, büyük büyük” (3), [B, 137/24-25, 183/1, 595/2]

‘*Uluḡ uluḡ* begler ve yaḥşı yaḥşı yigitler ḵalın kişi bu uruşta telef boldı. B, 183/1’

‘Sayǵa yavux say taşlarıdın *uluḡ uluḡ* ḵazan dek taşlar ḵorǵanǵa çıkarıp ediler. B, 137/24-25’

uşak uşak “ufak ufak” (1), [B, 145/14]

‘*Uşak uşak* cangallärıde ḵırǵavul va tavuşḵan ḵalın bolur. B, 145/14’

yaḥşı yaḥşı “güzel, iyi” (2), [B, 89/11, 185/1]

‘*Abdān abdān* begläрни va *yaḥşı yaḥşı* yigitläрни tüşürüp keltürdilär. B, 89/11’

yalǵuzluḵ yalǵuzluḵ “yalnızlık” (1), [B, 743/8]

‘Yana ḥaṭṭlarıngda *yalǵuzluḵ yalǵuzluḵ* kim dep sen, yalǵuzluḵ pādışahlıkta ‘ayb tur, neḵük kim deptürlär. B, 743/8’

3.4.1.2. Eylemlerin Tekrarıyla Oluşan İkilemeler

asıp asıp “asıp asıp” (1), [B, 609/20]

‘Diraḥtdın gūyā kim kīpālarnı *asıp asıp* koyupturlar. B, 609/20’

ayta ayta “söyleye söyleye” (2), [M, 190/2081, B, 449/20]

‘Kılsun ol vat imām ile vareket,

Telbiye *ayta ayta* ol furşat M, 190/2081’

‘Kāsim Beg çun visāb bilūr kişi edi, Kāndahār navāvīsıda köp turarımıznı şalāv

körmāy *ayta ayta* muvaşşillıkları bilā köçtürdi. B, 449/20’

bara bara “gide gide” (3), [RVT, 106/4-78, B, 475/11]

‘Bolma bir lavza bu iştin gāfil

Bolur āsān *bara bara* müşkil RVT, 106/4-78’

bata bata “bata bata” (2), [B, 407/5, 407/8]

‘Har qadam koyğanda beligāçā kögsigāçā *bata bata* qar tepār edi. B, 407/5’

(çapķun) **çapa çapa** “(akın) ede ede” (1), [B, 313/16]

‘Cerig eli çapķun *çapa çapa* atlarını ḥarāb kıdılar. B, 313/6’

çapķulaşa çapķulaşa “vuruşa vuruşa” (1), [B, 187/9]

‘Bu mazkūr bolğan tört kişi yügürüp yetip *çapķulaşa çapķulaşa* darb-i rast ura yürüdi. B, 187/9’

çike çike “çeke çeke” (1), [D, 222/164]

‘Kayğungnı *çike çike* qarıptur Bābūr

Ravm iyle ki özidin barıptur Bābūr

Nārenc yiberdi sanga kim bilgeysin

Ya‘nī ki bu nev‘ sargarıptur Bābur D, 222/164’

ıçä ıçä “ıçe ıçe” (1), [B, 347/14-15]

‘Hārī çağrını ifrāt bilä *ıçä ıçä* ok atası zamānıda öldi. B, 347/14-15’

kıla kıla “(teklif) ede ede” (2), [B, 403/713, 517/27]

‘Heç nav‘ taklīf kılmas edi. Hıvāca Muvammad ‘Alī erkigä koymay taklīf *kıla kıla* çağır içürdi. B, 517/27’

ötkärä ötkärä “geçire geçire” (1), [B, 461/24]

‘Kalkandın cebādin gāvsarūdın *ötkärä ötkärä* yıkıta yıkıta attılar. B, 461/24’

ötüp ötüp “geçip geçip” (1), [B, 333/11]

‘Bir-iki ok *ötüp ötüp* tüşti. B, 333/11’

sürä sürä “sürükleyerek” (1), [B, 153/9]

‘Bir ayda va kırk kündä anam muvaşşillıklar bilä *sürä sürä* taşvīşlar bilä yibärür edi. B, 153/9’

tola tola “dolu dolu” (5) [B. 483/19, 365/3, 413/12, 435/15, 595/12]

‘Turdı-Muhammadka ham mastlar *tola tola* ayaklar pay-dar-pay berip fursatta mast-i lāya‘kul kıldılar. B. 483/19’

tur u tur “Yürüyün! Yürüyün!” (1) [B. 411/17]

‘Men yetip tez ol sarı yürüdüm
Tur u tur dep ilgäri yürüdüm. . 411/17’

tuta tuta “tuta tuta” (1) [B. 297/6]

‘Mast bolğan balıknı yokkarıdın *tuta tuta* kelürlär. B. 297/6’

tüşüre түşüre “vura vura, düşüre düşüre” (4), [B, 333/15, 571/23, 691/10, 753/73]

‘Elig alışıp turğanlar *tüşüre түşüre* käyinça terädilär. B, 333/15’

‘Yağını basıp *tüşüre түşüre* yürüldi. B, 571/23’

ur ur “vur! vur!” (1), [B, 217/11]

‘Tambal özi yana bir kişi bile yasalıdın eşiklig törlüg ilgerirek “*Ur! Ur!*” dep turuptur...B, 217/11’

ura ura “vur vura” (2), [B, 129/15, 223/21]

‘Uyıkluğ könglek çan kópup beş-elti kişi bile atkılup *ura ura* bularnı çıkarur.

B, 223/21’

yasap yasap “yapıp yapıp” (1), [B, 613/25]

‘Oşbu tār bargidin kılak tüşükigä salmak üçün bāzārlarda *yasap yasap* satadurlar. B, 613/25’

yıkılıp yıkılıp “yıkılıp yıkılıp” (1), [B, 633/5-6]

‘Haylı yel bād-i samūm ta’sırı dek har zamān da *yıkılıp yıkılıp* ölä kırıştılar.

B, 633/5-6’

yıkıta yıkıta “devire devire” (1), [B, 461/24]

‘Kalkandın cebādin gāvsarūdın ötkärä ötkärä *yıkıta yıkıta* attılar. B, 461/24’

yumalana yumalana “yuvarlana yuvarlana” (1), [B, 139/1-2]

‘Faşıldın andağ taş urdılar kim heç yeri yergä tegmäy durust mu'allak aşıp oşandağ buland yerdin korganning hakrezining tüpigäçä *yumalana yumalana* keldi, valı heç buşmadı. B, 139/1-2’

3.4.2. Ses Tekrarlı İkilemeler

Muharrem Ergin bu tür tekrarlar için *ilâveli tekrarlar* terimini kullanır. Bu

tekrarları m-li tekrarlar ve ikinci sözcüğün ilk ünlüsü değiştirilerek oluşturulan tekrarlar ile pekiştirmeli sıfatlar dediğimiz hece tekrarları olarak ikiye ayırır (Ergin, 1999, 378-379). Hatiboğlu Sözcük Yapısı Bakımından İkileme Türlerini incelerken m-li ikilemeleri de ele almıştır (Hatiboğlu, 1971; 21). Hasan Eren, İkiz Kelimelerin Tarihi Hakkında adlı yazısında m-li ve k-li ikizlere örnekler vermiştir (Eren, 1949; 283-286). Osman Nedim Tuna, Eren'in bu yazısını orijinal bulurken, sadece iki tipe, m- ve k-tipine değinmesi dolayısıyla bu türlü yapıların hepsini (m-, p-, f-, z-, s-) içermemesi açısından eksik bulmaktadır (Tuna 1950;73).

Bizim çalışmamızda ses tekrarlarıyla oluşmuş dokuz yapı var. Bunlardan beş tanesi m-li tekrar¹⁴, ikisi p-li, biri s-lidir. Bunlardan biri de ilk hece ünlüsünün değişmesiyle oluşmuştur (çaķır-çukur).

at-mat “at” (1) [B. 237/18]

‘Men dedim kim “Bir yergä başlang kim kündüz anda buķup keķā bolģaķ *at-mat* eligläp Hucand Suyını keķip ol yüz bilā Hucand sarı baralıng. B. 237/18’

çaķır-çukur “çukur” (1) [B. 709/11]

‘Kaķvahda bir kūn turup cald muķaķşillar va ķalın ta’yīn ķılıldı kim yolning *çaķır- çukurını* rāst ķılıp cangallārni kesķāylār kim arābalar va ķazan betaşvīş ötkāy. B. 709/11’

iş-miş “iş” (1) [B. 307/529]

‘Kişim yoktur ki barsam İşkemişke

K’işim yoktur kim barsam *işke mişke* B. 307/529’

ķutur-putur “putur putur” (1) [B. 615/19]

‘Postı ķutur-putur va nāhamvār dur. B. 615/19’

¹⁴ Hayati Develi Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2 adlı kitabında bu tür yapıların Farsçada da olduğunu yazmıştır. “Kimi ikilemeler birinci kelimenin baş ünsüzünün /m/ ünsüzüne dönüştürülmesiyle teşkil olunmaktadır: tār u mār ‘darmadağınık’ ” (Develi, 2006; 137).

obruk-sobruk “arka arkaya” (1) [B. 665/26]

‘Mullā Hüsayn va yana ba‘zıların *obruk-sobruk* bularning köməkigä yibärdük.
B. 665/26’

olca-molca “ganimet” (1) [B. 105/10]

‘Samarkandnı kim yeti ay muhāşara kılıp taşvışlar bilä aldük, aval kelgändä
çerig eligä *olca-molca* dek nemä tüşüp edi. B. 105/10’

partal-martal “eşya” (1) [B. 91/14]

‘Käyin qalğan kişi-qaranı *partal-martalnı* aldı. B. 91/14’

tart-part “yağma” (2) [B. 227/19, 431/18]

‘Turğan yigitlär tuş tuşdın yapışıp bu iki kişini *tart-part* kıldılar. B. 227/19’

‘Başsız Özbäg tuş tuşdın rez kılıp bu kündihnı va tartık va peşkaş va kişi-
qarasını *tart-part* kılıpturlar. B. 431/18’

uruş-muruş “savaş” (2) [B. 211/16, 663/7]

‘Bir neçä navbat ol tarafdın azağlaq *uruş-muruş* bolur, valī heç cānibtın
ğālibiyyat u mağlūbiyyat muşahhāş u ma‘lūm bolmas. B. 211/16’

‘Bular yetkänçä Mullā Bābā Özbäg kişisi bilä Mīr Hamanın qorğanığa kelip
uruş-muruş Salur hayāl kılur. B. 663/7’

3.5. Birlemeler

Saadet Çağatay hendiadyoini şu şekilde tanımlamıştır: “Aynı manada yahut yakın manadaki iki kelimenin bir tek kelime gibi bir anlam ifade etmesine Hendiadyoin denir (1942; 29-30). Biz Saadet Çağatay’ın bu şekilde tanımladığı yapılar için tezimizin giriş bölümünde *birleme* terimini önermiştik. Bu bölümde de bizim çalışmamızda birleme diye değerlendirebileceğimiz yapıları veriyoruz.

Birleme anlamla ilgili bir söz sanatıdır. Bu söz sanatında farklı yapıdaki iki sözcük tek bir kavramı ifade eder. Her iki unsur da yalın durumda kullanılabileceği gibi aynı ekleri alarak da kullanılabilir. Bazı durumlarda sadece unsurlardan ikincinin ek aldığı da olur. Böyle örneklerde anlam o kadar bütünleşmiştir ki iki unsur olduğu unutulmuş, iki unsurun birlikteliği tek bir yapı gibi değerlendirilip tek bir ek almıştır. Birlemede her iki unsur da cümle içinde görev yönünden aynı işlevi yüklenir. Birleme dediğim yapılar, Vardar’ın (2002; 119) verdiği *ölen ölene, güzel güzel, ev mev, vb.* gibi yapı ve ses tekrarlarından farklıdır. Tek bir unsur haline gelen iki ayrı sözcüğün birlikteliği tıpkı yukarıda verdiğimiz örneklerdeki gibi içinde yer aldığı cümleye çokluk, abartma, birliktelik, kuvvetlendirme, süreklilik gibi anlamlar yükler. *Birlemenin* yapı ve ses tekrarıyla ortak noktası işte bu işlevidir. Bunun dışında *birleme* anlamla ilgili bir durumdur.

aş u ta‘ām¹⁵ “yiyecek” (5), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 707/24, 769/2]

‘Hindustān tārīkī bilā *aş u ta‘ām* tartıp peşkaş kıldı. B. 707/24’

‘‘Azā ramsını bacā keltürüp *aş u ta‘ām* fuḳarā u masākīngā tartıldı. B. 35/8’

aç yalangaç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘*Aç yalangaç* Hindustānīlar ḳalın ḳırıldı.559/21’

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun ḳış yavuklaşıp edi, yazıda *aşlık tölük* ḳalmaydur edi. B, 145/5’

av kuş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘*Avı kuş*ı bisyār yaḥşı bolur. B. 9/19’

beg-atākā “şehzadeleri yetiştiren öğretmen” (2), [B, 27/3, 27/23]

¹⁵ Bunun gibi kuruluşunda ve bağlacı bulunan iki yapı daha vardır. Bunlar kuruluş bakımından diğer birlemelerden farklıdır. Aynı anlama gelen sözcüklerden oluştuğu ve kullanım sıklığı bulunduğu için bunları da birleme grubunda değerlendirdik. Diğer yapılar şunlardır:

*nökār u südür*i (13 yerde geçer), *sar u sāmān* sadece bir yerde geçer ama Farsçada da ikileme olarak değerlendirilir. Bk. Köken.

‘Maņa aval *beg-atākā* anı kılıp edilär. B. 27/3’

buğu-maral “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]

‘İlämiş Daryāsının yayıkıdaki qalın cangallärdä *buğu-maral* va toņuz köp bolur. 145/14’

‘*Buğu-maral* kırğavul tavuşkanı köp tapılır. B. 9/24’

‘Butağnıñ *buğu-maralı* qapqara ranglig boladur, quruqı yana biz özgäçä ranglig. B. 465/22-23’

cebelig kecimlig “zırhlı, elbiseli” (2), [B, 181/18, 181/19]

‘Daryäğa yetkän bilä *cebälig kecimlig* oq suğa kirdük. B. 181/18’

elgün “halk, insanlar” (2), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Hısravşāh, kim Qunduzdın *elgünigä* baqmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, aña ta‘alluq *el u ulus* beş-altı böläk bolurlar. 259/1 ’

iş-küç “iş gücü” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3, 403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘*İş-küçini* nökar-südäri sar u sāmān kılur edi. B, 43/2’

‘Vilāyättın çeriggä kelür atlıg yayaq sürüp ol taraf bu taraf *iş-küçkä* bargan nökar u sipāhını yığışturup Tengrig tavakkul kılıp Muḥarram ayınıg on sekizidä Hāfız Begning çärbäğığa safar kıldım. B, 137/7’

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

‘Bu ḥabar tapkaç iki namāz arasında andın köçüp *keçä tün* kaytıp şubḥ vaqtı Hüpiyān Kötäli bilä aştuq. B, 257/16’

kälä-qara “davar” (3), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pāra *kälä-қарaları* va uyların qalın aşıqlarını keltürdilər. B. 467/16’

‘Bularnıñ *kälä-қарaları* ordunıñ gird u navāhīsıda bisyār edi. B. 475/14’

kent-kesäk “şehir” (1), [B, 81/4, M. 90/989’]

‘Қара Булаққа түşkändä ba‘zı kirgän *kent-kesäkkä* başsızlıқ қılған Муғullарнı tutup keltürdülär. B. 81/4’

‘Uşbu turmaqқа lık şehir kirek

Bolmasa şehir, bolsa *kint ü kisek* M. 90/989’

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāhı uruş dā‘ıyası bilä cebälänip atlarğa *keyim-kecim* salıp baranğar cavanğar gol irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. B. 179/18’

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sulţānlar hud aksar nökäri bolup edilär. 43/18’

‘*Kiçik-kirimdin* hud mundaқ sözlär va mundaқ bemaza ra’yların ne taqrībı bar? B. 633/11’

‘*Kiçik-kirim* beg-begättın heç kim hilāf-i maқşūd söz ayta almadı. B. 575/22’

kişi-қара “adamlar” (9), [B, 49/9, 91/14, 183/13(2 kez), 347/24, 351/29, 413/7, 431/17, 569/5]

‘Käyin қалған *kişi-қара* partal-martalnı aldı. 91/14’

‘Şahrbānū Begimnıñ *kişi-қarasıdn* bolur edi. B. 351/29’

‘Ağarçı işi қıla almadılar, andaқ қалın kişi bilä elig alışıp valı heç *kişi-қара* [a]ldurmay sālīm u salāmat çıqtılar. B. 569/5’

nökär u südär “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

‘Baysunğur Mırzānı tutқun yosunluğ қılıp *nökär-südäridin* ayırıp arggä

keltürdilär. B73/14’

‘Neçä qatlı ham kim zamāna nāhamvārılıqıdın va davrān nāsāgālılıqıdın taht u mulk u *nökär u südärdin* ayrılıp alarğa ilticā eltim, anam ham bardı, heç nav‘ri‘āyatı va şafaqatı körmädük. B. 421/11’

‘Bolğan *nökär u südäri* talatıp aldırıp aymaqlar bilä yurtta qulluq keldilär. B. 259/9’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sultānlar bilükörüşüp atlanıp Şāh Begim qaşığa keldük[...] oturup *ötkän keçkän* kayfiyyat u hālāttın yarım keçägäçä oturup aytıştılar. B. 207/19’

ötärçi keçärçi “gelip gidenler” (1) [B. 463/23]

‘*Ötärçi keçärçi* ölüglerniñ üstüdin ‘ubūr u murūr qılurlar. B. 463/23’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nökär-südäri *sar u sāmān* qılur edi. B, 43/3’

talat- aldur- “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]

‘Uruq *talatıp aldurup* biz ötkän Qıpçaq yolu bilä aşıp Abān Qoruğıda kelip bizgä qoşuldılar. B. 261/5-6’

tıyık-қışық “düzen” (1), [B, 547/17]

‘Başsızlıq va zulm qılğunçı oşbu badbahtlar edi. Burun vilāyatlar yağı edi. Hāylı *tıyık-қışық* yok edi. B, 547/17’

tiriglik yigitlik “gençlik” (1), [B, 57/2]

‘Mu‘tabar ğuması Zuhra Begi Ağa edi. Sultān Abū- Sa‘īd Mīrzāniñ *tiriglikidä yigitlikidä* alıp edi. 57/2’

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman *uçma segritmä* yerlärdin tüşüldi. B. 409/14-15’

uruk-ķayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Şah Begimni va *uruk-ķayaşnı* ham yeti-sekiz yıl bar edi körmäydür edim. 113/24’

‘Yana Nazar ‘Alī Türk edi. Minūcihr Hänniñ *uruk-ķayaşı* bolur edi. B. 487/14’

‘Balğ maşlahatı cihatıdın qalın yarmaq va Kābuldaķı *uruk-ķayaş* va oğlan-uşakķa Malot fathıda tüşkän matā‘dın savğatlar yibärildi. B. 559/8’

‘Temür Beg Hindüstānga kirgändä bu hatunnıñ *uruk-ķayaşıdın* biri ol çeriggä barıp egändür. B. 195/11’

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

‘Āhır munga qarār taptı kim *uzun uzak* köçüp bedirañ oq yürülgäy. B. 773/11’

‘Mundın köçüp yolsız yürüp ara bir qonup tañlası bir tiptik enişdin enip *uzun uzak* tañğıdın ötüp Bannūğa tüşüldi. B. 305/17’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korganıda *üy-elni* koyduq. 249/12’

‘Bizing bilä kelgän nekim bolğan aç *uruk üy-elni* va Bākī Cağaāniyānī va oğlı Aħmad Kāsimnıñ bolğan sipāhılarınıñ va aymaqlarınıñ köç va tamām Acarda koyup çerigni alıp çıktuq. B. 251/24’

yana tekrār “yine” (1), [M,81/892]

‘Āyet ü sūrada *yana tekrār*

ķ ılmağındur kerāhiyyet, iy yār. M,81/892’

yayaq yelän “yaya, teçhizatsız”¹⁶ (1) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

‘Ālam Hān ham hārāblap *yayaq-yelän* keldi. B. 559/14’

‘Sultān Sa‘īd Hān, Kāşğar hanı, beş-altı *yayaq yelän* bilä keldi. B. 421/19’

‘Badī‘uzzamān Mīrzā şikastdın song talatıp aldurup yigit-yelängi va *yayaq-yalangı* bile Qunduzğa Hıusrawşāhka tarttı. B. 85/20’

yelen yalañaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

‘Siyālkotniñ *yelen yalañaç* faķır miskīni kim orduğa kelip edilär, bayakbār ğavġāi tüşti. B, 547/19’

yigit-yelän “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Vilāyatlarga iş-küç üçün barğan *yigit-yeländin* ba‘zısı kelip qatıldı. 403/15’

‘Cun yaraġsız uruş salılıp edi, ba‘zı *yigit yelän* ğayı‘ bolup ħayli kişi yaralıġ boldı. B. 61/21’

‘Sultān-Mas‘ūd Mīrzāniñ beg va içkisi va yigit-yeläni āzarda bolup edilär bu cihattın kim Şayġ ‘Abdullāh Barlas Baysunġur Mīrzā qaşıdın Sultān-Mas‘ūd Mīrzā qaşığa qayn-ata edi, asru uluġ ri‘āyat taptı. B. 115/9’

¹⁶ Bu anlamlandırma ikilemelerin geçtiği cümlelere göre yapılmıştır. İlk cümlede “teçhizatsız” anlamı uygun düşerken, diğer iki cümlede “yaya” anlamı uygun gelmektedir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KÖKEN BAKIMINDAN İKİLEMELER

Alıntı sözcüklerin birçoğu dilimize ikileme yoluyla girmiştir. Eski Türkçe döneminde ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde de bu yolla dilimize birçok yabancı sözcük girmiştir. Şinasi Tekin'e göre ikilemeler yoluyla dilimize sözcük girmesi yeni bir dini benimsediğimiz dönemlerle paralellik göstermektedir. Din faktörünün yanı sıra kültürel ve sosyal etkileşim de dile yeni sözcüklerin ikileme yoluyla girmesi için uygun zemini hazırlamıştır. Bu durumda yeni dini benimsemek ya da yeni bir kültüre uyum sağlayabilmek için önce o dinin ve o kültürün kavramlarını bilmek gerekmektedir. İnsanlara bu kavramları öğretmek için yanına Türkçesi de eklenmiş ve böylece aynı anlama gelen sözcükler bir arada tek bir kavramı anlatır hale gelmiştir (Tekin, 2001; 107).

Türkçe sözcük ikilemenin bazen ilk unsuru bazen de ikinci unsurunu oluşturur. Bazen de her iki unsur yabancı olabilmektedir. Bu durum daha çok Arapça ve Farsçadan alıntı sözcüklerde görülmektedir.

Çalışmamızda ikilemeler köken bakımından Türkçe sözcüklerle ve yabancı sözcüklerle kurulanlar; yabancı ve Türkçe kökenli olanlar ve Türkçeyle herhangi bir şekilde ilişkide bulunmuş olan dillerden alınan sözcüklerden oluşanlar olarak bölümlere ayrılmıştır.

4.1. Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

Bu bölümde 92 yapı vardır.

aç yalangaç¹⁷“aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

aç (T.) + yalangaç (T.)

aç: a:ç “hunger, hungry”, Sözcüğün Çağatayca ve Osmanlıcada *ac* şekli de kullanılmıştır. (Clauson, 17).

yalang < *yalang* + *aç*: Çıplak; *yalıng* sözcüğü ile aynıdır. (DTS, 1969, 227);

yalıng < **yal*– “naked”, Tkm. *yalang*, *yalangaç* (*yalangaç*) daha çok kullanılır.

Çağ. *yalang*, *yalıng*, *yalangaç* ve *yalangaç* şekilleri de kullanılmış olup aynı

¹⁷ *yalang* > *yalang* + *aç*: Çıplak; *yalıng* sözcüğü ile aynıdır. Dolayısıyla bu yapı birleşik bir yapıdır.

anlamdadır. (Clauson, 1972; 929–930); *yalang* “yalın, çıplak” (Talat Tekin, 1998; 182), *yalin* “çıplak, kıyafetsiz” (Tekin, 1968; 395); *jalaŋ* > otü, *jalaŋgaç*, trkm. *jalaŋaç* “golnıy, nagon”(Räsänen, 1969; 182); *jeleng*67)

ağız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

ağız (T.) + söz (T.)

ağız: “‘ağız’ anlamına gelen sözcük, bazı modern dillerde “ağzın söylediği söz” anlamında kullanılır” (Clauson, 1972; 98).

söz: “Bir düşüncüyü eksiksiz olarak anlatan kelime dizisi, lâkırdı, kelâm, kavil” (Türkçe Sözlük, 2005; 1803).

aķ u ķara “ak kara” (1), [D, 315/554]

aķ (T.) + ķara (T.)

aķ (T.): 1. “Kar, süt gibi şeylerin rengi, beyaz, kara ve siyah karşıtı, 2. Bu renkte olan” (Türkçe Sözlük, 1998; 1202); *a:k* “white” Çağ. *ak* öy “çadır”; *ağ/ak* “white”, Xwar. *ak* “white, whiteness” (Clauson, 1972; 75).

ķara (T.): 1. En koyu renk, siyah, ak, beyaz karşıtı, 2. Bu renkte olan, 3. Esmer (Türkçe Sözlük, 1998; 51); “black”, Man. yaruklı karalı “light and darkness”, Chuas. *kara* “dark”, Bud. *kara* “black” (Clauson, 1972; 643).

aķa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

aķa (T.) + ini (T.)

aķa: *ākā* (T.) “abi” (Doerfer, 1963: 91); Çağ. Eke: ‘abi, büyük kardeş’ (Clauson, 1972: 100); *ağa~aķa*: bu sözcük, “ağabey” anlamındaki *aķa* sözcüğünden alınmıştır (Moğ. *aķa* “ağabey”) (Li, 1999; 148).

ağa-ini: Moğolcadan geçmiş olan ağa “ağabey” ve Türkçe ini “küçük erkek kardeş” sözcüklerinden oluşan bu birleşik biçim, aslen “erkek kardeşler” anlamındadır ve “akraba(lar)” anlamında da kullanılır (Li, 1999; 109-110).

anda munda “orada burada, ara sıra” (1), [B, 585/13]

a+n+da (T.) + mu+n+da (T.)

anda (T.) <a, al + n + da: O şahıs zamirinin bulunma durumu ekini almış halidir;

anda “Orada, o zaman; *anda-mında*: Şurada, burada” (Yudahin, 1994; 565).

munda (T.) <bu, bul + n + da: Bu (>mu) şahıs zamirinin bulunma durumu halidir; *munda*: “Burada, işte burada; *anda-mında*: Arada sırada, şurada burada, bazı yerlerde” (Yudahin, 1994; 565); *anda*, *anta* < ol+da “orada”, *anda munda* “Orada burada” (DTS, 1969; 44).

artmak-artmak “yük yük” (1), [B, 449/15]

art-mak (T.) + art-mak (T.)

artmak “Gelişmek, çoğalmak, çeşitlenmek” (Redhouse, 1987; 63) anlamından sözcüğün yük anlamı kazanmış olabileceği düşünülebilir. [artuk: fazla, ziyade (Divan, 1999;39); *artuk*: < *art*- “eklemek, fazla bir şey katmak”, Çağ. *artuk/artuksı* “artan, fazla, ziyade; bolluk, çokluk” (Clauson, 1972; 204-205).

asıp asıp “asıp asıp” (1), [B, 609/20]

as-ıp (T.) + as-ıp (T.)

asıp: < as-İp: *as*:- “1. Bir şeyi aşağıya sarkacak biçimde bir yere ilâştirip sarkıtmak, 2. Üzerine takınmak, kuşanmak” (Türkçe Sözlük, 1998; 94).

-(I/U)-p: Ulaç eki.

astın ü üstün “alt üst” (1), [D, 210/131–14]

ast+ın (T.)+ üst+ün (T.)

astın (T.): < *ast/as* “1. alt ” (Türkçe Sözlük, 2005; 133); *ast* “aşağı, alt, arka”, Çağ. *astı* “altı”; *astın* < **astın* “alt”, Çağ. *astın* “aşağıda olan” (Clauson, 1972; 242).

üstün (T.) “Bir şeyin yukarı, göğe doğru olan yanı, fevk, alt karşıtı” (Türkçe Sözlük, 2005; 2062); *üst* “yukarı, yukarıda”, *alt* sözcüğünün karşıtı, *üstün* “<**üsttün*, Çağ. *üstün* (Clauson, 1972; 242-243).

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

aş+lık (T.) + tölük (T.)

aşlık: < aş+lık, aş “1. yemek, aş” (Türkçe Sözlük, 2005;135); *aş* ”yemek, yiyecek” (DTS, 1969; 61); *āsh* “yemek” (Steingass, 1998; 62); *aşlık* (I) “1. Mutfak, 2. Tahıl tanesi, (II): Ekmek” (DTS, 1969; 63); *aşlıg*: *āş*: “dubil’noe, vetšestvo” (Tenişev, 1997; 378); *aşlık* (T) ”yiyecek” (Redhouse;1987; 123); *aşlık* “yemeklik” (Tarama Sözlüğü, 1988; 266); *azuk* (T.) “Yol için alınan yiyecek, erzak”; *azık*, *azuk* “gıda maddeleri; erzak”; *aşlık*, “zahire, yiyecekler” (Zenker, 1866; 34); *aşlıg* “hububat, zahire”< *aş* “yemek” + *lıg*: Bir şeyin uygunluğunu anlatmak için kullanılan addan ad yapım eki (Eckmann, 1988; 36).

tölük: *tülük* “(1) Şeftali, (2) Buğday”(Zenker; 1866, 326); *tölük* “yiyecek, erzak” (Thackston, 1994; 856); Sözcük Uygur Türkçesinde de *azuk tülük* ikilemesi içinde geçer ve ikilemenin anlamı “yiyecek içecek” demektir (UTİL, 1999; 1178); 856); Kırgız Türkçesinde *azık tülük* “her türlü yiyecek, erzak” ikilemesinde geçen *tülük* sözcüğüyle ses ve anlam benzerliği dikkat çekicidir (Yudahin, 1988; 770).

ata-ağa “baba kardeş; büyükler” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

ata (T.) + ağa (T.)

ata: ata “baba; cet, baba, yaşlı kişi; onursal unvan”, günümüz Türk dillerinde “baba” veya “dede” anlamında kullanılmaktadır (Li, 1999; 109-110).

ağa: (T.) ağa>ağa “bey veya başkan; birinin büyük amcası; aile lideri veya en büyük ağabey; baş hizmetçi; yeniçeri şefi” (Redhouse 1987: 161); *ağa~ağa*: Bu

sözcük, Moğolca “ağabey” anlamındaki *aķa* sözcüğünden alınmıştır (Li, 1999; 148).

atlıġ yayak “atlı yaya” (5), [B, 137/3, 137/7, 137/10–11, 211/25, 385/25, 653/1~atlık u yayak M, 173/1914]

at+lıġ (T.) + yayak (T.)

atlıġ (T.): < at + lıġ “atlı, atı olan” *at*: “Atgillerden, binme, yük çekme, taşıma vb. hizmetlerde kullanılan, tek tırnaklı hayvan” (Türkçe Sözlük, 2005; 139).

yayak (T.): *yaya*: Osm. *yaya/yada:ġ* “atsız, yürüyen”, *yada:ġ* “yaya” (atlının karşıtı) ~ *yadaġın* “yaya”; Çaġ. *yayak* “piyāda “yaya” (Clauson, 1972; 887); *yayak* ~ *yayaġ* ~ *yadaġ* (yaya X atlı asker) ~ *yadaġın* “yürüyerek giden”, *yadaġın yalangın* “ayaklarıyla giden” (DTS, 1969; 222).

av kuş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

av (T.) + kuş (T.)

kuş (T.) “Yumurtlayan omurgalılarından, akciğerli, sıcakkanlı, vücudu tüylerle örtülü, gagalı, iki ayaklı, iki kanatlı uçucu hayvanların ortak adı” (Türkçe Sözlük, 2005; 1268).

av (T.) “Karada, denizde, gölde veya akarsularda evcil olmayan hayvanları vurma veya yakalama işi; Bir hayvanın bir başka hayvanı yemek için yakalaması; Bu yollarla yakalanan hayvan” (Türkçe Sözlük, 2005; 147).

ay u kūn “ay ve gün; günlerce” (1), [D, 226/183]

ay (T.) + kūn (T.)

ay (T.): “1. Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre, 2. Yılın on ikbölümünden her biri, 3. Bir ayın herhangi bir gününden ertesi ayın aynı gününe kadar geçen veya yaklaşık otuz gün olarak kabul edilen süre” (Türkçe Sözlük, 1998; 167); *a:y* “ay” Türkü, Uyg. Xak. K.B. *ay* “ay” O.Kır. Xwar. Kıp. “ay” (Clauson, 1972; 265).

kūn (T.): (Türkçe Sözlük. 2005, 151).

ay u yıl “her zaman” (5), [D, 162/73–5, 179/104–4, 209/131–7, 280/398, 168/84–2~yıl

u ay D, 212/132–23]

ay (T.) + yıl (T.)

ay (T.): bkz. ay u kün

yıl (T.) “1. Dünyanın, güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman, 2. Miladi takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki aylık dönem, sene” (Türkçe Sözlük, 2005; 2179).

ayta ayta “söyleye söyleye” (1), [M, 190/2081, B, 449/20]

ayt-a (T.) + ayt-a (T.)

ayta: *ayıt-*, *ay-* eyleminin ettirgen şekli, sıklıkla *ayt-* “konuş-, sor-”, Çağ. *ayt-*; *ayt-/ayıt-* “söyle-” (Clauson, 1972; 268-269).

-A: ulaş eki.

az az “az az” (1), [B, 149/14, 399/22, 567/22]

az (T.) + az (T.)

az: Alışılmış olandan, umulandan veya gerekenden eksik, çok karşıtı, 2. Nicelik, güç, süre bakımından eksiklik bildirir (az az/azar azar uzun süreli, yavaş yavaş; küçük ölçülerle) (Türkçe Sözlük, 1998; 118).

bara bara “gide gide” (1), [RVT, 106/4-78, B, 475/11]

bar-a (T.) + bar-a (T.)

bara: < bar-A: *bar-* “1. Erişilmek istenen yere ayak basmak, ulaşmak, 2. Vasıl olmak, 3. Belli bir duruma veya düzeye gelmek” (Türkçe Sözlük, 1998; 1552).

barmağça barmağça “parmak kadar” (1), [B, 297/3]

barmağ+ça (T.) + barmağ+ça (T.)

barmağça: barmağ + çA: *parmak* “1. İnsanda ve bazı hayvanlarda ellerin ve ayakların son bölümünü oluşturan boğumlu, oynak, uzunca organların her biri” (Türkçe Sözlük, 1998; 1163); +çA: eşitlik durumu eki.

baş-ayak “makam, onur kıyafeti” (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5]

baş (T.) + ayak (T.)

baş (T.) “İnsan ve hayvanlarda beyin, göz, kulak, burun, ağız gibi organları kapsayan, vücudun üst veya önünde bulunan bölüm, kafa, ser. (TS, 2005; 208); *baş* “baş” ve metaforik “başlangıç” (Clauson, 1972; 375).

ayak (T.) “1. Bacakların bilekten aşağıda bulunan ve yere basan bölümü, 2. Bacak” (Türkçe Sözlük, 2005; 151); *adak* “ayak”, dağın etekleri, nehrin ağzı, son ve final anlamlarına gelen metaforik kullanımları da vardır; Çağ. ayağ/ayak “ayak” (Clauson, 1972; 45).

>*baş-ayak* “Makam, onur kıyafeti, Farsçadaki *sarupā* sözcüğüne denk gelir” (Thackston, 1993; 389).

başka başka “başka başka” (2), [M, 66/716, B, 449/14–15]

baş+ka (T.) + baş+ka (T.)

başka (T.) < *baş* + *ka* “1. Bilinenden ayrı, değişik, farklı, özge, 2. Nitelik yönünden alışılmışın dışında bir üstünlüğü olan” (Türkçe Sözlük, 2005; 216); Nesnenin konuşulandan ayrı olduğunu ifade eden belirsizlik sıfatıdır (Ergin, 1999; 255)

–*ka*, *ge*: Eskiden beri, donmuş olarak iki kelimedede bulunur: baş–ka, öz–ge. Aynı manaya gelen bu iki kelimedede ekin, kökün dışındakini ifade fonksiyonu olduğu görülmektedir. (Ergin, 1999; 175).

bat bat “sık sık” (3), [B, 621/15, 621/16, 621/17]

bat (T.) + bat (T.)

bat: “hızlıca, çabuk” (Yudahin, 1994; 97); *bat* (?pat) yansıma, bir nesnenin yere düştüğünde çıkardığı sestten yansımadır. Sonradan “çabuk, çabucak” anlamlarını kazanmıştır. Çağ. *bat* “çabuk, çabucak”; *bat bat*; Xwar. *bat* “çabucak” (Caluson, 1972; 296).

bata bata “bata bata” (2), [B, 407/5, 407/8]

bat-a (T.) + bat-a (T.)

bata: < *bat-A*: *bat-* “1. Bir sıvının üstünde iken içine gömülmek, 2. (Güneş, Ay, Yıldız için) Dünyanın dönüşü dolayısıyla ufkun altına inmek, 3. İflas etmek” (Türkçe Sözlük, 1998; 158).

beg–atākā “şehzadeleri yetiştiren öğretmen” (2), [B, 27/3, 27/23]

beg (T.) + atākā (T.)

beg (T.) “béğ, reis, ulu kişi, soylu kişi”

atākā: (B:3, 847) “özel öğretmen”; *ata* “baba” + *eke* “büyük kardeş” > *atekelik* < *ata–eke–lik* “ateke vazifesi gören, onun işgal ettiği mevki”; “Babur’da ateke ve atekelik’in, diğer Türk zümre ve mıntıklarında olduğu gibi, genç şehzadelerin yetiştirilmesi ve şehzadeler için ayrılmış olan vilayetlerin idaresi ile alakalı mühim bir memuriyet ile birlikte, bir de bu vazifeyi üzerine alan şahıslar için maddi ve manevi geniş imkânlar veren bir terfi olduğu görülmekte ve atkelerin tayininde de, ülke ve vilayetlerin bey ve hakimliğine tayinde takip edilen usul ve merasim yapılmakta ve karşılıklı hediyeler verilmektedir” (Arat, 1987;580).

beg u begat “beyler” (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5, 575/22]

beg (T.) + begat (T.)

beg: Clauson’a göre Çince den alıntıdır (Çince po “yüz insanın başı” [Karlgen’e göre pok], Ses değişimleri ile b-/p-; -e-/é-; -g/-y, sosyal olaylarla bu sözcük anlam değiştirmiştir. Osmanlı zamanında “küçük yönetici” anlamı kazanmıştır. Oğuz grubu dillerde *xağan* yerine kullanılmıştır. Çağ. *bég* ~ *bég mīr* (Clauson, 1972; 323).

begat: *beg* + *at/āt*: Arapça dişil çokluk eki –āt’tır. *Beg* sözcüğü de bu çokluk ekini alır. *bég bégāt* “bütün beyler”. Bu sözcük bazen –āt ekini aldığı halde Türkçe çokluk ekini de alır: *bégler*, *bégātlar* “bütün beyler” (Eckmann, 1988; 53); *béy* (T.) “prens, paşa oğlu” (Redhouse, 1987; 374-375).

beri [...] **narı [...]** “oradan buradan” (2), [B,149/14~ narıdın [...]] [B, 179/3]

beri (T.) + narı (T.)

beri (T.) “Konuşanın önündeki iki uzaklıktan kendisine daha yakın olanı”

(Türkçe Sözlük, 2005; 247); *beri* < bu, bul + rA, KTKES; *bārī*: jelezniy nakonečnik strelı (Räsänen, 1969; 71).

narı (T.): Öte, yan, ötesi. < n + arı; al, a + rA, KTKES.

bir bir “bir bir” (13), [M, 4/33, 38/409, 42/459, 47/513, 70/763, 85/930, 100/1097, 100/1101, 102/1123, 121/1313, 130/1414, 184/2024, D, 212/132-26]

bir (T.) + bir (T.)

bir “1. Sayıların ilki, 2. Bu sayıyı gösteren rakam, 3. Bu sayı kadar olan, 4. Herhangi bir varlığı belirsiz olarak gösterir, 5. Tek” (Türkçe Sözlük, 1998; 192).

birär birär “bির birer” (3), [B, 297/19-20, 331/1, 553/23, 649/12]

bir+är (T.) + birär (T.)

birär: < bir+Ar; bir: bkz *bir bir* “bir bir”; *birer*: Bir ayısının üleştirme sıfatı, her birine bir (Türkçe Sözlük, 1998; 197).

-Ar: Üleştirme sayıları yapan ek. Bu ek Çağatay Türkçesinde ünsüzle bitenlere –ar/-er; ünlüyle bitenlere iki sayısı hariç –şar/-şer şeklinde getirilir (Eckmann, 1988; 80).

birin birin “bির birer” (3), [M, 127/1378, B, 657/23]

bir+in (T.) + bir+in (T.)

bir: bir: bkz *bir bir* “bir bir”

-In: -ı, -ın/ -in/ -un/ -ün: vasıta hali eki; Sayı isimlerine vasıta hali eki getirilirse üleştirme sayısı oluşturulur (Eckmann, 1988; 80-81).

böläk-böläk “bölük bölük” (1), [B, 429/19]

böl-äk (T.) + böl-äk (T.)

böläk: “bölüm, parça, kısım” < *böl*:- “bölme”, -Ak: Eylemden ad yapma eki (Eckmann, 1988; 41).

(çapğun) **çapa çapa** “(akın) ede ede” (1), [B, 313/16]

çap-a (T.) + çap-a (T.)

çapa: < *çap*- + A: *çap*- “atla dört nala gitmek, hızla at sürmek” (Eckmann, 1988; 253); Trabzon ağzında “alkış çalmak” ve Giresun ağzında da “koşmak” anlamıyla kullanılmaktadır; *çapa çapa* “koşa koşa” (Alkaya, 2008; 53) + A: *ulaç* ekidir.

çapķulaŗa çapķulaŗa “vuruŗa vuruŗa” (1), [B, 187/9]

çapķulaŗa-a (T.) + *çapķulaŗa*-a (T.)

çapķulaŗa: *çap*- “akın yapmak”, *çapķula*- “kıyasıya dōğüşmek” –*ķula*: Sıklık veya çokluk ifade eden eylemden eylem yapma eki, -A: *ulaç* eki (Eckmann, 1988; 47).

çike çike “çeke çeke” (1), [D, 222/164]

çik-e (T.) + *çik*-e (T.)

çike: < *çik*-A: metinde *kaygı çekmek* şeklinde geçmiştir: “Kayğungnı *çike çike* karıptur Bābur”: “Üzüntü, tasa duymak” ([İnternet] Güncel Türkçe Sözlük, 2005).

-A: *Ulaç* eki.

elgün “halk, insanlar” (4), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]

el (T.)+ *gün* (T.)

el “halk”, atü *el*, uig, çağ. *äl* “halk”; osm. Krm. *äl(el)* “şecere, sülale, döl, aile”, (Räsänen, 1969, 39); Topluluk eki –*gün* ile birlikte tek bir sözcük gibi kullanılır:

elgün, Çağ. *él* xalk, “insanlar”, *gün* ile birlikte hendiadyoin olarak kullanılır:

élgün. *él* tek başına aynı anlamda kullanılabilir ama *gün* kullanılamaz.

Bābur’da *élgün* “halk, maiyet” anlamlarıyla geçer (Clauson, 1972, 121-122).

gün: < *kün* asıl anlamı “güneş”, bunun dışında “(haftanın) gün(ü)” anlamında da kullanılır. Çağ. “güneş, (haftanın) gün(ü)” (Clauson, 1972, 725); *kün* “1.Halk, ahali, nüfus, sekene, 2. Millet, ulus, 3. Avam tabakası, halk zümresi, 4. Sürü, küme” ~ mo. *kümün* , * *künün* “1. İnsan, adam, beşer, 2. Kişi” (Räsänen, 1969; 309).

ellig-ellig “elli elli” (1), [B, 441/22]

ellig (T.) + ellig (T.)

ellig: *éllig* “elli”, -ll-, Çağ. *éllig* “50” (Clauson, 1972; 141).

içä içä “içe içe” (1), [B, 347/14-15]

iç-ä (T.) + iç-ä (T.)

içä (T.): iç-A: iç-: 1. Bir sıvıyı ağza alıp yutmak, 2. (Bir şey veya bir sıvıyı) içine çekmek, emmek, 3. İçki kullanmak (Türkçe Sözlük, 1998; 811).

-A: Ulaş eki.

inçkä inçkä “ince ince” (1), [B, 401/2]

inçkä (T.) + inçkä (T.)

inçkä: *yinçge:le-* (< *yinçge*) “incelik vermek, incelik kazandırmak” Az. *incel-*, Tkm. *incele-* ve Xwar. *yinçgel-* şekillerinin ince hale gelmek, birinin ince hale gelmesi”; *yinçär*, *yinçge:*, *yinçrün-* şekilleri göz önüne alınırsa <* *yinç-* kökünden bahsedilebilir (Clauson, 1972; 946); Eski Uygurcada *inçgä*, *inçkä* ve *yinçkä* şekilleri vardır ve “ince, zarif” anlamlarına gelmektedir (Caferoğlu, 1993; 63).

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24–25, 243/27, 797/17]

ini (T.) + oğul (T.)

ini (T.) “Erkek kardeşlerden genç olan, Osm. Küçük kardeş, Çağ. Küçük karındaş”(Clauson, 1972; 170).

oğul (T.) “Döl, evlat, çocuk” (Clauson, 1972; 83-84).

kap-kap “kap kap” (2), [B, 449/16, 449/25]

kap (T.) + kap (T.)

kap (I): *kāp* “tulum” (Räsänen, 1969; 233); (is.) “1. İçerisi gaz, sıvı veya katı herhangi bir maddeyi alabilen oyuk nesne, 2. *kap kacak*, 3. Türü şeylerin taşınması veya saklanması için kullanılan torba, kılıf, çanta, sepet, sandık vb. 4. Kapak, cilt” (Türkçe Sözlük, 2005; 1065); *kāp*: tü (az) *kap* < atü. *kāp* “Schlauch oder Braumrinde”, *kap* “kap, tulum, çuval, dağarcık; zarf; anası karnında

çocuğun bulunduğu torba”; Pers. > Ind, Urdu *ḳāp* “vessel, large dish” (Doerfer; 1963; 366).

keçä kündüz “gece gündüz” (5), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]

keçä (T.) + kündüz (T.)

keçä (T.) “kéçe (gécä)” < *kéç-*, Çağ. gece “gece” (Clauson, 1972, 694-695).

kündüz: < *küntüz* “gündüz” (tün) gece karşıtı < *kün-tüz*, Çağ. *kündüz*, *rüz* “gün” (Clauson, 1972; 729).

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

keçä (T.) + tün (T.)

keçä (T.): “*kéçe* (gécä)”: < *kéç-*, Çağ. gece “gece” (Clauson, 1972, 694-695); *keçee* “1. Dün, geçenlerde, 2. Akşam” (Yudahin, 1994; 428).

kün (T.) “Gün: 1. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz” (Türkçe Sözlük, 2005,809); atü. Uig. Mtü. çağ. osm. *kün* “kün” (Räsänen, 1969; 309).

käpänäklig käpänäksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

käpänäk+lig (T.): *kepenek* (T.) “Çobanların giydiği kalın pelerin ya da üst giysi” (Redhouse, 1987; 1523), + *-līg/-lig/-luğ/-lüg*: Bulunma, aitlik ve münasebet ifade eden sıfatlar yapar (Eckmann, 1988; 34); +sız/siz: olumsuz yapan ek (Eckmann, 1988; 37).

keyim–kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

key-im (T.) + kecim (T.)

keyim (T.) < *kedim* “elbise, giysi” ~ *kedim*, *keyim*; kedimlig “zırhlı, silahlı asker”, DTS, 1969;).

kecim: Osm. *käçim* “zırh, cebe” < Moğ. *keçim* (**kedim*), (Räsänen, 1969; 246).

Ses benzerliği ve anlam uygunluğu dolayısıyla Kırgızcadaki *kıcım*, *kıcımı* sözcüğünü burada vermeyi uygun buluyorum. *kıcım*, *kıcımı* (Far.) “1. Kırıışık, kırışmış giysi, 2. başa bağlanan eşarp” (Kr. cooluk) (Karasayev, 1986; 174); Bunun dışında (DTS, 1969;)’da *keçim* sözcüğü geçer. *keçim* (Osm.) “asker giyimi”; *käçim*; *kijim* mo. < tü. *kecīm* “Panzerung, oft aus Rohseide” < *kecim*

“Satteldecke, Schabracke”, *kicim, xezim, kedžim, kedžm* “Schrabracke, Satteldecke” (Doerfer, 1963; 326).

käyin käyin “sonra” (1), [B, 149/5]

käyin (T.) + käyin (T.)

käyin: kiy(i)n “Sonra, arkasından” (Yüce, 1995; 388) < *kiy* + *in*, ET. *kiy* < *ked/ket/köt* “art, arka taraf”, +In eki eklenerek kedin/kidin sözcüğü yapılmıştır. *käyin* “1. Art taraftan, 2. Arkadaki, 3. Ondan sonra, son, 4. Sonra” (KTKES, 1988; 143); **ke* “sonra, arka, arkada, içinde; batı”. Bundan türeyen *kīn, kêç, kīz, kīr* vb. gibi kelimeler ünlünün eskiden uzun olduğunu düşündürüyor, [*kê] (Hamilton, 1998;192); Eski Türkçede vasıta hal eki (X)n’dır. Bu ek “ile, olarak” anlamları verir (Gabain, 1995; 64); Bang’ın, Hamillton’a pek doğruymuş gibi görünmeyen açıklaması da yol gösterici olabilir: *kīn* < *kiyin* < *kidin* “arka” < **kā* / **ki* + ayrılma hali eki –din “arkadan beri” (Hamilton, 1998; 193); *kiyin* (Uyg. *kin* “son”): sonra, art, arka (Eckmann, 94/97).

kıla kıla “(teklif) ede ede” (2), [B, 403/713, 517/27]

taklīf kıl-a (T.) + kıl-a (T.)

kıla (T.):kıl-A: *kıl*:- “etmek”, “yapmak” anlamında yardımcı fiil olarak kullanılır (Türkçe Sözlük, 1998; 850).

-A: Ulaç eki.

kiçik kiçik “küçük küçük” (1), [B, 101/9]

kiçik (T.) + kiçik (T.)

kiçik “Küçük” [*kiç-/keç-*] “geç olmak, sonraki olmak”+sıfat fiil yapan –g eki = “geç kalan, sonra gelen, sonrakiler, küçükler, küçük” (Hamilton, 1998; 193).

kiçikrek kiçikrek “küçük küçük” (5), [B, 271/23, 557/16, 585/13, 595/1, 709/5]

kiçik+rek (T.) + kiçik+rek (T.)

kiçikrek: kiçik-rAk: *kiçik* “küçük” [*kiç-/keç-*] “geç olmak, sonraki olmak”+ sıfat fiil yapan –g eki= “geç kalan, sonra gelen, sonrakiler, küçükler, küçük” (Hamilton, 1998; 193).

-rAk: -rak/ -rağ/ -rek: karşılaştırma eki.

kişi-ğara “adamlar” (9), [B, 49/9, 91/14, 183/13(2 kez), 347/24, 351/29, 413/7, 431/17, 569/5]

kişi (T.) + ğara (T.)

kişi “Kimse; insan, kimse, şahıs” (Türkçe Sözlük, 2005, 1188).

ğara: Çağ. Kişi ğara –atbā‘ wa sâ’iru’l–nās “followers and the rest of the people” (Clauson, 1972; 644).

ğotan u ağıl “ağıl” (1), [M, 84/925]

ğotan (T.) + ağıl (T.)

ğotan (T.?) “Koyun, inek gibi evcil hayvanların büyük ağılı, malhane” (UTİL, 1999; 805 (Uygurca Sözlük’te köken belirtilmemiştir. Sözlüğün girişindeki açıklamaya göre yabancı dillerden giren sözcükler için köken belirtilmiştir. Bu sözcük için köken belirtilmediğine göre Uygurca kabul ediliyor demektir).

ağıl (T.?) “Koyun ve keçi sürülerinin gecelediği, çit ve duvarla çevrili yer” (Türkçe Sözlük, 2005, 31); ağıl<ağıl “ koyun ve keçi sürülerinin gecelediği, çit veya duvarla çevrili yer”, Eren, bu tanımdan sonra sözcüğün kökünün bilinmediğini fakat bilimsel yayınlarda sözcüğün Türkçe ağ kökünden geldininin sık sık belirtildiğini vurgulamış ve sözcüğün çeşitli Türk lehçelerindeki şeklini vermiştir. Eren ayrıca Moğolcadaki *ayıl* biçiminin Türkçeden kalma eski bir alıntı olduğunu söylemiştir (Eren, 1999; 3); *ağıl* “mal için çevrilmiş alan, mal evi, sığır evi, ağıl”, Clauson, Haenish, Kowalsky ve Doerfer’in sözcüğü Moğolca kabul ettiklerini belirtmiştir (Clauson, 1972; 83).

köp köp “çok çok” (2), [M, 197/2157, B, 407/8]

köp (T.) + köp (T.)

köp: Eckmann sözcüğü belirsizlik sayıları arasında vermiştir *köp* “çok, fazla” (Eckmann, 1988; 81); *köp* “bol, bereketli; çok bol”; Çağ. “çok, fazla” (Clauson, 1972; 686-687).

oğlan-uşak “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

oğlan (T.) + uşak (T.)

oğlan: *oğlan* “çocuk” aslında her iki cins için de kullanılır ama daha çok erkek çocuk için kullanılır. Tekil şekli “erkek çocuk” anlamına gelirken çoğulu “erkek ve kız çocuk” anlamına gelebilir, ama bu ifade için *oğul kız* da kullanılır. Bazı Türkçe sözcüklerde çoğul şekli *-n* ile yapılır. *oğla:n* (eren gibi) aslında çoğul bir sözcüktür ama bu form sonradan unutulmuştur. Oğul sözcüğü erkek çocuk anlamında kullanılmaya başlanmıştır ve *oğla:n* “erkek” sonra “hizmetçi” veya “koruma görevlisi” anlamlarına gelmiştir. (oğul oğlan, oğlan kızlar]; *oğla:n* çoğul şeklinin yanında oğullar şekli de kullanılmıştır (Clauson, 1972; 83-84); *oğlan*: Erkek çocuk; yetişkin erkek (Türkçe Sözlük, 1998; 1671); *ogul* “oğul, çocuk”; oğlan “oğlan, oğul; “çocuk, çocuklar” (Atalay, 1999; 638); Li, Clauson’un verdiği bilgileri aktardıktan sonra şunları belirtir: “Bu sözcük Orhon Yazıtlarında oğlan “oğullar” biçiminde kullanılmıştır. Uygurcada “oğul; (erkek veya kız evlat) anlamında kullanılmıştır (Li, 1999; 195); *oğlan*: erkek, genç; *kız oğlan kız*: genç kız (Redhouse, 1987; 257).

uşak (T.): Çocuk, (Türkçe Sözlük, 2005; 2039); *uşak*: Çocuk, evlat, Adana–Osmaniye; *uşak*: Erkek çocuk, Ordu, Rize (Derleme Sözlüğü, Cilt 11, 12); *uşak* (T.): uig. çağ. *uşa-k* “ufak; genç, taze” (Räsänen, 1969, 517); **uvşa-* “parçala-, ufala”(uşa- ve *uwşa-* şekilleri de vardır.> *uvşat-*: çağ. *uşat-* “kır-“ anlamındadır (Clauson, 1972;16); *uşak*: küçük (Thackston, 1994; 145).

ok u ya “ok yay” (2), [D, 307/527~ok u yay D, 322/560–2]

ok (T.) + ya (T.)

ok (T.) “Yayla atılan, ucunda sivri bir demir bulunan ince ve kısa tahta çubuk” (Türkçe Sözlük, 1998; 1673); *ok* “ok”, Çağ. *ok*, tır “ok” (Clauson, 1972; 76). *ya* (T.) “Ok atma cihazı, yay; *ya*: “yay, (silah)”, Çağ. *ya kamān* “yay”, yay şekli de kullanılır” (Clauson, 1972; 867).

ötärçi keçärçi “gelip gidenler” (1) [B. 463/23]

öt-är-çi (T.) + keç-är-çi (T.)

ötärçi (T.): *öt-er-çi*: *öt-* “geç-”, < *öt-* “to cross, to pass over”, Çağ *öt-* “to cross” (Clauson, 1972; 39); *öt-*: Geçmek, savmak, affetmek (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 65).

keçärçi (T.): *keç-er-çi*: *keç-* “geç-”; *géchmék* (T.) geçmek, bir yerden geçmek, bir şeyin üstünden geçmek, gitmek (Redhouse, 1987; 1528).

ötkärä ötkärä “geçire geçire” (1), [B, 461/24]

öt-kär-ä (T.) + *öt-kär-ä* (T.)

ötkärä: < *öt* - *kAr* - *A*: *öt-* “geç-”, < *öt-* “to cross, to pass over”, Çağ *öt-* “to cross” (Clauson, 1972; 39); *öt-*: geçmek, savmak, af etmek (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 65); *-kAr*: (*-ğar-/ger-/kAr-*; *gur-/gür-/kür-/kür-*: Ettirgen eki *ötker-* “geçirmek; vazgeçirmek” –*A*: ulaç eki (Eckmann, 1988; 47).

ötüp ötüp “geçip geçip” (1), [B, 333/11]

ötüp (T.) + *ötüp* (T.)

ötüp (T.): *öt-İp*: *öt-* “geç-”, < *öt-* “geçmek, üzerinden geçmek”, Çağ *öt-* “geçmek” (Clauson, 1972; 39); *öt-* “geçmek, savmak, af etmek” (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 65).

-(I/U)-p: Ulaç eki.

özgä özgä “başka başka” (1), [B, 291/17]

öz+gä (T.) + *öz+gä* (T.)

özgä: (T.): *özgä* “başka, farklı”~ Çağ. *öngü*, *özgey*, *ayruk* türleri de vardır.(Clauson, 1972; 285); *özge*: başka, Iğdır; *özge*: Başka, yabancı, Kars; *özge*: Yabancı, taşra, Kars. (Derleme Sözlüğü, cilt 12).

-ka, *ge*: Eskiden beri, donmuş olarak iki kelimedede bulunur: baş-ka, öz-ge. Aynı manaya gelen bu iki kelimedede ekin, kökün dışındakini ifade fonksiyonu olduğu görülmektedir. (Ergin, 1999; 175);

sökünç ü tayağ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52–5]

sök-ünç (T.) + *taya-ğ* (T.)

sökünç (T.) < *sök*-“azarlamak, kınamak, ayıplamak” > *sökünç* “azar, kınama, ayıplama”; *sökünç* (T.): <*sök*:- sövmek, küfretmek, ilenmek, lant etmek, beddua etmek (Redhouse, 1987; 1093); + -nç, -anç, -ınç / -inç/ -unç / -ünç eki veya dönüşlülük eki -n+ç: Akıl veya beden hareketleri ifade eden mücerret isimler yapan addan ad yapma eki (Eckmann, 1988; 41).

tayağ (T.): *tayağ*: “dayanacak değnek, asa, sopa; deste, çöp, destek” (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 192) anlamından dayak atmakta anlam türetilmiş olmalıdır; *tayağ* (Tü.) “Destek; sopayla dövmek” (Redhouse, 1987; 1266); *taya:k* <*taya*- “ yürüyüş değneği”, Çağ. *tayağ/tayak* (degnek) (Clauson, 1972; 568).

sürä sürä “sürükleyerek” (1), [B, 153/9]

sür-ä (T.) + *sür-ä* (T.)

sürä: *sür*- + -A: *sür*:- “önüne katıp götürmek; uzatmak, ileri doğru itmek (Türkçe Sözlük, 1998; 1357); -A: ulaç eki.

talat– aldur– “yağma ettir–”, (3), [B, 27/2–3, 85/20, 261/5–6]

talat- (T.) + *aldur*- (T.)

talat- (T.): *tala*- “saldırmak, talan etmek, yağmalamak”. Zenker’in sözlüğünde *talamak* (To), *talán*, *talamak* sözcükleri geçmektedir (Zenker, 1866; 306)> *talamak* maddesinde *talatmak* ve *talánmak* türetmeleri de verilmiştir. Hemen ardından gelen Doğu Türkçesi açıklamasıyla verilentalan sözcüğü de “yağma” anlamına gelmektedir (Zenker, 1866; 247); Steingass’ta sözcüğün kökeni belirtilmemiştir. *tālān/talān*: “Yağma, yağmalama, zorla alma” anlamlarına gelmektedir; *talān*: yağmalamak, yağma etmek; yağma (Steingass, 1998; 320); Sözcüğün kökeninin belirtilmediğine dayanarak, Farsça kabul edildiği sonucuna varabiliriz (Steingass, 1998; 276); *tala*:- dalamak, alıp götürmek, elinden almak; yağmalamak, talan etmek, çalıp çırpma; tutuklamak (Lessing, 2003; 1192).

aldur:- al- + -dur-; al-: “elde etmek, zaptetmek, almak” ve -dur- ettirgenlik ekinin birleşmesiyle oluşmuş kelimedir.

tıyık–kışık “düzen” (1), [B, 547/17]

tıyık (T.) + *kışık* (T.)

tıyık: *tıdığ*< *tıd*:- “engel ol-, mani ol-; set kur-, bloke et-”, *tıyık* “mani, engel” (Clauson, 1972; 452); uig. *tıd*- “mani olmak, engel koymak”, mtu. *tıd*- “birine

bir şeyi haksız olarak vermeme, birinin hakkını yemek”, birini bir şeyden menetmek, birinin bir şey yapmasına mani olmak”, çağ. yatıştırmak, teskin etmek, dindirmek” ~ mo. (Poppe 15) çıda (>tü. çıda) * *tıda* “muktedir olmak; bilmek, anlamak; başarmak; yenmek, mağlup etmek; galebe çalmak” (Räsänen, 1969; 477).

kışık: <kıs-“sık-, sıkıştır-, büz-”, *kısığ* “sıkma, büzme”; [sıkılmış, kuşatılmış]” (Clauson, 1972; 666); atü. Uig. Mtü. osm kıs- “sıkıştır-”; çağ. Otü. kıs- “sıkıntı ver-, tazyik et-, baskı altında tut-, sıkıştır-; rahatsız et-, taciz et-” (Räsänen, 1969; 276).

tola tola “dolu dolu” (5) [B. 483/19, 365/3, 413/12, 435/15, 595/12]

tol-a (T.) + tol-a (T.)

tola (T.):<tol-A: *tol-* “dolmak”, *tolu* “dolu” –A: (-a/-e, -ı/-i/-u/-ü)eylemenden ad yapma eki (Eckmann, 1988; 37); *tolu*: (*do:lo*) < *to:l-* “full”, Çağ. *tola* –o:> -a, (Clauson, 1972; 492); *tol-* “doldur-, doluş-” [Trkm., Yak. vb.’deuzun ünlü ile. *tol-* biçimi *tol-*’un zarf-fiil, *tolu* ise aynı fiilden türemiş sıfat olmalıdır. (Hamilton, 1998; 223).

ton ufrağ “elbise” (1),[M, 42/457]

ton (T.) + ufrağ (T.)

ton “elbise”(Divan, 1999:638); *ton* “elbise”,Çağ.“giyecek”(Clauson, 1972; 512-513).

ufrağ: *opra-*: yıpranmak, yıpranmış, eskimiş (Atalay, 1999; 440); *eprik*: -p- ile, Çağ. ~*ofrağ* “kıyafet” (Clauson, 1972; 13); *opra:k* : < *opra-*:“eski püskü, yırtık pırtık elbise, hırpani, pejmürde kıyafet”, *oprak ton* “eski püskü elbise” (Clauson, 1972; 512- 513).

törlüg törlüg “türlü türlü” (6), [B, 365/3, 413/12, 423/16, 435/15, 595/12, 597/6]

törlüg (T.) + törlüg (T.)

törlüg (T.) “türlü, çeşitli”; *tür*: [Brahmi yazısında birinci ünlü ö’dür. “Görünüm, renk, tür, çeşit” anlamındaki *tür*’den –lüg ile türetilmiştir, ya da “oluşturmak, yaratmak” anlamındaki **tö-*‘den türeyen *töl*, *törü-* vb. gibi *törlüg* de **tö-*‘den türemiş olabilir? Belki de **tör* biçimi, “şeref yeri, en iyi yer” anlamındaki *tör*’den ayırt edilebilmesi için *tür*’e dönüşmüştür?] (Hamilton, 1998; 225).

tur u tur “Yürüyün! Yürüyün!” (1) [B. 411/17]

tur (T.) + tur (T.)

tur- (T.) “durmak, ayakta olmak, ayağa kalkmak, çıkmak, oturmak, kalmak” (Hamilton, 1998; 225).

Eylem ikinci tekil kişi emir çekimindedir.

tuta tuta “tuta tuta” (1) [B. 297/6]

tut-a (T.) + tut-a (T.)

tuta (T.) *tut-* “tutmak, elinde bulundurmak, almak” [Belki aynı *tu- fiilinin -t- ile yapılmış ettirgen biçimi olabilir; “durmakı hareketsiz kalmak” anlamındaki *tur-* fiili de bu fiilden -r- ile türetilmiş] (Hamilton, 1998; 226).

-A: Ulaş eki.

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297,M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]

tün (T.) + kün (T.)

tün (T.) “gece” (eskimiş) (Türkçe Sözlük, 2005; 2019); mtü. *tün* “gece” (Räsänen, 1969; 505).

kün (T.) “1. Güneş. 2. Güneş ışığı. 3. Gündüz” (Türkçe Sözlük, 2005,809); atü. Uig. Mtü. Çağ. Osm. *kün* “kün” (Räsänen, 1969; 309).

tüşüre düşüre “vura vura, düşüre düşüre” (4), [B, 333/15, 571/23, 691/10, 753/73]

tüş-ür-e (T.) + düş-ür-e (T.)

tüşüre (T.): *tüş-* “düşmek” (Hamilton, 1998; 228).

-(I)r: Eylemden eylem yapma eki (ettirgen eylemler türetir) (Eckman, 1988; 46).

-A: Ulaş eki.

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14–15]

uç-ma (Tü.) + segrit-mä (Tü.)

uçma: *uçma* veya *uçma yér* “uçurum” <*uç-* “uçmak” (Eckmann, 1988; 40).

segritmä <*sékri-* “sıçra-”, *sekir-*, *ségir-*, *sekre-*, *sékre*, *seker-*, Çağ. *sérgi-* ~ *sıçra-* “sıçra-, atla-” ~ *sérgi-*, *ségir-*, (Clauson, 1972; 822). < sek(i)r-i-timä.

-ma/-me: Sık sık müşahhas isimler halinde de kullanılan mücerret fiil isimleri yapar (Eckmann, 1988; 40).

uluğ uluğ “iri iri, büyük büyük” (3), [B, 137/24-25, 183/1, 595/2]

uluğ (T.) + uluğ (T.)

uluğ (T.): *ulu* “Erdemleri bakımından çok büyük, yüce, 2. (somut şeyler için) Çok büyük, 3. Saygı duyulan büyük” (Türkçe Sözlük, 1998; 1513); *uluğ*: “büyük”, fiziksel görünüş için bu anlamlarda kullanılır. Metaforik olarak “büyük anne/baba” anlamında da kullanılır. Çağ. *uluğ/uluğ* “büyük”, Clauson sözcüğün sonundaki *-luğ* biçiminin ek olduğunu, dolayısıyla sözcüğün *u*: biçimiyle anlamsal bir bağının olması gerektiğini düşünür (Clauson, 1972; 136); *uluğ*: “büyük, uzun, geniş” (Redhouse, 1987; 268)

ur ur “vur! vur!” (1), [B, 217/11]

ur (T.) + ur (T.)

ur- “kavga, kavga et, ağız kavgası et-, döğüş, savaş” (Clauson, 1972; 239); Çağ. *ur*- “vur-”, Xwar. *ur*- “vürü”, Kıp. *wur-/u:r-*, Osm. *ur*- (Clauson, 1972; 194-195); *ur*- “vur-, çarp-“ > *ur-uş* “mücadele, savaş” (Räsänen, 1969; 515). Eylem ikinci tekil kişi emir çekimindedir.

ura ura “vura vura” (2), [B, 129/15, 223/21]

ur-a (T.) + ur-a (T.)

ura (T.): bkz. ur ur “vur! vur!”

-A: Ulaç eki.

uruk-kaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

uruk (T.) + kaş (T.)

uruk(T.): *uruğ* “klan, kabile”, Çağ. [XV], *uruk kayaş* “akrabalar, kabile” /San. 71.V.10; *uruk kayaş* Hend., *uruk kayaş* birlikte kullanılır (Clauson, 1972; 214); *uruğ* “tohum, tane, Çağ., Uyg. *uruk* “nesil”” (DLT, 1999; 697); *uruğ*

“tohum, çekirdek” (DTS, 1999; 615); *uruk*: aile ve ev halkı (Thackston, 1994; 392).

ķayaş: *ķadaş* “1. Akraba, 2. Erkek kardeş, 3. Aynı fikirde olan, yoldaş”. Sözcüğün *ķap ķadaş*, *ķap*, *ķadaş* kullanımları sözcükleri ile anlam bağı vardır. (DTS, 1972; 404).

uşak uşak “ufak ufak” (1), [B, 145/14]

uşak (T.) + uşak (T.)

uşak (T.): uig. çağ. *uşa-k* “ufak; genç, taze” (Räsänen, 1969, 517); **uvşa-* “parçala-, ufala”(uşa- ve *uwşa-* şekilleri de vardır.> *uvşat-*: çağ. *uşat-* “kır-“ anlamındadır (Clauson, 1972;16); *uşak*: küçük (Thackston, 1994; 145).

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

uzun (T.) + uzak (T.)

uzun (T.) “1. İki ucu arasında fazla uzaklık olan, 2. Başlangıcı ile bitimi arasında fazla zaman aralığı olan; çok süren” (Türkçe Sözlük, 1998; 2301); *uza-* “uza-” Çağ. “uzun, geniş, büyük”, (Clauson, 1972; 288-289, *uzan-* maddesinde).

uzak (Tü.) “1. Gidilmesi çok süren, çok ötelerde bulunan, ırak, yakın karşıtı, 2. Arada çok zaman bulunan, 6. Uzak yer” (Türkçe Sözlük, 1998; 2297); *uza-* “uza-” (Clauson, 1972; 289, *uzan-* maddesinde).

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

üy (T.) + el (T.)

üy: uig. *äb*, *äw* “ev, çadır”, Çağ. *öj* “ev, aile” (Räsänen, 1969;34).

el: halk, atü el, uig, çağ. *äl* “halk”; osm. Krm. *äl*(el) “şecere, sülale, döl, aile”, (Räsänen, 1969, 39); Topluluk eki –gün ile birlikte tek bir sözcük gibi kullanılır:

elgün, Çağ. *él* xalk, “insanlar”, gün ile birlikte hendiadyoin olarak kullanılır:

élgün. *él* tek başına aynı anlamda kullanılabilir ama gün kullanılamaz.Bâbur’da *élgün* “halk, maiyet” anlamlarıyla geçer (Clauson, 1972, 121-122).

üy-el: ev halkı, aile (Thackston, 1993, 857).

yağşı yağşı “güzel, iyi” (2), [B, 89/11, 185/1]

yaḥşı (T.) + yaḥşı (T.)

yaḥşı (T.) “iyi, güzel, çok güzel” (Türkçe Sözlük, 2005; 2109); yaxşı: < yakış-, -kış-> -xş-, edgü karşıtı, yakış- “uygun, hoş, iyi görünen” (Clauson, 1972; 908-909); -I: addan ad yapma eki.

yalğuzluk yalğuzluk “yalnızlık” (1), [B, 743/8]

yalğuz+luk (T.) + yalğuz+luk (T.)

yalğuzluk (T.) “yalnızlık”, *yalnızlık*: 1. Yalnız olma durumu, kimsesizlik, 2. Kimse bulunmama durumu, ıssızlık, tenhalık (Türkçe Sözlük, 1998; 1586); *yalñus (yalañus)*: yalnız, yalnızca [← *yalñ/yalañ* “yalın, çıplak” + isimden isim yapma eki -°s ya da -°z (?)] (Hamilton, 1998; 229); yalñu:s “yalnız, sade; kendi başına; tek bir” sonraki dönemlerde son sesi –z olmuştur. Khak. *çağıs/çalğıs*; Türk. *yalğuz*, Kaz. Nog. *yalğız*; Kumyk *yanğız*; Az. *yalğız/yalnız*; Osm. *yalnız*; Tkm. *yalñı:z*, Türk. VIII. *yalñu:s* (Clauson, 1972; 930-931).
-llk: Addan ad yapım eki.

yaman u yaḥşı “iyi kötü” (2), [M, 95/1049~ yaḥşı–yaman B, 71/1]

yaman (T.) + yaḥşı (T.)

yaman (T.) “Kötü, korkulan” (Türkçe Sözlük, 1998; 2379); ”Şer, kötü, kötülük” (Clauson, 1972; 937).

yaḥşı (T.) “İyi, güzel, çok güzel” (Türkçe Sözlük, 2005; 2109); yaxşı: < yakış-, -kış-> -xş-, edgü karşıtı, yakış- “uygun, hoş, iyi görünen” (Clauson, 1972; 908-909); -I: addan ad yapma eki.

yasap yasap “yapıp yapıp” (1), [B, 613/25]

yasa-p (T.) + yasa-p (T.)

yasa- “Yapmak, kurmak, tertip etmek; düzenlemek, tertip etmek; düzene koymak” (Clauson, 1972; 974); yasa- “Elle yapmak, eliyle control etmek” (Lessing, 2003; 686).

-(I/U)-p: Ulaç eki.

yat yağı “düşman” (1), [B. 391/25]

yat (T.) + yağı (T.)

yat “Yabancı (adam), yabancı, ecneci; düşman, karşıt” (Redhouse, 1987; 2179).

yağı: atü. Uig. Mtü. “Freind, Krieg”, fredlich, çağ. yaki, ~ Moğ. Dayin “Krieg” < *dağın (Räsänen, 1969; 178); *yağı*: düşman, yabancı (Şeyh Süleyman Efendi, 2003; 296); *yagī-bağı*: Asi, zorbalık eden (Thackston, 1994;); Clauson’da *yağıcı* maddesinde *yağı* sözcüğü “birine düşmanlık eden” anlamında bulunmaktadır (Clauson, 1972; 899); *yağı* (Tü.): Yabancı, düşman; *yağı-bağı*: egemen güce karşı isyanda bulunmak (Redhouse, 1987; 2188).

yayak yeläng “teçhizatsız” (3) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

yayak (T.) + yeläng (T.)

yayak (T.) < *yaya* “yürüyerek giden kimse yayan”, ET’den başlayarak kullanılır (*yadağ/yadağın*). OT’de *yadağ*, Eski Kıpçakçada *yayağ* biçimi kullanılır. Yaygın bir inanca göre, Orta Farsça *piyādag* (Yeni Farsça *piyāda*)’dan alınmıştır. Başındaki pi– Türkçede düşmüştür (Korsch, Brockelmann, Doerfer); Ramstedt ve Poppe ET *yadağ* ara sıra Moğolca *yada*– “nicht können” köküyle de karşılaştırmıştır.; Räsänen ise *yadağ*’ı Moğolca *yadağ* “schwach, arm” biçimiyle birleştirmiştir. (Eren, 1949; 445); *yada:ğ* “yaya”, Çağ. *yayak* “*piyāda*, *yaya*” Clauson, 1972; 887); *yadağ* “*yürüyen*, *yaya*” (DTS, 1969; 222). *yeläng* (T.): *yéleng*: *yalıng* < *yal– Tkm. *yalang* veya *yalangaç* sözcükleri *yalangaç* (**yalangaç*) sözcüğünden daha sık kullanılır, “çıplak” Çağ. XV. *yalang* “çıplak” (Clauson, 1972; 929); *yalıng* “çıplak; kından çıkmış veya kınından çıkarılmış” (DLT, 1999; 735); *yalang* “yalın, çıplak” (Talat Tekin, 1995); *jalañ* > otü, *jalañgaç*, trkm. *jalañgaç* “golnıy, nagon” (Räsänen, 1969; 182); *yalangaç*: çıplak, üryan (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 306); 1. Çıplak, giyimsiz, 2. Yapraksız ağaç, 3. Bitkisiz, ağaçsız yer, çöl, 4. Kupkuru yer (UTİL, 1999; 1385).

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

yeleng (T.) + yalangaç (T.)

yélang (T.): *yalıng* < **yal-* Tkm. *yalang*, *yalangaç* şekilleri *yalangaç*’tan daha çok geçer (**yalangaç*), “çıplak” Çağ. XV. *yalang* “çıplak” (Clauson, 1972; 929); *yeling* *vetreniy* (DTS, 1969; 254).

yalang (T.): *golnıy*, *nagoy/yalıng* sözcüğü ile aynıdır. (DTS, 1969; 227); *yalıng* < **yal-* “naked”, Tkm. *yalang*, *yalangaç* (*yalangaç*) daha çok kullanılır. Çağ. *yalang*, *yalıng*, *yalangaç* ve *yalangaç* şekilleri de kullanılmış olup aynı anlamdadır. (Clauson, 1972; 929–930); *yalang* “çıplak”, Sözcüğün *yalıng* şeklinde kullanımı da vardır. (DTS, 1969; 227); 1. Çıplak, giyimsiz, 2. Yapraksız ağaç, 3. Bitkisiz, ağaçsız yer, çöl, 4. Kupkuru yer (UTİL, 1999; 1385).

yıkılıp yıkılıp “yıkılıp yıkılıp” (1), [B, 633/5-6]

yıkıl-ıp (T.) + *yıkıl-ıp* (T.)

yıkılıp (T.): *yık-(I)l-(I)p*: *yık-* “1. Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak; bozmak, tahrip etmek, 2. (İnsan, hayvan ve ağaç için) devirmek, 3. Bir yana eğmek” (Türkçe Sözlük, 1998; 1630); *yık-* “devirmek, yıkmak, düşürmek; harap etmek, yok etmek, ortadan kaldırmak; öldürmek; Çağ. aynı anlamlarda kullanılmıştır” (Clauson, 1972; 897).

-(*I*)-*l*:- Eylemden eylem yapan ek (Pasif veya meçhullük bildiren sözcükler türetir) (Eckmann, 1988; 47).

-(*I/U*)-*p*:- Ulaç eki.

yıkıla kıopa “düşe kalka” (1), [M, 4/253]

yıkıl-a (T.)+ *kop-a* (T.)

yıkıla (T.): (DLT. < *yık-¹-l-*): *yık-* “1. Kurulu bir şeyi parçalayarak dağıtmak; bozmak, tahrip etmek, 2. (İnsan, hayvan ve ağaç için) devirmek, 3. Bir yana eğmek” (Türkçe Sözlük, 1998; 1630); *yıkıl-* “düş-” (Oral Seyhan, 2004; 340).

kopa (T.): (< Uyg. T. *kop-*) “kalk-, yüksel-” (Oral Seyhan, 2004; 281); *kop-* “çıkma”; *kop-an* “çıkan” (Eckmann, 1988; 105).

-A: Ulaç eki.

yıkılıp yıkılıp “yıkılıp yıkılıp” (1), [B, 633/5-6]

yıkılıp (T.) + *yıkılıp* (T.)

yıkılıp (T.): *yık-(I)l-(I)p*: bkz. yıkıla kopa “düşe kalka”

-(I)-l-: Eylemden eylem yapan ek (Pasif veya meçhullük bildiren sözcükler türetir) (Eckmann, 1988; 47).

-(I/U)-p-: Ulaç eki.

yıkıta yıkıta “devire devire” (1), [B, 461/24]

yık-ıt-a (T.) + *yık-ıt-a* (T.)

yıkıta (T.): *yık-(I)t-A*: bkz. yıkıla kopa “düşe kalka”

-(I)-t-: Eylemden eylem yapan ek.

-A: Ulaç eki.

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132–23~ay u yıl D, 162/73–5, 179/104–4, 209/131–7, 280/398, 168/84–2]

yıl (T.) +(T.)

yıl (T.) “1. Dünyanın, güneş çevresinde tam bir dolanım yapması için geçen 365 gün, 5 saat ve 49 dakikalık zaman. 2. Miladi takvime göre ocak ayının birinde başlayıp aralık ayının otuz birinde sona eren on iki aylık dönem, sene” (Türkçe Sözlük, 2005; 2179).

ay (T.) “1. Art arda gelen iki yeni ay arasında geçen süre, 2. Yılın on iki bölümünden her biri, 3. Bir ayın herhangi bir gününden ertesi ayın aynı gününe kadar geçen veya yaklaşık otuz gün olarak kabul edilen süre” (Türkçe Sözlük, 2005; 151).

yırağ yavuç “uzak yakın” (2), [B, 63/10, 311/3]

yırağ (T.) + *yavuç* (T.)

yırağ (T.): *ırak* “uzak” (Türkçe Sözlük, 2005; 913); *yırağ* <*ıraq*: *ıra:k* < *ıra:-* “uzak” (Clauson, 1972; 214); “uzak”, *ıraq* şekli de vardır, (DTS, 1969;268); *yırağ* “uzak, irak” (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 320).F

yavuç (T.): *yağū:k* <*yağū* “yakın, kenar; akraba”; Çağ.*yawuk*,*yawuğ*/*yawuk*. (Clauson bu sözcüğün *ya:wuk*/*ya:xın* ve *ka:ya:ş* sözcükleri ile anlam ilgisi

olduğunu Melioranski'yi kaynak göstererek belirtir.) (Clauson, 1972; 901); *yağuk* “yakın; hısım” (DLT, 1999; 730); *yağuk* “1. yakın, yakın olan” sözcüğün yavuk şekli ve *yak yağuk*, *yak*, *yakın yağuk*, *yakın*; *kadaş yağuk* *yağlık*, *kadaş*; *kadaş yak yağuk* kullanımları da vardır. (DTS, 1969; 225–226); *yavuk*: Yavuklaşmak sözcüğü içinde “yakın” anlamıyla geçer. *yavmak*, *yavuşmak* maddesinde de “yakın gelmek” anlamındadır (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 302).

yigit–yeläng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]
 yigit (T.) + yeläng (T.)
yeläng (T.): *yéling*, Çağ. XV. *yéleng* –çust va çābuk– (Clauson, 1972; 930); ‘agile, brisk, quick’ (Thackston, 1993, 858).

yokkari koyu “aşağı yukarı” (1), [B, 715/26, 441/18]

yokkari (T.) + koyu (T.)

koyu (T.) “Aşağı” ETG; *koyu* “Aşağı, aşağıda” (DTS, 1969); *koği* < *ko:đ* “aşağı doğru” Hwar. *koği/koğu* “aşağı” (Clauson, 1972; 596); *koği* “aşağı, adi, pek” (Gabain, 1995; 281); *koği*: “aşağıya doğru, aşağıda, dipte, tamamen” [*koç*- “yere koymak, tam yapmak” + zarf-fiil eki –ı] (Hamilton, 1998; 186).

yok, *yoğ*: “yukarıda, üstte”, *yok-kari*, *yok-ari* (Räsänen, 1969, 205); *yokkaru* “yukarıya doğru, yukarda” [Hiç kuşku yok ki, “yükseklik, yükselmiş, yükselen” anlamındaki *yok*’tan + yön bildiren –karu ekiyle türemiştir.] (Hamilton, 1998; 237).

yumalana yumalana “yuvarlana yuvarlana” (1), [B, 139/1-2]

yumalana (T.) + yumalana (T.)

yumalana (T.): *yumalan-* + *-A*: *yumalanmak* şeklinde bir eylemin zarf- fiil ekli halidir. Fakat böyle eylem bulamadık. Eylemin kökü *yum-* olmalıdır. *yum-*: “kapatmak, kapamak”; Çağ. *yum-* “kapatmak, kapamak (kapa-)” (Clauson,

1972; 934); Bu eylemle ilgili şu yapılar bir fikir verebilir. *yumburu*: sıkıştırılarak top haline getirilmiş, *yumru* [← “yumrulaştırmak” anlamındaki *yumurmak* fiilinin genizlileşmemiş varyantı * *yumbur-* + zarf-fiil eki *-u*] (Hamilton, 1998; 238); *yumru* “yuvarlak” < *yumur-* “yuvarlaklaştırmak” (Eckmann, 1988; 37); *yumak*: 1. Yuvarlak biçimde sarılmış iplik, yün vb. şey, 2. Yuvarlak biçimde sarılmış olan (Türkçe Sözlük, 1998; 1644).
-A: Ulaç eki.

4.2. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Yabancı Kökenli Sözcüklerden Oluşanlar

Bu bölümde ikilemelerin ilk sözcüğü Türkçe ikinci sözcüğü ya Arapça ya da Fasçadan giren sözcüklerden oluşmuştur. Biz çalışmamızda, ilk olarak ikinci sözcüğü Arapçadan alınan sözcükleri daha sonra da ikinci sözcüğü Farsçadan alınan sözcükleri ele aldık.

4.2.1. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Arapça Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

yağı-bağı “asi” (3) [B. 637/1, 641/19, 659/22]

yağı (T.) + *bağı* (Ar.)

yağı (T.) atü. Uig. Mtü. “Freind, Krieg”, fredlich, çağ. *yaki*, ~ Moğ. *dayin* “Krieg” < **dağın* (Räsänen, 1969; 178); *yağı* “düşman, yabancı” (Şeyh Süleyman Efendi, 2003; 296); *yağı* “düşman”, *yagī-bağı* “Asi, zorbalık eden” (Thackston, 1994; 857); Clauson’da *yağıcı* maddesinde *yağı* sözcüğü “birine düşmanlık eden” anlamında bulunmaktadır (Clauson, 1972; 899); *yağı* (Tü.) “yabancı, düşman”; *yağı-bağı* “egemen güce karşı isyanda bulunmak” (Redhouse, 1987; 2188).

bağı (Ar.) “ğanīm, bīgāne” (Şeyh Süleyman Efendi, 2003; 296); *bağı* (Ar.) “İsyankar, karşı çıkan, kötü ruhlu, günahlı” (Redhouse, 1987; 331).

yana tekrār “yine” (1), [M,81/892]

yana (T.) + *tekrār* (Ar.)

yana (T.): *yana* < *yan-* “dön-”, Çağ. *yana*, *gayrī* wa *tekrār* “tekrar”; *yana*, *yene* ve *bir kerre daxı* “bir kez daha”, *yana* “tekrar” cümle içinde (tekrār) (Clauson, 1971; 943); *yana* “yine, gene”, (DTS, 1969; 231); *yana* (To) “döner,

dönen; dolambaçlı”; *yanamak* “döndürmek, çevirmek”(Zenker, 1866; 955); *yana* “gene, yene, yine, tekrar, ikinci defa olarak; geri dönme bildiren edat” (Atalay, 1999; 740).

tekrār (Ar.) “1. Bir şeyi iki veyā daha çok defā yapma. 2. Yine, bir daha, yeniden” (Devellioğlu, 2007; 1067).

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

yasal (T.) + tartīb (Ar.)

yasal (T.): *yasal* “dizi, düzen, sıra” < *yasa* “yap-, kur-, düzenle-; -l: Eylemden ad yapma eki (Eckmann, 1988; 39); *yasal*: Savaş düzeni, kıta, birlik, saf, dizi (Zenker, 1866; 951); *yasal*: Saf, dizi (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 303); *yasal* “saf, harp safı, saff-ı harp nizamı”; *yasa-* “yapmak, tanzim etmek” fiilinden -l ile yapılmış isimdir (Arat, 1987; 664).

tartīb (T.) “Dizme, sıralama, hazırlama, düzene koyma; sıra, dizi, düzen” (Devellioğlu, 1986; 1306).

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

yurt (T.) + maḳām (Ar.)

yurt (T.) “Bir halkın üzerinde yaşadığı, kültürünü oluşturduğu toprak parçası, vatan; Memleket; Göçebe Türklerin oturduğu çadır; *mecaz* Diyar; *mecaz* Bir şeyin ilk veya çok yetiştirildiği yer, vatan” (Türkçe Sözlük, 2005; 2201).

maḳām (Ar.) “Kıyām edilen, durulan, durulacak yer; durak” (Devellioğlu, 1986; 685).

4.2.2. İlk Sözcüğü Türkçe İkinci Sözcüğü Farsça Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

uruş-angezi “savaş” (1), [B. 429/19]

uruş (T.) angezi (Far.)

uruş: <*ur-* “kavga, kavga et, ağız kavgası et-, döğüş, savaş” Çağ. *uruş*, *cang* “kavga, savaş, uruşmak metaforik olarak *cang u cadal* anlamına da gelir” (Clauson, 1972; 239); *ur-* “vur-, çarp-“ > *ur-uş* “mücadele, savaş” (Räsänen, 1969; 515).

angezi (Far.) “Heyecan verici” (Steingass 1998: 115).

sağ u hūşyār “akıllı uslu” (1), [D, 280/396]

sağ (T.) + hūşyār (Far.)

sağ II (T.) “Sağlam, esen”; Türkiye Türkçesindeki sağduyu sözcüğü ikilemedeki sağ sözcüğünün anlamını yansıtmaktadır. *sağduyu*: (T.) “Doğru, akla uygun yargılar verme yeteneği, akliselim, hissiselim”; *felsefe* “doğru ile yanlış birbirinden ayırma ve doğru yargılama gücü” (Türkçe Sözlük, 2005; 1678).

hūş (Far.) “Akıl; fikir; şuur; us” >hūş-yār (f.b.s.) “Akıllı kendisine yar olan, yarayan, akıllı” (Karşılaştırınız akl u hoş).

satık-sevdā “alışveriş” (1), [M. 170/1877]

satık (T.) + sevdā (Far.)

satık: (T.) < sat-ık: satığ < sat- “sat-“, Çağ. “alışveriş et-, alışveriş, ticaret”. (Clauson, 1972; 799).

savdā (Far.) “Alışveriş işleri, alışverişten elde edilen kar” (Akobirov ve diğerleri, 1981, 6); *saudā* “kar, alışveriş” (Steingass, 1998; 707).

satık-sevdā “Satın alma isteği” (Oral Seyhan, 2004; 312).

tağ u dara “dere tepe” (1), [B, 559/16]

tağ (T.) + dara (Far.)

tağ (T.) >dağ “Yer kabuğunun çıkıntılı, yüksek, eğimli yamaçlarıyla çevresine hâkim ve oldukça geniş bir alana yayılan bölümlerine verilen ad” (Türkçe Sözlük, 1998; 510).

dara (Far.) “1. Genellikle yazın kuruyan küçük akarsu ve bunların yatağı, 2. İki dağ arasındaki uzun çukur” (Türkçe Sözlük, 1998; 561); *dara, dara* “sel yatağı” (Steingass, 1998; 516); *dārā* “Untersatz anter der Mulde, aus der man Vieh tränkth < Mo., *dere* “Kopfkissen, Kopfunterlage” (R1969; 136).

tağ u pušta “dağ tepe” (1), [B, 429/8]

tağ (T.): + puшта (Far.)

tağ (T.): bkz. tağ u dara “dere tepe”

puшта (Far.) “Yığın, tepe” (Devellioğlu, 1986; 1043).

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

toy (T.) + āyīn (Far.)

toy (T.): Clauson *to:y* “toy” (Clauson, 1972; 566); *toy*: (To.) “1. Ziyafet, 2. İçki sofrası, 3. Çilingir sofrası” (Zenker, 1866; 328).

āyīn (Far.) “Merāsım, tören” (Devellioğlu, 1986; 69).

4.3. İlk Sözcüğü Yabancı İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenlilerden Oluşan İkilemeler

4.3.1. İlk Sözcüğü Farsça İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

ağter ü ay “yıldız ve ay” (1), [D, 322/560–3]

ağter (Far.) + ay (T.)

ağter (Far.) “yıldız” (Devellioğlu, 1986; 23).

ay (T.): bkz. ay u yıl “her zaman”

bām u tam “çatı, dam” (1), [B, 101/5]

bām (Far.) + tam (T.)

bām (Far.) “1. Çatı, dam, kubbe” (Devellioğlu, 2007; 70).

tam: “duvar” (DTS, 1969; 529) ~ krş. *tağam* “evin çatısı”, (DTS, 1969; 526); *tam* “duvar, dam, kale”, (DLT, 1999; 566); *ta:m* (?d) “a wall”, Osm. Dam “roof”, Çağ. *tam* “dam, duvar, çatı”, (Clauson, 1972; 502); *tam/dam* “Hayvanların barındıkları ve yemlerinin konulduğu yer, 2. Toprak dam; Güney Batı Anadolu’da ‘dam, çatı; hapishane’ anlamında kullanılmıştır” (Derleme Sözlüğü, 1993; 4736: 12. Cilt- Ek-1).

cān u köngül “gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129–32, 213/132–37]

cān (Far.) + köngül (T)

cān (Far.) “1. Cān, ruh, 2. hayat, yaşayış, 3. gönül” (Devellioğlu, 1986; 153).

köngül (T.) “1. Sevgi, istek, düşünüş, anma, hatırlar vb. Kalpte oluşan duyguların kaynağı, 2. mec. İstek, arzu” (Türkçe Sözlük, 2005; 777).

kefş ü ötük “ayakkabı” (1), [M, 39/426]

kefş (Far.) + ötük (T.)

kefş (Far.) “Ayakkabı, sandalet, pabuç” (Devellioğlu, 1986; 602).

ötük (T.): < etük: “Çizme” (Clauson, 1972; 51).

kälä-ğara “davar” (3), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

kälä (Far.) + ğara (T.)

kälä: (Far. ?): Çağ. *kele kara* – marā’ī wa mawāšī “livestock” kele (?Pe. galla), (Clauson, 1972;644); *kele* (Uyg.) “İnek, sığır” (asıl metin: uy, sıyr) (Karasayev, 1986; 147); *kele* (Far.) “1. Hayvan sürüsü, 2. inek” (DTS, 1969, 1112); UTİL’de kıtan sözcüğü açıklanırken kele sözcüğü kullanılmıştır: kıoy, *kele*“ katarlıklar salındıran çoñ ağır, malhana” (UTİL, 1999; 805).

ğara: Çağ. kişi kara –*atbā*‘ wa sā’iru’l-nās “followers and the rest of the people” (Clauson, 1972; 644); *kara* (Kırg.) “Saf, basit” (Karasayev, 1986; 140); “Yılkı ile birlikte hayvan, hayvan sürüsü anlamlarında kullanılır” (Ata, 1997; 297); *yılkı kara* TT “çiftlik hayvanları” belki “atlar ve sığırlar” Çağ. kara (I), siyāh “black”; *kele kara*: marā’ī wa mawāšī “çiftlik hayvanları”, Xwar. Kara “black” (Clauson, 1972; 643).

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

nāmūs (Far.) + uyat (T.)

nāmūs (Far.) “dürüstlük; kanun; onur hissi” (Redhouse, 1987: 2067); “Namus, ar, edep” (Sözcük Arapça kökenli kabul edilmiştir.) (Devellioğlu, 1986; 963).

uyat (T.) “utanma, utanma duygusu”, syn. *uvut*, Uyğ. Hend. *uya:d-* and *uya:l-*, Çağ. VX. *uyat* ‘utanma’, Kıp. XIV. *ud* ‘al ḥayā’, Tkm. *uyat* and *ut* (Clauson, 1972; 268); *uyat* “utanç, sıkılganlık” (Karaçay Aşireti, Konya, Derleme Sözlüğü, 11. Cilt).

4.3.2. İlk Sözcüğü Arapça İkinci Sözcüğü Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

ḍabṭ u tüzük “yasa” (1), [B, 47/8]

ḍabṭ (Ar.) + tüzük (T.)

ḍabṭ (Ar.) “1. Sıkı tutma, 2. İdaresi altına alma, kendine mal etme, 3. Silah kuvveti ile bir yeri alma, 4. Anlama, kavrama, 5. Kaydetme” (Devellioğlu, 1986; 1398).

tüzük: Çağ. [XV], *tüs-* “yapmak, düzene koymak, düzenlemek” (Clauson, 1972;572); *tiz-* “yapmak, inşa etmek” (Räsänen, 1969; 508); “*tüzük* tabiri *yasa* (Beveridge, “kanun” ve King “institution”) sözü ile tercüme edilmiş olmasına rağmen, belki bunun şümülü daha biraz daraltılarak, *harp safi nizamı ve tertibi* şeklinde anlaşılması daha doğru olacaktır” (Arat, 1987; 659).

ḳā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

ḳā‘ida (Ar.) + tüzük (T.)

ḳā‘ida (Ar.): Taban, temel, esas, ilke (Devellioğlu, 1986; 579).

tüzük (T.): *tüzük*: Çağ. [XV], *tüs-* “to make, put in order, arrange” (Clauson, 1972;572); *tiz-* “yapmak, inşa etmek” (Räsänen, 1969; 508).

sülük u yol “yol” (1), [D, 211/132–4]

sülük (Ar.) + yol (T.)

sülük (Ar.) “1. Bir yola girme, bir yol tutma, 2. Husūsī bir sınıfa, bir gruba katılma, 3. Bir tarīkata intisābetme” (Devellioğlu, 1986; 1162).

yol (T.) “8. Uyulan ilke, sistem, usul, tarz, tarik” (Türkçe Sözlük, 2005; 2189).

şuğl u iş “iş, meşgale” (1), [RVT, 107/4–89]

şuğl (Ar.) + iş (T)

şuğl (Ar.) “İş, uğraşacak, meşgul olacak şey; dert, gaile” (Devellioğlu, 1986; 1199).

iş (T) “1. Bir sonuç elde etmek, herhangi bir şey ortaya koymak için güç harcayarak yapılan etkinlik, çalışma, 2. Bir değer yaratan emek, 3. Birinden istenen hizmet veya birine verilen görev, 4. Herhangi bir yere düzen verici, günlük yaşayışı sağlayıcı her türlü çalışma, 5. Ticari anlaşma, alışveriş” (Türkçe Sözlük, 2005; 992–993).

zaḥīra u azuk “zahire” (3), [B, 191/1 ~ azuk u zaḥīra B, 191/13, 191/12]

zaḥīra (Ar.) + azuk (T.)

zaḥīra (Ar.) “Gerektiği zaman harcanmak üzere anbarda saklanan hububat, yiyecek” (Devellioğlu, 1986; 1401).

azuk (T.) “Yol için alınan yiyecek, erzak”; *azık*, *azuk* “gıda maddeleri; erzak, aşlık, zahire, yiyecekler” (Zenker, 1866; 34).

4.4. İkisi de Yabancı Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler

4.4.1. Arapça Kökenli Olanlar

‘acīb u ġarīb “acayip” (1), [B, 211/18]

‘acīb (Ar.) + ġarīb (Ar.)

‘acīb (Ar.) “Tuhaf” (Devellioğlu, 1986; 8).

ġarīb (Ar.) “Tuhaf, şaşılacak, bambaşka” (Devellioğlu, 1986; 333).

af’āl u aḳvāl “hal hareket” (1), [B, 379/6]

af’āl (Ar.) + aḳvāl (Ar.)

af’āl (Ar.) “İşler, ameller” (Devellioğlu, 1986; 243).

aḳvāl (Ar.) “Sözler, lākırdılar” (Devellioğlu, 1986; 31).

af’āl u atvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

af’āl (Ar.) + atvār (Ar.)

af’āl (Ar.) “işler, ameller” (Devellioğlu, 1986; 243).

atvār (Ar.) “hal ve hareketler, işler, tarzlar” (Devellioğlu, 1986; 286).

‘ahd ü ḳavl “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127–26]

‘ahd (Ar.) + kav̄l (Ar.)

‘ahd (Ar.) “1. Söz verme, 2. And, yemin” (Devellioğlu, 1986; 18).

kav̄l (Ar.) “1. Lākırdı, söz” (Devellioğlu, 1986; 596).

‘ahd u şart “şart, sözleşme” (6), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 369/3, 435/8, 735/9]

‘ahd (Ar.) + şart (Ar.)

‘ahd (Ar.) “1. Söz verme, 2. And, yemin” (Devellioğlu, 1986; 18).

şart (Ar.) “1. Şart, 3. Yemin” (Devellioğlu, 1986; 1172).

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

ahl (Ar.) + ‘iyāl (Ar.)

ahl (Ar.) “1. Sāhip, mālīk, mutasarrıf olan, 2. Mahāretli, usta, kabiliyetli, becerikli, 3. Bir yerde oturan, 4. Karı kocadan her biri” (Devellioğlu, 1986; 249).

‘iyāl (Ar.) “Bir kimsenin geçindirmek zorunda olduğu kimseler, 2. Kadın, eş”; otü. *ajāl* “çocuk, kadın, ev halkı”kzk. “kız, kadın, karı, avrat”< Ar. ‘*iyāl* (Räsänen, 1969; 11).

ahlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24–25, 345/2]

ahlāk (Ar.) + af‘āl (Ar.)

ahlāk (Ar.) “İyilik etmek ve fenālıktan kaçınmak için tākibi lazım gelen usul ve kaideleri öğreten ilim” (Devellioğlu, 1986; 21).

af‘āl (Ar.) “İşler, ameller” (Devellioğlu, 1986; 243).

ahlāk u atvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11–12, 111/21, 403/22]

ahlāk (Ar.) + atvār (Ar.)

ahlāk (Ar.) “1. İnsanda bulunan rūhī ve zihnī haller, 2. İyilik etmek ve fenālıktan çekinmek için tākibi lāzım gelen usul ve kaideleri öğreten ilim” (Devellioğlu, 1986; 21).

atvār (Ar.) “Hal ve hareketler, işler, tarzlar” (Devellioğlu, 1986; 286).

‘ākila u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

‘ākila (Ar.) + mudabbira (Ar.)

‘ākila (Ar.) “Gerçeği iyi gören ve ona göre davranan, akil; akıllı” (Türkçe Sözlük, 2005; 54).

mudabbira (Ar.) “Tedbir alan, tedbirli, düşünce ile hareket eden, düşünceli” (Devellioğlu, 1986; 845).

aḳvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4–15]

aḳvāl (Ar.) + kelām (Ar.)

aḳvāl (Ar.) “Sözler, lākırdılar” (Devellioğlu, 1986; 31).

kelām (Ar.) “Söz, lākırdı” (Devellioğlu, 1986; 604).

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

ālāt (Ar.) + adavāt (Ar.)

ālāt (Ar.) “Vāsıtalalar, aygıtlar” (Devellioğlu, 1986; 32).

adavāt (Ar.) “Bir işi işlemeye vasıta olan şeyler, takımlar, parçalar, âletler, avadanlıklar” (Devellioğlu, 1986; 241).

allah allah “Allah Allah” (1), [D, 153/58-2]

allah (Ar.) + allah (Ar.)

allah (Ar.) “Tanrı” (Devellioğlu, 1987; 37).

āsār u ‘alāmat “iz” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

āsār (Ar.) + ‘alāmat (Ar.)

āsār (Ar.) “İzler, nişanlar” (Devellioğlu, 1986; 53).

‘alāmat (Ar.) “İzler, nişaneler, alāmetler” (Devellioğlu, 1986; 32).

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14–15, 745/8]

asbāb (A) + ālāt (A)

asbāb (Ar.) “Vāsıtalalar, lāzımlar” (Devellioğlu, 1986; 276).

ālāt (Ar.) “Vāsıtalalar, aygıtlar” (Devellioğlu, 1986; 35).

asbāb u maşālīḥ “araç gereç” (1), [B, 783/25]

asbāb (Ar.) + maşālīḥ (Ar.)

asbāb (Ar.) “Vāsıtalār, lāzımlar” (Devellioğlu, 1986; 276).

maşālih (Ar.) “İşler” (Devellioğlu, 1986; 746).

‘āşık u māyil “aşık” (1), [D, 162/73–4]

‘āşık (A) + māyil (A)

‘āşık (Ar.) “Birine, bir şeye tutkun, imre, emre” (Devellioğlu, 1986; 59).

māyil “1. Bir yana eğilmiş, eğit, eğri, 2. Hevesli, istekli, düşkün” (Devellioğlu, 1986; 684).

aşyā u adavāt “eşya” (1), [B, 397/23],

aşyā (Ar.) + adavāt (Ar.)

aşyā (Ar.) “Nesneler, mevcut olan şeyler, levāzım; çamaşır, elbise, yolcunun sandığı, bavulu, çıkını, sepeti; evin masası, koltuğu, kanapesi, perdesi ve benzeri gibi menseler” (Devellioğlu, 1986; 285).

adavāt (Ar.) “Aletler, takımlar” (Devellioğlu, 1986; 241).

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (10), [B, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21–22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

aṭrāf (Ar.) + cavānib (Ar.)

aṭrāf (Ar.) “Yanlar, uçlar, kıyıları” (Devellioğlu, 1986; 285).

cavānib (Ar.) “Taraflar, yanlar” (Devellioğlu, 1986; 168).

aṭrāf u navāḥī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

aṭrāf (Ar.) + navāḥī (Ar.)

aṭrāf (Ar.) “Yanlar, uçlar, kıyıları” (Devellioğlu, 1986; 285).

navāḥī (Ar.) “1. Yanlar, taraflar, 2. Nāhyeler, bucaklar” (Devellioğlu, 1986; 989).

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘ayb (Ar.) + ‘ār (Ar.)

‘ayb “Utanılacak şey, kusur, ayıp, leke” (Devellioğlu, 1986; 68).

‘ār “Utanma” (Devellioğlu, 1986; 44).

‘ayş u ‘işrat “eğlence” (8), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22 ~ ‘ıyş u ‘işret D, 140/38–2, 185/114–2 ~ ‘işret u ‘ıyş D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘ıyş (Ar.) + ‘işret (Ar.)

‘ıyş (Ar.) “Yaşama” (Devellioğlu, 1986; 70).

‘işret (Ar.) “1. İçki, 2. İçki içme, içki kullanma, [Arapçada “yaşam, geçinme” mânası vardır]” (Devellioğlu, 1986; 559).

‘aāb u ‘ikāb “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘aāb (Ar.) + ‘ikāb (Ar.)

‘aāb (Ar.) “İşkence, keder” (Devellioğlu, 1986; 70).

‘ikāb (Ar.) “Eziyet, azap; ezā, cefā, eziyet, azap” (Devellioğlu, 1986; 505).

‘azāb u ‘uḫūbat “ışkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘azāb (Ar.) + ‘uḫūbat (Ar.)

‘aāb (Ar.) “İşkence, keder” (Devellioğlu, 1986; 70).

‘uḫūbat (Ar.) “1. Cezālar, 2. Eziyetler, ışkenceler, azaplar” (Devellioğlu, 1986; 1345).

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘azm (Ar.) + cazm (Ar.)

‘azm (Ar.) “Kasıt, niyet, karar” (Devellioğlu, 1986; 74).

cazm (Ar.) “Kesin karar, niyet” (Devellioğlu, 1986; 170).

başāşat u naş’a “sevinç” (2), [B, 171/10–11 ~ naş’a u başāşat B, 171/16]

başāşat (Ar.) + naş’a (Ar.)

başāşat (Ar.) “Güler yüzlülük; güler yüz” (Devellioğlu, 1986; 115).

naş’a (Ar.) “Neşe, keyif, sevinç” (Devellioğlu, 1986; 987).

bedr ü hilāl “hilal ve dolunay” (1), [D, 239/234]

bedr (Ar.) + hilāl (Ar.)

bedr (Ar.) “Ayn on dördüncü gecesi, dolunay” (Devellioğlu, 1986; 97).

hilāl (Ar.) “Yeni ay” (Devellioğlu, 1986; 441).

cafā u ‘azāb “eziyet” (1), [B, 161/4]

caḡā (Ar.) + ‘*azāb* (Ar.)

caḡā (Ar.) “1. Eziyet, incitme” (Devellioğlu, 1986; 159).

‘*azāb* (Ar.) “İşkence, keder” (Devellioğlu, 1986; 70).

cald u carīlık “cesaret” (1), [B, 665/7]

cald (Ar.) + *carīlık* (Ar.) + *lık* (T.)

cald (Ar.) “Kamçı ile vurma” (Devellioğlu, 1986; 161).

carī (Ar.) “Cesūr, yiğit, gözü pek, yürekli”; *cārī*(Ar.) “güçlü” (Steingass; 1998; 349).

+ *lık* (T.): Addan ad yapma eki.

cevr ü cefā “sıkıntı” (6), [D, 130/22–2, 135/30/3, 147/49–1, 156/64/3, 161/72–4, 169/86–6, 290/442, ~cavr u caḡā B. 405/25]

cevr (Ar.) + *cefā* (Ar.)

cevr (Ar.) “Haksızlık, ezā, cefā, eziyet, gadir, zulüm; sitem” (Devellioğlu, 1986; 169).

caḡā (Ar.) “Eziyet, incitme” (Devellioğlu, 1986; 159).

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4–18]

cidd (Ar.) + *cehd* (Ar.)

cidd (Ar.) “1. Bir işi gerçekten çalışıp işleme, 2. Ciddilik” (Devellioğlu, 1986; 171).

cehd (Ar.) “Çalışma, çabalama” (Devellioğlu, 1986; 160).

cidd u ihtimām “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]

cidd (Ar.) + *ihitimām* (Ar.)

cidd (Ar.): “1. Bir işi gerçekten çalışıp işleme, 2. Ciddilik” (Devellioğlu, 1986; 171).

ihitimām (Ar.) “Dikkatle, gayretle çalışma, özenle iş görme” (Devellioğlu, 1986; 502).

cuz’ī cuz’ī “az, ufak tefek” (1), [B, 439/4]

cuz’ī (Ar.) + *cuz’ī* (Ar.)

cuz’ī (Ar.) “Az, pek az, az miktarda” (Devellioğlu, 1986; 183).

da'b u ʔarīk “usul” (1), [B, 513/8–9]

da'b (Ar.) + ʔarīk (Ar.)

da'b (Ar.) “sürme, bağlama” (Steingass, 1998; 527).

ʔarīk (Ar.) “1. Yol, 2. Usul” (Devellioğlu, 1986; 1237).

ḍabt u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11–12, 31/20, 35/10–11, 121/20, 721/8, 793/13–14, 793/15, 793/15(2 defa)]

ḍabt (Ar.) + rabṭ (Ar.)

ḍabt (Ar.) “1. Sıkı tutma, 2. İdâresi altına alma, kendine mal etme, 3. Silah kuvveti ile bir yeri alma, 4. Anlama, kavrama, 5. Kaydetme” (Devellioğlu, 1986; 1398).

rabṭ (Ar.) “1. Bağlama, bağlanma, ilişirme” (Devellioğlu, 1986; 1044).

< ḍabt u rabṭ : “Memleketin düzen ve güveni” (Devellioğlu, 1986; 1044).

ḍarar u nuḡṣān “zarar” (1), [B, 131/1]

ḍarar (Ar.) + nuḡṣān (Ar.)

ḍarar (Ar.) “1. Bir menfaatin bozulması veyâ kaybolması, 2. ziyan, eksiklik, kayıp” (Devellioğlu, 1986; 1405); “Bir şeyin, bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya olumsuz, kötü sonuç, dokunca, ziyan, mazarrat” (Türkçe Sözlük, 2005; 2224).

nuḡṣān (Ar.) “1. Eksikil, azalma, azlık, 2. Eksik, kusurlu, 3. Yokluk” (Devellioğlu, 1986; 1009).

davlat u sa'ādat “mutluluk” (3), [B, 741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa'ādet D, 179/103-4]

davlat (Ar.) + sa'ādat (Ar.)

devlet (Ar.) “Bir hükümet idaresinde teşkilâtlandırılmış olan siyāsī topluluk; mec. mutluluk” (Devellioğlu, 1986; 214).

sa'ādat (Ar.) “Mutluluk” (Devellioğlu, 1986; 1083).

faḍl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

faḍl (Ar.) + karam (Ar.)

faḍl (Ar.) “1. Fazla, ziyāde, artık, bāki, 2. Fazlalık, üstünlük, 3. i. İyilik, fazīlet, erdem, lütuf” (Devellioğlu, 1986; 303).

karam (Ar.) “1. Asālet, asillik, soyluluk, 2. Cömertlik, elaçıklığı, lütuf, bağış, bahşış” (Devellioğlu, 1986; 610).

faḥr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20–21]

faḥr (Ar.) + *mubāhāt* (Ar.)

faḥr (Ar.) “Öğünme, böbürlenme, büyüklenme, şeref, onur, kıvanç, 2. Büyüklük, ululuk, 3. Şöhret, ün, 4. Fāzilet, erdem” (Devellioğlu, 1986; 297).

mubāhāt (Ar.) “Öğünme” (Devellioğlu, 1986; 835).

faḫīr miskīn “fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]

faḫīr (Ar.) + *miskīn* (Ar.)

faḫīr (Ar.) “Zavallı, bīçare, āciz” (Devellioğlu, 1986; 298).

miskīn (Ar.) “Āciz, zavallı, beceriksiz, hareketsiz [adam]” (Devellioğlu, 1986; 780).

fāsid fāsid “fena fena” (1), [B, 329/21-22]

fāsid (Ar.) + *fāsid* (Ar.)

fāsid (Ar.) “1.Kötü, fena; yanlış; bozuk, 2. Münafık, fesat çıkaran” (Devellioğlu, 1986; 301).

favc favc “bölük bölük” (1), [B, 183/23]

favc (Ar.) + *favc* (Ar.)

favc (Ar.) “Bölük, takım, cemaat” (Devellioğlu, 1986; 314).

fīkr ü ḥayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

fīkr (Ar.) + *ḥayāl* (Ar.)

fīkr (Ar.) “1. Fikir, düşünce, 2. İdrak” (Devellioğlu, 1986; 318).

ḥayāl (Ar.) “İnsanın kafasında tasarlayıp canlandığı şey” (Devellioğlu, 1986; 411).

fışk u ‘ayş “sefahat” (1), [B, 85/7]

fisk (Ar.) + ‘ayş (Ar.)

fisk (Ar.) “1.Hak yolundan ya da hak yoldan çıkma, Allah’a karşı isyan etme, 2. Sefâhate dalma, 3. Hâinlik, 4. Dinsizlik, ahlâksızlık” (Devellioğlu, 1986; 317).
‘iyş (A) “Yaşama” (Devellioğlu, 1986; 70).

fisk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

fisk (Ar.) + *fucūr* (Ar.)

fisk (Ar.) “1.Hak yolundan ya da hak yoldan çıkma, Allah’a karşı isyan etme, 2. Sefâhate dalma, 3. Hâinlik, 4. Dinsizlik, ahlâksızlık” (Devellioğlu, 1986; 317).
fucūr (Ar.) “İşret; sefihlik, günahkârlık, ahlâka aykırı durum” (Devellioğlu, 1986; 324).

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

fitna (Ar.) + *fasād* (Ar.)

fitna (Ar.) “1. Bela, mihnet, sıkıntı, ayartma, azdırma, 3. Fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilâl” (Devellioğlu, 1986; 322).
fasād (Ar.) “1. Bozukluk” (Devellioğlu, 1986; 312).

fuḫarā u masākīn “fakr fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]

fuḫarā (Ar.) + *masākīn* (Ar.)

fuḫarā (Ar.) “Fakirler, yoksullar” (Devellioğlu, 1986; 322).

masākīn (Ar.) “1. Ziyâdesiye fakir olanlar, 1. Miskinler, uyuşuklar; miskin hastalığına tutulmuş olan kimseler” (Devellioğlu, 1986; 746).

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

furca (Ar.) + *furşat* (Ar.)

furca (Ar.) “Farcat, fırcat, furcat: elemden kurtulup mutlu olma” (Steingass, 1998, 916).

furşat (Ar.) “Uygun zaman, elverişli durum, faydalanma sırası, elden kaçırılmayacak faydalı vakit, hâl ve münâsebet” (Devellioğlu, 1986; 323).

ğalaba ğalaba “kuvvetlice” (1), [B, 621/15]

ğalaba (Ar.) + ğalaba (Ar.)

ğalaba: “çokluk, kalabalık; zapotolunamayacak derecede azgın” (Devellioğlu, 1986; 275).

ğalat u sehv “yanlış” (1), [D, 326/573–6]

ğalat (Ar.) + sehv (Ar.)

ğalat (Ar.) “Yanlış, yanılma” (Devellioğlu, 1986; 328).

sehv (Ar.) Y“anlı, 2. Yanılma” (Devellioğlu, 1986; 1116).

ğam u guşsa “keder” (2), [D, 158/66–7, 281/400]

ğam (Ar.) + guşsa (Ar.)

ğam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

guşsa (Ar.) “Keder, tasa, kaygı, dert” (Devellioğlu, 1986; 352).

ğam u mātem “keder” (1), [D, 179/104–1]

ğam (Ar.) + mātem (Ar.)

ğam (Ar.): bkz. ğam u guşsa “keder”

mātem (Ar.) “Hüzün, keder ve musibet amanlarındaki ağlayış, yas; yaslı, kederli bulunma” (Devellioğlu, 1986; 699).

ğam u miḥnet “keder” (4), [D, 203/129–9, 236/220, 264/332, 311/543]

ğam (Ar.) + miḥnet (Ar.)

ğam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

miḥnet (Ar.) “1. Zahmet, eziyet, 2.gam, keder, sıkıntı, dert, 3. Belā, musībet” (Devellioğlu, 1986; 772).

hacv u hazl “hiciv ve hezil” (1), [B, 541/21]

hacv (Ar.) + hazl (Ar.)

hacv (Ar.): Biriyle şiir yoluyla alay etme, şiir yoluyla birini gülünç hale koyma, yerme (Devellioğlu, 1986; 439).

hazl (Ar.): 1. Eğlence, alay, şaka, lātime, 2. ed. Meşhur ve yaygın bir nazımın, vezni ve kafiyesi taklidedilmek sūretiyle lātime tarzında nazım yazma; bu tarzda

yazılan nazım (Devellioğlu, 1986; 431).

ğurbet ü hicrân “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

ğurbet (Ar.) + hicrân (Ar.)

ğurbet (Ar.) “1. Gariplik, yabancılık, 2. Yabancı bir memleket, yabancı yer, vatan dışı, yâdel” (Devellioğlu, 1986; 351).

hicrân (Ar.) “Ayrılık, 2. Unutulmaz acı, keder, iç acısı” (Devellioğlu, 1986; 439).

hâdir u nâzir “hazır” (1), [B, 443/1]

hâdir (A) + nâzir (A)

hâdir (A) “1. Huzurda, meydanda, göz önünde olan, bizzat bulunan. 2. Yapılmış bir halde satılan” (Devellioğlu, 1986; 416).

nâzir (A) “Nazar eden, nezâret eden, bakan, gözetken” (Devellioğlu, 1986; 416).

(Devellioğlu, 1986; 972).>hâdir u nâzir “Her yerde bulunan ve gören [Allah]”

(Devellioğlu, 1986; 416).

hamd ü senâ “övme” (1), [D, 319/558–14]

hamd (Ar.) + senâ (Ar.)

hamd (Ar.) “Tanrı’ya şükran duygularını bildirme” (Devellioğlu, 1986; 383).

senâ (Ar.) “Övme, övüş” (Devellioğlu, 1986; 1122).

hârakât u af’âl “hareket ve tavırlar” (1), [B, 707/11]

hârakât (Ar.) + af’âl (Ar.)

hârakât (Ar.) “İş işleme, iş görme, davranma; tavır, tarz, muâamele, gidiş” (Devellioğlu, 1986; 392).

af’âl (Ar.) “İşler, ameller” (Devellioğlu, 1986; 243).

hârakât u sakanât “davranış” (1), [B, 357/18]

hârakât (Ar.) + sakanât (Ar.)

ḥarakāt (Ar.) “İş görme, davranma; tavır, tarz, muāmele, gidiş” (Devellioğlu, 1986; 392).

sakanāt (Ar.) “Durma, duruş” (Devellioğlu, 1986; 1116).

> *harekāt ü sekenāt* “kımıldamalar ve duruşlar, davranış” (Devellioğlu, 1986; 1116).

ḥarb u ḍarb “savaş” (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11–12, 637/1]

ḥarb (Ar.) + *ḍarb* (Ar.)

ḥarb (Ar.) “Cenk, kavga, döğüş, savaş” (Devellioğlu, 1986; 391).

ḍarb (Ar.) “Vurma, dövme” (Devellioğlu, 1986; 199).

ḥarb u kıtāl “savaş” (1), [B, 633/24]

ḥarb (Ar.) + *kıtāl* (Ar.)

ḥarb (Ar.) “Cenk, kavga, döğüş, savaş” (Devellioğlu, 1986; 391).

kıtāl (Ar.) “Vuruşma, birini öldürme; savaş” (Devellioğlu, 1986; 619).

ḥavālī u ḥavāşī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

ḥavālī (Ar.) + *ḥavāşī* (Ar.)

ḥavālī (Ar.) “Etraf, civar, çevre, yöre” (Devellioğlu, 2007; 344).

ḥavāşī (Ar.) “1. Haşiyeler, derkenarlar, 2. Kuyruklar, maiyet adamları” (Devellioğlu, 2007; 344).

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

ḥayā (Ar.) + *ḥicāb* (Ar.)

ḥayā (Ar.) “1. Utanma, sıkılma, 2. Ār, nāmus, edep, 3. Allah korkusu ile gūnahtan kaçınma” (Devellioğlu, 1986; 411).

ḥicāb (A) “1. Utanma, sıkılma, 2. Perde” (Devellioğlu, 1986; 436).

ḥayl ḥayl “yığın yığın, sürü sürü” (3), [B, 255/5, 255/14, 599/20]

ḥayl (Ar.) + *ḥayl* (Ar.)

ḥayl (Ar.) “1. At, 2. At sürüsü, 3. Atlı sürüsü, 4. Takım, zümre, güruh” (Devellioğlu, 1986; 412).

ḥayl u ḥaṣem “halk” (1), [D, 287/424]

ḥayl (Ar.) + *ḥaṣem* (Ar.)

ḥayl (Ar.) “Zümre, takım, güruh” (Devellioğlu, 1986; 412).

ḥaṣem (Ar.) “1. Maiyet, yanında bulunanlar. 2. Āile” (Devellioğlu, 1986; 402).

ḥayr u ṣer “iyi kötü” (1), [M, 10/107]

ḥayr (Ar.) + *ṣer* (Ar.)

ḥayr (Ar.) “İyilik, iyi, faydalı iş, fayda” (Devellioğlu, 1986; 413).

ṣer (Ar.) “Kötülük, fenalık; kötü adam; Daha kötü” (Devellioğlu, 1986; 1188).

hicrān u ġurbet “gurbet” (1), [D, 161/72/5]

hicrān (Ar.) + *ġurbet* (Ar.)

hicrān (Ar.) “Ayrılık; Unutulmaz acı, keder, iç sıkıntısı” (Devellioğlu, 1986; 439).

ġurbet (Ar.) “1. Gariplik, yabancılık, 2. Yabancı bir memleket, yabancı yer, vatan dışı, yādel” (Devellioğlu, 1986; 351).

ḥiṣmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

ḥiṣmat (Ar.) + *tacammul* (Ar.)

ḥiṣmat (Ar.): “ “ḥaṣem”den meydana gelen büyüklük, heybet” (Devellioğlu, 1986; 403).

tacammul (Ar.) “Süs, süslenme” (Devellioğlu, 1986; 1257).

ḥurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

ḥurmat (Ar.) + *ta‘zīm* (Ar.)

ḥurmat (Ar.) “Saygı” (Devellioğlu, 1986; 466).

ta‘zīm (Ar.) “1. Büyükleme, ululama, büyük sayma, 2. Saygı gösterme, ikrām etme” (Devellioğlu, 1986; 1248).

‘ıřķ u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘ıřķ (Ar.) + muḥabbat (Ar.)

‘ıřķ (Ar.) “Sevgi” (Devellioğlu, 1986; 60).

muḥabbat (Ar.) “Sevgi” (Devellioğlu, 1986; 794).

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (2), [D, 155/62/2, 236/220]

‘ıyş (Ar.) + ferāğ (Ar.)

‘ıyş (Ar.) “Yaşama” (Devellioğlu, 1986; 70).

ferāğ (Ar.) “1. Vazgeçme, bırakıp terk etme, 3. İstirahat etme, dinlenme, 4. Hiçbir işle meşgul olmama, rahat etme” (Devellioğlu, 1986; 307).

‘ıyş u neřāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘ıyş (Ar.) + neřāt (Ar.)

‘ıyş (Ar.) “Yaşama” (Devellioğlu, 1986; 70).

neřāt (Ar.) “Sevinç, neşe, şenlik” (Devellioğlu, 1986; 986).

‘ıyş u saḥbālīg “zevküsefa” (1), [D, 167/82–3]

‘ıyş (Ar.) + saḥbā+līg (Ar.)

‘ıyş (Ar.): bkz. ‘ıyş u neřāt “eğlence”

saḥbā (Ar.): Şarap > *saḥbālīg*: Şarap düşkünlüğü, şarapçılık (Devellioğlu, 1986; 1092).

+līg: addan sıfat yapma eki.

iḥtiyār u i’tibār “itibar” (1), [B, 27/15–16]

iḥtiyār (Ar.) + i’tibār (Ar.)

iḥtiyār (Ar.) “seçme, seçilme” (Devellioğlu, 2002; 421). Seçilmiş olanın değerli, itibarlı olması düşünülebilir.

i’tibār (Ar.) “1. Saygı gösterme, 2. Ehemmiyet verme, 3. Şeref, haysiyet” (Devellioğlu, 1986; 562).

‘ilm u ḥabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘ilm (Ar.) + ḥabar (Ar.)

‘ilm (Ar.) “1. Bilme, biliş; bir şeyin doğrusunu bilme, 2. Okuyarak öğrenilen bilgi, nazārī bilgi” (Devellioğlu, 1986; 513).

ḥabar (Ar.) “1. Son ve yeni havādis, bilgi, 2. Ağızdan ağza dolaşan söz” (Devellioğlu, 1986; 362).

‘ināyat u şafaḳat “lütuf” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘ināyat (Ar.) + şafaḳat (Ar.)

‘ināyat (Ar.) “Dikkat, gayret, özen; Lütuf, ihsan, iyilik” (Devellioğlu, 1986; 519).

şafaḳat (Ar.): Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevme (Devellioğlu, 1986; 1178).

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

isrāf (Ar.) + itlāf (Ar.)

isrāf (Ar.) “Gereksiz yere harcama” (Devellioğlu, 1986; 542).

itlāf (Ar.) “1. Telef etme, mahvetme, öldürme, 2. Lüzumsuz yere harcama, 3. Yok etme, bozma” (Devellioğlu, 1986; 564).

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

isti‘lām (Ar.) + istifsār (Ar.)

isti‘lām (Ar.) “1. Yazı ile bilgi isteme, 2. Bilgi isteme” (Devellioğlu, 1986; 551).

istifsār (Ar.) “Sorma, sorulma” (Devellioğlu, 1986; 546).

‘işḳ u ḥāl “aşk” (1), [B, 373/21]

‘işḳ (Ar.) + ḥāl (Ar.)

‘işḳ (Ar.) “Sevgi” (Devellioğlu, 1986; 60).

ḥāl (Ar.) “Dervişlerin, sofuların cezbese, baygınlığı, coşkunluğu” (Devellioğlu, 1986; 376).

‘işret u ‘ıyş “eğlence” (3), [D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘işret (Ar.) + ‘ıyş (Ar.)

‘işret (Ar.) “1. İçki, 2. içki içme, içki kullanma” (Devellioğlu, 1986; 559).

‘ıyş (Ar.) “Yaşama” (Devellioğlu, 1986; 70).

itā‘at u yakcihatlık¹⁸“bağlılık” (2), [B, 753/22, 753/19]

itā‘at (Ar.) + [yakcihatlık <yek (Far.) + cihat (Ar.) + lık T.]

itā‘at (Ar.) “Boyun eğme, dinleme; alınan emre göre davranma” (Devellioğlu, 1986; 560).

yakcihat (Far. + Ar.) “Fikirleri bir olan” (Devellioğlu, 1986; 1393).

yek (Far.) “Bir; birlik, bir oluş” (Devellioğlu, 1986; 1392).

cihet (Ar.) “Sebep, vesile, bahâne, ilgi” (Devellioğlu, 1986; 173).

itā‘at u inkiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

itā‘at (Ar.) + inkiyād (Ar.)

itā‘at (Ar.) “Boyun eğme, dinleme; alınan emre göre davranma” (Devellioğlu, 1986; 560).

inkiyād (Ar.) “Boyun eğme, uyma; inkıyat et-: boyun eğmek” (Türkçe Sözlük, 1998; 1087); “Boyun eğme; kendini teslim etme” (Devellioğlu, 1986; 525).

i‘tikād u ihlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

i‘tikād (Ar.) + ihlāş (Ar.)

i‘tikād (Ar.) “1. Düşümlenip kalma, bir şeye bağlanma, 2. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma” (Devellioğlu, 1986; 562).

ihlāş (Ar.) “1. Hâlis, temiz doğru sevgi. 2. Samimiyet, doğruluk, bağlılık” (Devellioğlu, 1986; 498).

ittifāk u yakcihatlık “birleşme” (1), [B, 77/3]

¹⁸ Bu yapı yakcihatlık [yak (Far.) + cihat (Ar.)] sözcüğünün yapısı dolayısıyla hem bu bölüme hem de Biri Arapça Diğeri Farsça Kökenli Olanlar bölümüne alınmıştır. Aynı sebeple, bunun gibi olan şu yapılar da iki bölümde birden verilmiştir: [ittifāk (Ar.) + yakcihatlık<yek (Far.) + cihat (Ar.); yakcihatlık (Far. + Ar.) + ihlāş (Ar.)]

ittifāk (Ar.) + yakcihatlık <yek (Far.) + cihat (Ar.)

ittifāk (Ar.) “Birleşme, uyuşma; sözleşme” (Devellioğlu, 1986; 565).

yakcihat (Far. + Ar.) “Fikirleri bir olan” (Devellioğlu, 1986; 1393).

yek (Far.) “Bir; birlik, bir oluş” (Devellioğlu, 1986; 1392).

cihet (Ar.) “Sebep, vesile, bahâne, ilgi” (Devellioğlu, 1986; 173).

izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129–23]

‘izz (Ar.) + cāh (Ar.)

‘izz (Ar.) “Değer, kıymet; yücelik, ululuk; güçlülük” (Devellioğlu, 1986; 569).

cāh (Ar.) “İtibar, makam, orun, mevki” (Devellioğlu, 1986; 150).

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘izz (Ar.) + ta‘zīm (Ar.)

‘izz (Ar.) “Değer, kıymet; yücelik, ululuk; güçlülük” (Devellioğlu, 1986; 159).

ta‘zīm (Ar.) “1. Büyükleme, ululama, büyük sayma, 2. Saygı gösterme, ikrām etme” (Devellioğlu, 1986; 1248).

ḳabīla ḳabīla “kabileler” (2), [B, 623/15, 623/16]

ḳabīla (Ar.) + ḳabīla (Ar.)

ḳabīla (Ar.) “Ḳabīlat, ḳabīla: tribe, family, house, wife; kindered, parentage, race, line, stock; generation; progeny; class, kind; species, category” (Steingass, 1998, 954); *ḳabīla* (Ar.) “İptidāi ve göçebe insanlarda, aynı soydan sayılan ve bir başa itaat eden insan topluluğu, boy” (Devellioğlu, 1986; 412).

ḳadd u ḳāmet “boy bos” (1) [M, 80/877]

ḳadd (Ar.) + ḳāmet (Ar.)

ḳadd (Ar.) “Boy” (Devellioğlu, 1986; 573).

ḳāmet (Ar.) “Boy, boybos” (Devellioğlu, 1986; 583).

>*ḳadd ü kamet* “boybos”

ķahr u ġazab “zor, ġuē, ēfke” (3) [D, 155/62–4, 229/195, 264/334]

ķahr (Ar.) + ġazab (Ar.)

ķahr (Ar.) “Zorlama, zorla iē ġōrdūrme” (Devellioġlu, 1986; 578).

ġazab (Ar.) “Dargınlık, kızgınlık, darılma, kıзма, hiddet, ēfke” (Devellioġlu, 1986; 337).

ķahr u ‘itāb “zorlama” (1), [D, 155/62-4]

ķahr (Ar.) + ‘itāb (Ar.)

ķahr (Ar.) “Zorlama, zorla iē ġōrdūrme” (Devellioġlu, 1986; 578).

‘itāb (Ar.) “Azarlama, tersleme, paylama; darılma” (Devellioġlu, 1986; 560).

karam u ‘ināyat “iyilik, lūtuf” (1), [B, 579/4]

karam (Ar.) + ‘ināyat (Ar.)

karam (Ar.) “1. Asālet, asillik, soyluluk, 2. Cōmertlik, elaēıklıġı, lūtuf, baġıē, bahēēē” (Devellioġlu, 1986; 610).

‘ināyat (Ar.) “1. Dikkat, gayret, ēzenme, 2. Lūtuf, ihsan, iyilik” (Devellioġlu, 1986; 519).

karrāt u marrāt “defalarca” (2) [B. 175/9, 249/15]

karrāt (Ar.) + marrāt (Ar.)

karat (Ar.) “Kerreler, defalar, kezler” (Devellioġlu, 1986; 611).

marrāt (Ar.) “Defalar, kerreler, bir ēok defalar” (Devellioġlu, 1986; 743).

kayfiyyat u ħālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

kayfiyyat (Ar.) + ħālāt (Ar.)

kayfiyyat (Ar.) “Nitelik; bir ēeyin iyi veya kōtū olması ciheti; madde, husus, iēē” (Devellioġlu, 1986; 615).

ħālāt (Ar.) “Olusē, bulunuē, sūrēt, keyfiyet; Durum” (Devellioġlu, 1986; 377).

kerem u cūd “cōmertlik” (1), [D, 172/91–2]

kerem (Ar.) + cūd (Ar.)

kerem (Ar.) “Cōmertlik, elaēıklıġı, lūtuf, baġıē, bahēēē” (Devellioġlu, 1986; 610).

cūd (Ar.) “Cömertlik, elaçıklığı” (Devellioğlu, 1986; 176).

ķil ü ķāl “laf, söz, sohbet” (1), [D, 323/561–4]

ķil (Ar.) + ķāl (Ar.)

ķil (Ar.) “Söz” >dedikodu (Devellioğlu, 1986; 622).

ķāl (Ar.) “Söz, lāf” (Devellioğlu, 1986; 580).

ķil ü ķāl “Sohbet, dedikodu” (Devellioğlu, 1986; 622).

ķiṭ‘a ķiṭ‘a “parça parça” (1), [B, 95/18]

ķiṭ‘a (Ar.) + ķiṭ‘a (Ar.)

ķiṭ‘a (Ar.) “Parça, bölük, cüz” (Devellioğlu, 1988; 619).

ķiṭār ķiṭār “katar katar” (1), [B, 449/12]

ķiṭār (Ar.) + ķiṭār (Ar.)

ķiṭār (Ar.): >*katar* “Birbiri ardınca sıralanmış hayvan sürüsü, dizisi” (Devellioğlu, 1988; 594).

kullī kullī “fazla fazla” (1), [B, 439/5]

kullī (Ar.) + kullī (Ar.)

kullī (Ar.) “Çok” (Devellioğlu, 1988; 638).

ķuvvat u ķudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

ķuvvat (Ar.) + ķudrat (Ar.)

ķuvvat (Ar.) “1. Güç, kudret, tākat; sıhhat, sağlamlık, 2. Bir hükümdarın askeri gücü” (Devellioğlu, 1986; 635).

ķudrat (Ar.) “Kuvvet, tākat, güç” (Devellioğlu, 1986; 628).

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

küfr (Ar.) + dīn (Ar.)

küfr (Ar.) “1. Allah’a ve dine ait şeylere inanmama, Cenāb-I Hakk’a ortak koşma, 2. Dinsizlik, imansızlık, 3. İslam dnine uymayan inanışlarda bulunma, 4. Nankörlük, 5. Sövüp sayma, fenā, kaba söz söyleme, 6. Örtme ve gizleme” (Devellioğlu, 1986; 636).

dīn (Ar.) “Allah’a inanma ve bağlanma” (Devellioğlu, 1986; 222).

luṭf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

luṭf (Ar.) + ‘ināyat (Ar.)

luṭf (Ar.) “Hoşluk, güzellik, 2. İyi muamele; iyilik” (Devellioğlu, 1986; 663).

‘ināyat (Ar.) “1. Dikkat, gayret, özenme, 2. Lütuf, ihsan, iyilik” (Devellioğlu, 1986; 519).

luṭf u seḥā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

luṭf (Ar.) + seḥā (Ar.)

luṭf (Ar.) “1. Hoşluk, güzellik, 2. İyi muamele” (Devellioğlu, 1986; 663).

seḥā (Ar.) “Cömertlik, elaçıklığı” (Yüce, 1995; 417)

luṭf u şafaḳat “lütuf” (1), [B, 579/3]

luṭf (Ar.) + şafaḳat (Ar.)

luṭf (Ar.): bkz. luṭf u seḥā “iyilik”

şafaḳat (Ar.) “Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek” (Devellioğlu, 1986; 1178).

maḍbūṭ u mustahkam “sağlam” (1), [B, 415/2]

maḍbūṭ (Ar.) + mustahkam [O. T. +Ar.]

maḍbūṭ (Ar.) “Muhāfazalı, korunmuş; sağlam” (Devellioğlu, 1986; 704).

mustahkam (Ar.) “İstikām edilmiş, istihkamlı, sağlamlaştırılmış, sağlam”

(Devellioğlu, 1986; 886).

mahalla mahalla “mahalle mahalle” (1), [B, 183/22-23]

mahalla (Ar.) + mahalla (Ar.)

mahalla (Ar.) “Bir şehir veya kasabanın, bölündüğü kısımlardan her biri”(Devellioğlu, 1986; 674).

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4–116]

maḥbūb (Ar.) + muḥib (Ar.)

maḥbūb (Ar.) “1. Muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili; 2. Erkek sevgili”(Devellioğlu, 1986; 675).

muḥib (Ar.) “Seven, sevgi besleyen, dost” (Devellioğlu, 1986; 803).

maḥr u ḡadr “hile” (1), [B, 157/19–20]

maḥr (Ar.) + ḡadr (Ar.)

maḥr (Ar.) “Hile, düzen, dubārā, 2. Hile ile aldatma, maksadından vazgeçirme [birini]” (Devellioğlu, 1986; 723).

ḡadr (Ar.) “Hainlik, vefāsızlık, 2. Zulüm, merhametsizlik, 3. Haksızlık” (Devellioğlu, 1986; 327).

maḥr u ḥīla “hile” (1), [B, 35/5]

maḥr (Ar.) + ḥīla (Ar.)

maḥr (Ar.) bkz. maḥr u ḡadr “hile”

ḥīla (Ar.) “Oyun, aldatma” (Devellioğlu, 1986; 442).

ma‘ḥul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

ma‘ḥul (Ar.) + muvaccah (Ar.)

ma‘ḥul (Ar.) “Akıllıca, akla uygun, akıllıca iş gören, anlayışlı, mantıklı” (Devellioğlu, 1986; 688).

muṣaccah (Ar.) “Herkesin teveccüh ettiği, makbul, münāsip, uygun” (Devellioğlu, 1986; 944).

māl u cihāz “eşya” (1), [B, 263/4]

māl (Ar.) + cihāz (Ar.)

māl (Ar.) “1. Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey, 2. Varlık, servet, 3. Para, nakit, gelir, 4. Tüccar eşyası” (Devellioğlu, 1986; 689).

cihāz (Ar.) “1. Çeyiz, 2. Takım; alet” (Devellioğlu, 1986; 173).

māl u naḳd “mal” (1), [RVT, 110/4–129]

māl (Ar.) + naḳd (Ar.)

māl (Ar.) “1. Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey, 2. Varlık, servet, 3. Para, nakit, gelir” (Devellioğlu, 1986; 689).

naḳd (Ar.) “Para; senet; peşin para” (Devellioğlu, 1986; 958).

ma‘lūm u muṣaḥḥas “belli” (5), [B, 213/6, 629/27–28~muṣaḥḥas u ma‘lūm D, 211/17, 741/13, 761/3]

ma‘lūm (Ar.) + muṣaḥḥas (Ar.)

ma‘lūm (Ar.) “Bilinen, belli” (Devellioğlu, 1986; 690).

muṣaḥḥas (Ar.) “Teşhis edilmiş, tanınmış, nevi ve cinsi anlaşılmış” (Devellioğlu, 1986; 899).

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

ma‘man (Ar.) + maskan (Ar.)

ma‘man (Ar.) “Emîn, güvenilir, sağlam yer. 2. Sığınılacak yer” (Devellioğlu, 1986; 729).

maskan (Ar.) “Sâkin olacak, oturulacak yer, oturulan ev” (Devellioğlu, 1986; 749).

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

ma‘mūr (Ar.) + mazrū‘ (Ar.)

ma‘mūr (Ar.) “Bayındır, şenlikli” (Devellioğlu, 1986; 691).

mazrū' (Ar.) “Ziraat olunmuş, ekilmiş, çift sürülüp tohum atılmış” (Devellioğlu, 1986; 766).

maşakḳat u balā “sıkını” (1), [B, 411/4]

maşakḳat (Ar.) + balā (Ar.)

maşakḳat (Ar.) “Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 752).

balā (Ar.) “Gam, keder, musibet, âfet, cezâ, gayet zor iş, büyük gaile” (Devellioğlu, 1986; 102).

maşakḳat u şu‘ubat “güçlük” (1), [B, 409/13]

maşakḳat (Ar.) + şu‘ubat (Ar.)

maşakḳat (Ar.) “Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 752).

şu‘ubat (Ar.) “Güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 1157).

maşhūr u ma‘rūf “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

maşhūr (Ar.) + ma‘rūf (Ar.)

maşhūr (Ar.) “Şöhretli, şöhret kazanmış, ün almış, ün salmış” (Devellioğlu, 1986; 753).

ma‘rūf (Ar.) “1. Herkesçe bilinen, tanınmış, belli, 2. Meşhur, ünlü” (Devellioğlu, 1986; 694).

ma‘şuḳ u mahbūb “[erkek] sevgili” (1), [B, 367/17]

ma‘şuḳ (Ar.) + mahbūb (Ar.)

ma‘şuḳ (Ar.) “Sevilen, sevilmiş” [erkek] (Devellioğlu, 1986; 698).

mahbūb (Ar.) “1. Muhabbet olunmuş, sevilmiş, sevilen, sevgili, 2. Erkek sevgili” (Devellioğlu, 1986; 675).

mebde’ ü ma‘ād “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]

mebde' (Ar.) + ma'ād (Ar.)

mebde' (Ar.) “Başlangıç, ilk unsur” (Devellioğlu, 1986; 704).

ma'ād (Ar.) “Dönüp gidilecek yer, ahiret” (Devellioğlu, 1986; 665).

mertebe mertebe “kat kat” (1), [B, 97/21]

mertebe (Ar.) + mertebe (Ar.)

mertebe (Ar.) “1. Derece, basamak, 2. Rütbe, paye” (Devellioğlu, 1986; 674).

mescid ü mihrāb “mescit ve mihrap” (1), [D, 163/75–4]

mescid (Ar.) + mihrāb (Ar.)

mescid (Ar.) “Secde edilecek, namaz kılınacan yer, küçük cāmi” (Devellioğlu, 1986; 747).

mihrāb (Ar.) “Camilerde imama ayrılan oyuk” (Devellioğlu, 1986; 772).

miḥnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69–3, 190/13–2]

miḥnet (Ar.) + ğam (Ar.)

miḥnet (Ar.): 1. Zahmet, eziyet, 2. Gam, keder, sıkıntı, dert, 3. Belā, musibet (Devellioğlu, 1986; 772).

ğam (Ar.): Keder, kaygı, tasa (Devellioğlu, 1986; 330).

mihnet ü ğuşşa “sıkıntı” (2), [D, 158/66–7, 249/273]

mihnet (Ar.) + ğuşşa (Ar.)

mihnet (Ar.) “1. Zahmet, eziyet, 2. Gam, keder, sıkıntı, dert, 3. Belā, musibet” (Devellioğlu, 1986; 772).

ğuşşa (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 352).

milk ü māl “mal mülk” (1), [D, 287/423]

milk (Ar.) + māl (Ar.)

milk (Ar.) “Birinin tasarrufu altında bulunan şey” (Devellioğlu, 1986; 775).

māl (Ar.) “1. Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey, 2. Varlık, servet, 3. Para, nakit, gelir” (Devellioğlu, 1986; 689).

mukammal u musta'idd “hazır” (2), [B, 785/2~musta'idd u mukammal B, 785/14-15]

mukammal (Ar.) + musta‘idd (Ar.):

mukammal (Ar.) “1. Kemale erdirilmi, kemal bulmuş, tek mil, tam, olgun, kusursuz, eksiksiz, 2. Güzel, âlâ” (Devellioğlu, 1986; 856).

musta‘idd (Ar.) “1. İstîdadlı, kabiliyetli, bir şeye kabiliyeti olan, 2. Akıllı, anlayışlı” (Devellioğlu, 1986; 856).

mulk u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

mulk (Ar.) + vilāyat (Ar.)

mulk (Ar.) “1. Ev, dükkan, arazi gibi taşınmaz ve gelir getiren mal, 2. bir devletin ülkesi, 3. vakıf olmayıp doğrudan doğruya birinin malı olan [toprak veya akar, yapı]” (Devellioğlu, 1986; 860).

vilāyat (Ar.): “İl” (Devellioğlu, 1986; 1383).

muşāhib ü muḥib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

muşāhib (Ar.) + muḥib (Ar.)

muşāhib (Ar.) “1. Biriyle musāhebe eden, sohbette bulunan, konuşan, arkadaş, 2. Büyük bir zâtın yanında bulunarak onu sözüyle eğlendiren, 3. Pâdişahların husûsî işlerinde bulunanlardan her biri” (Devellioğlu, 1986; 820).

muḥib (Ar.) “Seven, sevgi besleyen, dost” (Devellioğlu, 1986; 803).

mustaḥkam u maḍbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

mustaḥkam (Ar.) + maḍbūt (Ar.)

mustaḥkam (Ar.): “İstihkâm edilmiş, istihkâmlı, sağlamlaştırılmış, sağlam” (Devellioğlu, 1986; 886).

maḍbūt (Ar.) “Muhafaza altında, korunmuş” (Devellioğlu, 1986; 704).

mutabarrik u ‘azīz “kutsal” (1), [B, 85/8]

mutabarrik (Ar.) + ‘azīz (Ar.)

mutabarrik (Ar.) “Teberrük eden, mübarek sayılan, uğurlu” (Devellioğlu, 1986; 909).

‘azīz (Ar.) “1. Muhterem, sayın, 2. Sevgili” (Devellioğlu, 1986; 73).

muta’assir u muta’allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

muta'assir (Ar.) + *muta'allim* (Ar.)

muta'assir (Ar.) “1. Teessüre kapılan, hüznölü, kederli, üzüntölü, 2. Birinin üzüntüsölüle acılanan” (Devellioğlu, 1986; 912).

muta'allim (Ar.) “Teellüm eden, elemilenen, içi sızlayan, acı duyan” (Devellioğlu, 1986; 912).

muṭī u munḳād “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7–8, 591/2]

muṭī (Ar.) + *munḳād* (Ar.)

muṭī, *mutīa* (Ar.) “1. İtaat eden, boyun eğen, 2. Bağlı” (Devellioğlu, 1986; 830).

munḳād (Ar.) “İnkıyādeden, boyun eğen” (Devellioğlu, 1986; 870).

muttaḳī u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

muttaḳī (Ar.) + *mutadayyin* (Ar.)

muttaḳī (Ar.) “1. İttika eden, sakınan, çekinen, 2. Allah'dan korkan” (Devellioğlu, 1986; 944).

mutadayyin (Ar.) “1. Dīne bağlı, 2. Borç edilen, borçlanılan” (Devellioğlu, 1986; 911).

mü'min ü kāfir “mümin kafir” (1), [M, 24/248]

mü'min (Ar.) + *kāfir* (Ar.)

mu'min (Ar.) “İslām dīnine inanmış, İslām, Müslüman” (Devellioğlu, 1986; 863).

kāfir (Ar.) “1. Hakkı tanımayan, bilmeyen, 2. Allah'ın varlığına ve birliğine inanmayan, 3. Küfreden, küfredici, 4. İyilik bilmeyen, nankör” (Devellioğlu, 1986; 576).

müşrik ü kāfir “kafir” (1), [M, 24/257]

müşrik (Ar.) + *kāfir* (Ar.)

müşrik (Ar.) “Allah'a şerik, ortak koşan” (Devellioğlu, 1986; 902).

kāfir (Ar.): bkz. mü'min ü kāfir “mümin kafir”

nāķış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

nāķış (Ar.) + selīm (Ar.):

nāķış (Ar.) “1. Noksan, eksik; tam olmayan, 2. Kusuru olan, kusurlu” (Devellioğlu, 1986; 1118).

selīm (Ar.) “1. Sağlıklı, kusursuz, doğru” (Devellioğlu, 1986; 1118).

naş’a u başāşat “sevinç” (2), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10–11]

naş’a (Ar.) + başāşat (Ar.)

naş’a (Ar.) “Neşe, keyif, sevinç” (Devellioğlu, 1986; 987).

başāşat (Ar.) “Güler yüzlülük; güler yüz” (Devellioğlu, 1986; 115).

nukta u i’rāb “kural” (1), [B, 377/3]

nukta (Ar.) + i’rāb (Ar.)

nukta (Ar.) “Nokta” (Devellioğlu, 1986; 1009).

i’rāb (Ar.) “1. Düzgün konuşma ve hakikati belirtme, 2. Arapça kelimelerin sonlarındaki harf veya harekenin değışmesi. 3. Bu değışiklikleri öğretme bilgisi” (Devellioğlu, 1986; 531).

raḥmān u raḥīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1–2]

raḥmān (Ar.) + raḥīm (Ar.)

raḥmān (Ar.) “Dünyāda her canlıya, mü’min, kāfir ayırdetmeksizin herkese merhamet eden Allah [Allah adlarındandır.]” (Devellioğlu, 1986; 1048).

raḥīm (Ar.) “Merhametli, esirgeyen, koruyan, acıyan, āhirette mü’min kullarına keremiyle muāmelede bulunan Cenāb–I Hak [Allah adlarındandır.]” (Devellioğlu, 1986; 1047).

raḥt u matā’ “eşya” (1), [B, 299/3]

raḥt (Ar.) + matā’ (Ar.)

raḥt (Ar.) “1. At takımı, 2. Yol levâzımı, 3. Döşeme ve ev takımı, 4. Kapı ve pencere kanatlarının menteşe takımı” (Develioğlu, 1986; 1048).

matāʾ (Ar.) “1. Satılacak mal, eşyâ, 2. Sermâye, elde bulunan varlık” (Develioğlu, 1986; 755).

raʾy u tadbîr “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]

raʾy (Ar.) + *tadbîr* (Ar.)

raʾy (Ar.) “Fikir, düşünce” (Develioğlu, 1986; 1068).

tadbîr (a.i.) “Bir şeyi teʾmin edecek veya önleyecek yol, çâre” (Develioğlu, 1986; 1261).

riʾāyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

riʾāyat (Ar.) + *şafaḳat* (Ar.)

riʾāyat (Ar.) “1. Gütme, gözetme, 2. Sayma, saygı, 3. Ağır lama” (Develioğlu, 1986; 1070).

şafaḳat (Ar.) “1. Şefkat, acıyarak ve esirgeyerek sevmek” (Develioğlu, 1986; 1178).

şabr u şebât “sabır” (1), [D, 322/559/4]

şabr (Ar.) + *şebât* (Ar.)

şabr (Ar.) “Sabır” (Develioğlu, 1986; 1086).

şebât (Ar.) “Yerinde durma, kımıldamama, sözüden kararından vazgeçmeme” (Develioğlu, 1986; 1109).

şafâ u liṭāfat “hoşluk” (1), [B, 539/16]

şafâ (Ar.) + *liṭāfat* (Ar.)

şafâ (Ar.) “1. Saflık, berraklık, 2. Gönül şenliği, kedersizlik, neşʾe, eğlence” (Develioğlu, 1986; 1089).

liṭāfat (Ar.) “1. Latiflik, hoşluk, 2. Güzellik, 3. Nezaket, 4. Yumuşaklık” (Develioğlu, 1986; 656).

şalāḥ u fasād “doğru yanlış” (1), [B, 633/9]

şalāḥ (Ar.) + *fasād* (Ar.)

şalāḥ (Ar.) “1. Düzeltme, iyileşme, iyilik, 2. Rahatlık, barış, 3. Dīne olan bağlılık” (Devellioğlu, 1986; 1098).

fasād (Ar.): Bozukluk (Devellioğlu, 1986; 312).

şandūk şandūk “sandık sandık” (1), [B, 449/15]

şandūk (Ar.) + *şandūk* (Ar.)

şandūk (Ar.) “Sandık: İçine çeşitli şeyler konulan, tahtadan yapılmış, kapaklı ev eşyası: Meyve, sebze koymaya yarayan, tahta veya plastikten yapılmış, dört köşe kap” (Türkçe Sözlük, 2005, 1697).

sālim u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

sālim (Ar.) + *salāmat* (Ar.)

sālim (Ar.) “1. Sağ, sağlam” (Devellioğlu, 1986; 1100).

salāmat (Ar.) “1. Sālimlik, eminlik, korku ve endişeden uzak olma. 2. Selāmete çıkma, kurtulma, 3. İyi netice, 4. Kurtulma” (Devellioğlu, 1986; 1117).

şarf u ḥarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

şarf (Ar.) + *ḥarc* (Ar.)

şarf (Ar.) “Sarf, harcama” (Devellioğlu, 1986; 1104).

ḥarc (Ar.) “1. Vergi, 2. Sarf, gider, bir iş için kullanılan madde” (Devellioğlu, 1986; 392).

sa’y u himmat “çalışıp çabalama” (1), [B, 579/4]

sa’y (Ar.) + *himmat* (Ar.)

sa’y (Ar.) “1. Çalışma, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme. 3. Koşma, yürüme” (Devellioğlu, 1986; 1107).

himmat (Ar.) “Gayret, emek, çalışma, çabalama” (Devellioğlu, 1986; 443).

sa’y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

sa’y (Ar.) + *ihtimām* (Ar.)

sa'y (Ar.) “1. Çalışma, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme. 3. Koşma, yürüme” (Devellioğlu, 1986; 1107).

ihitimām (Ar.) “Dikketle, gayretle çalışma, özenle iş görme” (Devellioğlu, 1986; 502)

şu‘ubat u maşakḳat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

şu‘ubat (Ar.) + maşakḳat (Ar.)

şu‘ubat (Ar.) “Güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 1157).

maşakḳat (Ar.) “Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986

sürūr u devlet “mutluluk” (1), [D, 146/47/4]

sürūr (Ar.) + devlet (Ar.)

sürūr (Ar.) “Sevinç” (Devellioğlu, 1986; 1165).

devlet (Ar.) “Devlet; büyük mutluluk; zenginlik; baht, talih; mevki” (Devellioğlu, 1986; 214).

şakl u şamāyil “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]

şakl (Ar.) + şamāyil (Ar.)

şakl (Ar.) “Şekil, biçim, kılık” (Devellioğlu, 1986; 1182).

şamāyil (Ar.) “Huylar, tabiatler, ahlaklar” (Devellioğlu, 1986; 1183).

şakva u şikāyat “şikayet” (1), [B, 765/9]

şakva (Ar.) + şikāyat (Ar.)

şavka (Ar.) “Şikayet, sızıltı, hoşnutsuzluk” (Devellioğlu, 1986; 1182).

şikāyat (Ar.) “Sızlanma, yanıkma, yakınma” (Devellioğlu, 1986; 1195).

şār‘ u ‘urf “şeriat ve ırf” (1), [B, 255/25]

şār‘ (Ar.) + ‘urf (Ar.)

şār‘ (Ar.) “Allah’ın emir, āyet, hadīs, icmā-ī ümmet ve kıyās-ī fukahā esasları üzerine kurulmuş olan din kaideleri” (Devellioğlu, 1986; 1185).

‘urf (Ar.) “1. Ādet, hüküm; gelenek” (Devellioğlu, 1986; 1018).

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132–14, 211/132–15]

şehvet (Ar.) + nefis (Ar.)

şehvet (Ar.) “Aşırı istek; nefis, şehvet” (Devellioğlu, 1986; 1181).

nefs (Ar.) “1. Ruh, can, hayat, 2. İnsanın yeme, içme gibi biyolojik ihtiyaçları” (Devellioğlu, 1986; 979).

şi‘r u nazm “şiir ve nazım” (1), [B, 541/21]

şi‘r (Ar.) + nazm (Ar.)

şi‘r (Ar.) “Şiir, edebi değeri olan nazımlı ve kafiyeli söz” (Devellioğlu, 1986; 1196).

nazm (Ar.) “Vezinli, kafiyeli söz” (Devellioğlu, 1986; 973).

şirrîr u muftin “fitneci” (1), [B, 385/5]

şirrîr (Ar.) + muftin (Ar.)

şirrîr (Ar.) “[çok] şerîr, şer işleyen” (Devellioğlu, 1986; 1198).

muftin (Ar.) “Fitne yapan, fitneci” (Steingass, 1998; 1284).

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

taāddī (Ar.) + taşaddud (Ar.)

taāddī (Ar.) “1. Geçme, öteye gitme, saldırma. 2. Zulmetme; adâletsizlik” (Devellioğlu, 1986; 1205).

taşaddud (Ar.) “Şiddetlenme” (Devellioğlu, 1986; 1316).

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

tābi‘ (Ar.) + muṭī‘ (Ar.)

tābi‘ (Ar.) “1. Birinin arkası sıra giden, ona uyan. 2. Boyun eğen, bağlı kalan; birinin emri altında bulunan” (Devellioğlu, 1986; 1209).

muṭī‘ (Ar.) “1. İtaat eden, boyun eğen, 2. Bağlı” (Devellioğlu, 1986; 830).

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

ta‘biya (Ar.) + tartīb (Ar.)

ta'biya (Ar.) “[askeri] yerli yerine koyup hazırlama; tertibetme” (Devellioğlu, 1986; 1210).

tartīb (Ar.) “Dizi, sıra, düzen” (Devellioğlu, 1986; 1306).

ṭāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

ṭāhir (Ar.) + *muṭahhar* (Ar.)

ṭāhir (Ar.) “Temiz” (Devellioğlu, 1986; 1218).

muṭahhar (Ar.) “1. Tathīr edilmiş, temizlenmiş, temiz, 2. Temiz, mubārek” (Devellioğlu, 1986; 824).

har ṭaraf har ṭaraf “muhtelif yerler” (1) [B. 227/5]

ṭaraf (Ar.) + *ṭaraf* (Ar.)

ṭaraf (Ar.) “1. Yan, yön, 2. Bölge, yer, memleket, ülke, kıt’a” (Devellioğlu, 1986; 1235).

tartīb u nasāk “düzenleme” (2), [B, 35/10, 441/21]

tartīb (Ar.) + *nasāk* (Ar.)

tartīb (Ar.) “Dizi, sıra, düzen” (Devellioğlu, 1986; 1306).

nasāk (Ar.) “Şekil, üslup, yol” (Devellioğlu, 1986; 984).

taṣvīṣ u maṣākḳat “sıkıntı” (2), [B, 175/4–5, 405/23]

taṣvīṣ (Ar.) + *maṣākḳat* (Ar.)

taṣvīṣ (Ar.) “Karıştırma, karmakarışik etme” (Devellioğlu, 1986; 1319).

maṣākḳat (Ar.) “Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 752).

taṣvīṣ u ṣu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

taṣvīṣ (Ar.) + *ṣu‘ubat* (Ar.)

taṣvīṣ (Ar.) “Karıştırma, karmakarışik etme” (Devellioğlu, 1986; 1319).

ṣu‘ubat (Ar.) “Güçlük, zorluk” (Devellioğlu, 1986; 1157).

tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6–7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

tavābi‘ (Ar.) + lavāḥiḳ (Ar.)

tavābi‘ (Ar.) “Boyun eğen, bağlı kalan, birinin emri altında bulunan” (Devellioğlu, 1986; 1320).

lavāḥiḳ (Ar.) “Lāhikalar, ekler, eklenen şeyler” (Devellioğlu, 1986; 656).

ṭavīla ṭavīla “tavla tavla” (1), [B, 33/12–13]

ṭavīla (Ar.) + ṭavīla (Ar.)

ṭavīla > Tavla (Ar.) “At ahır” (Türkçe Sözlük, 2005; 1922); *ṭawīlat*, *ṭawīla* (a.) : Long; a tether; a stable; a string of pearls, (Steingass, 1998; 823).

tayammun u tabarruk “uğur, kut” (1), [B, 369/21]

tayammun (Ar.) + tabarruk (Ar.)

tayammun (Ar.) “Uğur sayma” (Devellioğlu, 1986; 1328).

tabarruk (Ar.) “Mübârek sayma, uğur sayma” (Devellioğlu, 1986; 1253).

ta‘zīm u iḥtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24–25, 499/12–13, 659/18]

ta‘zīm (Ar.) + iḥtirām (Ar.)

ta‘zīm (Ar.) “1. Büyükleme ululama, büyük sayma, 2. Saygı gösterme, ikrām etme” (Devellioğlu, 1986; 1248).

iḥtirām (Ar.) “Saygı, hürmet” (Devellioğlu, 1986; 502).

‘ubūr u murūr “gelip gitme” (4) [B. 455/22, 463/23, 587/17, 799/21]

B. 455/22’

‘ubūr (Ar.) + murūr (Ar.)

‘ubūr (Ar.) “1. Bir suyun öte yakasına geçme. 2. Bir başka tarafa geçme, geçilme, atlama” (Devellioğlu, 1986; 1342).

murūr (Ar.) “Geçme, bir yandan girip öte yandan çıkma. 2. Geçip gitme, 3. Sona erme” (Devellioğlu, 1986; 878).

mürūr ü ubūr “gelip geçme”, Thackson “crossing of the soldiers”.

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

vācib (Ar.) + lāzim (Ar.)

vācib (Ar.) “Zorunlu” (Devellioğlu, 1986; 1360).

lāzim (Ar.): “Gerek” (Devellioğlu, 1986; 650).

vađiṛ‘ u şarīf “herkes” (1), [B, 713/20]

vađiṛ‘ (Ar.) + şarīf (Ar.)

vađiṛ‘ (Ar.) “Alçak, bayağı, ādī, aşağı” (Devellioğlu, 1986; 1371).

şarīf (Ar.) “Şerefli, mübarek; soylu” (Devellioğlu, 1986; 1187).

vālih ü ḥayrān “hayran” (1), [D, 162/73–4]

vālih (Ar.) + ḥayrān (Ar.)

vālih (Ar.) “Şaşakalmış” (Devellioğlu, 1986; 1366).

ḥayrān (Ar.) “Şaşmış, şaşa kalmış, şaşırmış; çok tutkun” (Devellioğlu, 1986; 413).

yakcihatlık u iḥlās “bağlılık” (2), [B, 745/13~iḥlās u yakcihatlık B, 781/2]

yakcihat+lık (F + A) + iḥlās (Ar.)

yakcihatlık : bkz. iṭā‘at u yakcihatlık “bağlılık”

iḥlās (Ar.) “Gönülden gelen dostluk, samīmiyet, doğruluk, bağlılık” (Devellioğlu, 1986; 498).

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B. 187/7]

yatīm (Ar.) + yasīr (Ar.)

yatīm (Ar.) “Babası veyā anası–babası ölmüş [çocuk]” (Devellioğlu, 1986; 1396).

yasīr (Ar.): esīr “1. Savaşta düşman eline düşen kimse, *tutsak, 2. Kul, köle, 3. Düşkün, vurgun” sözcüğünden öntüremeyle oluşmuş olmalı (Devellioğlu, 1986; 279); asīr “Bağlı, esir, tutsak; köle” (Steingass, 1998; 61).

yatīm yasīr: “Kabadayı, ayaktakımı” (Thackston, 1994; 187).

zāhid u muttakī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

zāhid (Ar.) + muttakī (Ar.)

zāhid (Ar.): “Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurduklarını yerine getiren (kimse) (Türkçe Sözlük, 2005; 2220).

muttakī (Ar.) “İttika eden, sakınan, çekinen; Allah’tan korkan” (Devellioğlu, 1986; 944).

zāhir u bāṭin “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4–208, 100/4–3]

zāhir (Ar.) + bāṭin (Ar.)

zāhir (Ar.) “Görünen, görünücü, açık, belli, meydanda” (Devellioğlu, 1986; 1400).

bāṭin (Ar.) “İç, iç yüz; gizli, görünmeyen nesne; içteki, içyüzdeki” (Devellioğlu, 1986; 90).

zālim u fāsiḳ “zalim” (2), [B, 47/13–14, 47/14]

zālim (Ar.)+ fāsiḳ (Ar.)

zālim (Ar.) “Zulmeden, haksızlık eden” (Devellioğlu, 1986; 1403).

fāsiḳ (Ar.) “Allah’ın emirlerini tanımayan sapkın, günah işleyen, fesatçı, kötülük eden” (Devellioğlu, 1986; 300).

zarrāk u ṭammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

zarrak (Ar.) + ṭammā (Ar.)

zarrāk (Ar.) “Çok mūrāī, ikiyüzlü” (Devellioğlu, 1986; 1422).

ṭammā (Ar.) ”Çok hırslı; bir şeyi çok isteyen” (Dev yok.

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

zīnet (Ar.) + zeyn (Ar.)

zīnet (Ar.) “Süs, bezek” (Devellioğlu, 1986; 1429).

zeyn (Ar.) “Süs, bezek” (Devellioğlu, 1986; 1424).

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

zirāfat (Ar.) + *liṭāfat* (Ar.)

zirāfat (Ar.) “1. Zariflik, nāziklik, incelik, 2. Davranış, söyleyiş, giyim ve kuşam inceliği” (Devellioğlu, 1986; 1405).

liṭāfat (Ar.) “1. Lātiflik, hoşluk, 2. Güzellik, 3. Nezâket, 4. Yumuşaklık” (Devellioğlu, 1986; 656).

zulm u fışk “zulüm” (5), [B, 47/9, 47/21, 47/25, 51/21, 51/16]

zulm (Ar.) + *fışk* (Ar.)

zulm (Ar.) “Zulüm, haksızlık, eziyet” (Devellioğlu, 1986; 1433).

fışk (Ar.) “1. Hak yolundan veya hak yoldan çıkma, Allah’a karşı isyan etme, 2. Sefâhate dalma, 3. Hâinlik, 4. Dinsizlik, ahlâksızlık” (Devellioğlu, 1986; 317).

4.4.2. Farsça Kökenli Olanlar

abdān abdān “iyi, liyakatli” (6), [B, 89/11, 181/21-22, 213/15, 407/11, 411/15, 633/6]

abdān (Far.) + *abdān* (Far.)

abdān: >*abıdan* “büsbütün, tamamen, kâmil, pek, gayet” (Yudahin, 1994; 2).

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

āb (Far.) + *rū* (Far.) + *nāmūs* (Far.)

āb (Far.) “Su” (Devellioğlu, 1986; 1).

rū[y] (Far.) “yüz, çehre” (Devellioğlu, 1986; 1075).

ābrū “yüzsuyu” (Devellioğlu, 1986; 2).

nāmūs (Ar.) “1. Kanun, nizam. 2. Ar, edep, hayâ, ırz. 3. Temizlik, doğruluk. 4. Allah’a yakın olan büyük melek, (aslı: Yunancadır.)” (Devellioğlu, 1986; 963);

namus “1. Bir toplum içinde ahlak kurallarına karşı beslenen bağlılık, 2.

Dürüstlük, doğruluk” (Türkçe Sözlük, 2005; 1455); nāmūs (Ar.) “onur; utanma” (Staingass, 1998; 1380).

āh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

āh (Far.) + figan (Far.)

āh: ah (nida), b.m. <Ar., Far. āh. Sevinç ifadesi olarak: “beddua” āh u fiğān et-/eyle– “ahla–, inle” (Tietze, 2002; 114); āh (müşterek): ah, yazık (Devellioğlu, 1986; 17).

figan (Far.) “İztırap ile bağırıp çağırma, inleme” (Devellioğlu, 1986; 318).

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30–4]

āh (Far.) + nāle (Far.)

āh: bkz. āh u figan “figan”

nāle (Far.) “İnleme, inilti” (Devellioğlu, 1986; 961).

bāg u bağça “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

bāg (Far.) + bağça (Far.)

bāg (Far.) “1. Bağ, büyük bahçe, bostan; ba:ğ “bahçe”, Türkçe “üzüm bağı” anlamına gelen sözcük çok erken devirlerden beri kullanılır” (Clauson, 1972; 311).

bağça (Far.): <bağ + ça: bağ sözcüğü ile Farsça küçültme eki +çā’nın birşelmesinden oluşan sözcüktür. *bağça* “küçük bahçe, bahçe” (Staingass, 1975; 148); bāg-çe (F) “bahçe” [bağ ile küçültme edatı olan çe den yapılmıştır. “küçük bağ” demektir] (Devellioğlu, 1986; 64).

bülend ü pest “yüksek alçak” (1), [M, 5/53]

bülend (Far.) + pest (Far.)

bülend (Far.) “Yüksek, yüce” (Devellioğlu, 1986; 144).

pest (Far.) “1. Alçak, aşağı” (Devellioğlu, 1986; 1034).

cān u tan “can ten” (3), [B. 33/13 ~ cān u ten D, 158/66–7, B. 33/14]

cān (Far.) + ten (Far.)

cān (Far.) “Cān, ruh, 2. Hayat, yaşayış, 3. Gönü”l (Devellioğlu, 1986; 153).

ten (Far.) “1. İnsan vücudunun dış yüzü, 2. Gövde, vücut, beden” (Devellioğlu,

1986; 1290).

çāk çāk “parça parça, yarık yarık” (1), [D, 185/114-3]

çāk (Far.) + çāk (Far.)

çāk (Far.) “Yarık, yırtık; *çāk çāk*: Çok yırtık, parça parça, 2. Kılıç, bıçak gibi katı şeylerin çarpılmasından çıkan ses” (Devellioğlu, 1986; 184).

çārşū-çārşū “çarşı çarşı” (1), [B, 723/23]

çārşū (Far.) + çārşū (Far.)

çārşū (Far.)> çarşı: *çār-sū* (çār dört, sū taraf) “Dükkanların bulunduğu alışveriş yeri” (Türkçe Sözlük, 1998; 281); *chār sūb>chār sū*: “Alışveriş merkezi/yer” (Steingass, 1998; 385).

dara dara “dere boyunca” (1), [B, 409/16]

dara (Far.) + dara (Far.)

dara (Far.): *dara/dara*: Dere, koyak, vadi; sel ve yağmur sularıyla açılmış dere (Steingass, 1998; 516).

dil ü cān “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62–4~can u dil B, 47/21]

dil (Far.) + cān (Far.)

dil (Far.) “1. Gönül, yürek, kalp” (Devellioğlu, 1986; 218).

cān (Far.) “1. Cān, ruh, 2. Hayat, yaşayış, 3. Gönül” (Devellioğlu, 1986; 153).

ferseng ferseng “fersah fersah” (1), [D, 308/530/4]

ferseng (Far.) + ferseng (Far.)

ferseng (Far.)> Fersah (*fersah* (Ar.)) “Muhtelif mesafelere tekabül eden değerde bulunan bir uzunluk ölçüsü, 2. Üç millik bir mesafe (denizlerde)” (Devellioğlu, 1986; 311).

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

feryād (Far.) + fiğān (Far.)

feryād (Far.) “1. Yardım istemek için çıkarılan yüksek ses; bağırışma, çağırışma,

2. Sızlanma, şikayet, 3. Yaygara, gürültü” (Devellioğlu, 1986; 312).

figan (Far.) “İztırap ile bağırıp çağırma, inleme” (Devellioğlu, 1986; 318).

fiğān u nāle “inleme” (1), [D, 146/47–5]

fiğān (Far.) + *nāle* (Far.)

figan (Far.) “İztırap ile bağırıp çağırma, inleme” (Devellioğlu, 1986; 318).

nāle (Far.) “İnleme, inilti” (Devellioğlu, 1986; 961).

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

gerd (Far.) + *ḥāk* (Far.)

gerd (Far.) “Toz, toprak” (Devellioğlu, 1986; 339).

ḥāk (Far.) “Toprak” (Devellioğlu, 1986; 373).

goşa u kinār “kenar” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

goşa (Far.) + *kinār* (Far.)

goşa (Far.) “Köşe, bucak” (Devellioğlu, 1986; 352).

kinār (Far.) “1. Kıyı, çevre, 2. Deniz kıyısı” (Devellioğlu, 1986; 608).

güft ü gū¹⁹ “dedikodu” (6), [D, 258/310, 264/332, 323/561–4, güft ü gūy, D, 323/561–

4~ guftugū , 483/14, 483/18]

güft (Far.) + *gū* (Far.)

güft (Far.) “Söz, lākırdı” (Devellioğlu, 1986; 354).

gū[y] (Far.) “Söyleyen, söyleyici” (Devellioğlu, 1986; 353).

güft ü gū “dedikodu” (Devellioğlu, 1986; 353).

güft ü şünūd “konuşma, sohbet” (1), [D, 186/116–3]

güft (Far.) + *şünūd* (Far.)

güft (Far.) “Söz, lākırdı” (Devellioğlu, 1986; 354).

¹⁹ Develi, *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2* kitabında Farsçada Fiilden Birleşik İsimler başlığı altında *İkilemeden Oluşan* yapıları açıklarken şu bilgileri verir: “Eş veya yakın anlamlı yahut zıt anlamlı kelimeler bağlama edatı ile birleştirilerek tek bir nesneye veya oluşa ad olabilirler: güft ü gū ‘dedikodu’, sūz u güdāz ‘yanıp yakılma’, pīç ü tāb ‘kıvrım büküm; sıkıntı, telaş’ ” (Develi, 2006; 137).

şünūd (Far.) “İşitme, dinleme” (Steingass, 1998; 763).

hamvār hamvār “düz düz” (1), [B, 291/14]

hamvār (Far.) + hamvār (Far.)

hamvār (Far.) “Düz yer, bir çırpıda olan yer, uygun yer” (Devellioğlu, 1986; 425).

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

ḥvār (Far.) + zār (Far.)

ḥvār (Far.) “1. Hor, hakir, aşağı, bayağı, 2. Yiyici, yiyen” (Devellioğlu, 1986; 390).

zār (Far.) “Ağlayan, inleyen” (Devellioğlu, 1986; 1405).

ḥarvār ḥarvār “yığın yığın” (2), [B, 449/14, 449/25]

ḥarvār (Far.) + ḥarvār (Far.)

ḥarvār (Far.) “Eşek yükü” (Devellioğlu, 1986; 397).

ḥas u ḥāṣāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

ḥas (Far.) + ḥāṣāk (Far.)

ḥas (Far.) “Ot kırıntısı, çörçöp” (Devellioğlu, 1986; 397).

ḥāṣāk (Far.) “Yeni çıkmış çim, küçük tahta parçası. (Steingass, 1998, 438); çerçöp” (Oral Seyhan, 2004, 252).

ḥaylî ḥaylî “oldukça” (1), [B, 11/3]

ḥaylî (Far.) + ḥaylî (Far.)

ḥaylî (Far.) “1. Epeyce, çokça, 2. Bir takım, 3. Oldukça” (Devellioğlu, 1986; 412).

kem kem “az az” (1), [M, 197/2157]

kem (Far.) + kem (Far.)

kem (Far.) “1. Az, eksik, 2. Fena, kötü; bozuk” (Devellioğlu, 1986; 605).

kūy kūy “köy köy” (1), [B, 183/23]

kūy (Far.) + kūy (Far.)

kūy (Far.) “1. Köy, 2. Mahalle ve işlek yol; sokak, 3. Sevgilinin bulunduğu yer” (Devellioğlu, 1986; 635).

kūy u kūça “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

kūy (Far.) + kūça (Far.)

kūy (Far.) “1. Köy, 2. Mahalle ve işlek yol; sokak, 3. Sevgilinin bulunduğu yer” (Devellioğlu, 1986; 635).

kūça (Far.) “1. Küçük sokak, dar sokak, 2. Çarşı, pazar” (Devellioğlu, 1986; 627).

kūza kūza “kova kova” (1), [B, 69/15]

kūza (Far.) + kūza (Far.)

kūza (Far.) “Sözcük anlamı ağızdır. Yağ ve su gibi sıvı maddeleri koymak için topraktan yapılan ve ateşte pişirilen gövdesi geniş boğazı dar küp” (Uygrurca Sözlük); *kōze* (Far.-Tacikçe) “Su koymak, taşımak çin gövdesi geniş, boğazı dar, bir tarafında kulbu olan araç” (UTİL, 1981; 411); *kōze*: “sāpāl idiş” (ÇTİL, 2002; 828).

pāra-pāra “parça parça” (7), [B, 81/5, 313/23, 423/16, 509/7, 547/20, 657/26, 705/22]

pāra (Far.) + pāra (Far.)

pāra (Far.) “Parça” (Devellioğlu, 1986; 1021).

pārça pārça “parça parça” (3), [B, 585/12-13, 715/1, 731/24]

pārça (Far.) + pārça (Far.)

pārça (Far.): <pār-çe “Ufak, küçük şey” (Devellioğlu, 1986; 1021).

past past “kısık kısık” (2), [B, 293/4-5, 293/14]

past (Far.) + past (Far.)

past (Far.) <pest: “Alçak, aşağı” (Devellioğlu, 1986; 1034).

pasandīda u numāyān “eğlenceli” (1), [B, 187/11]

pasandīda (Far.) + numāyān (Far.)

pasandīda (Far.) “Beğenilmiş, seçilmiş” (Devellioğlu, 1986;1034).

numāyān (Far.) “Görücü, görünen, meydanda” (Devellioğlu, 1986;1015).

perr ü bāl “kanat” (1) [D, 175/96–4]

perr (Far.) + bāl (Far.)

perr (Far.): 1. Kanat, 2. Yelek, kuş kanadının büyük tüyleri (Devellioğlu, 1986;1028).

bāl (Far.): Kanat (Devellioğlu, 1986; 85).

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78–3]

pīç (Far.) + ḥam (Far.)

pīç (Far.) “Büklüm, kıvrım, dolaşık” (Devellioğlu, 1986; 1037).

ḥam (Far.) “Eğri, bükülmüş” (Devellioğlu, 1986; 382).

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

pīç (Far.) + tāb (Far.)

pīç (Far.) “Büklüm, kıvrım, dolaşık” (Devellioğlu, 1986; 1037).

tāb (Far.) “Kıvrım, büklüm”(Devellioğlu, 1986; 1207).

pīne pīne “parça parça” (1), [D, 314/552-4]

pīne (Far.) + pīne (Far.)

pīne (Far.) “Parça, bölüm, kısım; hedef, nişan alınan nokta; yama, parça”

(Steingass, 1998; 270); *pīne* “yama [özellikle ayakkabı yaması]” (Devellioğlu, 1986; 865).

pušta u dašt “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]

pušta (Far.) + dašt (Far.)

pušta (Far.) “Yığın, tepe” (Devellioğlu, 1986; 1043); Hafif yükseklik, tepe, (Steingass, 1998, 252)

dašt (Far.) “Bozkır, çöl, kır, ova” (Devellioğlu, 1986; 213).

pušta bilā pušta bilā “tepe boyunca” (1) [B. 219/5]

pušta (Far.) + *pušta* (Far.)

pušta (Far.) “Yığın, tepe” (Devellioğlu, 1986; 1043); “Hafif yükseklik, tepe” (Steingass, 1998, 252)

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (3), [B, 357/18–19, 651/21–22~ reviş ü rāh RVT, 117/4–208]

rāh (Far.) + *raviş* (Far.)

rāh (Far.) “1. Yol, 2. Yutulan yol, meslek, usul” (Devellioğlu, 1986; 1046).

raviş (Far.) “1. Gidiş, yürüyüş, 2. Tarz, üslup, 3. Tutum, yol” (Devellioğlu, 1986; 1067).

har rang har rang “renk renk” (1) [B. 599/11]

rang (Far.) + *rang* (Far.)

rang (Far.) “Renk” (Develloğlu, 1986; 1063).

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

rāst F + *durust* F

rāst (Far.) “1. Doğru, 2. Sağ” (Develioğlu, 1986; 1052).

durust (Far.) “1. Doğru, düzgün; sağlam” (Develioğlu, 1986; 231).

renge rene “renk renk” (1), [D, 156/63-2]

renge (Far.) + *renge* (Far.)

renge (Far.): *rang* / *ranga* “Renk” (Steingass, 1998; 588).

rīşa rīşa “yarık yarık” (1), [B, 613/13]

rīşa (Far.) + *rīşa* (Far.)

rīşa (Far.): *rīsha* / *resha* “yara, *resha resha*: yara bere ile kaplı olmak” (Steingass, 1998; 603); *rīş* (Far.) “yara; yaralı” (Devellioğlu, 1986; 89).

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

sar (Far.) + sāmān (Far.)

sar (Far.) “Baş” (Staingass, 1998, 664).

>*sar u sāmān* “düzen, düzenleme”, baş anlamına gelen ser sözcüğü sāmān ile ikileme biçiminde kullanılınca kendi anlamını kaybeder, sāmānın anlamını kuvvetlendirir (Staingass, 1998, 643).

sebz ü ħurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29–3]

sebz (Far.) + ħurrem (Far.)

sebz (Far.) “Yeşil, yeşil renkli; taze, turfanda, yeni; canlı” (Yüce, 1995; 417).

ħurrem (Far.) “Şen, sevinçli” (Devellioğlu, 1995; 372).

sūd u savdā “alış veriş” (1), [B, 81/15]

sūd (Far.) + savdā (Far.)

sūd (Far.) “Fayda, kar, kazanç” (Devellioğlu, 1986; 1151); avantaj, kar, kazanç (Staingass, 1981; 707); “Kazanç” (Zenker; 1866; 523).

savdā (Far.) “Alışveriş işleri, alışverişten elde edilen kar” (Akobirov ve diğerleri, 1981, 6); *saudā* “kar, alışveriş” (Staingass, 1998, 707).

sūz u güdāz “ateş” (2), [D, 197/127–12, 238/229]

sūz (Far.) + güdāz (Far.)

sūz (Far.) “Yanma, tutuşma; ateş, sıcaklık” (Devellioğlu, 1986; 1157).

güdāz (Far.) “Eriten, yakan, mahveden [güdāhten yahut güdāziden mastarından]” (Devellioğlu, 1986; 353).

şād u şād–mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

şād (Far.) + şād–mān (Far.)

şād (Far.) “Sevimli, neşeli; sevinçli” (Devellioğlu, 1986; 1167).

şād–mān (Far.) “Sevinçli” (Devellioğlu, 1986; 1167).

şādlık u ħurremlık “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]

şādlık (Far.) + ħurremlık (Far.)

şādlık <şād + lık: şād (Far.) “Sevimli, neşeli; sevinçli; şād + lık “sevinçlilik” (Devellioğlu, 1986; 1167).

ħurremlık (Far.) “Şen, sevinçli, güler yüzlü, gönül açan; taze ”(Devellioğlu, 1986; 458).

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

şahrī (Far.) + bāzārī (Far.)

şahrī (Far.) “Şehirli; mec. ince, kibar” (Devellioğlu, 1986; 1181).

bāzārī (Far.)>bāzār “pazar, çarşı; alışveriş; pazar yeri” (Devellioğlu, 1986; 1383).

sözcüğünden bāzārī için “pazarda, çarşıda çalışanlar” anlamını çıkarabiliriz.

tālān u tārāc “yağma” (6), [B,115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

tālān (Far.) + tārāc (Far.)

tālān (Far.) “Talan, yağma, çapul” (Devellioğlu, 1986; 1231); *tala*– saldırmak, talan etmek, yağmalamak; Zenker’in sözlüğünde *talamağ* (To), *talān*, *talamak* sözcükleri geçmektedir (Zenker, 1866; 306)> *talamağ* maddesinde *talatmağ* ve *talānmağ* türetmeleri de verilmiştir. Hemen ardından gelen talan (To) sözcüğü de yağma anlamına gelmektedir. (Zenker, 1866; 247); Staingass’ta sözcüğün kökeni belirtilmemiştir. *tālān/talān*: Yağma, yağmalama, zorla alma anlamlarına gelmektedir; *talān*: yağmalamak, yağma etmek; yağma (Steingass, 1998; 320); Sözcüğün kökeninin belirtilmediğine dayanarak, Farsça kabul edildiği sonucuna varabiliriz. (Steingass, 1998; 276); *talīm* “Yırtıcılık, yağma, saldırı” *talān*, [**talī*-/*tala*- “saldırmak, ısırmak, yırtmak, yağmalamak, talan etmek”, Trm. *tāla*-/*dāla*-; Yak. *talā*-] (Hamilton, 1998; 213); *talān*, *tālān* “soymak, zorla almak”, Doerfer bu sözcüğün Türkçeden Votyakçaya geçtiğini belirtmiştir. Tü.→ Wotj. *talān* “zorla almak”. Yine Tü. → Kaukassuppachen avar, *t’alahi*; *t’araş*-*t’alan* (Dorfer, 1963; 444).

tārāc (Far.) “yağma, talan; yağma etmek; çapulculuk etmek; akın, baskın (Redhouse 1987: 475).

tār tār “tel tel” (1), [D, 276/383]

tār (Far.) + *tār* (Far.)

tār (Far.) “tel; saç teli” > *tār tār* “tel tel, iplik iplik”; a curl, a wire, a thread, (Steingass, 1998, 274; *tār* “Karanlık; tel; saç teli” (Devellioğlu, 1986; 1032).

ters ü bīm “korku” (1), [M, 115/1254]

ters (Far.) + *bīm* (Far.)

ters (Far.) “Korku” (Devellioğlu, 1986; 1305).

bīm (Far.) “1. Korku, 2. Tehlike” (Devellioğlu, 1986; 131).

turş turş “ekşi ekşi” (1), [B, 609/23]

turş (Far.) + *turş* (Far.)

turş (Far.) “Ekşi” (Devellioğlu, 1986; 1113).

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

tünd (Far.) + *semend* (Far.)

tünd (Far.) “Sert, şiddetli, haşin” (Devellioğlu, 1986; 1340); *tund* “Çabuk, hızlı, tez, süratli; aceleci; şiddetli; güçlü” (Steingass, 1998; 327). [*tünd* (Far.) ‘sert, şiddetli, haşin’ anlamlarına gelir. Bu durumda *semend*’in sıfatı olması gerekirdi. Ama buradaki kullanıma bakılırsa sıfat değil aynı anlama gelen iki ayrı isim oldukları anlaşılır].

semend (Far.) “1. Kula at, 2. Çevik ve güzel at” (Devellioğlu, 1986; 1121).

ustād u pīr “üstat” (1), [B, 109/10–11]

ustād (Far.) + *pīr* (Far.)

ustād (Far.): “1. Muallim; usta, sanatkār, 2. Bir ilim veya san’at alanında yeri olan kimse, 3. Üni. Profesörü” (Devellioğlu, 1986; 1358).

pīr (Far.) “Yaşlı, ihtiyar” (Devellioğlu, 1986; 1038).

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

yār (Far.) + yāver (Far.):

yār (Far.) “1. Dost, 2. Sevgili, 3. Tanıdık, ahbap” (Devellioğlu, 1986; 1390).

yāver (Far.) “Yardımcı, imdatçı” (Devellioğlu, 1986; 1391).

4.4.3. İlki Arapça İkincisi Farsça Kökenli Olanlar

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘aql (Ar.) + hoş (Far.)

‘aql (Ar.) “Akıl, us ”(Devellioğlu, 1986; 29).

hoş (Far.) “Akıl; fikir; şuur; us” (Devellioğlu, 1986; 459).

burc u bārū “burç” (1), [B, 31/19–20]

burc (Ar.) + bārū (Far.)

burc: (Ar.) “1. Kale duvarından daha yüksek, yuvarlak, dört köşe veya daha çok köşeli kale çıkıntısı.2. Zodyak üzerinde yer alan on iki takım yıldız verilen ortak ad.” (Türkçe Sözlük, 2005; 327).

bārū (Far.) “Kale duvarı, hisar burcu, sur; sığınak, siper; bārū: duvar, kale duvarı, siper, istihkam, istihkam etme, kale, kule” (Steingass, 1998, 1439).

cadal u cang “savaş” (4), [B, 393/14 ~ B, 391/25, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28–3]

cadal (Ar.) + cang (Far.)

cadal (Ar.) “karşılıklı kavga, savaş > *ceng ü cidāl* savaş” (Devellioğlu, 1986; 176).

cang (Far.) “savaş, vuruşma” (Devellioğlu, 1986; 164).

cevr ü sitem “sitem” (1), [D, 159/69–3]

cevr (Ar.) + sitem (Far.)

cevr (Ar.) “Haksızlık, ezā, cefā, eziyet, gadir, zulüm; sitem” (Devellioğlu, 1986; 169).

sitem (Far.) “1.Zulüm, haksızlık, 2. eziyet, 3. çıkışma” (Devellioğlu, 1986; 1148).

cism ü cān “ruh beden” (1), [D, 216/142]

cism (Ar.) + *cān* (Far.)

cism (Ar.) “1. Bedeb, gövde, 2. Madde” (Devellioğlu, 1986; 175).

cān (Far.) “1. Cān, ruh, 2. Hayat, yaşayış, 3. Gönül” (Devellioğlu, 1986; 153).

ḡabṭ u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

ḡabṭ (Ar.) + *sarancām* (Far.)

ḡabṭ (Ar.) “1. Sıkı tutma, 2. İdāresi altına alma, kendine mal etme, 3. Silah kuvveti ile bir yeri alma, 4. Anlama, kavrama, 5. Kaydetme” (Devellioğlu, 1986; 1398).

sarancām < *ser-encām* (Far.) “1. Bir işin sonu, 2. Başına gelen, 3. Vak’a” (Devellioğlu, 1986; 1128).

ḡarar u āsīb “zarar” (1), [B, 145/7]

ḡarar (Ar.) + *āsīb* (Far.)

ḡarar (Ar.) “1. Bir menfaatin bozulması veyā kaybolması, 2. ziyan, eksiklik, kayıp” (Devellioğlu, 1986; 1405); “Bir şeyin, bir olayın yol açtığı çıkar kaybı veya olumsuz, kötü sonuç, dokunca, ziyan, mazarrat” (Türkçe Sözlük, 2005; 2224).

āsīb (Far.) “Belā, afet, musiybet, zarar” (Devellioğlu, 1986; 55).

dīvān u dastgāh “idare meclisi” (1), [B, 43/16]

dīvān (Ar.) + *dastgāh* (Far.)

dīvān (Ar.) “Büyük meclis (Devellioğlu, 1986; 223); mali idare ve mali idareci” (Thackston, 1993; 389).

dastgāh > (Far.) *dast-gāh* “Senato, divan” (Steingass, 1998; 524).

elem ü derd “sıkıntı” (1), [D, 187/118/3]

elem (Ar.) + *derd* (Far.)

elem (Ar.) “1. Ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddī ve mānevī ızdırap” (Devellioğlu, 1986; 255)

derd (Far.) “1. Dert, gam, keder, kasāvet, tasa, kaygı, 2. Acı, ağrı, sızı” (Devellioğlu, 1986; 208).

fađīḥat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

fađīḥat (Ar.) + rusvā (Far.)

fađīḥat (Ar.) “Edepsizlik, alçaklık” (Devellioğlu, 1986; 302).

rusvā[y] (Far.) “Rezil, itıbarsız, haysiyetsiz” (Steingass, 1998;576).

ġam u derd “keder” (2), [RVT, 97/2–1, 97/2–2]

ġam (Ar.) + derd (Far.)

ġam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

derd (Far.) “1.Dert, gam, keder, kasāvet, tasa, kaygı, 2. Acı, ağrı, sızı”(Devellioğlu, 1986; 208).

ġam u endūh “keder” (1), [D, 309/533]

ġam (Ar.) + endūh (Far.)

ġam (Ar.): bkz. ġam u derd “keder”

endūh (Far.) “Gam, keder, kaygı, tasa, üzüntü, sıkıntı” (Devellioğlu, 1986; 265).

ġam u renc “sıkıntı” (1), [D, 249/273]

ġam (Ar.) + renc (Far.)

ġam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

ranc (Far.) “1. Ağrı, sızı, 2. Zahmet, eziyet, sıkıntı, 3. Hışım, öfke, gazab” (Devellioğlu, 1986; 1062).

ḥādim ü çāker “hizmetçi” (1), [RVT, 98/3–2]

ḥādim (Ar.) + çāker (Far.)

ḥādim (Ar.) “Hizmet eden, yarayan” (Devellioğlu, 1986; 369).

çāker (Far.) “Kul, köle, cāriye, yanaşma” (Devellioğlu, 1986; 184).

ḥamd u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1–1]

ḥamd (Ar.) + sipās (Far.)

ḥamd (Ar.) “Tanrı’ya şükran duygularını bildirme” (Devellioğlu, 1986; 383).

sipās (Far.) “Şükretme, duā etme”; *ḥamd ü sipās* “Allah’a şükür” (Devellioğlu, 1986; 1145).

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

ḥasret (Ar.) + endūh (Far.)

ḥasret (Ar.) “Ele geçirilemeyen veya elden kaçırılan bir nimete üzülp yanma, iççekme, inleme; üzüntü, iç sıkıntısı, keder, zahmet; eseflenme, göreceği gelme, özleyiş” (Devellioğlu, 1986; 400).

endūh (Far.) “Gam, keder, tasa, kaygı, üzüntü, sıkıntı” (Devellioğlu, 1986; 265).

ḥayāt u cān “can” (1), [D, 310/537]

ḥayāt (Ar.) + cān (Far.)

ḥayāt (Ar.) “Dirilik, canlılık” (Devellioğlu, 1986, 346).

cān (Far.) “1. Cān, ruh, 2. Hayat, yaşayış, 3. Gönül” (Devellioğlu, 1986, 124).

ḥayr u ḥūbluḡ “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11–12]

ḥayr (Ar.) + ḥūb (Far.)+ luḡ (T.)

ḥayr (Ar.) “İyilik, iyi, faydalı iş, fayda” (Devellioğlu, 1986; 413).

ḥūb (Far.) “İyi, faydalı, yarar” (Devellioğlu, 1986; 450).

+*llḡ*: addan ad yapım eki

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

‘işret (Ar.) + arzū (Far.)

‘*işret* (Ar.) “1. İçki, 2. İçki içme, içki kullanma” (Devellioğlu, 1986; 559).

arzū (Far.) “İstek, heves” (Devellioğlu, 1986; 51).

iṭā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (2), [B, 753/22, 753/19]

iṭā‘at (Ar.) + [yakcihatlık <yek (Far.) + cihat (Ar.) + lık T.]

iṭā‘at (Ar.) “Boyun eğme, dinleme; alınan emre göre davranma” (Devellioğlu, 1986; 560).

yakcihat: bkz. iṭā‘at u yakcihatlık “bağlılık”

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

maks (Ar.) + dirang (Far.)

maks (Ar.) “Durma, dinlenme veya bekleme için kalma” (Steingass, 1998; 1299).

dirang (Far.) “Yavaşlık, dinlenme, durma; bekleme; gecikme; tutma; istirahat; bekleme, hesitation, delay, tardiness; clag, hindrance” (Steingass, 1998; 514).

ma‘mūr u ābādan “mamura” (1), [B, 369/6]

ma‘mūr (Ar.) + ābādan (Far.)

ma‘mūr (Ar.) “Bayındır, şenlikli” (Devellioğlu, 1986; 691).

ābādan (Far.) “Şen, māmūr, bayındır” (Devellioğlu, 1986; 3).

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

miḥnet (Ar.) + endūh (Far.)

mihnet (Ar.) “1. Zahmet, eziyet, 2. Gam, keder, sıkıntı, dert, 3. Belā, musībet” (Devellioğlu, 1986; 772).

endūh (Far.) “Gam, keder, tasa” (Devellioğlu, 1986; 265).

miḥnet ü renc “sıkıntı, dert” (1), [D, 204/129–21]

miḥnet (Ar.) + renc (Far.)

mihnet (Ar.) “1. Zahmet, eziyet, 2. Gam, keder, sıkıntı, dert, 3. Belā, musībet” (Devellioğlu, 1986; 772).

renc (Far.) “Ağrı, eziyet, sıkıntı” (Devellioğlu, 1986; 1062).

mu‘min u musalmān “müslüman” (1), [B, 131/5]

mu‘min (Ar.) + musalmān (Far.)

mu‘min (Ar.) “İman etmiş, İslām dīnine inanmış, İslām, Müslüman” (Devellioğlu, 1986; 863).

müslim (Ar.) “İslām dininde olan” (Devellioğlu, 1986; 884).

musalmān (Far.): bkz. Müslim (Devellioğlu, 1986; 883).

rasm u āīn “ayin” (1), [B, 383/3]

rasm (Ar.) + āīn (Far.)

rasm (Ar.) “Ādet, usul; tavır, davranış; alay, tören, merâsim” (Develioğlu, 1986; 1064).

āīn (Far.): > āyīn “Merâsim, tören” (Develioğlu, 1986; 69).

şahrā u biyābān “çöl” (1), [B, 489/22]

şahrā (Ar.) + biyābān (Far.)

şahrā (Ar.) “Kır, ova, çöl” (Develioğlu, 1986; 1095).

biyābān (Far.) “Kır, çöl” (Develioğlu, 1986; 118).

şarīh u āşķārā “açık seçik” (1), [B, 107/10]

şarīh (Ar.) + āşķārā (Far.)

şarīh (Ar.) “1. Açık, meydanda, 2. Belli” (Develioğlu, 1986; 1104).

āşķārā (Far.) “Belli, açık, meydanda” (Develioğlu, 1986; 59).

şarh u bast “çözüm” (1), [B, 657/25–26]

şarh (Ar.) + bast (Far.)

şarh (Ar.) “1. Açma, ayırma, 2. Açıklama” (Develioğlu, 1986; 1187).

bast (Far.) “yayma açma, uzun uzadıya anlatma” (Develioğlu, 2007; 72).

şucā‘ u mardāna “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9–10]

şucā‘ (Ar.) + mardāna (Far.)

şucā‘ (Ar.) “Şecāatli, cesur, yiğit şecāat “yiğitlik, yüreklilik” (Develioğlu, 1986; 1176); “Cesur, yılmaz, korkusuz” (Steingass, 1998; 735).

mardāna (Far.) “Ere, erkeğe yakışacak yolda, mertçe, erkekçe” (Develioğlu, 1986; 740).

tāķat u tāb “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]

tāķat (Ar.) + tāb (Far.)

tākat (Ar.) “Güç, kuvvet” (Devellioğlu, 1986; 1226).

tāb (Far.) “Güç, kuvvet, tākat” (Devellioğlu, 1986; 1207).

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

vālih (Ar.) + *şeydā* (Far.)

vālih (Ar.) “Şaşakalmış” (Devellioğlu, 1986; 1366).

şeydā (Far.) “Aşktan aklını kaybetmiş, dīvāne, düşkün, şaşkın

zāhid ü pārsā “sofu” (1), [D, 250/279]

zāhid (Ar.) + *pārsā* F

zāhid (Ar.) “Dinin yasak ettiği şeylerden sakınıp buyurdıklarını yerine getiren (kimse)” (Türkçe Sözlük, 2005, 2220).

pārsā (Far.) “Sofu, dine bağlı [kimse]; iffetli, namuslu, temiz, doğru [kimse]” (Devellioğlu, 1986; 1012).

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

zāhir (Ar.) + *āşkāra* (Far.)

zāhir (Ar.) “Görünen, görünücü, açık, belli, meydanda” (Devellioğlu, 1986; 1400).

āşkāra (Far.) “Belli, açık, meydāndā” (Devellioğlu, 1986; 59).

4.4.4. İlki Farsça İkincisi Arapça Kökenli Olanlar

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

āh (Ar., Far.) + *vāh* (Ar.)

āh: Tietze, 114, ah (nida), b.m. <Ar., Fa. āh. Sevinç ifadesi olarak: “beddua”, āh u fiğān et-/eyle– “ahla–, inle”; (Devellioğlu, 1986; 17), āh (müşterek): Ah, yazık *vāh* (Ar.): vāh, yazık, ay; inleyip sızlanma; wāh (Ar.) eyvah, yazık (Steingass, 1998; 1454).

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98–2]

āh (Far.) + *vāveylā* (Ar.)

āh: bkz. āh u vāh “ah vah”

vāveylā: (Ar.) “1. eyvāh, yazık!. 2. i. Çılgılık, yaygara, feryād” (Devellioğlu, 1986; 1370).

ārām u qarār “bekleme” (2), [B, 69/12, D, 225/176]

ārām (Far.) + qarār (Ar.)

ārām (Far.): 1. durma, eğlenme, dinlenme 2. yerleşme, istirahat etme; karar kılma; rest, peace, quiet (Steingass, 1998, 32).

qarār (Ar.): 1. durma; rest, (Steingass, 1998, 961).

aş u ta‘ām “yiyecek” (4), [B, 35/8, 325/13, 395/25–25, 707/24, 769/2]

aş (T.) + ta‘ām (Ar.)

aş (T.) “1. Yemek, aş, 2. Muharremde pişirilen aşüre; *aş*: Yemek” (Türkçe Sözlük, 2005; 135); *aş*: “Yemek, yiyecek” (DTS, 1969; 61); *aş*: “Gıda, yemiş; mahsul (yalnız bazı bitkiler hakkında); ölüyü anmak üzere verilen ziyafet, *yoğ aş*; pilav” (Yudahin, 1994; 53); *a:ş*: “Yemek, çorba, pilav, ikram, toy, ölen kişinin ardından verilen yemek”; Kırgızca, *aştık*, Kazakça *astık* “buğday”(Sevortyan, 1979; 211).

ta‘ām (Ar.) “Yemek, aş” (Devellioğlu, 1986; 1205); *aş* “aş, yemek”, Çağ. Az. ‘pilav’ Moğ.<Tü. (Doerfer, 1963: 59,60,61,62).

baht u tāli‘ “talih” (1), [B, 467/22]

baht (Far.) + tāli‘ (Ar.)

baht (Far.) “tālih, kader, kısmet”

tāli‘ (Ar.) “tālih, kısmet, kader, kısmet”

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

cān (Far.) + māl (Ar.)

cān (Far.) “Cān, ruh, 2. hayat, yaşayış, 3. gönül” (Devellioğlu, 1986; 153).

māl (Ar.) “1. Bir kimsenin tasarrufu altında bulunan değerli ve gerekli şey, 2. Varlık, servet, 3. Para, nakit, gelir, 4. Tüccar eşyası” (Devellioğlu, 1986; 689).

cang u cadal “savaş” (4), [B, 391/25, 393/14 ~ B, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28–3]

cang (Far.) + cadal (Ar.)

cang (Far.) “savaş, vuruşma” (Devellioğlu, 1986; 164).

cadal (Ar.) “karşılıklı kavga, savaş” (Devellioğlu, 1986; 171).

> *ceng ü cidāl* “savaş” (Devellioğlu, 1986; 171).

dang u hayrān “şaşkın” (1), [B, 411/16]

dang (Far.) + hayrān (Ar.)

dang (Far.) “1. hayran, şaşkın, ahmak, sersem; şaşkın, hayrete düşmüş” (Steingass, 1998; 538).

hayrān (Ar.) “1. şaşmış, şaşa kalmış, şaşırmış, 2. çok tutkun”

dang u mutahayyir “şaşkın” (1), [B, 149/3]

dang (Far.) + mutahayyir (Ar.)

dang (Far.) “1. Hayran, şaşkın, ahmak, sersem” (Devellioğlu, 1986; 207).

mutahayyir (Ar.) “Hayrette kalan, şaşmış, şaşırmış” (Devellioğlu, 1986; 919).

dard ü balā “dert” (2), [B, 405/26~derd ü belā D, 161/72–4]

dard (Far.) + balā (Ar.)

dard (Far.) “1. Dert, gam, keder, kasavet, tasa, kaygı, 2. Acı, ağrı, sızı” (Devellioğlu, 1986; 208).

balā (Ar.) “Gam, keder, musibet, āfet, cezā, gayet zor iş, büyük gaile” (Devellioğlu, 1986; 102).

derd ü elem “sıkıntı” (2), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

derd (Far.) + elem (Ar.)

derd (Far.) bkz. dard ü balā “dert”

elem (Ar.) “1. Ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddī ve mānevī ızdırap” (Devellioğlu, 1986; 255).

derd ü ğam “sıkıntı” (6), [D, 168/84–2, 176/98–2, 189/122–3, 204/129–21, 274/374, 315/553]

derd (Far.) + ğam (Ar.)

derd (Far.): bkz. dard ü balā “dert”

ğam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

dirang u tavaḳḳuf “bekleme” (1), [B, 231/21]

dirang (Far.) + *tavaḳḳuf* (Ar.)

dirang (Far.) “Bekleme; gecikme; tutma; istirahat” (Devellioğlu, 1986; 223).

tavaḳḳuf (Ar.) “Durma, eğlenme, bekleme” (Devellioğlu, 1986; 1321).

dürüst ü muḥkem “sağlam” (1), [D, 198/127–26]

dürüst (Far.) + *muḥkem* (Ar.)

dürüst (Far.) “1. Doğru, düzgün; sağlam 2. Bütün, tam” (Devellioğlu, 1986; 1405); *durust* “Sözünde ve davranışlarında doğruluktan ayrılmayan, doğru (kimse), 2. mec. Kurallara uygun, yanlışsız” (Türkçe Sözlük, 2005; 588–589).

muḥkem (Ar.) “Tahkīm edilmiş, sağlam kılınmış, sağlam berk, sağlamlaştırılmış, kuvvetli”

ferḥunda u mubārak “mübarek” (1), [B, 741/18–19]

ferḥunda (Far.) + *mubārak* (Ar.)

ferḥunda (Far.) “Mubārek, mes’ut, meymenetli, kutlu, mutlu, uğurlu” (Devellioğlu, 1986; 310).

mubārak (Ar.) “1. Bereketli, feyizli, 2. Uğurlu, hayırlı, mutlu, kutlu, 3. Beğenilen, sevilen, kızılan, şaşılan kimse veya şey hakkında söylenir” (Devellioğlu, 1986; 836)

gird u navāḥī “etraf” (5), [B, 195/15, 199/14, 475/14, 495/3, 641/23]

gird (Far.) + *navāḥī* (Ar.)

gird (Far.) “Yuvarlak, çevre, değirmi” (Devellioğlu, 1986; 346).

navāḥī (Ar.) “1. Yanlar, taraflar, 2. Nāhiyeler, bucaklar” (Devellioğlu, 1986; 989).

ḥavānīn u salāṭīn “padişahlar”, [B, 577/21]

ḥavānīn (Far.) + *salāṭīn* (Ar.)

ḥavānīn (Far.) “Hükümdar, hakan”

salātīn (Ar.) “Sultanlar” (Devellioğlu, 1986; 1117).

hudūk u taşvīş “karışıklık” (1), [B, 71/11]

hudūk (Far.) + taşvīş (Ar.)

hudūk (Far.) “Endişe, güman, şübhe, şek” (UTİL, 1999; 483).

taşvīş (Ar.) “Karıştırma, karmakarışık etme”

mihr u maḥabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

mihr (Far.) + maḥabbat (Ar.)

mihr (Far.) “Güneş; sevgi” (Devellioğlu, 1986; 772).

maḥabbat (Ar.) “Sevgi” (Devellioğlu, 1986; 673).

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

rāh (Far.) + rasm (Ar.)

rāh (Far.) “1. Yol, 2. Yutulan yol, meslek, usul” (Devellioğlu, 1986; 1046).

rasm (Ar.) “7. âdet, usul; tavır, davranış” (Devellioğlu, 1986; 1064).

ranc u maşakḳat “ sıkıntı ve meşakkat” (4), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü meşakkat D, 185/114–2]

ranc (Far.) + maşakḳat (Ar.)

ranc (Far.) “1. Ağrı, sızı, 2. Zahmet, eziyet, sıkıntı, 3. Hışım, öfke, gazab” (Develioğlu, 1986; 1062).

maşakḳat (Ar.) “Zahmet, sıkıntı, güçlük, zorluk” (Develioğlu, 1986; 752).

ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

ranc (Far.) + ta‘b (Ar.)

ranc (Far.) “1. Ağrı, sızı, 2. Zahmet, eziyet, sıkıntı, 3. Hışım, öfke, gazab” (Develioğlu, 1986; 1062).

ta‘b (Ar.) “1. Yorgunluk, 2. Sıkıntı, zahmet, meşakkat, eziyet” (Develioğlu, 1986)

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

renc (Far.) + elem (Ar.)

renc (Far.): bkz. ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet”

elem (Ar.) “1. Ağrı, acı, sızı, sancı; keder, dert, maddî ve mânevî ızdırap” (Devellioğlu, 1986; 255).

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

ri‘āyat (Ar.) + ‘ināyat (Ar.)

ri‘āyat (Ar.) “1. Gütme, gözetme, 2. Sayma, saygı, 3. Ağırlama” (Devellioğlu, 1986; 1070).

‘ināyat (Ar.) “1. Dikkat, gayret, özenme, 2. Lütuf, ihsan, iyilik” (Devellioğlu, 1986; 519).

renc ü riyāzat “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]

renc (Far.) + riyāzat (Ar.)

renc (Far.): bkz. ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet”

riyāzat (Ar.) “Nefsi kırma, dünya lezzetlerinden ve rahatından sakınma, perhizle, kanaatle yaşama” (Devellioğlu, 1986; 1074).

reviṣ ü ṭavr “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]

reviṣ (Far.) + ṭavr (Ar.)

reviṣ (Far.) “1. Gidiş, yürüyüş, 2. Tarz, üslup, 3. Tutum, yol” (Devellioğlu, 1986; 1067).

ṭavr (Ar.) “1. Hal, edā, gidiş; davranış, 2. Yapmacık; gösteriş, büyüklük” (Devellioğlu, 1986; 1245).

sa‘y u işlāḥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

sa‘y (Ar.) + işlāḥ (Ar.):

sa‘y (Ar.) “1. Çalışma, çabalama, gayret, emek. 2. Geçinmek için iş işleme. 3. Koşma, yürüme” (Devellioğlu, 1986; 1107).

işlāḥ (Ar.) “İyi bir hale koyma, iyileştirme, düzeltme” (Devellioğlu, 1986; 473).

sipāhī u ra‘iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2–3, 59/20, 51/14, 47/3]

sipāhī (Far.) + ra‘iyyat (Ar.)

sipāhī (Far.) “Timar sahibi süvāri askeri” (Devellioğlu, 1986; 1145).

ra‘iyyat (Ar.) “1. Sürü, otlatılan hayvan sürüsü, 2. Bir hükümdar idāresi altında bulunan vergi veren halk” (Devellioğlu, 1986; 1049).

şād-mānlıg u ğam “sevinç keder” (1), [D, 211/161]

şād-mānlıg (Far.) + ğam (Ar.)

şād-mān (Far.) “Sevinçli” (Devellioğlu, 1986; 1167).

ğam (Ar.) “Keder, kaygı, tasa” (Devellioğlu, 1986; 330).

şahr u vilāyat “şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]

şahr (Far.) + vilāyat (Ar.):

şahr (Far.) “Şehir, büyük belde, büyük kent, il” (Devellioğlu, 1986; 1180).

vilāyat (Ar.) “4. İl” (Devellioğlu, 1986; 1383).

şehr ü müdün “şehirler” (2), [RVT, 110/4–129, D, 110/4–129]

şehr (Far.) + müdün (Ar.)

şehr (Far.) “İl, kent, şehir” (Devellioğlu, 1986; 1180).

müdün (Ar.) “Şehirler” (Devellioğlu, 1986; 847).

şekīb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87–5]

şekīb (Far.) + şabr (Ar.)

şekīb (köken belirsiz) “Sabır, tahammül” (Devellioğlu, 1986; 1182); *şekīb* (Far.):

“Sabır, tahammül” (Yücel, 1995; 423).

şabr (Ar.) “Sabır” (Devellioğlu, 1986; 1086).

şikast u nuqşān “eksik” (1), [B, 187/27]

şikast (Far.) + nuqşān (Ar.)

şikast (Far.) “1. Kırılmış, kırık, 2. Kırma, kırılma” (Devellioğlu, 1986; 1195).

nuqşān (Ar.) “1. Eksiklik, azalma, azlık, 2. Eksik, kusurlu” (Devellioğlu, 1986; 1009).

şor u fitna “karışıklık” (7), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6–7 ~ şarr u fitna, B, 251/3, 715/7]

şor (Far.) + fitna (Ar.)

şor (Far.) “1. Kötülük, fenâlık; kötü iş, 2. Kavga, gürültü”(Steingass, 1998; 765).

fitna (Ar.) “1. Bela, mihnet, sıkıntı, ayartma, azdırma, 3. Fesat, ara bozma, karışıklık, ihtilâl” (Devellioğlu, 1986; 322).

şor-şār; şor-şarr “gürültü, kargaşa” (Stengass, 1998; 765).

taht u t̄ac “iktidar” (1), [D, 288/428]

taht (Far.) + t̄ac (Ar.)

taht (Far.) “1. Hükümdarların oturduğu büyük koltuk, 2. Hükümdarlık makamı” (Devellioğlu, 1986; 1210).

t̄ac (Ar.) “Hükümdarların başlarına giydikleri cevâhirli başlık; sorguç, tarak, kuşların başlarındaki uzunca tüy” (Devellioğlu, 1986; 1223).

yakcihatlık u iḥlās “bağlılık” (2), [B, 745/13~iḥlās u yakcihatlık B, 781/2]

yakcihatlık (Far. + Ar.) + iḥlās (Ar.)

yakcihatlık: bkz. iṭā‘at u yakcihatlık “bağlılık”

iḥlās (Ar.) “Gönülden gelen dostluk, samîmiyet, doğruluk, bağlılık” (Devellioğlu, 1986; 498).

yār aḥbāb “dost, tanıdık” (1), [M, 17/173]

yār (Far.) + aḥbāb (Ar.)

yār (Far.) “1. Dost, 2. Sevgili.3. Tanıdık, ahbap” (Devellioğlu, 1986; 1390).

aḥbāb (Ar.) “Dost, bildik, tanıdık” (Devellioğlu, 2007; 14).

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

zabūn (Far.) + ‘āciz (Ar.)

zabūn (Far.) “Güçsüz, aciz, zayıf” (Devellioğlu, 1986; 1412).

‘āciz (Ar.) “Eli ermez, beceriksiz, kabiliyetsiz; zayıf, güçsüz” (Devellioğlu, 1986; 9).

zor u kuvvat “güç kuvvet” (1), [B, 579/2–3]

zor (Far.) + kuvvat (Ar.)

zor (Far.) “Kuvvet, güç” (Devellioğlu, 1986; 1434).

kuvvat (Ar.) “1. Güç, kudret, tākāt; sıhhat, sağlamlık, 2. Bir hükümetin askeri gücü” (Devellioğlu, 1986; 635).

4.4.5. Diğer Dillerden Giren Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler

Çalışmamızın bu bölümünde yukarıda adları geçen dillerden başka sayıları az olmakla birlikte, Çince, Sogdca ve Moğolcadan da alıntı sözcükler vardır. Bazı örneklerde birinci öbek bu dillerden biri diğer öbek Türkçe olurken bazı örneklerde tam tersi olabilmektedir. Bazı yapılarda da her iki unsur aynı dile ait sözcüklerden oluşmaktadır. İki örnekte ikilemeyi oluşturan unsurlardan birinin kökeni bulunamamıştır. Onları da bu bölüme almayı uygun görüyoruz: *kiçik (T.) + kirim (?)* “gençler”; *vach u ‘alūfa* “vasıta”. *buta buta* “küme küme” yinelemesinde ise sözcüğün anlamı tespit edilmiş fakat kökeni bulunamamıştır. İki örnekte unsurlardan biri için iki farklı köken belirtilmiştir. Bu bölümde 15 yapı vardır.

ata–abağa “baba amca” (2) [B. 143/3, 153/5]

ata (T.) + abağa (Moğ.)

ata: (T.) “1. Baba, 2. Dedelerden ve büyük babalardan her biri, 3. Kişinin geçmişte yaşamış olan büyükleri” (Türkçe Sözlük, 2005; 140); *ata~baba* “baba” (T.) (Zenker, 1866; 6); *ata* “Baba” (Redhouse, 1987: 17).

abağa (Moğ.): Birçok yerde ‘abla’ anlamındayken İzmir, Konya, Zonguldak, Kastamonu, Çankırı ve Ankara’da ‘amca’ anlamıyla kullanılmıştır. Rize’de de ‘hala’ *Derleme Sözlüğü (DS 1. Cilt)*; Sözcük hakkında *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* adlı kitapta şu bilgiler verilmiştir: Moğolca’dan geçmiş olan bu sözcük, tarihi kaynaklarda tesbit edilmiştir. *abağa* “amca” (KW:27; PC:1; AL; BN); *abağa* “amca” (PC: 1); Bu sözcüğe Sibiry’a da konuşulan günümüz Türk Dillerinden birkaçında rastlanmaktadır: Alt. *abāy* “amca”(< *abağay*; bu sözcük, aslen seslenme biçimidir); Kmd. “amca” (bu sözcük, aslen seslenme biçimidir); Hak. *abā* “amca; ağabey” (< **abağa*); Yak. *abağa* “amca, babanın ağabeyi);

baba tarafından dedenin ağabeyinin oğlu<söyleyenin babasından yaşça büyük olan); babanın amcası; babanın dedesinin erkek kardeşi”(Li, 1999; 124-125).

buğu–maral “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22–23, 465/24]

buğu (Moğ.) + maral (Moğ.)

buğu: Çağ, kzk. erkek geyik, = Moğ. bugu: erkek geyik (Räsänen, 1969; 86); bugu, uyg. çağ. “geyik”, <Moğ. “dişi geyik, *samets*”^{ts} ile yazılır. (Tenişev, 1997; 152); sözcük Senglah’ta da Moğolca alıntılar dizini içinde verilmiştir (Clauson, 1960; 95); buğu: “geyik, ren geyiği, geyik”, bugu-maral “Maralhirsch” ; Süleyman, bugu v marāl “āhū, geyik, gazāl” ve Sāmī, mirāl “geyik ve sığır gibi hayvanatın dişisi”. Babur’da bazen bugu-merāl şeklinde, bir arada, bir isim gibi geçmektedir, fakat aslında bu iki tabir ile, her halde, geyiğin erkek ve dişisi kastedilmiş olmalıdır (Arat, 1987; 593).

maral: “Dişi geyik” (Steingas, 1998; 1208).

buta buta “küme küme” (3), [B, 611/3, 615/20~ B, 291/7 bütä bütä¹]

buta buta

buta > *bütä* “Çalı, bodur ağaç, funda” (Thackston, 1994; 340); *büteke*: “Kabir dağlarında biten ve at için iyi yem olan bir ot olup, Babur’a göre, ayrı ayrı demetler halinde bulunduğu için bu ismi almıştır” Süleyman, *büteke* “bir nevi alef ismidir” ve *büte* “deste, kök, nebatın ve fidanın dibi” (Arat, 1987; 594-595); *buta*: “çalı; çalılık” (Yudahin, 1994; 149). Kaynaklarda sözcüğün kökeniyle ilgili özel bir bilgiye rastlanılamamıştır.

cebälig kecimlig “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]

cebälig (Kırg.–Moğ.) + kecimlig (T.)

cebä+lig (Kırg.–Moğ.) cebe “Ok, (sadağın oku, Kırgızcada cebe, sadak, yay sözcükleri birbirinin yerine kullanılabilir” (Karasayev, 1986; 107); *jebe* “Koruyucu zırh” (Thackston, 1993; 390).

kecim: Sözcük Senglah’ta anlam açıklanmadan Farsça alıntılar dizininde verilmiştir (Clauson, 1960; 102); *kejim* “Elbise”, *kejim* ton, elbise” (DTS, 1969; 295) ~ *kedim*: “Elbise” (DTS, 1969; 293). Ses benzerliği ve anlam uygunluğu dolayısıyla Kırgızcadaki *kıcım*, *kıcımı* sözcüğünü de burada vermeyi uygun buluyoruz: *kıcım*, *kıcımı* (Far.) “1. Kırışık, kırışmış giysi, 2. Başa bağlanan eşarp

(Kr. cooluk)” (Karasayev, 1986; 174); *cebe* “1. Ok, 2. Temren, 3. Yay (silah)” (Yudahin, 1994; 196); *juba* [ğebä] (kichim), Pers. > T. çağ. *kejim*, *kecim* “cenkte giyilen zırh”, Tü. (oder Pers) > Georg. k’ejimi, Tü > Russ. Kiçim; Das Mo. Wort <mtü. kädım von käd- “anziehen” (Doerfer, 1963; 461).

+ *-lğ/-lig/-luğ/-lüg*: Bulunma, aitlik ve münasebet ifade eden sıfatlar yapar (Eckmann, 1988; 34).

ķır ķır “uzak” (1), [B, 631/16]

ķır (Moğ?, T.?). + ķır (Moğ.T.?)

ķır: mtü. “ova, düzlük, step” (< ?Moğ.); ķır: gri, boz ?tu. “gri” (Räsänen, 1969; 265); *ķır*: “deşt, yaban, sahra, kötel” (Şeyh Süleyman Efendi, 1298; 244); *ķır* tü (özb) *ķır* “ķır, basık dağ, açık yer; su bendi, geçmeç” (Doerfer, 1963; 567); Sözcük “ dağ, bozķır, çöl” anlamlarından yola çıkarak, “uzak”ta olanı anlatır hale gelmiş olmalıdır; *ķır* Yeni Uygurcada “sınır, hudut, kıyı” anlamlarındadır. [Eckmann, 1988; 31. sayfada Burhan Şedidi, Uygurca-Hensuçā- Rusça Luğat (Pekin, 1953)’tan alıntı yapmıştır]. Bunların dışında bir de *ķırım* sözcüğü vardır. O da “uzak, uzak ülke” anlamına gelmektedir (Yudahin, 1965; 498).

ķiķik-ķirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 575/22, 579/13, 633/11, 633/12]

ķiķik (T.) + ķirim (?)

ķiķik: küçük, [ķiķ-/keç-] “geç olmak, sonraki olmak”+sıfat fiil yapan –g eki= “geç kalan, sonra gelen, sonrakiler, küçükler, küçük” (Hamilton, 1998; 193).

ķiķik-ķirim: Değersiz, önemsiz; anlamsız (Thackston, 1994; 575).

ķirim: Yudahin bu sözcüğün olduğu maddede *ķiķi* sözcüğüne gönderme yapar (Yudahin, 1965; 388); *ķiķi-ķiķüü*: küçük; *ķiķi-ķirim*: küçücük, birazcık (Yudahin, 1965; 389).

ķömāk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

ķömāk (Moğ.) + madad (Ar.)

ķömāk (Moğ.): Çağ. Osm. “yardım”< Çağ. *ķömākāy* < *ķögemei*, (Räsänen, 1969, 289); Kırg. *ķömök* “yardım; cardam, kol kabış” (Abduldaev, 1969; 346);

kömek: “yardım” (Lügat, 261); “*kömek* tabiri Babur’da, bazen *meded* sözü ile birlikte, yardım, yardımcı ve bilhassa askeri yardım manalarına kullanılmaktadır” (Arat, 1987; 624); *kömök*: “yardım, yedek kuvvet” (Yudahin, 1994; 501).

madad (Ar.) “yardım, imdat” (Devellioğlu, 1986; 713).

kent-kesäk²⁰“şehir” (2), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989]

kent (Sogd.) + kesäk (T.)

kent: Soğd. “1. Şehir, 2. Site” (Türkçe Sözlük, 2005;1138); *kend*: “kent, rajon” tü (özb) < sogd. Knd “Stadt”; Sogd. > Tü. *känd* “Stadt”, *ken* “doğu ülkelerinde her şehre verilen bir addır”, *kend* “şehir, kale”, *kent* “şehir” (Doerfer, 1963; 670). *kesäk* “Kesik, parça” (Atalay,1999; 305); “Tuğla parçası, yıkılmış duvar parçası” (Steingass, 1998, 1029); “Ana kalıpla dökülmüş büyük kerpiç” [Bor – Niğde, *bölük pörçük, parça parça*. Samsun, Elazığ; *parça buçuk*, Samsun, (Derleme Sözlüğü- İnternette)]; *kesik*(I) “1. Tarla, bağ ve bahçe çevresine açılan hendek, ark (Burdur, Denizli Aydın, İzmir, Ankara, Antalya, Muğla), 2. Köye yakın tarla, bahçe” (Manisa, Denizli); *kesik*(III) “Köy evlerinde ambar işini gören, kerpiçle bölünmüş yer (Afyon)” [Derleme Sözlüğü, 1993; 8]; *kesek* [kemsek, kezek, kersek, keseyh, keseyin, kesseyh, keşek] “Belin ya da çapanın çıkardığı sıkışmış kuru, iri toprak parçası [Afyon, Burdur, Denizli, Manisa, Kütahya, Tokat, Eskişehir, Zonguldak, Çankırı, Samsun, Ardahan, Kırşehir, Erzurum, Tunceli]” (Derleme Sözlüğü, 1993; 2761). *Kesek* “1. Kalıp, çamur kalıbı, 2. Kesiklerin parçası, kalıbın parçaları, 3. Altın, gümüş kalıpları” (UTİL, 1999; 934); *kisek* (<kis-ek) “parça, bölüm” (Oral Seyhan, 2004; 279); *käsäk*: “Stück eines Ziegels oder eine, zebrochen Wand” tü (Az) *käsäk* “stück”, Cf. 305 *kesek* “kesik, parça” tü. *käs-*, Tü > Mo. *hesek* “stück, Anteil”, *kesäk* = çağ. (Doerfer, 1963; 595).

²⁰ Bugün şehir sözcüğü yanında kent sözcüğünü de kullandığımız için yapının çevirisini *şehir* şeklinde verdik. Ama aşağıdaki dizelerden bu sözcüklerin farklı anlamlara geldiği anlaşılmaktadır.

‘Uşbu turmağka lîk şehir kirek

Bolmasa şehir, bolsa *kint ü kisek* M. 90/989’

kent-kesäk “köy, mezra” (Thackston, 1994; 81); *kése* “toprak veya kurumuş çamur parçası; kesilmiş, kırılmış, <kes-: kesmek” + Ak: Eylemden ad yapma eki (Eckmann, 1988; 41)

molcar molcar “yer yer” (1), [B, 709/18]

molcar (Moğ.) + molcar (Moğ.)

molcar: *mölçer*: “Kelimenin *molcar~ olcar~ bulcar* şeklinde okunuşları da vardır. Molcar okunuşu Kırgızcaya göre yapılmıştır. Babur’da üç manada kullanılmaktadır: 1. Ordulara toplanmak için tespit edilen yer, 2. Aynı maksat ile tayin ve tespit edilen mühlet, 3. Harp esnasında ordu cüzlerine işgal etmek üzere gösterilen yer”; (Arat, 1987; 633-634); *molcar* > *bolcar*: “yer, makam, mevki” (Thackston, 1994; 848); *mölçör* “Tayin edilen nokta, muayyen hat, sınır” (Yudahin, 1994; 572); *moljar*, *mölçer*: Mo > Tü. “vakit, süre” (Doerfer, 1963; 230-231).

nökär ü çäkar “asker köle” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

nökär (Moğ.) + çäkar (Far.)

nökär (Moğ.): *nökür/nöhör* “Arkadaş, yoldaş, koca” (Lessing, 2003; 927); “Kralın hizmetçisi” (Steingass, 1998, 1435); *nökär*: “Paralı askerler” (Thackston, 1993; 391); *nöker* “Babur’da birinin emri altına girerek, onun hizmetinde ve maiyetinde bulunan, neferden başlayarak beylere kadar, muhtelif derecelerde askeri, dolayısıyla idari mevkiler işgal eden adamlar için kullanılan bir tabirdir” (Arat, 1987; 636).

çäkar > *chäker* (Far.) “Hizmetçi, uşak, köle” (Redhouse 1987: 707); *cooker* (Far., Ç.): coo börüsü; coo “düşman”, börü “kurt” > “düşmana kurt gibi saldıran, yiğit, er”; kayrattuu, batır. Bk. Kaz. caunger (Karasayev, 1996; 302); *çaçır* “kulübe, asker kulübesi” (Lessing, 2003, 250).

nökär u sipähī “asker” (1), [B, 137/7–8]

nökär (Moğ.) + sipähī (Far.)

nökär (Moğ.): bkz. *nökär ü çäkar* “asker köle”

sipähī: (Far.-Tacik.) *sipox* “Han, amir saroyida uzok hizmat kilgan lavozimli kişi” (Akobirov ve diğerleri, 1981; II. 54); *Sipāh*, *supāh* “Ordu, asker, askerler” (Steingass, 1998, 651); *sipahi*, *sipahilik* “atlı veya yaya asker ve bu

askeri zümrelere mensup olanlar ile bunların gördükleri işi anlatmak için kullanılan tabirdir” (Arat, 1987; 643).

nökär u sūdär “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

nökär (Moğ.) + sūdär (Moğ.)

nökär (Moğ.): *bkz.* nökär ü çākar “asker köle”

sūdär (Moğ.): Çağ. “Bir hükümdarın yanındakiler, maiyet” < Moğ. *següder* (Räsänen, 1969; 434); Arat, çevirisinde sözcüğü *süder* şeklinde vermiştir: [nöker ve süderidin, cemī nöker ve süderi] (Arat, 1987; 637).

tang tang “denk denk” (2) [B. 449/15, ~ *teng teng* D, 284/411]

tang (Ç.) + tang (Ç.)

tang (Far.) “Dirhemini altına biri” (Önler, 1999, 84); *denk*(I) “1. Yük hayvanlarının sağ ve soluna konulan iki yük parçasından her biri, 2. Yatak, yorgan kumaş vb. eşyanın sarılıp bağlanmasıyla oluşan yük, balya, 3. Destekleri paralel, yönleri aynı, şiddetleri eşit bulunan güçler” (Türkçe Sözlük, 2005, 501); *tang* (Far.) “Dar, düz; düzgün, yanında olan, komşu” (Steingass, 1998; 330); *tang* “küçük; denk, eşya, yük dengi; sıkı, yapışık; zavallı” (Devellioğlu, 1986; 1079). *tāṅ*: sayı, miktar<Çince *teng* (Tekin, 2000: 254); *teṅ*“denk, miktar”<tü denk<Chin. dāṅ (Doerfer, 1963; 575).

törä-möçä “rütbe” (1), [B. 509/20]

törä (Moğ.) + möçä (Moğ.)

törä (Moğ.) “gelenek; kanun” (Thacskton, 1993; 856); *törö* “Yöneticinin koyduğu yazılı olmayan kanunlar” (Clauson, 1972; 121; el maddesi); *törü*: atü. Uig. Tmü. “yasa, kanun; hükümet, hükümdarlık, saltanat; öğreti, düstur, kaide, nazariye” = mo. Törü, *töre* “1. Nizam, düzen, intizam, 2. Tertip, tanzim” (Räsänen, 1969; 495); *töre* (< *törü*) “türe, derece, kanun, örf” vb. Süleyman, *töre* “han-zade, bey-zade, zādegāna ve şehzādelere mahsus bir unvandır, nizām, kanun, âdet; Courteille, “hükümdar sülalesi, Buhara’da hükümdarın akrabalarına verilen unvan, hükümdar, baş; kanun, hukuk, Cengiz Han tarafından va’zedilen yasa” (Arat, 1987; 656).

möçä (Moğ.) “Vücudun bir organı, erkeklik organı; ek; a. üye, dal, vücut dalı; kol veya bacak” (Lessing, 2003; 850); “Bir grubun içindeki makam, bir grubun üyesi” (Thacskton, 1993; 852); “*müçe*, *töre* (törü) ve *müçe*; *müçe* ve *çerge* terkiplerinde görüldüğü gibi, *töre* ve *çerge* manalarına yakın bir mefhum ifade etmesi lazımdır” (Arat, 1987; 634).

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

vach (Ar.) + ‘alūfa (?)

vach (Ar.) “6. vāsita” (Devellioğlu, 2008; 1141).

‘alūfa: ?

BEŞİNCİ BÖLÜM

ANLAM BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemeler ses bakımından olduğu kadar anlam bakımından da incelenmelidir. İkilemenin anlamı onu oluşturan sözcükler arasındaki anlam ilişkisine göre belirlenir. Bu sözcükler arasındaki eş, yakın ve karşıt anlamlılık, ikilemenin anlamındaki pekişme, genişleme, abartı, çokluk gibi anlam inceliklerini belirler (Hatiboğlu, 1981:57; Çağatay, 1978: 39; Ağakay, 1954; 103).

Bu çalışmada ikilemeler eş, yakın ve karşıt anlamlılık bakımından incelendi. Metnimizde geçen ikilemelerde, ikilemeyi oluşturan sözcüklerin bazıları günümüz Türkçesinde kullanımdan düşmüş olabilir. Malzememiz tarihi metinlere dayandığından bunları da çalışmamızda verdik.

Aynı anlama gelen sözcükler eğer aynı dilin sözcükleriye aralarında mutlaka küçük de olsa anlam ayrımı vardır düşüncesinden yola çıkılarak, bunlar yakın anlamlı kabul edildi. Aynı anlama gelen farklı dillere ait sözcüklerse eş anlamlılar içerisinde değerlendirildi. Bu konuda Doğan Aksan'ın şu sözleri yol gösterici olmuştur: “Hiçbir dilde, birbirinin tam aynı, eşi anlama gelen birden fazla yerli sözcüğün bulunmadığı, bütün bilginlerce benimsenen bir gerçektir. Dilbilimde “bir kavrama bir gösterge” ilkesi herkesçe benimsenmiş, eşanlamlılar ayrı ayrı kavramları dile yansıtan ayrı ayrı göstergeler olarak görülmüştür” (Aksan, 1998; 191).

Metnimizde unsurları yer değiştiren ikilemeler vardır. Bunlar aşağıdadır:
ay u yıl “her zaman”~*yıl u ay*; *derd ü elem* “sıkıntı”~*elem ü derd*; *dil ü cān* “gönül”~*can u dil*; *ḥarb u kitāl* “savaş”~*kitāl u ḥarb*; *ihlās u yakcihatlık* “bağlılık”~*yakcihatlık u ihlās*; *mukammal u musta‘idd* “hazır”~*musta‘idd u mukammal*; *naş’a u başāşat* “sevinç”~*başāşat u naş’a*; *rāh u raviş* “yol/ usul, adab”~*reviş ü rāh*; *yaman u yaḥşı* “kötü iyi”~*yaḥşı yaman*.

5.1. Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar

Eş anlamlı sözcüklerle oluşturulan ikilemeler düşünceyi pekiştirerek anlatır (Ağakay, 1954; 103). Biz çalışmamızda, yukarıda da belirttiğimiz üzere farklı dillerden alınan, aynı anlama gelen sözcükleri eş anlamlı olarak kabul ettik. Hatiboğlu da

kitabında aynı anlamlı dediği eş anlamlıları şu şekilde değerlendirmiştir: “Bu tür ikilemelerde, sözcükler görünürde aynı anlamlı sayılırsa da, her yerde birbirlerinin yerine kullanılamadıkları için, gerçekte aynı anlamlı değildirler. Gerçekten anlamı aynı olan sözcüklerden kurulan ikilemelere en iyi örnek, aynı sözcüğün tekrarıyla kullanılan ikilemelerdir” (Hatiboğlu, 1971: 58).

Bu bölümde 43 yapı vardır. Burada yeniden köken bilgisi verilmemiştir. Karşılaştırınız: Köken Bakımından İkilemeler.

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98-2]

‘*Āh u vāveylā* sürüdüm derd ü ğam hem şöhetim

Bāde eşkim xanı kim kördi muning dik bezm-i hās, D, 176/98-2’

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘Mundaķ sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidā ança ‘*aql u hoş* bar dur kim alar taķrır kılğandın song şalāh u fasadığa yetkây va yaḥşı yamanını fark etkây. B, 633/9’

aqvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4-15]

‘Bolğay *aqvāl u kelāming* bu şıfat

Könglünge bā‘iş-i nūrāniyyet, RVT, 101/4-15’

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

‘Altun u kümüş *ālāt u adavātı* bisyār bolup edi, va qumāşpoş yigiti va topçaķ atı beşumār bolup edi. B, 85/13’

‘Gang suyining Bihār tarafıdın Muştafā *ālāt u adavātını* mukammal u muhayyā kılıp uruşķa maşğul bolğay. B. 783/21’

ārām u qarār “bekleme” (2), [D, 225/176, B, 69/12]

‘Hicri ara *ārām u qarārım* yoķtur, D, 225/176’

‘Naķb almak va ķorķan almak va taŗ urmak va ķazanning iŗ-kuķidā keķā kunduŗ
ārām u ķarārī yok edi. B, 69/12’

aŗ u ta‘ām “yiyecek” (5), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 707/24, 769/2]

‘Hindustān tārīķī bilā *aŗ u ta‘ām* tartıp peŗkaŗ ķıldı. B. 707/24’

‘‘Azā ramsını bacā keltürüp *aŗ u ta‘ām* fuķarā u masākīŋķa tartıldı. B. 35/8’

azuķ u zaķīra “zahire” (3), [B, 191/13, 191/12 ~ *zaķīra u azuķ* B, 191/1]

‘Muķāŗara imtidādı uzaķķa tarttı. *Zaķīra u azuķ* heķ tafdardın kelmedi. Kōmāk u
madad heķ cānibdın yetiŗmādi. B, 191/1’

‘*Azuķ u zaķīra* kam edi. B. 191/12’

‘Heķ tafdardın umedvārлік ķalmadı. *Azuķ u zaķīra* kam edi. B. 191/13’

bām u tam “çatı, dam” (1), [B, 101/5]

‘Bahārlar řaķrāsı va řaķrı va *bāmı u tamı* ķub sabz bolur üçün řaķr-i Sabz ham
derlār. B, 101/5’

burc u bārū “burç” (1), [B, 31/19-20]

‘Ĥvāca Mavlānā Ķāđī va beglār maning ķaŗımda kelip söz va kengāŗ bir yergā
ķoyup ķorķanning *burc u bārūsının* đabı u rabıķıģa maŗķūl boldılar. B, 31/19-
20’

cadal u cang “savaş” (3), [B, 393/14 ~ B, 391/25, 393/14]

‘Bu mīrzālar sipāhлік rev u rangıdın yıraq, va mardānalık *cadal u cangıdın* ķıraķ
edilār. B, 393/14’

cang u cadal “ savaş” (4), [B, 391/25, 393/14 ~ B, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28-3]

‘Bu şanavada üçün yat yaķı bile kim munça *cang u cadal* ķılıptur kim men

kılıptur men? B. 391/25'

'Ni kim taqdır bolsa ol bolur taḥkik bilgey siz

İrür *ceng ü cedel* renc ü riyāzat barça bī-hūde D, 134/28-3'

dang u ḥayrān "şaşkın" (1), [B, 411/16]

'Ḳarasın yağının körüptürlär

Dang u ḥayrān bolup turupturlar. B, 411/16'

dang u mutaḥayyir "şaşkın" (1), [B, 149/3]

'Aḳasının mundaḳ yengil ketkänidin va bizing mundaḳ ıldam yetkänimizdin

dang u mutaḥayyir bolup tura ḳaldı. B, 149/3'

ḍarar u āsīb "zarar" (1), [B, 145/7]

'Neḳā kündin song kengāşip sözni munga ḳarār berildi kim Andicānda

ḳışlamaḳdın ḡanīm ḳışisigā heḳ *ḍarar u āsībī* yetmäs, balk' oḡurluḳ va

ḳazaklıḳ bilā küçlätmäkning ihtimālı bar dur. B, 145/7'

dirang u tavaḳḳuf "bekleme" (1), [B, 231/21]

'*Dirang u tavaḳḳuf* çaḡı emäs erdi. B, 231/21'

dürüst ü muḥkem "saḡlam" (1), [D, 198/127-26]

'Ahd ü ḳavlüng *dürüst ü muḥkem* ḳıl

Va'de çün iyleding vefā hem ḳıl D, 198/127-26 '

elem ü derd "sıkıntı" (1), [D, 187/118/3]

'Körmegey sin *elem ü derd* yüzün.

Derdime iy ki devā ḳılḡay sin D, 187/118/3'

ferḥunda u mubārak “mübarek” (1), [B, 741/18-19]

‘Tengri atnı va zātını *farḥunda u mabārak* kılḡay. 741/18-19’

ḡam u derd “keder” (2), [RVT, 97/2-1, 97/2-2]

‘Yā ḥabīb-i ‘Arabī-yi Ḳureṣī

Ḡam u derding manga ṣādī vü ḥoṣī, RVT, 97/2-1’

ḡam u endūh “keder” (1), [D, 309/533]

‘Ḳaddimni firāk miḥneti ya kıldı

Könglüm *ḡam u endūh* otıḡa yakıldı D, 309/533’

gird u navāḥī “etraf” (5), [B, 195/15, 199/14, 475/14, 495/3, 641/23]

‘Daḥkatta egändä Daḥkatning *gird u navāḥīsıdākı* köp yürügändin ayaklar andak bolup edi,... B, 195/15’

ḥamd u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

‘Ḥaḳ ta‘alāḡa diyin *ḥamd u sipās*

Künhiḡa yıtmes anıḡ vehm ü kıyās’

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

‘Bar mu irkin ‘ıṣṣ ilide belki ‘ālem ehlide

Munça çağlıḡ *ḥasret ü endūh* kim Bābürdedür. D, 167/83-5’

ḳā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

‘Barçası *ḳā‘ida u tüzük* bilä edi. B, 51/14’

kömäk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

‘Muḥāṣara imtidādı uzaḳḳa tarttı. Zaḥıra u azuḳ heç ṭarafdın kelmädi. *Kömäk u*

madad heç cānibdın yetişmädi. B. 191/1’

‘Ol maḥallda kim zor u kuvvatımız bar edi, heç nav’ şikast u nuqşānī bolmaydur edi, *kōmāk u madad* kılmadılar. B. 189/1’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miqdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ğiyāsdın iki-üç köç ötkändä Ramaḍān ayı körüldi. 403/14’

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

‘İy gül ni içün qaşında min ḥvār oldum
Yüz *miḥnet ü endūh* bile yār oldum
Vaslıng bile bisyār sivündüm evvel
Hicring bile ‘āqıbet giriftār oldum. D, 214/133’

miḥnet ü renc “sıkıntı, dert” (1), [D, 204/129-21]

‘Derd ü ḡamnı manga enīs itting
Miḥnet ü rencni celīs itting D, 204/129-21’

mihr u maḥabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

‘Andın burun heç kişigä māyıl bolğan emäs edim, balk’ *mihr u maḥabbatdın* eşitmäs edim, demäs edim. B, 153/13’

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

‘Kiçrek kile sin bu ḥastedin toydung mu
Dil şafḥasıdın ḥarf-i vefā yoydung mu
Nāmūs u uyat kirek uy at sehl durur
Yüz koy üçün ol işikke yüz koydung mu D, 245/257’

nökär ü çakar “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

‘Pādişāhının naşb u ‘azl hāṭırı tilāsā harkimni kim birävning yerigä olturguzdı ol yergä tābi‘ u muṭī *nökär ü çākar* tamām bu kişining bolur. B, 581/11’

nökär u sipāhī “asker” (1), [B, 137/7-8]

‘Vilāyättin çeriggä kelür atlıg yayaq sürüp ol taraf bu taraf iş-küçkâ bargan *nökär u sipāhīnı* yığışturup Tengrigä tavaqqul kılıp Muḥarram ayının sekizidä Hāfız Begning çārbāgığa safar kıldım. B, 137/7-8’

nökär u südür “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

‘Baysunğur Mīrzānı tutkun yosunluğ kılıp *nökär-südüridin* ayırıp arggä keltürdilär. B.73/14’

‘Neçä qatl ham kim zamāna nāhamvārılıqıdın va davrān nāsāgālılıqıdın taht u mulk u *nökär u südürdin* ayrılıp alarğa ilticā eltim, anam ham bardı, heç nav‘ ri‘āyatı va şafaqatı körmädük. B. 421/11’

‘Bolğan *nökär u südür*i talatıp aldırup aymaqlar bilä yurtta kulluqqa keldilär. B. 259/9’

ranc u maşakkat “ sıkıntı ve meşakkat” (3), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü meşakkat D, 185/114-2]

‘Tā özümni bilip edim bu yosunluğ *ranc maşakkatnı* bilmäydür edim. B, 111/13’

ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

‘Cahāngīrlık va laşkarkaşlık *ranc u ta‘bın* tartmadı, lācaram bargan sayı nökar va vilāyatı kam boldı, artmadı. B, 343/18’

rasm u āin “ayin” (1), [B, 383/3]

‘Sultān-Husayn Mīrzānı Harīga keltürüp pādişāhāna *rasm u āin* bilä bardaşt kılıp

mardanasıda dafn kıldılar. 383/3’

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

‘İy alar kim bu Hind kişveridin

Bardingız anglap özge *renc ü elem* D, 283/409’

reviş ü tavr “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]

‘Dige sin mu‘tekid ü ma‘mülüm

Reviş ü tavr u sülük u yolum D, 211/132/4’

sağ u hūşyār “akıllı uslu” (1), [D, 280/396]

‘Tamām hūn ili *sağ u hūşyār* ikende

Dürüş ü tünde ger bolsalar biling ki yiridür

Çağır kirek ki içip nerm bolsa barça yigitler

Çağır kitür barı hūblar çağırğa tüşküleridür. D, 280/396’

şahrā u biyābān “çöl” (1), [B, 489/22]

‘Ol cumlanın Amīn Muḥammad Tarḥan Arğunnı va Qaraçanı bu curmāna

cihatıdın Surpā atlıg Gucūrı başçı қоşup ordunıng utrusıǵa besarupā *şahrā u*

biyābānǵa yibārildi. B. 489/22’

şarīh u āşķārā “açık seçik” (1), [B, 107/10]

‘Aḥsīdın Andicān üstigä çerig tartıp yamanlıq va yaǵılıqnı *şarīh u āşķārā*

kıldılar. B, 107/10’

sülük u yol “yol” (1), [D, 211/132-4]

‘Dige sin mu‘teid u ma ‘mülüm

Reviş u tavr u sülük yolun D, 211/132-4’

şehr ü müdün “şehirler” (1), [RVT, 110/4-129]

‘Māl u naqdine vü barı il ü kün

Zen ü ferzend bile *şehr ü müdün* RVT, 110/4-129’

şekīb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87-5]

‘Közüm yaşı ki yimrildi *şekīb ü şabr* öyi anın

Ziyānlar sanga iy Bābūr bu yanglıg bilmedim sūdın, D, 166/87-5’

şuğl u iş “iş, meşgale” (1), [RVT, 107/4-89]

‘Zāhiri *şuğl u işingdin* bu maḳal, RVT, 107/4-89’

şucā‘ u mardāna “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9-10]

‘*Şucā‘ u mardāna* kişi edi. 341/9-10’

ṭāḳat u tāb “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]

‘Ni ‘işret ü ‘ıyş üçün mey-i nāb manga

Ni ṭā‘at üçün kūşe-i mihrāb manga

Ni fışk kılurğa bardur esbāb manga

Ni zāhid olurğa *ṭāḳat u tāb* manga D, 238/230’

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

‘Eş‘āring kim şi‘r atı tā bolğay

Tab‘ ehli anga *vālih ü şeydā* bolğay

Her lafzı dūr ü baḫr-ı ma‘ānī anda

Kim kördi dūrri ki anda deryā bolğay. D, 226/180]’

yana tekrār “yine” (1), [M,81/892]

‘Āyet ü sūrada *yana tekrār*

Ḳ ilmağındur kerāhiyyet, iy yār. M,81/892’

yār aḥbāb “dost, tanıdık” (1), [M, 17/173]

‘Yahşi ding cümle āl u aḥbābın,
Vaşf iting barça *yār u aḥbābın*, M, 17/173’

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

‘*Yasal u tartīb* mulāḥaza kılmay cilarez ok ḡanīm sarı mutavaccih bolduk. B,
215/15’

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

‘Taş qorganda atamning ‘imāratlarıda manga *yurt u maḳām* ta‘yīn kılıptur. B,
225/11’

zāhid ü pārsā “sofu” (1), [D, 250/279]

‘Közüng barı il könglüni mest itküsidür
Ġamzeng barı mestlerni pest itküsidür
Köp *zāhid ü pārsānı* Babür yanglıġ
La‘ling hevesi bāde-perest itküsidür. D, 250/279’]

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

‘Barçası Sulṭān-Aḥmad Tambal bargan bilä *zāhir u āşkāra* yamanlıq maḳāmıda
boldılar. B, 105/22’

zor u kuvvat “güç kuvvet” (1), [B, 579/2-3]

‘Bu davlatnı özümüzning *zor u kuvvatıdın* körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i
luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz,
balki ṭengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/2-3’

5.2.Yakın Anlamli Sözcüklerden Oluşanlar

Yakın anlamli sözcüklerle oluşturulan ikilemeler kavram çerçevesini

genişletmeye yarar (Ağakay, 1954: 104). Böyle ikilemelerde birinci ya da ikinci sözcüğün anlamı bütün ikilemeyi kapsar. Bazen yakın anlamlı iki sözcüğün oluşturduğu ikileme bu iki sözcüğün kendi anlamlarının dışında ikilemeye özgü yeni bir anlam kazandırır (Çağatay, 1978: 39).

Bizim çalışmamızda da bunun örnekleri çoktur. *aç yalangaç* “aç, çıplak” ikilemesinde sözcükler kendi anlamlarını sezdirse de iki sözcüğün anlamlarından yola çıkılarak aslında çok daha farklı bir kavram yaratılmış ve ifade edilmiştir. Sadece bununla da kalınmamış *aç* sözcüğü ikinci bölümü oluşturan sözcüğün sonunda tekrar edilerek ses bakımından da bir ahenk oluşturulmuştur. Yakın anlamlıların sesle ilişkisi konusunda Hatiboğlu’nun şu fikirleri bu söylediklerimizi desteklemektedir: “Anlamları yakın olan sözcüklerden kurulan ikilemelerde de, her iki sözcüğün kendi anlamında başlı başına kullanıldığı görülür. Fakat yakın anlamlı sözcüklerden kurulan ikilemelerdeki sözcüklerin bazılarında anlamdan başka, ses ve biçim yakınlıkları da vardır” (Hatiboğlu, 1981: 58-59).

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘Kılın olca va māl, uluğ ābrū u nāmūs bilā Kābulğa kelildi. 449/26’

‘acīb u ġarīb “acayip” (1), [B, 211/18]

‘Mundağ ‘acīb u ġarīb nemā ħaylī dedi kim vilāyat carrāhları andağ mudāvādın

‘aciz durlar. B, 211/18’

aç yalangaç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘Aç yalangaç Hindustānılar kılın kırıldı. 559/21’

af‘āl u aqvāl “hal hareket” (1), [B, 379/6]

‘Abyātī kim şahning af‘āl u aqvālida deptür ħāşil kim şahnı cala‘ī u fāḫişa kılıptur. 379/6’

af‘āl u atvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

‘Sultān-Ḥusayn Mīrzā dek şāḫib-tacribalığın pādişāhdın, kim Şıbağ Ḥanning

af'āl u atvārını mīrzādın yaḥşırak kişi bilmäs edi,...B, 177/20'

ağız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

‘*Ağız sözlärinin* Buyan Şayh şāhib-vuḫūf dur – ma‘lūm bolgusıdur dep
muştāklıklar bilä salām. B. 743/31’

‘*Ağız sözləri* bu boldı kim ḍabzan u arāba u tufak uruş u ālātı dur. B. 745/8’

‘Biz bu farmānlarnı tapşurup *ağız sözlärini* tuyturup ‘Abdul-Ġaffārğa ruḥşat
berildi. B. 755/17’

‘Bu ḥaṭṭlarnı Şamsuddīn Muḥammadğa tapşurup *ağız sözlärin* tuyturup ādīna
keçäsi ruḥşat berildi. B. 765/6’

‘Hoş ol ki kilip yanıma olturğay sin

Yā bir nefes allımda kilip turğay sin

Ağzingğa öper sözün bitiy almas min

Bargan kişidin *ağız sözün* sorğay min. D. 238/228’

āh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

‘Ni asıg ‘ışk ar men‘ iylemek *āh u fiğānımnı*

Ki min ber-bād birmiş min bu yolda ḥānümānımnı. 291/446’

‘Yitti mini öltürgeli āḥır hicrān

Öltürgeli qoyma mini qutkar iy cān

Āḥır mini qutkar bu firāk asru yaman

Hicrān iy cān asru yaman *āh u fiğān* D. 303/510’

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

‘Hicringde iy perī-rū közümdin uçtı uyqu

Her kiçe tangğa digrū işimdür *āh u nāle* D, 136/30-4’

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

‘Yana ingramak, eylemek *āh u vāh*,

Müfsid oldı bular bolung āgāh. M, 86/944’

‘ahd ü qavl “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘*Ahd u qavliğa* rāst u durust edi. B, 37/9’

‘*Ahd ü qavlüing* dürüst ü muhkem kıl

Va‘de çün iyleding vefā hem kıl. D, 198/127-26 ’

‘ahd u şart “şart, sözleşme” (9), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8, 707/24, 735/9]

‘Bu sözdin bepāy bolup muhāliflarnı tilüp *‘ahd u şart* kılıp qal‘anı berdi. B, 109/22’

‘Mīrzā ham anıing dilhvāhı *‘ahd u şart* kılıp tamām Hūrāsān mamālikidā anı ihtiyār kılıp camī‘ muhimmātnı anıing ‘uhdasığa kıldı. B. 369/3’

‘Cun *‘ahd u şart* bilā kelip edi, tamām kişi-kara va raht u matā‘ı bilā sālīm u salāmat ata-aqası sarı ruḥsat berildi. 299/3’

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘Bir yarım yilgā yavuq *ahl u ‘iyāl* bilā anda edük. B, 123/7’

ahlāq u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

‘Yana bir Muzaffar Mīrzā edi. Sulṭān-Husayn Mīrzāning sevgülüg oğlu bu edi, agarçi ḥaylī sevgü dek *ahlāq u af‘āl*ı ham yoq edi. 345/2’

ahlāq u atvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

‘Garīb *ahlāq u atvārlıg* kişi egändür. B, 41/16’

‘Andaq *ahlāq u atvārı* yoq edi kim desā bolgay. B. 45/11-12’

‘Yaramas *ahlāq u atvārlıq* kişi erdi, baḥıl u fitna va zumuht u munāfıq va ḥudpasand va qatıq sözlüg va savuq yüzlüg kişi edi. B. 29/11’

ağa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

‘Bular *ağa-ini* edilär. B, 365/19

İkilär *ağa-inini* tüşürürlär. B, 433/6’

“Bu munasabattın Muḥammadī ornıǵa Sambalǵa ılǵar Hindū Begni va Kätä Begni va Malik Qāsim Bābā Qaşqanı *ağa-inisi* bilä Mullā Apaǵnı Şayḥ Gūrannı Miyān Du Āb tarkaşbandları bilä ılǵar yibärildi. B. 637/28’

‘aḳıla u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

‘Bisyār *‘aḳıla u mudabbira* edi. B, 49/16’

analıǵ-oǵullıǵ “anne oǵul”(1), [729/27]

‘Bu kayfiyyatnı *analıǵ-oǵullıǵ*ka ham izhār kılıptur. 729/27’

anda munda “ara sıra” (1), [B, 585/13]

‘Dihlī navāḥīsıda pārça pārça kiçigrük kiçigrük *anda munda* taşlıǵ taǵkınalar paydā boluptur.’

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

‘Bu neçä yıl ki Hindüstānda edük, qar va yaḥdın *āsār u ‘alāmat* körülmädi. B, 545/16-17’

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14–15, 745/8]

‘Bu asbābnıng tartıbnı cihatıdn beş–eltı kün bu yurtta tavaḳḳuf boldı, va bu *asbāb u ālāt* tayar u maḳammal bolǵandın song tamām begläрни va söz bilür abdān yigitläрни daǵı kengeşke tiläp ‘āmm kengäş kılıp ra‘ylar munga qarār taptı kim Pānīpat şahrī dur. B, 565/17’

‘Bir–iki kün çārbāğda turup qalğan *asbāb u ālāt*nı mukammal qılıp Oş sarı muhālıflarınğ üstigā baranğar u cavanğar u gōl u hirāvül u atlığ yayaqnı yasap yasal bilä oq mutavaccih bolduk. B. 137/9’

asbāb u maşālih “araç gereç” (1), [B, 783/25]

‘*Asbāb u maşālih* tapmaqqa va yığmaqqa maşğul boldılar. B, 783/25’

‘āşık u māyil “aşık” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzümge min durur min vālih ü hayrān

Yangı ay dik qaşingğa min durur min ‘*āşık u māyil* D, 162/73-4’

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun kış yavuklaşıp edi, yazıda *aşlık tölük* qalmaydur edi. B, 145/5’

ata-aqa “baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

‘Burunlar bizning *ata-aqa* Cingiz törüsini ġarīb ri‘āyat qılurlar edi. B,391/15’

atalık-oğullık “baba oğul” (3), [B, 83/23, 151/28, 161/7-8]

‘*Āhir atalık-oğullık* arasında bu guftugūylar anga muncarr boldı kim atası atasınınğ üstigā va oğlı ağılınınğ üstigā Balı u Astarābādqa çerig tarttılar. 83/23’

atası-atasıdın “babalarından, dedelerinden” (1), [B, 693/15]

‘Hasan Han Mevātī *atası-atasıdın* beri yüz-iki yüz yilgā yaqın Mevātta istiqlāl bilä hūkūmet kıla kelüptürlär. B. 693/15’

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

‘Samarqandning yana bir matā‘ı kırmızı maḥmal dur kim *aṭrāf u cavānibka* eltārlār. B.99/2’

‘*Aṭrāf u cavānibi* tamām tag dur. B. 263/21-22’

aṭrāf u navāḥī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

‘*Aṭrāf u navāḥīda* bir-iki қатла ol ṭarafdın bu tarafdın қılıч alıştılar. B, 87/4’

av quş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘*Avi quşı* bisyār yaḥşı bolur. 9/19 ’

ay u yıl “her zaman” (6), [D, 162/73-5, 168/84-2, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, ~yıl u ay D, 212/132-23]

‘Kiçürdüng *ay u yılını* mest ü bî-ḥodluқ bile Babür

Niçe gāflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayl. D, 162/73-5’

‘Tün ü kün fikr ü ḥayālīm bu durur

Ay u yıl ṭavrum u ḥalīm bu durur. D, 209/131/7’

‘Ni bilgey sin mining derd ü ḡamım her sâ‘at u her dem

Ki ḥüsñ ösrüklikidin *ay u yıl* iy ay ayımay sin D, 168/84-2’

‘Қulluқ u ḥıdmeting itmek yıl u ay

Nesl-i Cūcī vü uruğ-ı Çağatay D. 212/132-23’

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādīṣāḥ boldı burunķı pādīṣāḥlarınıng ḥizānalarını ṣarf u ḥarc қılmaқlıқ kullı ‘*ayb u ‘ār* dur. B, 581/19’

‘ayş u ‘iṣrat “eğlence”(5), [B,343/16-17, 389/20, 397/22~‘*ıyş u ‘iṣret* D, 140/38–2,185/114-2]

‘Cun Harī dek ṣahr eligigā tüştı, tün va kün ‘*ayş u ‘iṣrattın* özgä işi yoқ edi,

balki tavābı‘ u lavāḥıķıda ‘ayş u ‘iṣrat қılmas kişi yoқ edi. 343/16-17 ’

‘ayş u fısk “sefahat” (1), [B, 341/9]

‘Oğlanları va camī‘ sipāhīğa va şahrīğa bu hāl edi. 341/9

‘azāb u ‘ikāb “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘Tiz öter kim ki birse yaḥşı cevāb,

Yoksa, yıllar çiker ‘*azāb u ‘ikābı*. M, 23/A36/242’

‘azāb u maşakḳat “azap” (2), [B, 365/3, 389/5]

‘Elig-ayakdın ḳalıp neçä yıl törlüg törlüg ‘*azāb u maşakḳatlar*_ta[r]tıp oşbu baliyya bilä oḳ ‘ālamın naḳl ḳıldı. 365/3’

‘azāb u ‘uḳūbat “işkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘Ḥayālımda bu edi kim tüşkān yurtta törlüg törlüg ‘*azāb u ‘uḳūbat* bilä öltürgäylär kim camī‘ rahzan u sarkaşlär ‘ibrat bolḡay. B, 413/12’

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘...Şaybānī Ḥan dek ḡanīm üstigä ‘*azm u cazm* ḳılıp yürüydürgändä mundaḳ bemaza ta ‘aşşub ḳılıp kelmädi. B, 389/5’

bāḡ u baḡça “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

‘Baş yalang ayak yalang kūy u kūçada va *bāḡ u bāḡçada* sayrı ḳılır edim...B, 155/1’

baḥt u ṭāli “talih” (1), [B, 467/22]

‘Bitiptür kim “Ḥvāhī oḡul bolsun, ḥvāhī kız mening *baḥt u ṭāli* ‘ım” 467/22’

barur turar [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer” (2), [B, 123/14, 165/5]

‘*Barur turar yerimizdin* va ḳılır ḳılmas işimizdin isti‘lām u istifsār ḳılıp

muta' assir bolup bizning hālımızğa rıkkat kılıp fātīha oqup bardı. B. 123/14'

'Biz şahr u vilāyattın mahrūm, *barur turar* yerimiz nāma'lūm. B. 165/5'

başāşat u naş'a "sevinç" (2), [B, 171/10-11~naş'a u başāşat B, 171/16]

'Bizing elgä va şahr eligä ġarīb *başāşat u naş'a* edi. B, 171/10-11'

beg-atākä "şehzadeleri yetiştiren öğretmen" (2), [B, 27/3, 27/23]

'Manga aval *beg-atākä* anı kılıp edilär. 27/3

beg u begat "beyler" (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5, 575/22]

'Sultān Aḥmad Mīrzāning zamānıda ham *beg-begāt* qalın bāğ u bağça saldılar. B. 97/18'

'Cun Andicān almaqtın ma'yūs boldılar *beg u begatdın* va yigit yelāngdin yeti-sekiz yüz kişi mendin tamām ayrıldılar. B. 113/2'

'Mening bilä qalğan *beg u begat* yelāng mening tirilmäkimdin ma'yūs bolup harkim öz fikridä boldılar. B. 109/5'

'Tüş vaqtıda Sultān-'Alī Mīrzā *beg u begātigä* yigit-yelāngigä heçkingä ḥabar kılmay heçkim bilä kengäşmäy bir neçä yavukıdaki kiçik-kirim bilä Cārrah Darvāzasıdın Bāğ-ī Maydānga Şaybānī Ḥan qaşığa bardı. B. 163/4'

buğu-maral "geyik" (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]

'İlämiş Daryāsının yayıkıdaki qalın cangallärdä *buğu-maral* va tonguz köp bolur. B. 145/14'

'*Buğu-maral* kırğavul tavuşkanı köp tapılır. B. 9/24'

'Butağning *buğu-maralı* qapqara ranglig boladur, quruqı yana biz özgäçä ranglig. B. 465/22-23'

cafä u 'azāb "eziyet" (1), [B, 161/4]

“Alī-Dost da‘īf bolup edi ne üçün kim Tambalrı arķalanıp manga va mening davlatıvāhlarımğa *cafā u ‘azāblar* kılur edi. B, 161/4’

cald u carīlık “cesaret” (1), [B, 665/7]

‘Kısımtay va şāh Manşūr Barlas va harkim ki Bayānadın keldi, bilmān kōrkānları mu edi ya elni kōrkutmaķları mu edi, kāfırning çerigini *cald u carīlık* bilā asru kōp sitāyış u ta‘rīf kıldılar. B, 665/7’

cān u kōngül “gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129-32, 213/132-37]

‘Bilgil vü i‘tikādnı munga tüz,
Cān u kōnglūngde mundaķ olturguz. M, 5/52’

‘Cān u kōnglide cüz’ cehālet yok

Hıķ işide anıng ‘adālet yok D. 204/129-32’

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, *cān u mālīga* đarar u nuķşān yetkürmey Kāra Tekin yolu bilā <Hısār> sarığa icāzat berldi. B, 131/1’

cebelig kecimlig “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]

‘Daryāğa yetkān bilā *cebālig kecimlig* oķ suğa kirdük. 181/18’

cevr ü cefā “sıkıntı” (8), [D, 130/22–2, 135/30/3, 147/49–1, 156/64/3, 161/72–4, 169/86–6, 290/442, ~cavr u cafā B. 405/25

‘Yarńıng aġyārgā mihr ü vefāsın anladım

Nā-tüvān kōnglümge hem *cevr ü cefāsın* angladım

‘Carıńıng men kōrmāġān *cavr u cafāsı* kaldı mu, Hısta kōnglüm çekmāġān dard u balāsı kaldı mu? B, 405/25’

cevr ü sitem “sitem” (2), [290/442, D, 159/69-3]

‘Yüz *cevr ü sitem* körgen ming miñnet ü ğam körgen
 Āsāyiş-i kem körgen min dik yana bir bar mu’

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]

‘Bu kitābım kim ihtimām ittim,
Cidd ü cehd eylebeb tamām ittim.’

cidd u ihtimām “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]

‘Tacriba oşmundaķ nemālār dūr- ğarağ kim iş ğapuğa kelġän maħallda *cidd u ihtimāmı* taķşır kılmaamak keräk. B, 223/5’

da’b u ıarık “usul” (1), [B, 513/8-9]

‘Cun mening *da’b u ıarıkım* andaķ emäs edi kim içmäs kişigä çağır taklıfı kılġay
 men, oşmunça bilü oķ hazal bilä ötti. B, 513/8-9’

đabı u rabı “düzen” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]

‘Aġarçi kiçik erdi, tüzüki va *đabı u rabı* bisyār yaħşı edi. B, 25/11-12’

‘Bu muhimmāttın fāriġ bolġandın song çerig va vilāyatnıng tartīb u nasakı va *đabı u rabıġa* iştiġāl körsätildi. B, 35/10’

đabı u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

‘Ķorġannı ħātırıhvāh *đabı u sarancām* kılmaydurlar edi. B, 435/4’

đabı u tüzük “yasa” (1), [B, 47/8]

‘Yana bir bu kim aġarçi *đabı u tüzüki* ħayli yaħşı edi, dīvān-ı şu‘ār erdi, siyak
 ‘ilmını bilür edi, valı ıab‘ı zulm u fiskķa māyil edi. B. 47/8’

đarār u nuķşān “zarar” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, cān u mālīga *ḍarār u nuḡṣān* yetkürmey...B, 131/1’

dard ü balā “dert” (2), [B, 405/26~derd ü belā D, 161/72-4]

‘Carḥning men körmägän cavr u cefāsı qaldı mu, Hısta könglüm çekmägän *dard u balāsı* qaldı mu? 405/26’

‘Felek cevır ü cefāsıdın ol ay *derd ü belāsıdın*

Çiker min nāle vü efgān kıılır min girye vü şıven D, 161/72-4’

davlat u sa‘ādat “mutluluk” (3), [B, 741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa‘ādet D, 179/1034]

‘Manga va sanga köp yıllar bisyār qarnlar al-Amānnı *davlat u sa‘ādat* bilā tuta bergäy. 741/19’

‘Hoş turur vişāl-i yār anda bolmasa deyyār

Bolsa vaşl-ı bī-āgyār *devlet ü sa‘ādet* tut D, 179/103-4’

derd ü elem “sıkıntı” (2), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

‘Andın biri kim qasdım üçün turdı firāk

Yüz *derd ü elemni* manga yitkürdi firāk

Mini işikingdin niteyin sürdi firāk

Qıl çäre yok irse mini öltürdi firāk. D, 237/227’

derd ü ğam “sıkıntı” (6), [D, 168/84-2, 176/98-2, 189/122-3, 204/129-21, 274/374, 315/553]

‘Ni bilgey sin mining *derd ü ğamım* her sâ‘at ü her dem

Ki hüşn ösrüklikidin ay u yıl ayılmay sin, 168/84-2’

devlet ü ‘izzet “kıymet” (1), [D, 204/129-22]

‘İyş ile ‘işretimdin ayrıldım

Devlet ü ‘izzetimdın ayrıldım D, 204/129-22’

dil ü cān “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘Bu tilbe vü medhūş *dil ü cānga* ni hoştur’

‘*Dil ü cān* birle munda hāzır bol,

Cem‘ kıl özni, cem‘-hātır bol.’

egri-bükri “eğri büğrü”,(1), [B, 283/1-2]

‘Burun bu arıq *egri-bükri* va besiyāk edi. B, 283/1-2’

el-ayaq “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

‘Ol aḥşam muḥkam ḳatıḡ savuḳ edi, anda kim ba‘zınıḡ *elig ayaḳın* savuḳ aldı.

B. 147/24’

elgün “halk, insanlar” (4), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Ḥusravşāh, kim Ḳunduzdın *elgünigä* baḳmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluḳ el u ulus beş-altı bölāk bolurlar. 259/1’

‘Māl u naḳdine vü barı *il ü kün*

Zen ü ferzend bile şehr ü müdün RVT, 110/4-129’

el u ulus “halk” (14), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9, 583/10-11]

‘Sohān Suyınıḡ navāḥīsıdāḳı *el u ulusnıḡ* ḥākiminiḡ atı Malik Hast edi.

B. 475/9’

‘Ḥusravşāh, kim Ḳunduzdın elgünigä baḳmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluḳ *el u ulus* beş-altı bölāk bolurlar. B. 259/1’

faḍl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

‘Rabī‘u’l-avval ayınıḡ avāḥırıda Tengri taālā *faḍl u karamı* bilä Ḳābul va Ğaznī

mulk u vilāyatını bechang u cadal muyassar u masahḥar ḳıldı. B, 263/13’

‘Tengri ta‘ālā öz *faḍl u ƙaramı* bilä fath u ƣafar rozī ƣıldı. B, 145/2’

faƣır miskīn “fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]

‘*Faƣır u miskīngä* öz eligi bilä ƣalaba ƣayr ƣılur edi. B. 363/7’

‘Siyālkotning yeleng yalangaƣ *faƣır miskīni* kim orduƣa kelip edilär, bayakbär ƣavƣāi tüşti. B, 547/19’

faƣır u masakīn “fakir fukaralar” (1), [B. 325/13]

‘ ‘Azā rasm[ı]nı bacā keltürgändin song aş u ta‘ām *faƣır u masakīngä* tartılıp ƣatm u du‘ālar barganla[r]ning arvāhıƣa ƣılıp... B. 325/13’

faḍīhat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heƣ nemä mundın yaƣşıraƣ dalīl bolur mu kim zarrāƣ u ƣammā‘ elning yalƣan va ƣoşāmadın ƣabül ƣılıp özini *faḍīhat u rusvā* ƣıldı? B, 433/10’

faḥr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

‘Hızāna cam‘ ƣılmaƣlıƣ ol elning ƣaşıda *faḥr u mubāhāt* tur. B, 581/20-21’

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Ƙılsam sanga her niƣe tazallum

Feryād u fiğān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

fıkr ü ḥayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

‘Tün ü kün *fıkr ü ḥayāl*im bu durur

Ay u yıl tavrum u ḥāl_{im} bu durur D, 209/131/7’

fiğān u feryād “feryat fiğan” (2), [D, 193/16-7, 254/293 ~ *feryād u fiğān* D, 188/119/3]

‘Hicringde egerçi canƣa bī-dād irdi

Sinsiz manga yüz *fiğān u feryād* irdi
 Fikringdin idi velik hursendliğim
 Zikring bile bu haste köngül şād irdi B. 254/293’

fiğān u nāle “inleme” (1), [D, 146/47-5]

‘Tāli‘imdin ni asıg Bābūr *fiğān u nāle* ki
 Uykuluk bahtımni bu ün birle bīdār itmedim.’

fisk u ‘ayş “sefahat” (1), [B, 85/7]

‘Bu mīrzālar andaq ifrāt bilā *fisk u ‘ayşğa* maşğul edilār kim atası dek kārīda u
 kārarda pādīşāh tüşçilik yol kelip Ramađān dek mutabarrık u ‘azīz ayğa keçālik
 furşat ƣalıp atasıdın imāngāy Tengridin ƣorƣmay hanūz işi ƣağır içmāk edi
 nişāt bilā, va maclisārālık edi inbisāt bilā. B. 85/7’

fisk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

‘*Fisk u fucūr* özidā oğlanlarıda va el u ulusıda asru şāyi‘ edi. B, 353/7’

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

‘Ham oşbu yıl Sulţan Husayn Mīrzā Zū‘l-Nūn Argunning va oğlı Şāh-Şucā‘ning,
 kim Badī‘uzzamān Mīrzāğa nōkār bolup kız berip *fitna u fasād* maƣāmıda edilār,
 daƣıƣa ƣerig tartıp kelip Bustğa tüşti. B. 117/10’

‘*Fitna u fasād* maƣāmıda edi. 485/9’

fuƣarā u masākīn “fakr fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]

‘*Fuƣarā u masākīnğa* bir pāra yarmaƣ ülüşip orduğa keldilür. B, 573/19’

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

‘Munça ƣuvvat u ƣudrat özümüzgā bir yer fikrini ƣılƣu yoƣtur, va bu miƣdār

furca furşatta kavī duşmandın yırakrak ayrılgu yoktur. B, 451/14’

ġalat u sehvi “yanlış” (1), [D, 326/573-6]

‘Mültemis ol kim, her *ġalat u sehvi* kim bolsa, körgüzgeyler; işlāh kalemi bile ol *ġalat u sehvin* tüzgeyler.’

ġam u guşşa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

‘Ferāġat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki cān u tenġa *ġam u guşşa* ħānümān kildi D, 158/66-7’

ġam u mātem “keder” (1), [D, 179/104-1]

‘Ol ki yıllar aylar ötkergey *ġam u mātem* bile

Şād u ħurrem bolmaġay nevrüz ile bayram bile D, 179/104-1’

ġam u miḥnet “keder” (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

‘Ol bardı ki ‘işret arzū kılġaysın

‘İşret tilemeklikte ġulūv kılġaysın

Çün ‘ıyş u ferāġ mümkün irmes zinhār

Bābūr *ġam u miḥnet* bile ħū kılġay sin, D. 236/20’

‘Min kim *ġam u miḥnet* bile ħū kılmış min. 264/332’

ġam u renc “sıkıntı” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā *ġam u rencidin* zamānī kiçeling

Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü guşşa ħayli sizler siçeling. D, 249/273]’

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

‘Bolmayın *gerd ü ḥāk* ü ton ufraġ. M, 42/457’

goşa u kinār “kenar” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

‘*Goşa u kinārda* el tutmaḳḳa māl talamaḳḳa elig koyupturlar. 421/2-3’

ğurbet ü hicrān “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

‘*Ğurbet ü hicrān* ḳaldım āh ol cān ilgidin.

Cānga yittim imdi ğurbet birle hicrān ilgidin D, 121/7-1’

güft ü gū “dedikodu” (6), [D, 258/310, 264/332, 323/561-4, güft ü gūy, D, 323/561-

4~guftugū , 483/14, 483/18]

‘*Āzār* ile niçe *güft ü gū* ḳılğay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū ḳılğay biz

Munça ki köngüllerge yitişti *āzār*

Mey birle meger ki şüst ü şū ḳılğay biz 258/310’

‘*Sözi* vaşfıda kimning *güft ü gūy*

Bili sözide kimning ḳıl ü ḳālī D. 323/561-4’

‘Heḳkim birbirgä ta‘arruḳ bilä *guftugū* ḳılmasun. B, 483/14’

ḥādim ü çāker “hizmetçi” (1), [RVT, 98/3-2]

‘*Ḥvāceler* ḥvācesi ol *Ḥvāce* ‘Ubeyd

Ḥādim ü çākeri Şibli vü Cüneyd’

ḥāḍir u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

‘Har on va ellig ong ḳolda va sol ḳolda turar yerlärini bilip uruş çağı ḳılur işlärini ma‘lūm ḳılıp *ḥāḍir u nāzir* erdilär. 443/1’

ḥamd ü senā “övme” (1), [D, 319/558-14]

‘Çü *ḥamd ü senādın* köngül taptı kām

Ḳılay imdi maḳşūd sarı ḥırām D, 319/558-14, M, 1/1’

ḥarakāt u sakanāt “davranış” (1), [B, 357/18]

‘*Ḥarakāt u sakanāti zīrāfat u liṭāfat bilä* edi. B, 357/18’

ḥarb u ḍarb “savaş” (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11-12, 637/1]

‘Gölning sol qolıdın Malik ‘Alī Qutbī şatuga burun çıqıp muddatī *ḥarb ḍarbқа* maşğul edi. B, 463/8’

‘Biz munda *ḥarb u ḍarbқа* maşğul ol tərəfdın tamān ğafil yegirmä beş-yegirmä altı şatu tayar kılğan egändürlär kim har şatunıng kengliki ança kim üç kişi-iki kişi yandaşa çıka alğay. B. 185/21’

ḥarb u kıtāl “savaş” (2), [B, 633/24~*kıtāl u ḥarb* B, 183/26]

‘Neçä yıl sa‘ylar kılıp maşakḫatlar körüp uzak yerlär qaṭ‘ etip çeriglär yürüp özümüzni va çerigni *ḥarb u kıtāl* muḥāṭaralarığa salgay biz. B, 633/24’

‘Ok va kılıç zaḥm-i ḍarbını va’ maşāf u maydān *kıtal u ḥarbını* körmägän avbāş u aytām bu mu‘āmaladın dilir bolup yıraḫ çıka kırıştılär. B, 183/26’

ḥas u ḥaşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

‘Ger muşallāda bar *ḥas u ḥaşāk*

Bil ki mekrüh boldı ton ayamax. M, 83/904’

ḥavālī u ḥavāşī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

‘Neçä yıl kim Astarābād ḥukūmatı Badī‘uzzamān Mīrzāda edi, *ḥavālī u ḥavāşısı* va yigit-yelāngi bisyār Purşakḫ u purzeb bolup edi. B, 85/12’

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

‘*Ḥayā u ḥicāb* cihātıdın har on-on beş-yegirmä kündä bir navbat barur edim. B, 153/7]’

ḥayāt u cān “can” (1), [D, 310/537]

‘Cānımda mining *ḥayāt u cānım* sin sin.
 Cismimde mining rūḥ-ı revānım in sin
 Bābüri sining dik özge yok yār-ı ‘azīz
 El-kışşa ki ‘ömr-i cāvidānım sin sin D, 310/537’

ḥayl u ḥaşem “halk” (1), [D, 287/424]

‘İgme kaç u yaḥşı perçemdür sanga
 Rāst qadd ü zülf-i pür-ḥamdur sanga
 Çün bu yanglığdur sanga *ḥayl u ḥaşem*
 Ḥūbluḵ milki müsellemdür sanga. D, 287/424’

ḥayr u ḥūbluḵ “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11–12]

‘*Ḥayr u ḥūbluḵ* bilä ötti. B. 659/11-12’

hicrān u ğurbet “gurbet” (1), [D, 161/72/5]

‘Belā-yı ‘ışk u yalğuzluḵ dağı *hicrān u ğurbetde*
 Atım Mecnūn kışım miḥnet işim zārī yirim külḥan D, 161/72/5’

ḥişmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

‘Ol tarafdın Ḥusravşāh va *ḥişmat u tacammulı* bilä qalın kişi bilä keldi. B, 253/22’

hudūk u taşvīş “karışıklık,rahatsızlık” (1), [B, 71/11]

‘İnisi Valını bir pāra abdān yigitlār bilä Işkamiş va Falül va ol tağ dāmanalarığa
 yibärip edi kim yana taşqarıdın *hudūk u taşvīş* bergäy. B, 71/11’

ḥurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

‘*Hurmat u ta ‘zīm bilä hanūz mulāyimraḳ ayta kiriştilär. B, 235/22*’

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

‘Mundaḳ maḥallda kim i‘timād u i‘tibār nökärläri közining alıda ḥayl ḥayl kelip
manga nökär boladurlar özining işi bu yergä yetiptür kim pādişāhlıḳ kılıp
yürüydürgän mardaḳ ‘mundaḳ *ḥvār u zār* va ḥvāhī u nāḥvāhī kelip ne ṭavrlar bilä
körüşti. B, 255/6’

‘ışḳ u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘*İşḳ u muḥabbat* tuḡyānıdın şabāb u cunūn ḡalabatıdın baş yalang ayak kūy u
kūçada va bāḡ u bāḡçada sayr kılur edim, ne iltifāt-i āšnā u begāna va ne parvā-
yi öz u ḡayr kılur edim. B, 153/28’

‘ıyş u ferāḡ “zevküsefa” (2), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāḡat D, 155/62/2]

‘Ol bardı ki ‘ışret arzū kılḡaysın

‘İşret tilemeklikte ḡulūv kılḡaysın

Çün ‘ıyş u *ferāḡ* mümkin irmes zinhār

Bābūr ḡam u miḡnet bile ḥū kılḡay sin, D. 236/20’

‘Dü-täre üni ‘ıyş u *ferāḡatnı* birür yād

Muṭribḳa ḳulaḳ tut ki ni dir naḡmede sāz D, 155/62/2’

‘ıyş u ‘ışret “eḡlence” (2), [D, 140/38-2, 185/114-2]

‘Yüzlenip emr ü ferāḡat ḡuşşa vü ḡam boldı ref’

‘*İyş u ‘ışret* kildi vü renc ü meşakḳat ḳalmadı D. 185/114-2’

‘Cihānda ‘ıyş ü ‘*ışrettin* köngül ārām tapḳay mu

Kişi tā körmegünçe yanıda meh-veş dil-ārāmın D. 140/38-2’

‘ıyş u neşāt “eḡlence” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling
 Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling
 Çün ‘*ıyş ü neşāt* leşkeri şaf tüzdi
 İy mihnet ü ğuşşa hayli sizler siçeling.’

‘ıyş u şahbālīg “zevküsefa” (1), [D, 167/82-3]

‘Min ki hicrāningda ƣan yutmaq bile mu‘tād min
 Manga yoxtur hiç nisbet ‘*ıyş u şahbālīg* bile D, 167/82-3’

iĥlās u yakcihatlık “bağlılık” (2), [B, 781/2~ yakcihatlık u iĥlās B, 745/13]

‘Haṭṭ bitip yibärsün kim agar *iĥlās u yakcihatlık* maḳāmıda durlar, ĥud yazaq
 cavāb kelsä keräk. B, 781/2’

‘ilm u ĥabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘Mening va mening davlatĥvāhlarımning bu yaraşdın aşlan ‘*ilm u ĥabar* yok
 edi.’

iĥtiyār u i‘tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

‘Āĥir-i ‘umrıġaça *iĥtiyār u i‘tibārı* arttı va öksümädi. B, 27/15-16’

‘ināyat u şafaƣat “iyilik” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘Ta‘rīf u sitāyiş ƣılıp ‘*ināyat u şafaƣattın* umedvār ƣıldım. B. 791/25’

‘Ƙatrap barıp ‘*ināyat u şafaƣatımızdın* umedvār ƣılıp namāz-ı ĥuftanda alıp
 keldi. B. 475/12’

‘Nāşir Bengi va oġlanlarını, kim Dost Beg va Mīrim Beg bolġay, körüp sorup
 ‘*ināyat u şafaƣattın* umedvār u sarafrāz ƣıldım. B. 129/11’

‘Sultān-Ĥusayn Mīrzā Sultān-Mas‘ūd Mīrzānı yaĥşı körüp Küyāvlükkā
 yükündürüp ‘*ināyat u şafaƣat* maḳāmıda edi kim Ĥusravşahning inisi Baƣı

Cağānyānī, kim mundın burunraq kelip Sultān- Husayn Mīrzā mulāzamatıda bolur edi, angezi bilä Hurāsānda turmay bir bahāna bilä çıkıp Sultān- Husayn Mīrzādın beruḥṣat Husravşahқа bardı. B. 117/25’

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

‘Sayyid-Yūsuf Beg *ini-oğlını* Yār Yaylağ korganlarının dābtı u rabtığa yibärip edi. 121/19’

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

‘*İsrāf u itlāf* bisyār bolur edi. 367/24’

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va kılur kılmas işimizdin *isti‘lām u istifsār* kılıp muta’assir bolup bizning ḥālımızğa rıkkat kılıp fātiḥa oqup bardı. B, 123/14’

iş-küç “iş gücü” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3, 403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘*İş-küçini* nökül-südürü sar u sāmān kılur edi. B, 43/2’

‘işq u ḥāl “aşk” (1), [B, 373/21]

‘Şırı rang u mufiddın ḥālī emästür, agarçi *‘işq u ḥāldın* bebahra dur. B, 373/21’

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

‘Ol bardı ki *‘işret arzū* kılğaysın

‘İşret tilemeklikte guluv kılğaysın

Çün ‘ıyş u ferāğ mümkün irmes zinhār

Bäbür gam u miḥnet bile ḥū kılğay sin, D. 236/20’

‘işret u ‘ıyş “” (3), [D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘*‘işret u ‘ıyş* vakti yitken çağ

Mihnet ü guşsa atı itken çağ D. 203/129/19’

‘Ni *‘işret u ‘ıyş* üçün mey-i nāb manga

Ni tā‘at üçün kūşe-i mihrāb manga

Ni fişk kılurğa bardur esbāb manga

Ni zāhid olurğa tākat u tāb mana. D, 238/230’

itā‘at u inkiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘Bir Dillī va Agradin özgā jamī‘ korgalıg yerlār korganlarını berkitip *itā‘at u inkiyād* kılmadılar. B. 631/17’

itā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (1), [B, 753/22]

‘Ol tarafdağı kayfiyyatnı birār sorup ma‘lūm kılduk kim Bangālī *itā‘at u yakcihatlık* maqāmıda emiş. 753/22’

i‘tikād u ihlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘Şayḡ Gūran *i‘tikād u ihlāş* bilā kelip mulāzamat kıldı. B. 635/20’

‘Hvaca Yaḥyā Sultān-‘Alī Mīrzā qaşıdın kelip *ittifāk u yakcihatlık* sözini arağa saldı. B, 77/3’

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taht u *‘izz ü cāh* qanı

Hem-dem ü hem-nişinler āh qanı. D, 204/129-23’

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘Yaḥşı ing, yaḥşı hem körüng yārını,

‘İzz u ta‘zīm ile sürüng barını. M, 17/174]’

ḳadd u ḳāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

‘Dise *ḳadd u ḳāmet* itgüçi āvāz, M, 80/877’

ḳahr u ḡazab “zor, güç, öfke” (3), [D, 155/62-4, 229/195, 264/334]

‘Yā *ḳahr u ḡazab* bile mini tofraḳ ḳıl

Yā baḥr-ı ‘ināyetingde müstaḡraḳ ḳıl

Yā Rab sangadur yüzüm ḳara ḥvāḥ aḳ ḳıl

Her nev‘ sining rızāng irür andaḳ ḳıl. D. 229/195’

‘Yeksān kereming ḳaşıda müdbir muḳbil

Āsān sining allingda cemī‘ müşkil

Yā luṭf u ‘ināyet ança ḳıl kim köterey

Yā *ḳahr u ḡazabnı* ṭāḳatım barıça ḳıl. D. 264/334’

ḳahr u ‘itāb “zorlama” (1), [D, 155/62-4]

‘Bu tilbe vü medhūş ü canḡa ni ḥoştur

Geh *ḳahr u ‘itābı* geh ‘işve vü nāzı D, 155/62-4’

karam u ‘ināyat “iyilik, lütuf” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u ḳuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥḍ-i

luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs

biz, balki ṭengrining ‘ayn- i *karam u ‘ināyatıdın* dur. B, 579/4’

karrāt u marrāt “defalarca” (2) [B. 175/9, 249/15]

“Samarḳand fathıdın song *karat u marrāt* aṭrāf u cavānibdaḳı ḥavānīn u salāṭīn u

umarā u sarḥadnişīnlarḡa istimdād üçün mutavātir u muta‘āḳib eşçilār u tovaçılar

bardılar va keldilār. B. 175/9’

‘Oş bu asnāda Bāḳī Beg manga *karrat u marrāt* ayturdı kim...B. 249/15’

kayfiyyat u hālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘Həttənlərdin va ‘arədəştənlərdin ol yüzdəki bu yüzdəki *kayfiyyat u hālāt* muşahhəs u ma‘lüm boldı. B, 741/13’

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

‘Bu xəbar tapkaç iki naməz arasında andın köçüp *keçä tün* qayıp şubh vaxtı Həpiyən Kötəli bilə aştı. B, 257/16’

kälä-ğara “davar” (4), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pəra *kälä-ğaraları* va uyların qalın aşıqlarını keltürdilər. B, 467/16’

‘Buların *kälä-ğaraları* ordunun gird u navāhīsıda bisyər edi. B. 475/14’

kent-kesäk “şehir” (2), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989]

‘Ğara Bulakğa tüşkändə ba‘zı kirgən *kent-kesäkkä* başsızlıq qılğan Muğulları tutup keltürdülər. B, 81/4’

‘Uşbu turmaqğa lək şehir kirek

Bolmasa şehir, bolsa *kint ü kisek* M. 90/989’

kerem u cūd “cömertlik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qasında eger bolsa la‘l ü dür taş u tofrak

Ki ma‘den-i *kerem ü cūd* u bəhr-ı lütf u sehadur D, 172/91-2’

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāhı uruş dā‘iyası bilə cebälənip atlarğa *keyim-kecim* salıp baranğar cavanğar gəl irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. 179/18’

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sultānlar həd aksar nökarı bolup edilər. 43/18’

‘*Kiçik-kirimdin* həd mundaq sözlər va mundaq bemaza ra‘yların ne taqrībı

bar? B. 633/11’

‘*Kiçik-kirim* beg-begättın heç kim hilâf-i maqşûd söz ayta almadı. B. 575/22’

ķil ü ķāl “laf, söz” (1), [D, 323/561-4]

‘Sözi vaşfıda kimning güft ü gūyı

Bili sözide kimning *ķil ü ķāl*i, D, 323/561-4’

ķişi-ķara “adamlar” (8), [B, 49/9, 91/14, 183/13, 347/24, 351/29, 413/7, 569/5, 431/17]

‘Käyin qalğan *ķişi-ķara* partal-martalnı aldı. B. 91/14’

ķotan u ağıl “ağıl” (1), [M, 84/925]

‘*Ķotan u ağıl* içre maķberede,

Neces utrusıda vü yol arada, M, 84/925’

ķūy u ķūça “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

‘İşk u maķabbat tuğyānıdın şabāb u cunūn ġalabātıdın baş yalang ayak yalang

ķūy u ķūçada va bāğ u bāğçada sayr kılur edim. B, 155/1’

ķuvvat u ķudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

‘Munça *ķuvvat u ķudrat* özümüzgä bir yer fikrini kılgu yoķtur, va bu miķdār

furca furşatta kavī duşmandın yırakrak ayrılgu yoķtur. B, 451/14’

luţf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

‘Tengri ta‘ālāning *luţf u ‘ināyatıdın* mundaķ mađbūţ u mustahkam ķorgan iki-üç

sā‘at-i nucūmīda fatħ bodı. B, 463/15’

‘Yeksān kereming qaşıda müdbir muķbil

Āsān sining allıngda cemī‘ müşkil

Yā *luṭf* u ‘*ināyet* ança kıl kim köterey

Yā kahr u gāzabnı fākatım barıça kıl. D. 264/334’

luṭf u seḥā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qaşıda eger bolsa la‘l ü dūr taş u tofraḳ

Ki ma‘den-i kerem ü cūd u baḥr-ı *luṭf* u *seḥādur* D, 172/91-2’

luṭf u şafaḳat “lütuf” (1), [B, 579/3]

‘Bu dawlatnı özümüzning zor u quvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i

luṭf u *şafaḳatıdın* dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs

biz, balki tengerining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/3’

maḍbūṭ u mustaḥkam “sağlam” (1), [B,415/2]

‘Qorgannı *maḍbūṭ* u *mustaḥkam* kılıp asradılar. B,415/2’

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4-116]

‘Tarafeyni idi *maḥbūb* u *muḥib*

Özi rengide barın zāhir itip RVT,109/4-116’

maḳr u ḡadr “hile” (1), [B, 157/19-20]

‘Şulḡa i‘timād kılıp bularnıng bu *maḳr* u *ḡadrıdın* beḡabar u ḡāfl edük.

B, 157/19-20’

maḳr u ḥıla “hile” (1), [B, 35/5]

‘Ḥāca Qāḍını araḡa salıp yüz *maḳr* u *ḥıla* bilä ḡalāş boldı. B, 35/5’

ma‘ḳul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mundaq *ma‘kul u muvaccah* sözlärni hâṭirnişân kılıp, ḥ^vāhī u nāḥ^vāhī, elni bu dağdağalardın ötkärdük. B, 635/2’

‘Mulkgīrlıkdā va mamlakatdārılıқта agarçi ba‘zı işlār zāhirda *ma‘kul u muvaccah* körünür, valī har işning ḍimnıda yüz ming mulāḥaza vācib u lāzim dur. B, 131/16’

ma‘l u cihāz²¹ “eşya” (1), [B, 263/4]

‘Muḳarrar boldı kim tang[l]ası bolğan nökār va sūdār va *ma‘l u cihāzı* bilā çıqıp ḳorğannı tapşurgay. B. 263/4’

ma‘lūm u muṣaḥḥas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28]

‘Mening bilā bolğan üç kişi dedilār kim “Ḳarangu keḳā yağının köpi azı *ma‘lūm u muṣaḥḥas* emäs. B, 213/6’

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

‘Bu tāriḥda Hazāra va Nikdarī ḳawmının *ma‘man u maskanı* bu tağlar dur. B, 263/19’

ma‘mūr u ābādan “mamur” (1), [B, 369/6]

‘Vilāyātnı *ma‘mūr u ābādan* ḳıldı. 369/76’

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

‘Buḥārā va Ḳara Kölğäçä, kim otuz-kırk yıgaç yolğa yavuçlaşur, Kohak Suyı bilā *ma‘mūr u mazrū‘* dur. B, 93/17’

maṣaḳḳat u balā “sıkını” (1), [B, 411/4]

²¹ Thackton’un çevriyazısında cihaz sözcüğü cihāt olarak okunmuş. Metnin Farsça’sında da sözcük t’li verilmiştir. Ben anlamdan yola çıkarak sözcüğü cihaz olarak kabul ediyor ve buraya o şekilde alıyorum.

‘Andaḳ savuḳ ova ḳardın ḳutulup mundaḳ kent va ışıḡ üylär tapmaḳ, andaḳ *maṣaḳḳat u balādın* ḥalāṣ bolup mundaḳ ḳalın nān va semiz ḳoylar tapmaḳ ḥudūrī dur kim mundaḳ maṣaḳḳatlarnı körgānlär bilür,... B, 411/4’

maṣaḳḳat u ṣu‘ūbat “güçlük” (2), [B, 409/13~ṣu‘ūbat u maṣaḳḳat B, 121/15]

‘Bāvucūd-i isitma on üç-on dört yıḡaç yolnı *ṣu‘ūbat u maṣaḳḳat* bilä ḳaṭ‘ ḳıldım. B, 121/15’

‘Asru köp *maṣaḳḳat u ṣu‘ūbat* bilä ol aḥṣamnı ötkärdük. B, 409/13’

ma‘ṣuḳ u mahbūb “[erkek]? sevgili” (1), [B, 367/17]

‘...har ḳaysıḡa *ma‘ṣuḳ u mahbūbī* paydā ḳılıptur. B, 367/17’

maṣhūr u ma‘rūf “meṣhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

‘Ḥusayn Ġaynī aḳa-inisi bilä sarkaṣlık va nāvahmlık bilä *maṣhūr u ma‘rūf* edilär.335/12’

miḥnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]

‘Yüz cevr ü sitem körgen ming *miḥnet ü ğam* körgen
Āsāyiṣ-i kem körgen min dik yana bir bar mu 159/69-3’

mihnet ü ğuşṣa “sıkıntı” (2), [D, 158/66-7, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling
Dünyā ğam u rencidin zamānī ḳiçeling
Çün ‘ıyṣ ü neṣāt leṣkeri ṣaf tüzdi
İy *mihnet ü ğuşṣa* ḥayli sizler siçeling. D, 249/273’

mukammal u musta‘idd “hazır” (2), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]

‘<‘Askarī va>salāṭīn va umarā va ḥavānīn ıldam barıp Haldī guzaridin Sarūnı

ötüp molcar kılğan vaqt ol yüzdin *mukammal u musta'idd* bolup ganīm üstigä kelgäylär. B, 785/2'

mulk u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

‘Rabī‘u’l-avval ayıning avāhirında Tengri ta‘ālā faḍl u karamı bilä Kābul va Ğaznī *mulk u vilāyatını* bechang u cadal muyassar u musahhar qıldı. B, 263/13'

mu'min u musalmān “müslüman” (1), [B, 131/5]

‘Ba‘zı beglär bilä ittifāq kılıp sözni munga kim “Munça bizgä ta‘alluḵ *mu'min u musalmānnı* tutқан talan bu camā‘at edilär.” B, 131/5'

muşāhib ü muḥib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

‘Her kim dise burna ya eger yangla mini
Özünge *muşāhib ü muḥib* angla mini
Bu kün mini yād idip unutma tangla
Zinhār ki köz tut uşbu kün tangla mini D, 233/209'

mustahkam u maḍbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

‘Cerig girdini şāh u ḥandaḵ bilä *mustahkam u maḍbūt* kılılıp edi. 179/7'

musta'idd u mukammal “hazır” (2), [B, 785/14-15~ mukammal u musta'idd B, 785/2]

‘Biz dai Gang daryāsıdın ötüp Ustād ‘Alī-Ḳulıḡa kömāk ta'yīn kılıp *musta'idd u mukammal* bolup turalıng. B, 785/14-15'

muta'assir u muta'allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

‘Basī *muta'assir u muta'allim* bulduk. B, 497/10'

mutabarrik u 'azīz “kutsal” (1), [B, 85/8]

‘...pādişāh tüşçilik yol kelip Ramaḍān dek *mutabarrik u 'azīz* ayḡa keçälik fırsat qalıp... B, 85/8'

muttaķī u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

‘Bisyār *muttaķī u mutadayyin* kişi edi. 369/25’

muṭī u munķād “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

‘Sulṭān-‘Alī Mīrzāğa ḥaylī *muṭī u munķād* emäs edi. B, 45/9’

‘Harkim ki boyunni qoymasa anı yetkây çupķay talağay *muṭī u munķād* etkây.

B. 493/9’

müşrik ü kāfir “kafir” (1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kāfir*

Menzil itti tamaķ anga Qādir. M, 24/257’

naş’a u başāşat “sevinç” (2), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10-11]

‘Ba’zı ḥabardar bolğan arbāb u dukkāndārlar kelip *naş’a u başāşat* bilü körüp māḥadārī keltürüp du‘ālar kıldılar. B, 171/16’

nuķta u i’rāb “kural” (1), [B, 377/3]

‘Pursuḥan bu ma’nā bilä kim ravşan u zāhir kalimalarnı *nuķta u i’rābığaça* bitiptür. B. 377/3’

oğlan-uşak “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Aksar-i mālī va *oğlan-uşakı* çerig eligä tüşti. 521/21’

‘Özgäläri üy va rozgārin salıp oğlan-uşakın alıp tağқа tarttılar. B. 411/11’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sulṭānlar bilä körüşüp atlanıp Şāh Begim qaşığa keldük[...] oturup *ötkän keçkän* kayfiyyat u ḥālāttın yarım keçägäçä oturup aytıştılar. 207/19’

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

‘Ötärçi keçärçi ölüglerning üstüdin ‘ubür u murür kılurlar edi. 463/23’

perr ü bāl “kanat” (1) [D, 175/96-4]

‘Kebüter ilte sin haṭṭım ni bolğay ger qabul itseng köngülñi bağlasang ol nāme yanglıg *perr ü bālingğa*.’

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78-3]

‘Zāhir olğay her nefes her tün saçıngning hicride
Otlux āhım dūd yanglıg çıksa *pīç ü ḥam* bile’

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

‘İşkingda köngül ḥarābdur min ni kılay
Hicringde közüm pür-ābdur min ni kılay
Cismin ara *pīç ü tābdur* min ni kılay
Cānımda köp ıztırābdur min ni kılay. 223/168’

pušta u dašt “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]

Gāhī telbālār dek yalğuz *pušta u daštқа* barur edim. B, 155/5’

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

‘....yığaçlar ögäçä, otlar özgäçä, cānvarlar özgäçä, elining *rāh u rasmi* özgäçä. B, 273/1’

‘Giyāhlar özgäçä va yığaçlar özgäçä vuḥūş özgäçä tuyūr özgäçä, el va ulusining *rāh u rasmi* özgäçä B.301/10

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (3), [B, 357/18-19, 651/21-22~ reviş ü rāh RVT, 117/4-208],

‘Av va kuşning *rāh u ravişini* yaḥşı bilür üçün Sultān-Ḥusayn Mīrzā aksar bu

işlärni ang rucū‘ kılur edi. B, 357/18-19’

‘Zāhir ü bāṭın edep mer’ī tut

Bī-edeblik *reviş ü rāḥun* unut. RVT, 117/4-208’

raḥmān u raḥīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

‘Ḥalik u ḳahir u sübhān u ‘azīm

Rāzık u ḳādir u *raḥmān u raḥīm* RVT, 97/1-2’

raḥt u matā’ “eşya” (1), [B, 299/3]

‘Cun ‘ahd u şart bilā kelip edi, tamām kişi-ḳara va *raḥt u matā’ı* bilā sālim u salāmat ata- aḳası sarı ruḥṣat berildi. 299/3’

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

‘‘Ahd u ḳavlığa *rāst u durust* edi. B, 37/9’

ra’y u tadbīr “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]

‘*Ra’y u tadbīr*ı yaḥşı edi. B, 45/4’

renc ü riyāzat “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]

‘Ni kim taḳdīr bolsa ol bolur taḥkīk

İrür ceng cedel *renc ü riyāzat* barça bī-hüde

ri’āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

‘Samarḳand taḥtığa olturğaç Samarḳand beglärin burunḳı dek oḳ *ri’āyat u ‘ināyat* kıldım. B, 105/5’

ri’āyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

‘Sizlärgä köngülläringiz tilägändin artuḳraḳ *ri’āyat u şafaḳat* kılay. B, 237/1’

şabr u şebāt “sabır” (1), [D, 322/559/4]

‘Yok imiş *şabr u şebāting* iy til.

Hünük irmiş harekātın anı bil D, 322/559/4’

şafā u liṭāfat “hoşluk” (1), [B, 539/16]

‘Bağ-ı Vafāning hadduhudūdı va *şafā u liṭāfatı* bu tārīḥda mukarrar u mazkūr boluptur. B, 539/16’

sālīm u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

‘Muḳīm muta‘allikları bilā *sālīm u salāmat* barıp tepäğä tüşti. 263/11’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nökar-südäri *sar u sāmān* kıılır edi. B, 43/3’

şarf u ḥarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

‘Cerig yarağığa va top u tufakçining dārū va caydağığa pancşamba küni Şafar ayının sekizidä camī‘ vachdärning vachıdın şad-sī farmān boldı kim dīvānga tüşürüp bu asbāb u ālātқа *şarf u ḥarc* kılgaylar. B, 735/15’

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādīşāh boldı burunkı pādīşāhlarning ḥizānalarını *şarf u ḥarc* kıılmaqlık kullī ‘ayb u ‘ār dur. B, 581/19’

sa‘y u himmat “çalışıp çabalama” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u kuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i luṭf u şafaqatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning *sa‘y u himmatıdın* bilmäs biz, balki tengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/4’

sa‘y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

‘Temür Begning zādubūdı Kişdin üçün şahr u pāytaḥt kıılırğa köp *sa‘y u ihtimāmlar* kııldı. B, 101/6’

‘Cem‘ide *sa‘y u ihtimām* kılay

Sining atingğa min tamām kılay. M, 3/B2b/22’

sa‘y u işlāḥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

‘Har neçä *sa‘y u işlāḥ* maḳāmıda bolduk, baham yetmädi. B, 483/20’

sebz ü ḥurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]

‘Leṭāfet gül-şenide gül kibi sin *sebz ü ḥurrem* ḳal’

sipāhī u ra‘iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2-3, 59/20, 51/14, 47/3]

‘Bizning andaḳ *sipāhī u ra‘iyyatnı* yaḳdil u yakcihat taptılar kim tā cān u tanlarıda ramaḳ u tavān barur, cān tartmaḳlardın ḳoymaḡaylar. B, 33/13’

sökünç ü tayaḳ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

‘Ḳılmaḳ ümīd ü bīm ile ḥıdmet şeh allıda

Der-bānıning *sökünç ü tayaḳıḡa* arzımaz D, 149/52-4’

şu‘ūbat u maşakḳat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

‘Bāvucūd-i isitma on üç-on dört yıḡaç yolnı *şu‘ūbat u maşakḳat* bilä ḳat’ ḳıldım.

B, 121/15’

süz u güdāz “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]

‘İşveng bile ḡamzengni vü nāzıngnı mu diy

Cevrüng bile *süzüng u güdāzıngnı* mu diy

Sözüng ḳılıḡıng nevāzişing mü aytay

Āvāz u uşulümni vü sāzıngnı mu diy D, 238/229’

sürür u devlet “mutluluk” (1), [D, 146/47/4]

‘Kilmedi könglümge ‘ışķınıng *sürür u devleti*
Tā köngülñi miñnet ü ğamğa sezā-vār itmedim’

şād u şād-mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

‘Devlet bile *şād u şād-mān* bolğay sin
Şevket bile meşhūr-ı cihān bolğay sin
Könglüngdeki dik dehr ara kām sürüp
Bu dehr barıça kām-rān bolğay sin. D, 64/333’

şādlık u ħurremlık “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]

‘Mey terkini kılğalı irür min ğamlık
Bar tīre köngülge her zaman derhemlik
Ġam birle füsürdelik helāk itti mini
Mey birle imiş *şādlık u ħurremlık*. D, 261/322’

şahr u vilāyat ²²“şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]

‘Tengri ta‘ālā ‘ināyatı bilā Rabī‘u’l-Avval <avāħırda> Samarķand *şahr u vilāyatı* muyassar u musahhar boldı. B, 91/19’

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

‘Yana bir bu kim *şahrī u bāzārī* balk‘ Türk u sipāhīning amrad oğlanlarını çuhra
ķılur ķorkunçdın üydin çıkmaz edilär. B, 47/18’

şakl u şamāyil “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]

‘*Şakl u şamāyil*. Uluğ közlüg, ķoba yüzlü, orta bolyluğ, Türkmān çihralıg,
malāħalıg yigit edi. B, 141/6’

²² Metinde şehir ve vilayet sözcüklerinin anlam farkı olduğu dikkatimizi çekmiştir. Örneğin Semerkant hakkında bilgi verilirken şu cümleler kullanılıyor. “Şehri Semerkandır. Vilayetine Maverāünnehir derler.”İki sözcükteki bu anlam farkından dolayı bu ikili yapıyı yakın anlamlı ikilemeler arasına koyduk.

şakva u şikāyat “şikayet” (1), [B, 765/9]

‘Kitin Qara Sultānning nökari, kim elçilikkā kelgān Kamāluddīn Qanaq atlıg nökariḡa yibārip edi, sarḡadd beglāriḡning ma‘āş u iḡtilātıdın va qazaq va oḡrınıḡ *şavka u şikāyatıdın* Qanaqqa nemālār bitip edi. B. 765/9’

şār‘ u ‘urf “şariat ve örf” (1), [B, 255/25]

‘Fī‘l vāqı‘ *şār‘ u ‘urf* bilā ham munāsib andaḡ edi kim mundaḡ kişilār sazāsıḡa yetkāy. B. 255/25’

şarh u başt “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

‘Bayān-i vāqı‘nı *şarh u başt* bilā ayttılar. 657/25-26’

şarr u fitna “fitne fesat” (2), [B, 251/3, 715/7]

‘Cün mundaḡ pareşān ḡabar keldi, beglārni çarlap maşvarat kılıp u muftin u yaḡılarnıḡ *şarr u fitnasınıḡ* daḡıḡa mutavaccih bolmaq ansab u avlā köründi. 715/7’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis* giriftārı sin

Ded bile dīv nümūdārı sin D, 211/132-14’

‘*Şehvet ü nefis*[ni] koy düşmendür

Ming sining dikni zebūn kılgandır D. 211/132-15’

şikast u nuqşān “eksik” (1), [B, 187/27]

‘Ol maḡallda zor u kuvvatımız bar edi, heç naw‘ *şikast u nuqşānı* bolmaydur edi,... B, 187/27’

şirrır u muftin “fitneci” (1), [B, 385/5]

‘Cahāngīr Mīrzā ol vilāyattın çun nāhoşluk bilä çıkıp edi, aymağını özigä goşsa,
ba‘zı *şirrīr u muftinlar* yana ne angezlār kılur eken dep Uştur Şahrdın
eligläling dep carīda tez teprädük. B. 385/5’

şor u fitna “karışıklık” (7), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6–7 ~ şarr
u fitna, B, 251/3, 715/7]

‘Oşbu bir bemulāhaza hıkm kılğanımızdın ne miqdār *şor u fitnalar* kıoptı! B,
131/17’

‘Cün mundaķ pareşān habar keldi, beglārni çarlap maşvarat kılıp u muftin u
yağılarning *şarr u fitnasıning* daf‘ıǵa mutavaccih bolmaķ ansab u avlā köründi.
B. 15/7’

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

‘Köp *taāddī u taşaddud* kıla başladılar...B, 47/12’

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

‘Har kıysı yergä *tābi‘ u muṭī‘* nökār va çākar va cam‘o mu‘ayyan u muķarrar
dur.’

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

‘Aǵarçi kişimiz az edi, valī haylī yaķşı tüzük va maḍbūt yasal *ta‘biya u tartīb*
kılıp edim. 441/20’

tāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

‘Bu sunı *tāhir ü muṭahhar* bil,
Her nime yur iseng bu suda yuǵıl.’

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

‘İki-üç böläk aǵıl *tālān u tārācǵa* bardı. 411/11’

‘İnisi Valīǵa ǵalın çerig қоşup Şuburgannı ǵapamaķķa va ol navāhīnı *talan u*

tārāc kılmaḳḳa yibardı. B. 115/25’

‘*Tālān u tārāc* kılmay Bhera eligä māl amān salıp naḳd u cinsdin tört laḳ şährühḥī alıp çerig eligä nöḳār ‘adadı bilä ülāşip Kābulğa murāca‘at kılıldı.

talat- aldur- “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]

‘Uruḳ *talatıp aldurup* biz ötkän Qıpçaḳ yolu bilä aşıp Abān Qoruğıda kelip bizgä qoşuldılar. 261/5-6’

tartīb u nasaḳ “düzenleme” (2), [B, 35/10, 441/21]

‘Heç maḥall ança *tartīb u nasaḳ* bilä yasamaydur edim. B. 441/21’

‘Bu muhimmāttın fāriḡ bolğandın song çerig va vilāyatning *tartīb u nasaḳı* va zaḃt u rabṭığa iştigāl körsätildi. B, 35/10’

taşvīş u maşaqḳat “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]

‘Ol neçä kün bisyār *taşvīş u maşaqḳatlar* tartıldı, andaḳ kim muddatul ‘umr munça maşaqḳat kamraḳ tartılıp edi. 405/23’

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

‘Köp *taşvīş u şu‘ubat* bilä muḥāṭara tangī va uzmalardın ötüp yüz ranc u maşaqḳat bilü muhlik buland u tang kötüllürdin aşıp Fān navāḥışığa keldük. B, 165/16’

tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Üç-tört kündin song bizing muḥālif beglär, kim ‘Alī-Dost va Qambar- ‘Alī Sallāḡ *tavābi‘ u lavāḥiḳı* bilä bolğaylar, yaraş sözini arağa sala kiriştilär. B. 151/6-7’

‘Badaḥşānīlar Nāşir Mīrzānı basıp bolğan *tavābi* ‘ *u lavāḥikını* talan u tārāc kıldılar. 425/26’

‘Muḥammad Mazīd Tarḥan ham Samarqandta şāhib-iḥtiyār tamām vilāyātını oğlanlarığa va *tavābi* ‘ *u lavāḥikığa* alıp edi. B. 155/13’

tayammun u tabarruk “uğur, kut” (1), [B, 369/21]

‘...ğayataş ḥāṭırğa keçti kim bu muḥaqqar aczāda *tayammun u tabarruk* cihatıdın alarning atları mazkūr va şammaî sıfatlarıdın maşṭūr bolğay. B, 369/21’

ta‘zīm u iḥtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]

‘Cun egāçi edilār, *ta‘zīm u iḥtirāmları* cihatıdın yükündüm. B 499/12-13’

ters ü bīm “ korku” (1), [M, 115/1254]

‘Yana her *ters ü bīm* bolsa uluq,
Mişl-i kätlik yil ü karanguluq, M, 115/1254’

tıyık-kışık “düzen” (1), [B, 547/17]

‘Burun vilāyatlar yağı edi. Ḥaylî *tıyık-kışık* yok edi. B, 547/17’

tiriglik yigitlik “ gençlik” (1), [B, 57/2]

‘Mu‘tabar ğuması Zuhra Begi Ağa edi. Sultān Abū- Sa‘īd Mīrzānıñ *tiriglikidä yigitlikidä* alıp edi. 57/2’

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

‘Uluğ oğlu Sultān-a‘zada Mīrzāğa aqası Sultānahmad Aq Begim atlığ ikinçi kıızını *toy u āyīn* bilä alğan saçıqını keltürdi. B, 49/2’

törä-möçä “rütbe” (1), [509/20]

‘Munça kişi bakıp turup bir neçe yayak Afgānga tüptüz yerdä mundak yigitni aldurup sizläрни *törä-möçädin* uratıp pargana va viläyätängizdin tepräti saķallaringızni kırķıp şahlarda taşhır kılmaķ keräk. 509/20’

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

‘Sü kibi tīg çikip *tünd ü semendingni*_minip yildürüp her sarıģa mining otum tız ite sin. D, 170/88/3’

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman uçma *segritmä* yerlärdin tüşüldi. B, 409/14-15’

uruķ-ķayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Şah Begimni va *uruķ-ķayaşnı* ham yeti-sekiz yıl bar edi körmäydür edim. 113/24’

‘Yana Nazar ‘Alī Türk edi. Minūcihr Hänniñ *uruķ-ķayaşı* bolur edi. B. 487/14’

‘Balğ maşlaħatı cihatıdın ķalın yarmaķ va Kābuldaķı uruķ-ķayaş va oğlan-uşakķa Malot fathıda tüşķän matā’dın savğatlar yibärildi. B. 559/8’

‘Temür Beg Hindüstānga kirkändä bu ģatunnıñ *uruķ-ķayaşıdın* biri ol çeriggä barıp egändür. B. 195/11’

uruş-angezi “savaş” (1), [429/19]

‘Mālnı yandurup tüşķändin song har ģarafdın böläk-böläk kelip tüzgä tüşüp *uruş-angezi* kıldılar. 429/19’

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

‘Āħir munga ķarār taptı kim *uzun uzak* köçüp bedirang oķ yürülgäy. B. 773/11’

‘Mundın köçüp yolsız yürüp ara bir ķonup tanglası bir tiptik enişdin enip *uzun uzak* tanggīdin ötüp Bannūģa tüşüldi. B. 305/17’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korğanıda *üy-elni* koyduq. 249/12 ’

‘Bizing bilä kelgän nekim bolğan aç *uruk üy-elni* va Bākī Cağaāniyānī va oğlu Aḥmad Kāsımning bolğan sipāhīlارının va aymaqlارının köç va tamām Acarda koyup çerigni alıp çıktıq. B. 251/24’

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

‘Beg u begāt, nökär u tabin, ḥarvār ḥarvār va qap-qap aq tankanı *vach u ‘alūfalarığa* yüklöp kötärip eltärlär edi. B, 449/25’

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

‘...valĠ har işning ḍimnıda yüz ming mulāḥaza *vācib u lāzim* dur. B, 131/16’

‘Bu cihattın bu taġ eli bilä yaḥşı ma‘āş kıлмақ *vācib u lāzim* edi. B. 475/18’

vālih ü ḥayrān “şaşırmış” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıġ yüzünge min durur min *vālih ü ḥayrān*, D, 162/73-4’

yakcihatlıq u iḥlās “baġlılık” (2), [B, 745/13~iḥlās u yakcihatlıq B, 781/2]

‘Agar Bangālī *yakcihatlıq u iḥlās* maqāmıda bolsa, va ol arada manga iḥtiyāc bolġu dek işi bolmasa, anı ham şarḥ bilü ‘arḍadāşt kıling. B, 745/13’

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

‘İhtiyācı işige yoqtur anıq

Yār u yāver işige yoqtur anıq M, 6/57’

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B. 187/7]

‘Bolcar beglari bir-iki *yatīm yasīr* bilä qalıp edilär. B. 187/7’

yayaq yeläng “teçhizatsız” (3) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

‘Sultān Sa‘īd Hān, Kāşğar hānı, beş-altı *yayaq yeläng* bilä keldi. B. 421/19’

‘Ālam Hān ham hārāblap *yayaq-yeläng* keldi.’

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

‘Siyālkotning *yeleng yalangaç* faķır miskīni kim orduğa kelip edilär, bayakbār ğavġāi tüşti. B, 547/19’

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

‘Kulluķ u hıdmeting itmek *yıl u ay*

Nesl-i Cūcī vü uruġ-ı Çaġatay D, 212/132-23’

yigit-yeläng “yiġit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Vilāyatlarğa iş-küç üçün bargan *yigit-yelängdin* ba‘zısı kelip qatıldı. 403/15’

‘Yigit-yeläng-olca imkân-i cidd u ihtimām edi- zāhir ettilär va bahadurluķ etti va nang u nām hāşıl äylädlär. B. 463/16’

‘Cun yaraġsız uruş salılıp edi, ba‘zı yigit yeläng zayı‘ bolup hayli kişi yaralıġ boldu. B. 61/21’

‘Sultān-Mas‘ūd Mīrzāning beg va içkisi va yigit-yelängi āzarda bolup edilär bu cihattın kim Şayġ ‘Abdullāh Barlas Baysunġur Mīrzā qaşıdın Sultān-Mas‘ūd Mīrzā qaşıġa kayn-ata edi, asru uluġ ri‘āyat taptı. B. 115/9’

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

‘Oşmundak ġanīmın *zabūn u ‘āciz* kılğan maħallda Qambar-‘Alī vilāyatıġa barmaqqa icāzat tilädi. B, 145/24’

zāhid u muttakī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

‘Atamdın song Hwāja Qāḍīning yumn-i qadamıdın *zāhid u muttakī* edim. B, 397/17’

zālim u fāsik “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

‘Yana bu kim özi neçük *zālim u fāsik* edi. B, 47/13-14’

zarrāḳ u ṭammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heç nemä mundın yaḥşıraḳ dalīl bolur mu kim *zarrāḳ u ṭammā* elning yalğan va ḥoşāmadın qabūl kılıp özini faḍīḥat u rusvā kıldı? B, 433/10’

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

İkisi şeyḥ ü ikki ḥatneyn,
Birdiler dīn işige *zīnet ü zeyn*, M, 16/169’

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

‘Ḥarakāt u sakanātı *zirāfat u liṭāfat* bilä edi. B. 357/18’

zulm u fişḳ “zulüm” (5), [B, 47/9, 47/21, 47/25, 51/21, 51/16]

‘*Zulm u fişḳning* şa‘āmatıdın oğlanları tamām cavānmarg boldılar. B, 51/21’

5.3. Karşit Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar

Karşit anlam *Türkçe Sözlük*’te “Anlamları birbirinin karşıtı olan (söz), zıt anlamlı” şeklinde tanımlanmıştır. (Türkçe Sözlük, 2005;1095). Karşit anlamlılık, bağıntılı tamamlayıcı ve ölçünlü çiftlerin söz konusu olduğu anlam türüdür. Karşit anlamlılıkta birimler, ortak anlam eksenine sahiptir (canlı/cansız, çekingen/girişken), Karşit anlamlılıkta *derecelilik*: sıcak/ılık/serin/soğuk; *bütünleyicilik*: evli/bekar,

asker/sivil, kadın/erkek ve *karşıtlık*: vermek/almak, gitmek/gelmek bağıntıları söz konusudur (Eker, 2005; 399).

Anlamı karşıt olan sözcüklerden oluşan ikilemeler mecaz yoluyla yeni bir kavram yaratmaya, iki karşıt kavramı uzlaştırıp iki kutuplu bir düşünce anlatmaya ya da iki ihtimali karşılaştırıp ikircillik meydana getirmeye yarar (Ağakay, 1954: 104).

Bizim çalışmamızda da karşıt anlamlı sözcüklerin yan yana gelmesiyle oluşan ikilemelerde bütünleyicilik ve karşıtlık bağıntıları olduğu görülmektedir.

astın ü üstün “alt üst” (1), [D, 210/131-14]

‘Ay yüzüñg yokda kara kün bolsun

Yır ü kök *astın ü üstün* bolsun, D, 210/131-14’

atlıg yayak “atlı yaya” (7), [B, 137/3, 137/7, 137/10-11, 211/25, 385/25, 653/1~atlık u yayak M, 173/1914

‘Vilâyâtın çeriggâ kelür *atlıg yayak* sürüp...B, 137/7’

‘Bu ayyâmda, bâvucûd kim mundağ şor u fitna kıyım boldı, Tambal hanûz özigâ keltürmäy Ahsî bilä Karnân aralığıda *atlıg yayak* çerigi bilä hanlar bilä rûbarû bolup özini şâh u handağ bilä berkitip olturup edi. B. 211/14’

‘Uçrasa *atlık u yayak* her kim,

Ün bile telbiye disün muhrim. M, 173/1914’

atlık u yayak “atlı yaya” (6), [M, 173/1914, ~atlıg yayak B,137/7, 211/25, 385/25, 425/22-23, 653/1]

‘Uçrasa *atlık u yayak* her kim,

Ün bile telbiye disün muhrim. M, 173/1914’

‘Vilâyâtın çeriggâ kelür *atlıg yayak* sürüp...B, 137/7’

‘Bu ayyāmda, bāvucūd kim mundaq şor u fitna qāyim boldı, Tambal hanūz özigä keltürmäy Ahsī bilä Karnān aralıqıda *atlıg yayax* çerigi bilä hanlar bilä rubarū bolup özini şāh u handaq bilä berkitip oturup edi. B. 211/14’

barış kiliş “gidip gelme” (4), [D, 245/258, M, 175-1941, B, 125/3, 205/2]

‘*Barış kilişingni* luṭf itip öksütme, M, 175-1941’

bara kelä “gide gele” (1) [B, 575/13]

‘*Bara kelä* bu sözlär qarār tapkunça tört-beş kün ötti. B, 575/13’

baş-ayax “makam, onur kıyafeti” (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 563/2, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5]

‘Tanglası Kiçik Han dādām manga Muğulça rasmlıg *baş-ayax* va qorını va egärlig hāşşa atını ‘ināyet kıldı. B, 297/2’

Hātining uruqıga ruḥşat berip Hātīga kılıç va *baş-ayax* va istimalat farmānları yibärildi. B. 493/12’

Şādıqqa on ming tanka va egärlig at va *baş-ayax* va tügmälig çäkmän in‘ām boldı. B. 767/4’

Otuz laklig pargana Amrohārdın vajhıga ta‘yın kılıp hāşşa *baş-ayax* va egärlig at ‘ināyat kılıp [A]mrohārğa ruḥşat berildi. B. 803/9’

‘ ‘Id küni Hindū Beggä hāşşa *baş-ayax* va muraşşa‘ kamar-şamşer va topçax ‘ināyat boldı. B. 807/4’

beri [...] **narı [...]** “bura ora” (2), [B, 149/14~ narı [...] beri [...]]B, 179/3]

‘Az az kişi *beridin barıp narıdın kelip* ara yolda atkulaşıp yanar edi. B, 149/14’

bülend ü pest “yüksek alçak” (1), [M, 5/53]

‘Kim Hūdādur barını hest itgen,

Yir ü kökü *büled ü pest* itken. M, 5/53'

cân u tan “ruh beden” (3), [B. 33/13 ~ cân u ten D, 158/66-7, B. 33/14]

‘Bizniñ andağ sipāhī u ra‘iyyatnı yaq̄dil u yakcihat taptılar kim tā *cân u tanlarıda* ramak u tavān barur, cân tartmaqlardın qoymağaylar. B, 33/13’

‘Ferāğat ister isen bol cerīde iy Bābūr

Ki *cân u tengā* ğam u guşsa hānümān kildi. D, 158/66-7’

cism ü cân “ruh beden” (1), [D, 216/142]

‘Közi vü lebiğa *cism ü cânım* şadağa D, 216/142’

ğālibiyyat u mağlūbiyyat “yenme yenilme” (1), [B, 211/16-17]

‘Bir neçā navbat ol tarafdın azağlağ uruş-muruş bolur, valī heç cānibtın *ğālibiyyat u mağlūbiyyat* muşahhaş u ma‘lūm bolmas. B, 211/16-17’

ğam u şādī “sevinç keder”(1), [RVT, 115/4-185]

‘*Ğam u şādī* anga kılğay te‘sir. RVT, 115/4-185’

ğüft ü şünūd “konuşma, sohbet” (1), [D,186/116-3]

‘Cihān ili bile *ğüft ü şünūd* kılmas min

Niçe sözümni diyin niçe qatıq işiteyim, D,186/116-3’

hayr u şer “iyi kötü” (1), [M, 10/107]

Niççesini beşergā bil ta‘yin,

Hayr u şer şebt iterleri āymn. M, 10/107’

keçā kündüz “gece gündüz” (5), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz

M, 46/496]

‘Naķb almak va ķorķan almak va taş urmak va ķazannıng iş-küçidä *keķä kündüz*

ārām u ķarārî yok edi. B, 69/12’

‘Ekseri boldı on *kiķe kündüz*,

Munı bilmekte sa‘ylar körgüz. M, 46/496’

käpänäklig käpänäksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

‘Ol kün ham ğarīb yağur edi. *Käpänäklig käpänäksiz* kişi barābar edi.

B, 487/18’

ķılur ķılmas “yapıp yapmadığımız” (1) [B. 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va *ķılur ķılmas* işimizdin isti‘lām u istifsār ķılıp

muta’assir bolup bizning ħālımızğa riķķat ķılıp fātiħa oķup bardı. B, 123/14’

köp az “ az çok” (1), [B, 213/6]

‘Mening bilā bolķan üç kişi dedilār kim “Ķarangu keķä yağının *köpi azı*

ma‘lüm u muşahķas emäs. B, 213/6’

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

‘*Küfr ü dīn* zühd ü fişk u yaķşı yaman,

Tingri ħakdīri birledür yek-sān M, 9/88’

mebde’ ü ma‘ād “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]

‘Bilgesin *mebde’ ü ma ‘ādingnı* D, 208/129/74’

mü‘min ü kāfir “ mümin kafir” (1), [M, 24/248]

‘Cin ü insan u *mi ‘min ü kāfir*,

Bolģay ol köprüg üstide ħazır. M, 24/248’

nāķış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

‘Kıl bahā *nāqış u selīmni* hem,

Sin tefāvütni şadқа bir ol dem. M, 171/1889’

şagīr u kebīr “en küçük en büyük” (1), [D, 67/732]

‘Munı taḥrīme dir *şagīr u kebīr*, D, 67/732’

şalāḥ u fasād “doğru yanlış” (1), [B, 633/9]

‘Mundaḡ sözlärni ham kim aytılar, bu kişidā ança‘aql u hoş bar dur kim alar taḡrīr kılğandın song *şalāḥ u fasadığa* yetkây va yaḡşı yamanını farḡ etkây. B, 633/9’

şād-mānlıḡ u ġam “sevinç keder” (1), [D, 211/161]

‘Geh şad u gehī ġamīn isem ‘ayb itme

Kim bā‘ış-i *şād-mānlıḡ u ġam* sin sin. D, 211/16’

ṭā‘at u ma‘şiyet “sevap günah” (1), [M, 22/B14a/238]

‘Ṭā‘at u ma‘şiyetni tartarlar, M, 22/B14a/238’

taşqarı içkări “dışarı içeri” (1), [B, 81/20]

‘Bu yurtta egāndā neḡā navbat *taşqarıdın içkäridin* köngüllüḡ yigitlär Ḥiyābānda yaḡşılar çapḡulaştılar. B, 81/20’

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297, M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]

‘Könglümde ot u ikki közümde sudur

Min ḡasteḡa kıl ki ḡālim budur

Ġam kündüzi vü firāḡ şāmı yanglıḡ

Tün kün manga ni qarār u ni uyqudur. D, 263/328’

‘Kildi ramadan u min taqı bāde-perest

‘Iyd oldı vü ikr-i mey kıtur min peyvest

Ni rüze vü ni namāz yıllar aylar

Tün ü kün mey u ma‘cün bile dīvāne. D. 255/297’

‘*Tün ü kün* fikr ü hayālim bu durur

Ay u yıl tavrum u halim bu durur. D, 209/131/7’

tüz ü tağ “inişli çıkışlı yer” (1), [D, 256/303]

‘Cāninga yitişti *tüz ü tağ* birle köngül

Derdini tüketmes atymağ birl köngül

Ġurbette ayaq birle beden tınmas tīk

Yüz şükr ki tinçtür qulağ brle köngül, D, 256/303’

‘ubūr u murūr “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]

‘Bādpahning üstidā bir taşda buyurdum kim bu ‘*ubūr u murūrning* tārīhını
kazğaylar. 455/22’

uluğ-kiçik “büyük küçük” (7), [B, 71/2, 125/13, 457/5, 545/10, 695/14, 715/76, 729/11]

‘Husraşāhning yaḡşı-yaman *uluğ-kiçik* nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/2’

vaḡdī‘ u şarīf “herkes” (1), [B, 713/20]

‘*Vaḡdī‘ u şarīfning* ‘imāratı tamām taşdın, uluğlarının ‘imāratlarını takalluf bilä
tarāşīda taşdın kılıpturlar. 713/20’

yaḡşı yaman “iyi kötü” (12), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23,
M, 9/88~yaman u yaḡşı B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

‘Mening bilä qalğanlar ġurbat bilä miḡnatnı itiyār qılğanlar *yaḡşı yaman*

taḥmīnan iki yüzdin köprük, üç yüzdin azrak bolğay edi. B, 113/5'

‘Husraḡşāhning *yaḡşı-yaman* uluḡ-kiçik nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/1'

‘*Yaman u yaḡşı* arḡasığa namāz,
Bil ki bardur şeri‘at içre cevāz, M, 95/1049'

yıkıla ḡopa “düşe kalka” (1), [M, 4/253]

‘Biri imgeklep ü birisi yörüp,
Yıkıla ḡopa biri pūye urup, M, 4/253'

yıraq yavuḡ “uzak yakın” (2), [B, 63/10, 311/3]

‘Cun körülḡan yollar emās edi, yolning *yıraq-yavuḡını* bilmāy arācīf söz bilā bu
yolğa kirdük. B, 311/3'

yir ü kök “yer gök” (3), [M, 5/53, 9/87, D, 210/131/14]

‘*Yir ü kök* içre her ni ḡādīstür,
Tingri taḡdīri bil ki bā‘istür. 9/87'

yokḡaridin ḡoyudin “yukarıdan aşağıdan” (1), [B, 715/26]

‘*Yokḡaridin ḡoyudin* ılıḡ-kiçig otuz-kırk kemā ketürdilär. B, 715/26'

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

‘Hindustān eli agarḡi ba‘zısı ḡılıḡ ḡapḡay, valī aksarı sipāhılık rāh u ravişıdın va
sardārлық *yürüş u turuşıdın* ‘ārī u bebahra durlar. 651/22'

zāhid ü fāsıḡ “dindar dinsiz” (2), [M, 20/A32, B126/23]

‘İşāret anga kim *zāhid ü fāsıḡ* ve yaḡşı
Yamanning arḡasında namāz cāyızdūr. M, 20/A32'

ẓāhir u bāṭin “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4-208, 100/4-3]

‘Bu jumladın bir Mavlānā ‘Abdul Raḥmān Cāmī edi kim *ẓāhir u bāṭin* ‘ulūmıda
ol zamānda ol miḳdār kişi yok edi. 369/19’

z̄ir ü bem “kalın ince (tel)” (2), [D, 162/74-6, 170/104-5]

‘Çeng-i ğamdın ıutulmadı Bābür

Niçe kim nāle *z̄ir ü bem* kıldı’

ALTINCI BÖLÜM

SÖZCÜK TÜRÜ BAKIMINDAN İKİLEMELER

Türkçede sekiz sözcük türünün (kelime sınıfının) hemen hepsinden ikileme yapılabilir (Hatiboğlu, 1981: 28). İkilemeler sözcük türü bakımından adlardan, sıfatlardan, eylemlerden, zarflardan, zamirlerden ve ünlemlerden oluşturulur. İkilemeler Türkçenin bütün sözcük türlerinde adların her çeşidinde (isim, sıfat, zamir, zarf, sayı isimleri, fiillede) mevcuttur (Çağatay, 1978: 30).

Değerlendirmemizde sözcüklerin, tür incelemesinde sözlük maddesi olarak çağrıştırdıkları ilk değeri dikkate aldık. Cümle içerisinde üstlendikleri görevlere göre ikilemeleri Cümle İçinde İkilemeler bölümünde değerlendirdik.

Bu bölümde adlarla, sıfatlarla, zamirlerle, ünlemlerle ve sayı adlarıyla oluşturulan ikilemelere örnekler verilecek; eylemlerle kurulanlar, daha önce yapı bölümünde (3.2.2. *Eylemden Türetilen Sözcüklerden Oluşan İkilemeler*) verildiği için burada tekrar edilmeyecektir. Sayı adlarıyla oluşturulan ikilemeleri, metinde çok sık yer almaları dolayısıyla ayrı bir başlık altında değerlendirmeyi uygun bulduk ve bu gruba giren yapıları Adlarla Oluşturulan İkilemelerin alt başlığı olarak ele aldık. Sayı adlarıyla oluşturulan ikilemeleri asıl sayılardan oluşanlar, üleştirme sayı sıfatlarıyla oluşanlar sayı adlarından sonra ad alanlar (*bir ay-iki ayning* içidä, *bir yıl-iki yıldın* songra) ve üçlü sayılardan (*bir-iki-üç Özbäg*, har *on-on beş-yegirmä* kündä) oluşan yapılar şeklinde altı bölümlere ayırdık. ‘*acīb u ğarīb* “acayıp” , *vālih ü ħayrān* “hayran”, *egri-bükri* “eğri büğrü” ve benzeri yapılar sıfat görevi üstlendikleri ve bu yapıları oluşturan sözcükler sözlükte sıfat olarak belirtildikleri için buna benzer örnekleri sıfat olarak değerlendirdik. *anda munda* “ara sıra” ikilemesi çalışmamızda zamirle oluşmuş tek ikilemedir. Tezimizde zarflarla kurulan ikilemelere rastlanmamıştır.

Vecihe Hatiboğlu *İkilemeler* kitabında Belirteçlerden ve Belirteç Görevindeki Sözcüklerden İkileme başlığında, belirteç ve belirteç görevinde kullanılan sözcüklerden kurulmuş ikilemelere çok rastlandığını ve bunların bir bölümünün aslında belirteç olan sözcüklerden, bir bölümünün de belirteç görevinde kullanılan ad, sıfat ve ulaçlardan kurulduğunu söylemiştir (1971; 31). Biz çalışmamızda ikilemeleri oluşturan sözcüklerin türünü belirlerken sözcüklerin görevlerine bakmıyor, sözcük türü olarak sözcüklerin, sözlük maddesi olarak çağrıştırdıkları ilk değeri dikkate alıyoruz. Bu yönüme göre

yaptığımız inceleme sonucu taradığımız metinlerde zarflarla oluşmuş ikilemelere rastlayamadık.

6.1. Adlarla Kurulan İkilemeler

Türkçede adların hemen her çeşidinden (özel adlardan ve cins adlarından) ikileme kurulabileceği bilgisi araştırmacıların ortak fikridir (Hatiboğlu, 1981: 28; Alkaya, 2008: 40). Cins adlarla oluşan ikilemeler bazen iyelik ekleriyle ve ismin çeşitli hal ekleriyle de kurulmaktadır. Metnimizde adlarla kurulan 240 ikileme cümle içindeki konumlarıyla birlikte aşağıda sıralanmıştır.

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘Çalın olca va māl, uluğ *ābrū u nāmūs* bilä Kābulğa kelildi. 449/26’

af‘āl u atvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

‘Sultān-Ḥusayn Mīrzā dek şāḥib-tacribalığın pādişāhdın, kim Şıbağ Ḥanning *af‘āl u atvārını* mīrzādın yaḥşırağ kişi bilmās edi,...B, 177/20’

af‘āl u aqvāl “hal hareket” (1), [B, 379/6]

‘Abyātī kim şāhning *af‘āl u aqvālida* deptür ḥāşil kim şahnı cala‘ī u fāḥişa kılıptur. B. 379/6’

‘ahd ü qavl “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘*Ahd u qavliğa* rāst u durust edi. B, 37/9’

‘*Ahd ü qavlüing* dürüst ü muḥkem kıl

Va‘de çün iyleding vefā hem kıl. D, 198/127-26’

‘ahd u şart “söz” (9), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8, 707/24, 735/9]

‘Bu sözdin bepāy bolup muḥāliflarnı tilāp *‘ahd u şart* kılıp qal‘anı berdi. B,

109/22’

‘Cun *‘ahd u şart* bilä kelip edi, tamām kişi-ğara va raht u matā‘ı bilä sālīm u salāmat ata-ağası sarı ruḥṣat berildi. 299/3’

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘Bir yarım yilgä yavuç *ahl u ‘iyāl* bilä anda edük. B, 123/7’

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

‘Yana bir Muzaffar Mīrzā edi. Sultān-Ḥusayn Mīrzāning sevgülüg oğlu bu edi, agarçi ḥaylī sevgü dek *aḥlāk u af‘āl* ham yox edi. B. 345/2’

aḥlāk u atvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

‘Ğarīb *aḥlāk u atvārlıg* kişi egändür. B, 41/16’

‘Andağ *aḥlāk u atvārı* yox edi kim desä bolğay. B. 45/11-12’

ağa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

‘Bular *ağa-ini* edilär. B, 365/19

İkilär *ağa-inini* tüşürürlär. B, 433/6’

‘Bu munasabattın Muḥammadī ornığa Sambalğa ılğar Hindū Begni va Kätä Begni va Malik Ḳāsım Bābā Ḳaşkanı *ağa-inisi* bilä Mullā Apağını Şayḥ Ğūrannı Miyān Du āb tarkaşbandları bilä ılğar yibärildi. B. 637/28’

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘Mundağ sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidä ança *‘aql u hoş* bar dur kim alar

taqrır kılğandın song şalāḥ u fasadığa yetkây va yaḥşı yamanını fark etkây. B, 633/9’

aqvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4-15]

‘Bolğay *aqvāl u kelāming* bu şıfat

Könglünge bā‘ış-i nūrāniyyet, RVT, 101/4-15’

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

‘Altun u kümüş *ālāt u adavātı* bisyār bolup edi...

analıq-oğullıq “anne oğul”(1), [729/27]

‘Bu kayfiyyatnı *analıq-oğullıqқа* ham izhār kılıptur. 729/27

ārām u qarār “bekleme” (1), [D, 225/176]

‘Hicri ara *ārām u qarārım* yoqtur, D, 225/176’

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

‘Bu neçā yıl ki Hindūstānda edük, qar va yaḥdın *āsār u ‘alāmat* körülmädi.

B, 545/16-17’

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

‘Bu asbābning tartıbnı cihatıdın beş-altı kün bu yurtta tavaqquf boldı, va bu *asbāb*

u ālāt tayar u maqammal bolğandın song tamām begläрни va söz bilür abdān

yigitläрни dağı kengeşke tiläp ‘āmm kengäş kılıp ra‘ylar munga qarār taptı kim

Pānīpat şahrī dur.

B, 565/17’

asbāb u maşālih “araç gereç” (1), [B, 783/25]

‘*Asbāb u maşālih* tapmaqқа va yıgmaqқа maşğul boldılar. B, 783/25’

aş u ta‘ām “yiyecek” (4), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 769/2],]

‘‘Azā rasm[1]nı bacā keltürgändin song *aş u ta‘ām* faķır u masakīnga tartılıp
ħatm u du‘ālar barganla[r]ning arvāhıǵa kılıp... 325/13’

aşlıķ tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun kış yavuşlaşıp edi, yazıda *aşlıķ tölük* kalmaydur edi. B, 145/5’

ata-aķa “baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

‘Burunlar bizning *ata-aķa* Cingiz törüsini ğarīb ri‘āyat kılurlar edi. B,391/15’

atalıķ-oğullıķ “baba oğul” (3), [B, 83/23, 151/28, 161/7-8]

‘Āħir *atalıķ-oğullıķ* arasında bu guftugūylar anga muncarr boldı kim atası
atasının üstigä va oğlı aǵlının üstigä Balı u Astarābādķa çerig tarttılar. 83/23’

atası-atasıdın “dedelerinden” (1), [B, 693/15]

‘Ĥasan Ĥan Mevātī *atası-atasıdın* beri yüz-iki yüz yilgä yaķın Mevātta istiķlāl
bilä ĥukümet kıla kelüptürlär. B. 693/15’

aķrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10,
263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

‘Samarķandnıng yana bir matā‘ı kırmızı maĥmal dur kim *aķrāf u cavānibķa*
eltärlär. B.99/2’

aķrāf u navāĥī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

‘*Aķrāf u navāĥīda* bir-iki ķatla ol ĥarafdın bu tarafdın kılıķ alıştılar. B, 87/4’

av ķuş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘*Avı ķuşı* bisyār yaĥşı bolur. 9/19’

ay u yıl “her zaman” (6), [D, 162/73-5, 168/84-2, ~ 179/104-4, 209/131-7, 280/398, yıl u ay D, 212/132-23]

‘Kiçürdüng *ay u yılını* mest ü bî-hodluk bile Babür

Niçe gaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl. D, 162/73-5’

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāh boldı burunķı pādişāhlarning hizānalarını şarf u harc kılmaķlık kullı ‘*ayb u ‘ār* dur. B, 581/19’

‘ayş u ‘işrat “eğlence” (3), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22]

‘Cun Harī dek şahr eligigā tüşti, tün va kün ‘*ayş u ‘işrattın* özgā işi yok edi, balki tavābı‘ u lavāhıķıda ‘*ayş u ‘işrat* kılmas kişi yok edi. 343/16-17’

‘azāb u ‘ikāb “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘Tiz öter kim ki birse yaķşı cevāb,

Yoksa, yıllar çiker ‘*azāb u ‘ikābı*. M, 23/A36/242’

‘azāb u maşakķat “azap” (2), [B, 365/3, 389/5]

‘Elig-ayaķdın ķalıp neçā yıl törlüg törlüg ‘*azāb u maşakķatlar* ta[r]tıp oşbu baliyya bilā oķ ‘ālamın naķl kıldı. 365/3’

‘azāb u ‘uķūbat “işkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘Hayālımda bu edi kim tüşķān yurtta törlüg törlüg ‘*azāb u ‘uķūbat* bilā öltürgäylär kim camı‘ rahzan u sarkaşlär ‘ibrat bolğay. B, 413/12’

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘...Şaybānī Hān dek gānīm üstigā ‘*azm u cazm* kılıp yürüydürgändä mundaķ bemaza ta ‘aşşub kılıp kelmädi. B, 389/5’

azuḡ u zaḡīra “zahire” (3), [B, 191/13, 191/12~ zaḡīra u azuḡ B, 191/1]

‘*Azuḡ u zaḡīra* kam edi. B. 191/12’

‘*Zaḡīra u azuḡ* heç tãfardın kelmedi. B, 191/1’

bāḡ u baḡça “baḡ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

‘Baş yalang ayak yalang kūy u kūçada va *bāḡ u bāḡçada* sayrı kılur edim...B, 155/1’

baḡt u tāli “talih” (1), [B, 467/22]

‘Bitiptür kim “Ḥvāhī oḡul bolsun, ḡvāhī kız mening *baḡt u tāli* ‘ım” 467/22’

bām u tam “çatı, dam” (1), [B, 101/5]

‘Bahārlar şahrāsı va şahrı va *bāmı u tamı* ḡūb sabz bolur üçün Şahr-i Sabz ham derlär. B, 101/5’

başāşat u naş’a “sevinç” (2), [B, 171/10-11~naş’a u başāşat B, 171/16]

‘Bizing elḡa va şahr eligä ḡarīb *başāşat u naş’a* edi. B, 171/10-11’

beg-atākā “şehzadeleri yetiştiren öğretmen” (2), [B, 27/3, 27/23]

‘Manga aval *beg-atākā* anı kılıp edilär. 27/3’

buḡu-maral “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]

‘İlämiş Daryāsının ayayıkıdaki ḡalın cangallärdä *buḡu-maral* va tonguz köp bolur. B. 145/14 ’

burc u bārū “burç” (1), [B, 31/19-20]

‘Ḥvāca Mavlānā Kādī va beglär maning ḡaşımda kelip söz va kengāş bir yergä koyup ḡorḡanning *burc u bārūsın*ing ḡabṡ u rabṡıḡa maşḡul boldılar.

cafā u ‘azāb “eziyet” (1), [B, 161/4]

‘...manga va mening davlatḥvāhlarimğa *cafā u ‘azāblar* qılır edi... B, 161/4’

cald u carīḥ “cesaret” (1), [B, 665/7]

‘Kısımtay va Şāh Manşūr Barlas va harkim ki Bayānadın keldi, bilmän
korkқанları mu edi ya elni korkutmaqları mu edi, kāfirning çerigini *cald u
carīḥ* bilä asru köp sitāyış u ta‘rīf kıldılar. B, 665/7’

cān u köngül “gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129-32, 213/132-37]

‘Bilgil vü i‘tikādını munga tüz,

Cān u könglüngde mundaқ olturğuz. M, 5/52’

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, *cān u mālğa* đarar u nuqşān yetkürmey Kāra Tekin yolu
bilä <Ḥisār> sarığa icāzat berildi. B, 131/1’

cān u tan “can ten” (1), [33/13]

‘Bizning andaқ sipāhī u ra‘iyyatnı yaқdıḥ u yakcihat taptılar kim tā *cān u
tanlarıda* ramaқ u tavān barur, cān tartmaқlardın qoymağaylar. B, 33/13’

cadal u cang “savaş” (3), [B, 393/14, ~ ceng ü cedel D, 134/28-3~ cang u cadal B,
391/25, 393/14]

‘...valī sipāhlıқ rev u rangıdın yıraқ, va mardānalıқ *cadal u cangıdın* kıraқ edilär.
B, 393/14’

‘Ni kim taқdır bolsa ol bolur taḥkik bilgey siz

İrür *ceng ü cedel* renc ü riyāzat barça bī-hūde D, 134/28-3’

‘Bu ḥanavada üçün yat yağı bile kim munça *cang u cadal* kılıptur kim men
kılıptur men? B. 391/25 ’

cevr ü cefā “sıkıntı” (8), [D, 130/22–2, 135/30/3, 147/49–1, 156/64/3, 161/72–4, 169/86–6, 290/442, ~cavr u cafā B. 405/25

‘Carhning men körmägän *cavr u cafā*sı qaldı mu, Hısta könglüm çekmägän dard u balāsı qaldı mu? B, 405/25’

‘Yarning ağıyārga mihr ü vefāsın anladım

Nā-tüvān könglümge hem *cevr ü cefāsın* angladım B. 290/442’

cevr ü sitem “sitem” (1), [D, 159/69-3]

‘Yüz *cevr ü sitem* körgen ming miḥnet ü ğam körgen

Āsāyiş-i kem körgen min dik yana bir bar mu D, 159/69-3’

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]

‘Bu kitābım kim ihtimām ittim,

Cidd ü cehd eylebeb tamām ittim.’

cidd u ihtimām “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]

‘Tacriba oşmundaq nemälär dür- ğaraḍ kim iş qapuğa kelgän maḥallda *cidd u ihtimāmı* taqşır kılmamaq keräk. B, 223/5’

da’b u tarīḳ “usul” (1), [B, 513/8-9]

‘Cun mening *da’b u tarīḳım* andaḳ emäs edi kim içmäs kişigä çağır taklīfı kılğay men, oşmunça bilä oq hazal bilä ötti. B, 513/8-9’

ḍabṭ u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15(2 defa)]

‘Ağarçı kiçik erdi, tüzüki va *ḍabṭ u rabṭı* bisyār yaḥşı edi. B, 25/11-12’

‘Bu muhimmättın fāriğ bolğandın song çerig va vilāyatnıng tartīb u nasaḳı va *ḍabṭ u rabṭı*ğa iştiğāl körsätildi. B, 35/10’

ḍabṭ u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

‘Korğannı hātırhvāh *ḍabṭ u sarancām* kılmaydurlar edi. B, 435/4’

ḍabṭ u tüzük “yasa” (1), [B, 47/8]

‘Yana bir bu kim agarçi *ḍabṭ u tüzüki* hayli yaḥşı edi, dīvān-ı şu‘ār erdi, siyaḳ
‘ilmını bilür edi, valī ṭab‘ı zulm u fışḳқа māyıl edi. B. 47/8’

ḍarar u āsīb “zarar” (1), [B, 145/7]

‘Neçä kündin song kengäşip sözni munga qarār berildi kim Andicānda
kışlamaḳdın ḡanīm kişisigä heç *ḍarar u āsībī* yetmäs, balk‘ oḡurluḳ va ḳazaḳlıḳ
bilä küçlätmäkning iḥtimālı bar dur. B, 145/7’

ḍarār u nuḳşān “zarar” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, cān u mālīga *ḍarār u nuḳşān* yetkürmey...B, 131/1’

dard ü balā “dert” (2), [B, 405/26~derd ü belā D, 161/72-4]

‘Carḥning men körmägän cavr u cafāsı ḳaldı mu, Hısta könglüm çekmägän *dard
u balāsı* ḳaldı mu? 405/26’

davlat u sa‘ādat “mutluluk” (3), [B, 741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa‘ādet D, 179/103-4]

‘Manga va sanga köp yıllar bisyār ḳarnlar al-Amānnı *davlat u sa‘ādat* bilä tuta
bergäy. B. 741/19’

derd ü elem “sıkıntı” (2), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

‘Andın biri kim ḳasdım üçün turdı firāḳ

Yüz *derd ü elemni* manga yitkürdi firāḳ

Mini işikingdin niteyin sürdi firāḳ

Ḳıl çäre yok irse mini öltürdi firāḳ. D, 237/227’

derd ü ğam “sıkıntı” (6), [D, 168/84-2, 176/98-2, 189/122-3, 204/129-21, 274/374, 315/553]

‘Ni bilgey sin mining *derd ü ğamım* her sâ‘at ü her dem
Ki hüsñ ösrüklükidin ay u yıl ayılmay sin, D. 168/84-2’

devlet ü ‘izzet “kıymet” (1), [D, 204/129-22]

‘İyş ile ‘işretimdin ayrıldım
Devlet ü ‘izzetimdin ayrıldım D, 204/129-22’

dil ü cān “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘Bu tilbe vü medhūs *dil ü cānga* ni hoştur
Geh kahr u ‘itābı geh ‘işve vü nāzı D, 155/62-4’

dirang u tavaḳḳuf “bekleme” (1), [B, 231/21]

‘*Dirang u tavaḳḳuf* çağı emäs erdi. B, 231/21’

el-ayak “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

‘Ol aḥşam muḥkam katıĝ savuḳ edi, anda kim ba‘zıning *elig ayaḳın* savuḳ aldı.
147/24’

elgün “halk, insanlar” (4), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Ḥusravşāh, kim Ḳunduzdın *elgünigä* baḳmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga
ta‘alluḳ el u ulus beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

el u ulus “halk” (12), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9]

‘Sohān Suyıning navāḥīsıdaki *el u ulusning* ḥākimining atı Malik Hast edi.
475/9’

faḍl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

‘Tengri ta‘ālā öz *faḍl u ҡaramı* bilä fath u zafar rozī ҡıldı. B, 145/2’

faḥr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

‘Hizāna cam‘ ҡılmaqlık ol elning ҡaşıda *faḥr u mubāhāt* tur. B, 581/20-21’

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Kılsam sanga her niçe tazallum

Feryād u fiğān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

fıkr ü ḥayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

‘Tün ü kün *fıkr ü ḥayāl*im bu durur

Ay u yıl ṭavrum u ḥālīm bu durur D, 209/131/7’

fısk u ‘ayş “sefahat” (1), [B, 85/7]

‘Bu mīrzālar andaḳ ifrāt bilä *fısk u ‘ayşğa* maşğul edilär kim atası dek kārḍıda u kārḍarda pādīşāh tüşçilik yol kelip Ramaḍān dek mutabarrik u ‘azīz ayğa keçālik furşat ҡalıp atasıdın imāngäy Tengridin ҡorḳmay hanūz işi çağır içmāk edi nişāt bilä, va maclisārālık edi inbisāt bilä. B. 85/7’

fiğān u feryād “feryat fiğan” (2), [D, 193/16-7, 254/293 ~ *feryād u fiğān* D, 188/119/3]

‘Hicringde egerçi canğa bī-dād irdi

Sinsiz manga yüz *fiğān u feryād* irdi

Fikringdın idi velik ḥursendlıgım

Zikring bile bu ḥaste köngül şād irdi B. 254/293’

fiğān u nāle “inleme” (1), [D, 146/47-5]

‘Ṭālī‘imdin ni asıg Bābūr *fiğān u nāle* ki

Uyḳuluk baḥtımın bu ün birle bīḍār itmedim. D, 146/47-5’

fisk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

‘*Fisk u fucūr* özidä oğlanlarıda va el u ulusıda asru şāyi’ edi. B, 353/7’

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

‘Ham oşbu yıl Sultān Husayn Mīrzā Zū’l-Nūn Argunning va oğlu Şāh-Şucā’ning, kim Badī ‘uzzamān Mīrzāğa nökār bolup kız berip *fitna u fasād* maķāmıda edilār, daf’ıga çerig tartıp kelip Bustğa tüşti. B. 117/10’

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

‘Munça kuvvat u kudrat özümüzgā bir yer fikrini kılgu yoķtur, va bu miķdār *furca furşatta* kavī duşmandın yıraķraķ ayrılgu yoķtur. B, 451/14’

ġam u derd “keder” (2), [RVT, 97/2-1, 97/2-2]

‘Yā ḥabīb-i ‘Arabī-yi Qureşī

Ġam u derding manga şādī vü hoşī, RVT, 97/2-1’

ġam u endūh “keder” (1), [D, 309/533]

‘Qaddimni firāk miḥneti ya kıldı

Könglüm *ġam u endūh* otıga yaķıldı D, 309/533’

ġam u guşşa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

‘Ferāġat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki cān u tenga *ġam u guşşa* ḥānümān kildi D, 158/66-7’

ġam u mātem “keder” (1), [D, 179/104-1]

‘Ol ki yıllar aylar ötkergey *ġam u mātem* bile

Şād u ḥurrem bolmaġay nevrüz ile bayram bile D, 179/104-1’

ġam u miḥnet “keder” (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

‘Min kim *ğam u miḥnet* bile ḥū kılmış min. D. 264/332’

ğam u renc “sıkıntı” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā *ğam u rencidin* zamānī kiçeling

Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü guşşa ḥayli sizler siçeling. D, 249/273]’

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

‘Bolmayın *gerd ü ḥāk* ü ton ufraḳ. M, 42/457’

gird u navāḥī “etraf” (5), [B, 195/15, 199/14, 475/14, 495/3, 641/23]

‘Daḥkatta egändä Daḥkatning *gird u navāḥīsıdāḳı* köp yürügändin ayaklar andaḳ bolup edi,... B, 195/15’

goşa u kinār “kenar” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

‘*Goşa u kinārda* el tutmaḳḳa māl talamaḳḳa elig koyupturlar. 421/2-3’

guftugū “dedikodu” (6), [B, 483/14, 483/18~güft ü gū D, 258/310, 264/332, 323/561-4,

güft ü gūy, D, 323/561-4]

‘Heçkim birbirgä ta‘arruḍ bilä *guftugū* kılmāsun. B, 483/14’

‘Āzār ile niçe *güft ü gū* kılgay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū kılgay biz

Munça ki köngüllerge yitişti āzār

Mey birle meger ki şüst ü şū kılgay biz D. 258/310’

ğurbet ü hicrān “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

‘*Ğurbet ü hicrān* kıldım āḥ ol cān ilgidin.

Cānga yittim imdi ğurbet birle hicrān ilgidin D, 121/7-1'

ḥādim ü çāker "hizmetçi" (1), [RVT, 98/3-2]

‘Ḥvāceler ḥvācesi ol Ḥvāce ‘Ubeyd

Ḥādim ü çākeri Şibli vü Cüneyd RVT, 98/3-2'

ḥamd ü senā "övme" (1), [D, 319/558-14]

‘Çü *ḥamd ü senādın* köngül taptı kām

Kılay imdi maḥşūd sarı ḥırām D, 319/558-14, M, 1/1'

ḥam u sipās "şükür" (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

‘Ḥaḫ ta‘alāğa diyin *ḥam u sipās*

Künhiğa yitmes aning vehm ü kıyās RVT, 97/1, 97/1-1'

ḥarakāt u sakanāt "davranış" (1), [B, 357/18]

‘*Ḥarakāt u sakanāti* zırāfat u liṭāfat bilä edi. B, 357/18'

ḥarb u ḍarb "savaş" (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11-12, 637/1]

‘Gölning sol qolıdın Malik ‘Alī Qıṭbī şatığa burun çıqıp muddatı *ḥarb u ḍarbқа* maşğül edi. B, 463/8'

ḥarb u kıtāl "savaş" (1), [B, 633/24]

‘Neçä yıl sa‘ylar kılıp maşakḫatlar körüp uzaq yerlär qat‘ etip çeriglär yürüp
özümüzni va çerigni *ḥarb u kıtāl* muḥāṭaralarığa salğay biz. B, 633/24'

ḥas u ḥaşāk "çer çöp" (1), [M, 83/904]

‘Ger muşallāda bar *ḥas u ḥaşāk*

Bil ki mekrūh boldı ton ayamaq. M, 83/904'

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

‘Bar mu irkin ‘ışk ilide belki ‘ālem ehlide

Munça çağlıg *ḥasret ü endūh* kim Bābüredür. D, 167/83-5’

ḥavālī u ḥavāṣī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

‘Neçä yıl kim Astarābād ḥukūmatı Badī‘uzzamān Mīrzāda edi, *ḥavālī u ḥavāṣī*

va yigit-yelāngi bisyār Purşakḳ u purzeb bolup edi. B, 85/12’

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

‘*Ḥayā u ḥicāb* cihātıdın har on-on beş-yegirmä kündä bir navbat barur edim.

B, 153/7]’

ḥayāt u cān “can” (1), [D, 310/537]

‘Cānımda mining *ḥayāt u cānım* sin sin.

Cismimde mining rūḥ-ı revānım in sin

Bābüрни sining dik özge yok yār-ı ‘azīz

El-kışşa ki ‘ömr-i cāvidānım sin sin D, 310/537’

ḥayl u ḥaşem “halk” (1), [D, 287/424]

‘İgme kaç u yaḥşı perçemdür sanga

Rāst qadd ü zülf-i pür-ḥamdur sanga

Çün bu yanglıgdur sanga *ḥayl u ḥaşem*

Ḥüblük milki müsellemdür sanga. D, 287/424’

ḥayr u ḥüblük “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11-12]

‘*Ḥayr u ḥüblük* bilä ötti. B. 659/11-12’

hicrān u ğurbet “gurbet” (1), [D, 161/72/5]

‘Belā-yı ‘ışk u yalğuzluk dağı *hicrān u gurbetde*

Atım Mecnūn kişim miḥnet işim zārī yirim külḥan D, 161/72/5’

ḥişmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

‘Ol ṭarafdın Ḥusravşāh va *ḥişmat u tacammulı* bilā ḳalın kişi bilā keldi. B, 253/22’

hudūk u taşvīş “karışıklık” (1), [B, 71/11]

‘İnisi Valīnı bir pāra abdān yigitlār bilā Işkamiş va Falūl va ol tağ dāmanalarığa yibārip edi kim yana taşḳarıdın *hudūk u taşvīş* bergāy. B, 71/11’

ḥurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

‘*Ḥurmat u ta‘zīm* bilā hanūz mulāyimraḳ ayta kiriştilār. B, 235/22’

‘ışk u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘*Işk u muḥabbat* tuğyānıdın şabāb u cunūn ḡalabatıdın baş yalang ayak kūy u kūçada va bāğ u bāğçada sayr ḳılur edim, ne iltifāt-i āšnā u begāna va ne parvā-yi ōz u ḡayr ḳılur edim. B, 153/28’

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (2), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāğat D, 155/62/2]

‘Ol bardı ki ‘ışret arzū ḳılğaysin

‘İşret tilemeklikte ḡulūv ḳılğaysin

Çün ‘ıyş u ferāğ mümkün irmes zinhār

Bābūr ḡam u miḥnet bile ḥū ḳılğay sin, D. 236/20’

‘Dü-tāre üni ‘ıyş u ferāğatnı birür yād

Muṭribḳa ḳulaḳ tut ki ni dir nağmede sāz D, 155/62/2’

‘ıyş u ‘ışret “eğlence” (6), [D, 140/38-2, 185/114-2, 204/129-22 ~ ‘ışret u ‘ıyş D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘Cihānda ‘ıyş u ‘ışrettin köngül ārām tapkay mu

Kişi tā körmegünçe yanında meh-veş dil-ārāmın D. 140/38-2’

‘‘İşret u ‘ıyş vaḳti yitken çağ

Mihnet ü guşşa atı itken çağ D. 203/129/19’

‘ıyş u neşāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü guşşa hayli sizler siçeling. D, 249/273]’

‘ıyş u şahbālīg “zevküsefa” (1), [D, 167/82-3]

‘Min ki hicrāningda ған yutmaq bile mu‘tād min

Manga yoktur hiç nisbet ‘ıyş u şahbālīg bile D, 167/82-3’

iḥlās u yakcihatlık “bağlılık” (2), [B, 781/2~ yakcihatlık u iḥlās B, 745/13]

‘Ḥaṭṭ bitip yibärsün kim agar iḥlās u yakcihatlık maḳāmıda durlar, ḥud yazaq cavāb kelsä kerāk. B, 781/2’

il ü kün “halk” (3), [RVT, 110/4-129~elgün B, 259/1, 583/10-11]

‘Māl u naḳdine vü barı il ü kün

Zen ü ferzend bile şehir ü müdün RVT, 110/4-129’

‘ilm u ḥabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘Mening va mening davlatḥvāhlarımning bu yaraşdın aşlan ‘ilm u ḥabar yok edi.... B, 151/8’

iḥtiyār u i‘tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

‘Āḥir-i ‘umrığaça *iḥtiyār u i‘tibārı* arttı va öksümädi. B, 27/15-16’

‘ināyat u şafaḳat “iyilik” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘Ta‘rīf u sitāyiş kılıp *‘ināyat u şafaḳattın* umedvār kıldım. B. 791/25’

‘Ḳatrap barıp *‘ināyat u şafāḳatımızdın* umedvār kılıp namāz-ı ḥuftanda alıp keldi.

B. 475/12’

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

‘Sayyid-Yūsuf Beg *ini-oğlını* Yār Yaylağ ḳorğanlarınıḡ ḍābtı u rabtığa yibärip edi. 121/19’

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

‘*İsrāfu itlāf* bisyār bolur edi. 367/24’

iş-küç “iş güç” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3, 403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘*İş-küçini* nökar-südäri sar u sāmān kıılır edi. B, 43/2’

‘işḳ u ḥāl “aşk” (1), [B, 373/21]

‘Şiri rang u mufiddın ḥālī emästür, agarçı *‘işḳ u ḥāldın* bebahra dur. B, 373/21’

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

‘Ol bardı ki *‘işret arzū* kılgaysın

‘İşret tilemeklikte ḡuluv kılgaysın

Çün ‘ıyş u ferāğ mümkin irmes zinhār

Bäbür ḡam u miḡnet bile ḡu kılgay sin, D. 236/20’

itā‘at u inḳiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘Bir Dillī va Agradin özgä camī‘ qorğanlıg yerlär qorğanlarını berkitip *itā‘at u inḳiyād* kılmadılar. B. 631/17’

itā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (1), [B, 753/22]

‘Ol tarafdağı kayfiyyatnı birär sorup ma‘lūm kılduk kim Bangālī *itā‘at u yakcihatlık* maḳāmıda emiş. 753/22’

i‘tikād u iḥlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘Şayḥ Gūran *i‘tikād u iḥlāş* bilä kelip mulāzamat kıldı. B. 635/20’

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taḥt u *‘izz ü cāh* xanı

Hem-dem ü hem-nişinler āh xanı. D, 204/129-23’

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘Yaḥşı ying, yaḥşı hem körüng yārını,

‘İzz u ta‘zīm ile sürüng barını. M, 17/174’

ḳadd u ḳāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

‘Dise *ḳadd u ḳāmet* itgüçi āvāz, M, 80/877’

ḳā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

‘Barçası *ḳā‘ida u tüzük* bilä edi. B, 51/14’

karam u ‘ināyat “iyilik, lütuf” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u ḳuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i

luṭf u şafaqatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz, balki Tengrining ‘ayn-i *karam u ‘ināyatıdın* dur. B, 579/4’

kayfiyyat u ḥālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘Ḥaṭṭlardın va ‘arḍadāştlardın ol yüzdäki bu yüzdäki *kayfiyyat u ḥālāt* muşahḥaş u ma‘lūm boldı. B, 741/13’

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

‘Bu ḥabar tapkaç iki namāz arasında andın köçüp *keçä tün* kaytıp şubḥ vaḳtı Hūpiyān Kötäli bilä aştuḳ. B, 257/16’

kälä-ḳara “davar” (4), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pāra *kälä-ḳaraları* va uylarıdın ḳalın aşlıḡlarını keltürdilər. B, 467/16’

‘Bularning *kälä-ḳaraları* orduning gird u navāḥīsıda bisyār edi. B. 475/14’

kent-kesäk “şehir” (2), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989’]

‘Ḳara Bulakḳa tüşkāndä ba‘zı kirgän *kent-kesäkkä* başsızlık ḳılğan Muḡullarnı tutup keltürdülär. B, 81/4’

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāḥı uruş dā‘iyası bilä cebälänip atlarḡa *keyim-kecim* salıp baranḡar cavanḡar ḡol irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. 179/18’

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirimdin* ḡud mundaḳ sözlär va mundaḳ bemaza ra’ylarning ne taḳrībı bar? B. 633/11’

‘*Kiçik-kirim* beg-begättın heç kim ḡilāf-i maḳşūd söz ayta almadı. B. 575/22’

ḳıl ü ḳāl “laf, söz” (1), [D, 323/561-4]

‘Sözi vaşfida kimning güft ü güyü

Bili sözide kimning *ķil ü ķāli*, D, 323/561-4’

ķiŗi-ķara “adamlar” (8), [B, 49/9, 91/14, 183/13, 347/24, 351/29, 413/7, 569/5, 431/17]

‘Kāyin ķalğan *ķiŗi-ķara* partal-martalnı aldı. 91/14’

‘Şahrbanū Begimning *ķiŗi-ķarasıdın* bolur edi. B. 351/29’

ķitāl u ķarb “savaş” (1), [B, 183/26]

‘Oķ va ķılıç zaķm-i ķarbını va’ maşāf u maydān *ķital u ķarbını* körmāğan avbāş
u aytām bu mu‘āmaladın dilır bolup yıraķ çıķa kiriŗtilār. B, 183/26’

ķotan u aķıl “aķıl” (1), [M, 84/925]

‘*Ķotan u aķıl* iķre maķberede,

Neces utrusıda vü yol arada, M, 84/925’

ķömāk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

‘Muķāşara imtidādı uzaķķa tarttı. Zaķīra u azuķ heķ ţarafdın kelmādi. *Ķömāk u madad* heķ cānibdın yetiŗmādi. B. 191/1’

ķuvvat u ķudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

‘Munķa *ķuvvat u ķudrat* özümüzgā bir yer fikrini ķılķu yoķtur va bu miķdār furca
furŗatta ķavī duŗmandın yıraķraķ ayrılķu yoķtur. B, 451/14’

ķūy u ķūķa “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

‘Iŗķ u maķabbat ţuġyānıdın şabāb u cunūn ġalabātıdın baş yalang ayak yalang
ķūy u ķūķada va bāġ u bāġķada sayr ķılur edim. B, 155/1’

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

‘*Küfr ü dīn* zühd ü fışk u yaḥşı yaman,

Tingri taqdīri birledür yek-sān M, 9/88’

luṭf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

‘Tengri ta‘ālāning *luṭf u ‘ināyatıdın* mundaḵ maḍbūṭ u mustaḥkam ḳorḡan iki-üç

sā‘at-i nucūmīda fatḥ bodı. B, 463/15’

luṭf u seḥā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang ḳaşıda eger bolsa la‘l ü dūr taş u tofraḳ

Ki ma‘den-i kerem ü cūd u baḥr-ı *luṭf u seḥādur* D, 172/91-2’

luṭf u şafaḳat “lütuf” (1), [B, 579/3]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u ḳuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥḍ-i

luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs

biz, balki ṭengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/3’

maḳr u ḡadr “hile” (1), [B, 157/19-20]

‘Şulḡa i‘timād ḳılıp bularning bu *maḳr u ḡadrıdın* beḡabar u ḡāfil edük. B,

157/19-20’

maḳr u ḥīla “hile” (1), [B, 35/5]

‘Ḥāca Ḳāḍını araḡa salıp yüz *maḳr u ḥīla* bilä ḡalāş boldı. B, 35/5’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miḳdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ğiyāsın iki-üç köç ötkändä

Ramaḍān ayı körüldi. 403/14’

māl u cihāz “eşya” (1), [B, 263/4]

‘Muqarrar boldı kim tang[l]ası bolğan nökar va sūdār va *māl u cihāzı* bilä çıqıp
qorğanı tapşurğay. B. 263/4’

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

‘Bu tārīḥda Hazāra va Nikdarī qavmıning *ma‘man u maskanı* bu tağlar dur. B,
263/19’

maşakḳat u balā “sıkını” (1), [B, 411/4]

‘Andaḳ savuḳ ova qardın qutulup mundaḳ kent va ışıḡ üylār tapmaḳ, andaḳ
maşakḳat u balādın ḥalāş bolup mundaḳ qalın nān va semiz qoylar tapmaḳ
ḥudūrī dur kim mundaḳ maşakḳatlarnı körgānlār bilür,... B, 411/4’

maşakḳat u şu‘ūbat “güçlük” (1), [B, 409/13]

‘Asru köp *maşakḳat u şu‘ūbat* bilä ol aḥşamnı ötkärdük. B, 409/13’

ma‘şuḳ u mahbūb “sevgili” (1), [B, 367/17]

‘...har qaysıḡa *ma‘şuḳ u mahbūbı* paydā kılıptur. B, 367/17’

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

‘İy gül ni içün qaşında min ḥvār oldum
Yüz *miḥnet ü endūh* bile yār oldum
Vaslıng bile bisyār sivündüm evvel
Hicring bile ‘ākıbet giriftār oldum. D, 214/133’

miḥnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]

‘Kilmedi könglümge ‘ışkıning sürūr u devleti

Tā köngülñi *miḥnet ü ğamğa* sezā-vār itmedim D, 146/47/4'

miḥnet ü ğuşşa “sıkıntı” (2), [D, 158/66-7, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi

İy *miḥnet ü ğuşşa* ḥayli sizler siçeling. D, 249/273'

miḥnet ü renc “sıkıntı, derd” (1), [D, 204/129-21]

‘Derd ü ğamnı manga enīs itting

Miḥnet ü rencni celīs itting D, 204/129-21'

mihr u maḥabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

‘Andın burun heç kişigā māyıl bolğan emäs edim, balk’ *mihr u maḥabbatdın* eşitmäs edim, demäs edim. B, 153/13'

milḥ ü māl “mal mülk” (1), [D, 287/423]

‘Ḳābil ü Ğazni ilige aytingız

Bizge yir imdi Ḥoşāb Debiredür

Ḳay sarıġa bargā biz kim *milḥ ü māl*

Bizge munda Ḥaḳ ta‘ālā biredür. D, 287/423'

mulḥ u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

‘Rabī‘u’l-avval ayıning avāḥırıda Tengri ta‘ālā faḍl u karamı bilä Kābul va Ğaznī *mulḥ u vilāyatını* bechang u cadal muyassar u musaḥḥar kıldı. B, 263/13'

muşāḥib ü muḥib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

‘Her kim dise burna ya eger yangla mini

Özüñge *muşāḥib ü muḥib* angla mini

Bu kūn mini yād idip unutma tangla

Zinhār ki kōz tut uşbu kün tangla mini D, 233/209’

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

‘Kiçrek kile sin bu ҳastedin toydung mu

Dil şafhasıdın ҳarf-i vefā yoydung mu

Nāmūs u uyat kirek uy at sehl durur

Yüz koy üçün ol işikke yüz koydung mu D, 245/257’

naş’a u başāşat “sevinç” (2), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10-11]

‘Ba’zı ҳabardar bolğan arbāb u dukkāndārlar kelip *naş’a u başāşat* bilā körüp

māḥadarī keltürüp du‘ālar kıldılar. B, 171/16’

nökär ü çākar “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

‘Pādişāhıning naşb u ‘azl ḥāṭırı tilāsā harkimni kim birāvning yerigā olturguzdı

ol yergā tābi‘ u muṭī *nökär ü çākar* tamām bu kişining bolur. B, 581/11’

nökär u sipāhī “asker” (1), [B, 137/7-8]

‘Vilāyāttın çeriggā kelür atlıg yayaq sürüp ol taraf bu taraf iş-küçkā bargan

nökär u sipāhīnı yığışturup Tengrigā tavaqqul kılip Muḥarram ayıning sekizidā

Ḥāfız Begning çārbāgıgā safar kıldım. B, 137/7-8’

nökär u südār “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

‘Baysungur Mīrzānı tutkun yosunluğ kılip *nökär-südāridin* ayırıp arggā

keltürdilär. B73/14’

oğlan-uşaq “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Aksar-i mālī va *oğlan-uşaqı* çerig eligā tüşti. 521/21’

pušta u dašt “dağ taş, ıssız yer”, [B, 155/5]

Gāhī telbālār dek yalguz *pušta u daštka* barur edim. B, 155/5’

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (3), [B, 357/18-19, 651/21-22~ reviş ü rāh RVT, 117/4-208]

‘Av va kuşning *rāh u ravişini* yahşı bilür üçün Sulţan-Ĥusayn Mīrzā aksar bu işlārni ang rucū’ kıtur edi. B, 357/18-19’

raht u matā “eşya” (1), [B, 299/3]

‘Cun ‘ahd u şart bilā kelip edi, tamām kişi-kara va *raht u matā*’ı bilā sālim u salāmat ata-aķası sarı ruḥşat berildi. 299/3’

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

‘Giyāhlar özgäçä va yıgaçlar özgäçä vuḥuş özgäçä tıyūr özgäçä, el va ulusıning *rāh u rasmi* özgäçä B.301/10

rahmān u rahīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

‘Ĥalıķ u qahir u sübhān u ‘azīm

Rāzıķ u kādır u *rahmān u rahīm* RVT, 97/1-2’

ranc u maşakķat “ sıkıntı ve meşakkat” (4), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü meşakkat D, 185/114-2]

‘Tā özümni bilip edim bu yosunluğ *ranc maşakķatı* bilmäydür edim. B, 111/13’

ranc u ta’b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

‘Cahāngīrlıķ va laşkarkaşlik *ranc u ta’bın* tartmadı, lācaram bargan sayı nōkār va vilāyatı kam boldı, artmadı. B, 343/18’

rasm u āīn “ayin” (1), [B, 383/3]

‘Sultān-Husayn Mīrzānı Harīga keltürüp pādīshāhāna *rasm u āīn* bilä bardāşt
kılıp mardanasıda dafn kıldılar. 383/3’

ra’y u tadbīr “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]

‘*Ra’y u tadbīr*ı yaǵşı edi. B, 45/4’

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

‘İy alar kim bu Hind kişveridin
Bardıngız anglap özge *renc ü elem* D, 283/409’

renc ü riyāzat “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]

‘Ni kim taqđır bolsa ol bolur taḥkīk
İrür ceng ü cedel *renc ü riyāzat* barça bī-hūde D, 134/28-3’

reviṣ ü rāh “yol; adab” (2), [RVT, 117/4-208~rāh u raviṣ B 357/18-19]

‘Zāhir ü bāṭın edep mer’ī tut
Bī-edeblik *reviṣ ü rāh*ın unut. RVT, 117/4-208’

reviṣ ü ṭavr “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]

‘Dige sin mu’tekid ü ma’mülüm
Reviṣ ü ṭavr u sülük u yolum D, 211/132/4’

ri’āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

‘Samarḳand taḥtığa olturğaç Samarḳand beglärin burunḳı dek oḳ *ri’āyat u*
‘ināyat kıldım. B, 105/5’

ri’āyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

‘Sizlärgä köngülläringiz tilägändin artuḳraḳ *ri’āyat u şafaḳat* kılay. B, 237/1’

şabr u şebāt “sabır” (1), [D, 322/559/4]

‘Yok imiş *şabr u şebāting* iy til.

Hünük irmiş *harekātıng* anı bil D, 322/559/4’

şafā u liṭāfat “hoşluk” (1), [B, 539/16]

‘Bağ-ı Vafāning *hadduhudūdı* va *şafā u liṭāfatı* bu tārīḥda mukarrar u mazkūr boluptur. B, 539/16’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nökar-südāri *sar u sāmān* kılur edi. B, 43/3’

sa’y u himmat “çalışıp çabalama” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u kuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i luṭf u şafaḫatıdın dur, va bu sa’ādatnı özümüzning *sa’y u himmatıdın* bilmäs biz, balki tengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/4’

sa’y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

‘Temür Begning *zādubūdı* Kişdin üçün şahr u pāytaḫt kılurğa köp *sa’y u ihtimāmlar* kıldı. B, 101/6’

sa’y u işlāḥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

‘Har neçä *sa’y u işlāḥ* maḫāmıda bolduk, baham yetmādi. B, 483/20’

sipāhī u ra’iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2-3, 59/20, 51/14, 47/3]

‘Bizning andaḫ *sipāhī u ra’iyyatnı* yaḫdil u yakcihat taptılar kim tā cān u tanlarıda ramaḫ u tavān barur, cān tartmaḫlardın qoymaḫaylar. B, 33/13’

sökünç ü tayaḫ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

‘Kılmaḫ ümīd ü bīm ile ḫıdmet şeh allıda

Der-bānining *sökünç ü tayağığa* arzımaz D, 149/52-4'

şu‘ūbat u maşakḳat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

‘Bāvucūd-i isitma on üç-on dört yıgaç yolını *şu‘ūbat u maşakḳat* bilä qat‘ kıldım.

B, 121/15’

sūz u güdāz “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]

‘İşveng bile ğamzengni vü nāzingni mu diy

Cevrüng bile *sūzung u güdāzingni* mu diy

Sözüng kılığing nevāzişing mü aytay

Āvāz u uşulümni vü sāzingni mu diy D, 238/229’

sülūk u yol “yol” (1), [D, 211/132-4]

‘Dige sin mu‘teḳid u ma‘mülüm

Reviş ü ṭavr u *sülūk u yolum*, D, 211/132-4’

sürūr u devlet “mutluluk” (1), [D, 146/47/4]

‘Kilmedi könglümge ‘ışkıning *sürūr u devleti*

Tā köngülñi miḥnet ü ğamğa sezā-vār itmedim D, 146/47/4’

şādliḳ u ḥurremliḳ “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]

‘Mey terkini kılğalı irür min ğamlıḳ

Bar tīre köngülge her zaman derhemliḳ

Ġam birle füsürdeliḳ helāk itti mini

Mey birle imiş *şādliḳ u ḥurremliḳ*. D, 261/322’

şād-mānliḳ u ğam “sevinç keder” (1), [D, 211/161]

‘Geh şad u gehī ġamīn isem ‘ayb itme

Kim bā‘iṣ-i *şād-mānlıġ u ġam* sin sin. D, 211/161’

şahr u vilāyat “şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]

‘Tengri ta‘ālā ‘ināyatı bilā Rabī‘u’l-Avval <avāḥırıda> Samarķand *şahr u vilāyatı* muyassar u musahhar boldı. B, 91/19’

şarh u başt “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

‘Bayān-i vāḳi‘nı *şarh u başt* bilā ayttılar. 657/25-26’

şakl u şamāyil “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]

‘*Şakl u şamāyil*. Uluġ közlüġ, koba yüzlü, orta bolyluġ, Türkman çihralıġ, malāḥalıġ yigit edi. B, 141/6’

şakva u şikāyat “şikayet” (1), [B, 765/9]

‘Kitin Kāra Sultānning nökāri, kim elçilikkā kelġan Kamāluddīn Kānaķ atlıġ nökāriġa yibārip edi, sarḥadd beglāriining ma‘āş u iḥtilātıdın va kazaķ va oġriining *şakva u şikāyatıdın* Kānķķa nemālār bitip edi. B. 765/9’

şār‘ u ‘urf “şeriat ve örf” (1), [B, 255/25]

‘Fī’l vāḳi‘*şār‘ u ‘urf* bilā ham munāsib andaķ edi kim mundaķ kişilār sazāsıġa yetkāy. B. 255/25’

şarr u fitna “fitne fesat” (2), [B, 251/3, 715/7]

‘Cün mundaķ pareşān ḥabar keldi, beglārni çarlap maşvarat kılıp u muftin u yaġılarnıġ *şarr u fitnasıning* daf‘ıġa mutavaccih bolmaķ ansab u avlā köründi. 715/7’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis[ni]* koy düşmendür

Ming sining dikni zebûn kılğandur D. 211/132-15’

şekîb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87-5]

‘Közüm yaşı ki yimrildi *şekîb ü şabr* öyi anın

Ziyānlar sanga iy Bābūr bu yanglıg bilmedim sūdın, D, 166/87-5’

şor u fitna “karışıklık” (6), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Oşbu bir bemulāhaza hıkm kılğanımızdın ne miqdār *şor u fitnalar* kıptı! B, 131/17’

şuğl u iş “iş, meşgale” (1), [RVT, 107/4-89]

‘Zāhiri *şuğl u işingdin* bu maķal, RVT, 107/4-89’

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

‘Köp *taāddī u taşaddud* kıla başladılar... B, 47/12’

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

‘Ağarçi kişimiz az edi, valî haylî yaḡşı tüzük va maḡbūt yasal *ta‘biya u tartīb* kılıp edim. 441/20’

taşat u tāb “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]

‘Ni ‘işret ü ‘ıyş üçün mey-i nāb manga

Ni tā‘at üçün kūşe-i miḡrāb manga

Ni fişk kılurğa bardur esbāb manga

Ni zāhid olurğa *taşat u tāb* manga D, 238/230’

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

‘İki-üç bölāk ağıl *tālān u tārācğa* bardı. 411/11’

‘İnisi Valīğa qalın çerig qoşup Şuburganni qapamaqqa va ol navāhīni *talān u tārāc* qılmaqqa yibardı. B. 115/25’

tartīb u nasaq “düzenleme” (1), [B, 35/10, 441/21]

‘Bu muhimmāttın fāriğ bolğandın song çerig va vilāyatning *tartīb u nasaqı* va zabt u rabtığa iştigāl körsätildi. B, 35/10’

taşvīş u maşakqat “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]

‘Ol neçä kün bisyār *taşvīş u maşakqatlar* tartıldı, andağ kim muddatul ‘umr munça maşakqat kamraq tartılıp edi. 405/23’

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

‘Köp *taşvīş u şu‘ubat* bilä muḥāṭara tangī va uçmalardın ötüp yüz ranc u maşakqat bilä muhlik buland u tang kötällärdin aşıp Fān navāḥīşığa keldük. B, 165/16’

tayammun u tabarruk “uğur, kut” (1), [B, 369/21]

‘...ğayataş ḥāṭirğa keçti kim bu muḥaqqar aczāda *tayammun u tabarruk* cihatıdın alarning atları mazkūr va şammaî sıfatlarıdın maşūr bolğay. B, 369/21’

ta‘zīm u iḥtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]

‘Cun egäçi edilär, *ta‘zīm u iḥtirāmları* cihatıdın yükündüm. B 499/12-13’

ters ü bīm “korku” (1), [M, 115/1254]

‘Yana her *ters ü bīm* bolsa uluq,

Mişl-i katlıq yil ü qaranguluq, M, 115/1254’

tıyık-kışık “düzen” (1), [B, 547/17]

‘Burun vilāyatlar yağı edi. Haylî *tıyık-kışık* yok edi. B, 547/17’

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

‘Uluğ oğlu Sulṭān-a‘zada Mīrzāğa aḳası Sulṭānahmad Aḳ Begim atlığ ikinci kızını *toy u āyīn* bilä alğan saçıkını keltürdi. B, 49/2’

törä-möçä “rütbe” (1), [509/20]

‘Munça kişi bakıp turup bir neçe yayak Afğānga tüptüz yerdä mundaḳ yigitni aldurup sizlärni *törä-möçädin* uratıp pargana va vilāyātingızdın teprāti saḳallaringızni kırkıp şahlarda taşhır kılmaḳ keräk. 509/20’

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman *uçma segritmä* yerlärđin tüşüldi. B, 409/14-15’

uruḳ-ḳayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Şah Begimni va *uruḳ-ḳayaşni* ham yeti-sekiz yıl bar edi körmäydür edim. 113/24’

uruş-angezi “savaş” (1), [429/19]

‘Mālnı yandurup tüşkändin song har ṭarafđın böläk-böläk kelip tüzgä tüşüp *uruş-angezi* kıldılar. 429/19’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korğanıda *üy-elni* koyduḳ. 249/12’

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

‘Beg u begāt, nökär u tabin, ḥarvār ḥarvār va ḳap-ḳap aḳ tankanı *vach u ‘alūfalarığa* yükläp kötärip eltärlär edi. B, 449/25’

yakcihatlık u ihlās “bağlılık” (2), [B, 745/13~ihlās u yakcihatlık B, 781/2]

‘Agar Bangālī *yakcihatlık u ihlās* maqāmıda bolsa, va ol arada manga ihtiyāc bolğu dek işi bolmasa, anı ham şarh bilä ‘arḍadāšt kıling. B, 745/13’

yana tekrār “yine” (1), [M,81/892]

‘Āyet ü sūrada *yana tekrār*

Q ılmağıngdur kerāhiyyet, iy yār. M,81/892’

yār aḥbāb “dost, tanıdık” (1), [M, 17/173]

‘Yaḥşı ding cümle āl u aşḥābın,

Vaş iting barça *yār u aḥbābın*, M, 17/173’

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

‘İhtiyācı işige yoqtur anıñ

Yār u yāver işige yoqtur anıñ M, 6/57’

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

‘*Yasal u tartīb* mulāḥaza kılmay cilarez oq ḡanīm sarı mutavaccih bolduq. B, 215/15’

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

‘Kiçürdüñ *ay u yılını* mest ü bî-ḥodluq bile Babür

Niçe ḡaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl. D, 162/73-5’

yigit-yelāng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Vilāyatlarğa iş-küç üçün bargan *yigit-yelāngdin* ba‘zısı kelip kätıldı.403/15’

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

‘Taş qorğanda atamning ‘imāratlarıda manga *yurt u maḳām* ta‘yīn qılıptur.

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

İkisi şeyḥ ü ikki ḥatneyn,

Birdiler dīn işige *zīnet ü zeyn*, M, 16/169’

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

‘Ḥarakāt u sakanātı *zirāfat u liṭāfat* bilä edi.357/18’

zor u ḳuvvat “güç kuvvet” (1), [B, 579/2-3]

‘Bu davlatnı özümüzning *zor u ḳuvvatıdın* körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz, balki ṭengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/2-3’

zulm u fişḳ “zulüm” (5), [B, 47/9, 47/21, 47/25, 51/21, 51/16]

‘*Zulm u fişḳning* şa‘āmatıdın oğlanları tamām cavānmarg boldılar. B, 51/21

6.1.1. Sayı Adlarıyla Oluşturulan İkilemeler

Sayı bildiren sözcüklerle de ikileme kurulur. Bu tür ikilemelerde küçük sayı bildiren sözcükler, büyük sayı bildiren sözcüklerden önce gelir.

Sayı bildiren kelimelerden bazıları, küçük sayıdan büyük sayıya doğru sıralanarak ikileme kurar veya üleştirme eki alan aynı sayının tekrarıyla kurulur. Sayılardan kurulan ikilemeler durum, yaklaşıklık ve tahmin bildirir (Alkaya, 2008; 41).

Sıralama, ikilemelerin diziliş ilkelerinden biri olan ikilemenin küçükten büyüğe doğru olduğu kuralından hareketle, sayıların küçükten büyüğe doğru dizilmesiyle oluşturulmuştur, alfabe sırası izlenmemiştir.

6.1.1.1. Asıl Sayılarla Oluşturulan İkilemeler

bir – iki “bir iki” (77), [B, 9/14, 17/14, 19/2, 25/12, 63/14, 73/24, 75/4, 87/4, 105/1, 125/25, 127/6, 135/2, 137/9, 157/27, 161/8, 161/16, 169/21, 177/10-11, 187/7, 213/9, 215/16, 237/8, 301/18, 305/16, 305/19, 309/26, 311/4, 311/10, 313/7, 317/19, 321/27, 327/21, 327/24, 329/23-24, 331/12, 333/11, 337/4, 381/4, 387/10-11, 425/25, 429/9, 429/15, 447/20, 459/17, 465/16, 469/15, 479/2, 479/10, 495/19, 501/23, 541/23, 555/3, 559/9, 559/16, 561/6, 561/26, 571/13, 583/2, 585/25, 595/6, 605/15, 631/23, 649/15, 657/9, 657/10, 657/17, 707/9, 711/7, 711/11, 717/4, 719/19, 777/22, 779/17, 785/4, 787/14, 801/19, 803/23]

‘*Bir-iki* kuroh barılıp edi kim ıanı tutulıan bir neıā Afgān tağ etāgidāki puştalarda paydā boldılar. B, 311/10’

‘Yana *bir-iki* kişi ham öldi. B, 327/24’

‘*Bir-iki* kün çārbāęda turup ıalęan asbāb u ālātnı mukammal ıılıp Oş sarı muıālılıflarınıę üstięā barānęar u cavanęar u ğol u hirāvül u atlığ yayakını yasal bilā oı mutavaccih bolduk. B. 137/9’

‘Avadęa bir-iki köı ıala Cın Temür Sulıāndın kiři keldi kim ğanım Sarū daryāsınıę ol yüzidā olturuptur. B. 719/19’

‘Bir iki bütā tāk ıaşt Bāęıda ektürüp edim. B. 803/23’

iki–üç “iki üç” (71), [B, 35/15, 53/10, 61/25, 65/5, 75/14, 77/4, 79/23, 81/5, 125/15, 133/9, 145/16, 145/19, 149/17, 149/23, 149/24, 183/22, 197/6, 197/7, 213/11, 271/23, 285/5, 287/11, 289/9, 301/13, 309/19, 313/4, 315/5, 317/26, 333/12, 333/23, 343/7-8, 385/16, 393/5, 395/10, 395/22, 403/14-15, 405/7, 407/3, 411/11, 427/4, 435/8, 445/8, 463/16, 495/2, 495/9, 499/3, 545/2, 547/20, 549/10, 559/18, 563/21, 567/1, 575/23, 593/24, 637/17, 641/4, 641/5, 641/20-21, 657/12, 695/25, 713/3, 713/13, 715/20, 719/22, 723/9, 743/7, 761/9, 767/26, 777/25, 783/4, 799/3-4]

‘Ĥalıfa ĥalāř bolup yüz tümān bilā *iki-üç* kündin song yayak ova yalangaı keldi.

B, 65/5’

‘*İki-üç* yerdā tangīlarī bar. B, 271/23’

‘Men oşbu navbat Andicānni algandın song oşbu tārīhkaça şāyad kim *iki-üç* katla manga kirip Tambalğa yağıtkı eken, yana *iki-üç* katla t̃ambalğa kirip manga yağıtkı eken. B. 149/23’

Şıbağ H̃an kelgäç *iki-üç* kündin song şayhu’l-islām va akābir ‘ahd u şart kılıp taş korganning kilkdärini alıp bardılar. B. 435/8’

Bu yurtta Muḥammad Zamān Mīrzā [Gūmt]i daryādın ötti. Mīrzāning ötäri va ketäri üçün *iki-üç* kün bu yurtta oturuldı. B. 777/25’

üç-tört “üç dört” (70), [B, 21/24, 23/26, 33/10-11, 69/22-23, 77/2, 93/18, 115/23, 133/11, 133/19, 139/16, 151/6, 165/14, 175/1, 187/22, 193/13, 197/16, 199/21, 207/23, 207/24, 209/1-2, 213/9, 213/10, 215/6, 221/20, 229/16, 247/12, 249/12, 261/5, 285/5, 287/3, 289/15, 315/24, 385/16, 389/23, 393/10, 405/21, 407/14, 445/22, 457/4, 471/24, 499/3, 523/9, 551/6, 551/12, 551/13, 557/14, 561/3, 561/7, 565/1, 589/16, 589/21, 605/16, 611/14, 613/5, 635/6, 639/1, 655/20, 663/22, 695/15, 705/15, 707/8, 711/22, 715/18, 719/26, 723/10, 749/27, 767/25, 767/7, 777/17, 791/11]

‘Üç-tört yıl Badaḥşāh vilāyatıda boldılar. B, 23/26’

‘Üç-tört kündin song Humāyūn ismi bilä mavsūm boldı. B, 457/4’

Hindustānda yana *üç-tört* laklig Ghurām parganasini ham berildi. B. 635/6’

‘Üç-tört kuroh İbrāhimning dāyirasıdın bārıräk dāyira urup oltureptur. B. 565/1’

‘Elligä atlıgı *üç-tört* fil bilä bar egändür. B. 719/26’

‘Ötkänlärni sultānlar özlärigä қоşup *üç-tört* top bolup ḡanīm sarı mutavaccih boldılar. B. 791/11’

tört-beş “dört beş” (28), [B, 69/712, 77/5, 81/5, 83/4, 109/8, 129/19, 163/16, 179/2, 193/9-10, 285/4, 285/5, 333/22-23, 325/17, 325/17, 333/22-23, 393/15, 445/14, 449/23, 489/7, 561/4, 575/14, 589/9, 599/17, 605/6, 625/19, 695/20, 707/8, 711/5]

‘Narıdın *tört-beş* kişi bilä Sultān-‘Alī Mīrzā, beridin *tört-beş* kişi bilä men Kohak Suyıning aralıqığa keçip at üstidä oқ körüşüp soruşup alar ol taraf barılar,

men bu taraf keldim. B, 77/5’

‘Men özüm *tört-beş* yüzça koy va yegirmä beş at yıgdim. B, 333/2-23’

‘Sözni munga qoyup Avlardin pancşamba küni Racab ayının toquzıda köçüp *tört-beş* kuroh kelip Mğnas<nī> suyının yaqasında tüşüldi. B. 695/20’

‘Rūd yoqqarı kim sayrga barıldı bir keng daradın *tört-beş* tegirmän su çıkıp kelädür. B. 561/4’

‘Men özüm *tört-beş* yüzça koy va yegirmä beş at yıgdim. B. 333/22-23’

beş-altı “beş altı”(31), [B, 9/3, 19/22, 21/18, 45/9, 49/8, 57/8, 103/14, 127/26, 177/15, 177/24-25, 215/4, 223/21, 243/27, 259/2, 363/5, 363/23, 421/19, 481/13, 457/4-5, 477/19, 529/8, 533/2, 565/16, 597/15, 645/16, 653/2-3, 707/6, 747/17, 751/6, 795/12, 803/5]

‘*Beş-altı* yıl mening qasımda boldı. B, 363/23’

‘Kābulnı algandın *beş-altı* ay songra tārīḥ-i toquz yüz on birdä Tengri raḥmatığa bardılar. B, 21/18’

‘Bu asbābning tartībı cihatıdın *beş-altı* kün bu yurtta tavaqquf boldı, va bu asbāb u ālāt tayar u maqammal bolğandın song tamām beglärni va söz bilür abdān yigitlärni dağı kengeşke tiläp ‘āmm kengäş kılıp ra‘ylar munga qarār taptı kim Pānīpat şahrī dur.

B, 565/16’

‘Uyquluğ köngläk çän qopup *beş-altı* kişi bilä atkulap ura ura bularnı çıkarur. B. 223/21’

‘Sultān şa‘īd Ḥan, Kāşgar ḥanı, *beş-altı* yayaq yelän bilä keldi. B. 421/19’

‘Cun bişkāl yetişip edi, va *beş-altı* ay çerig çeriglöp çerig elining at va ulağı ḥarāb bolup edi, bargan ılğar sultānlarğa va beglärgä farmān boldı kim Āgra va ol navāḥīdın tāza zor ılğar kelgünçä yetkän yerdä tavaqquf kılğaylar. B. 803/5’

altı-yeti “altı yedi” (11), [B, 341/7, 325/24, 451/1, 479/6, 503/3, 535/21, 565/9, 565/15, 607/18, 707/26, 749/28]

‘Aval taht alğan maḥallda *altı-yeti* yıl tāyibe edi. B, 341/7’

‘*Altı-yeti* kündin song Nāşir Mīrzāning nökärläridin bir kişi Şıbaḫ Ḥan kelip Qandahārni қаpaḡanning ḡabarını keltürdi. B, 451/1’

‘Yana biri bu kim *altı-yedi* қarı yığaḡning түpini bir lūlī beligä қoyup yığaḡni tik tutup turadur. B. 749/28’

‘Duşamba küni aynıng yegirmä üçidä Malik Şāh Mañşūr Yūsufzaī *altı-yeti* Yūsufzaīning uluḡları bilä Svaddin kelip mulāzamat қıldı. B. 503/3’

‘Istarḡıcdın Maydāḡaḡa taḡmīnan *altı-yeti* yığaḡ yol bolḡay, yer andaḡ yarılıp edi kim ba‘zı ṡarafı pīlḡa buland bolup edi. B. 325/24’

yeti-sekiz “yedi sekiz”(28), [B, 95/27, 97/11, 99/5, 113/2, 113/24, 113/26, 219/1, 287/22, 353/8-9, 419/12, 441/9, 441/10, 477/6, 539/6, 557/23, 561/27, 585/17, 605/27, 563/4, 567/22, 667/11, 667/19, 717/24, 721/9, 761/28, 787/21-22, 787/25, 789/26]

‘Ġālibā ‘ālamda *yeti-sekiz* raşad bēş baḡlamaydurlar. B, 95/27’

‘Ḥaznīning şarḡ-canūbı Kābuldın on iki, on üç yığaḡva ḡaznīdın *yeti-sekiz* yığaḡ yol bolḡay. B, 287/22’

‘Muḡammad Ḥusayn Mīrzā olturḡan bāḡḡaning raḡnasıda *yeti-sekiz* oḡluḡ yaylıḡ kişi turuptur. B. 419/12’

sekiz-toḡuz “sekiz dokuz” (1), [B, 627/7]

‘Bu cumladın *sekiz-toḡuz* karar rāy u rācanıng parganalāri dūr kim itā’at қılıp қadlimdin bu parganātnı vajh-i istiḡamat tariḡida tapıpturlar. B, 627/7’

on-on iki “on on iki” (6), [B, 23/18, 181/16, 295/26, 311/16, 501/22, 557/23]

‘Yana küz maḡallarıda kim [...] қulan қuyruқıdın *on-on iki* puştvāra, yana kök

şıbağdın yigirmi-otuz puştvāra su başığa keltürüp yançıp suğa salurlar. B, 295/26'

on iki-on üç “on iki on üç” (2), [B, 87/21-22, 379/25]

‘Hāznīning şark-canūbı Kābuldın *on iki*, on üç yığaçva hāznīdın yeti-sekiz yığaç yol bolğay. B, 287/22'

on üç-on dört “on üç on dört” (5), [B, 121/15, 179/16, 193/22, 207/18, 615/4]

‘*On üç-on dört* yaşta bolğaylar edi. B, 207/18'

‘Bāvucūd-i isitma *on üç-on dört* yığaç şu‘ūbat u maşakḳat bilä qat‘ qıldım. B, 121/15'

on-on beş “on on beş” (12), [B, 191/8-9, 217/7, 407/2, 407/8, 437/1, 497/13-14, 561/11, 645/23, 647/3-4, 717/5, 729/5, 791/14]

“Bābā Sultān va Darveş *on-on beş* kişi bilä oşbu dilirlik bilä behisāb bir namāz-i Sam kemā bilä ötüp uruş yok nemā yok yana yanıp keldilär B. 717/5”

“Hümāyūn *on-on beş* kuroh yoldın Mu'min Atākāni ḥabarga yibärür Mālğa çapḳunga bolur. B. 645/23”

on dört-on beş “on dört on beş” (3), [B, 97/11, 413/11, 617/23]

‘Ayvānning içidä bir uluğ taş taht qoyuptur, tūlı taḥmīnan *on dört-on beş* qarı bolğay, ‘ardı yeti-sekiz qarı, ‘umḳı bir qarı. B, 97/11'

on beş-on altı “on beş on altı” (1), [B, 783/13]

“*On beş-on altı* kuroh va otuz kurohkâ yavuuq bu kūn sayr qihldi. Keçāning avvalḳi pahandm altı gari bolup edi kim orduğa kelildi. B, 783/13”

on altı-on yeti “on altı on yedi” (1), [B, 435/9]

“Qorganni bu 'Aşik Muhammad *on altı-on yeti* kūn saḥladi. Taşḳandın at bâzârı

tarafıdın nağb salıp ot urup bir burcını ucurdılar. B. B, 435/9”

on yeti-on sekiz “on yedi on sekiz” (2), [B, 19/19, 173/4]

‘*On yeti-on sekiz* yıldan Şirāz va ol vilāyatlarda bolı. B, 19/19’

‘*On yeti-on sekiz* yaşlıg kişi betacriba oğlan edi. B, 173/4’

yegirmä-yegirmä beş “yirmi yirmi beş” (3), [B, 47/19, 233/11, 667/21]

‘Samarqand ehli kim *yegirmä-yegirmä beş* yıl Sultān-Ahmad Mīrzāning zamānıda nifāhiyyat u farāğat bilä ötkärip edilär...B, 47/19’

yegirmä iki-yegirmä üç “yirmi iki yirmi üç” (1), [B, 475/13-14]

‘*Yegirmä iki-yegirmä üç* yaşda bolğay edi. B, 475/13-14’

yegirmä tört-yegirmä beş “yirmi dört yirmi beş” (3), [B, 123/24, 125/6, 205/21]

‘Bu yer bilä Margīnān arası taħmīnan *yegirmä tört-yegirmä beş* yığaç bolğay edi. B,123/4’

yegirmä beş-yegirmä altı “yirmi beş yirmi altı” (3), [B, 185/22, 195/14, 705/14]

‘Tab navbat boldı. *Yegirmä beş-yegirmä altı* küngä tarttı. B. 705/14”

yigirmi – otuz “yirmi otuz”, (7), [B, 297/1; yegirmä-otuz B, 37/17, 71/6, 231/16, 385/11, 593/23, 787/20]

‘Yana küz maħallarıda kim [...]kulan kıyrukıdın on-on iki puştvära, yana kök şıbağdın *yigirmi-otuz* puştvära su başıgä keltürüp yançıp suğä salurlar. B, 297/1’

‘Gāhī kim içkülükkä tüşär erdi, *yigirmä-otuz* kün payāpay içär erdi. B, 37/17’

‘Bāmiyān toğrusıgä yektändä *yegirmä-otuz* kişi bilä Bāmiyānning sarıgä kelädür egändür. B, 385/11’

otuz-otuz beş “otuz otuz beş” (1), [B, 791/2]

‘*Otuz-otuz beş* atlıg bile qalın yayaqqa çapıp yaħşı kaçurdı. B, 791/2’

otuz-kırk “otuz kırk” (15), [B, 93/16, 149/13, 171/6, 361/11, 379/8, 439/24, 471/14, 489/12, 491/13, 589/3, 613/22, 647/5, 715/26, 729/1, 789/23]

‘Buḥārā va Qara Kölğäçä, kim *otuz-kırk* yıgaç yolğa yavuklaşur, Kohak Suyı bilä ma‘mūr u mazrū‘ dur. B, 93/16’

‘İnisi Aḥmad Qāsimnı *otuz-kırkça* nökäri bilä yibärip edi. B, 171/6’

kırk – ellig “kırk elli”(12), [B, 81/20, 147/4, 287/5, 393/24, 409/6, 433/19-20, 509/3, 509/15, 647/4, 725/19, 767/2, 793/27]

‘Samarqandın üç kuroh bolğay *kırk-ellig* kün bu yurtta olturuldı. B, 81/20’

‘Tüz bilä *kırk-ellig* künlüg yol edi. B, 393/24’

ellig-altmış “elli altmış” (1), [B, 655/22]

‘Yoldın qoyi ham *ellig-altmış* qan yak-andâz dur. B, 655/22’

altmış-yetmiş “altmış yetmiş” (1), [B, 195/9]

‘*Altmış-yetmişdä* bar edi, valî anası hanüz bar edi. B, 195/9’

yetmiş – seksän “yetmiş seksen” (14), [B, 117/6, 127/26, 165/27, 169/24, 223/19-20, 325/21, 359/2, 335/6, 325/21, 405/19, 565/9, 557/22, 663/15, 747/13]

‘İçkäridin Tengriberdi Samançı, kim Sultān-Ḥusayn Mīrzāning ri‘āyat kılğan begi edi, *yetmiş-seksän* yigit bilä çıkıp kelip Nāzar Bahādur bilä rūbarū bolup yıkıtp başını kesip alıp qal‘ağa kirdi. B, 117/6’

‘*Yetmiş-seksän* kişi bilä ol navāḥīda yaḥşılar kılıç çaptı. B, 359/2’

yüz – yüz ellig “yüz yüz elli” (8), [B, 171/21, 359/18, 433/20, 461/14, 561/25, 565/23, 639/6, 781/7]

‘Zū’l- Nūn *yüz-yüz elligä* kişi bilä Qara Ribāтта Şaybānī Ḥan r[ū]barūsıda oşbu sözgä çın tutup turdı. B, 359/18’

yüz-iki yüz “yüz iki yüz”(7), [B, 121/4, 177/19, 231/6, 305/12, 389/13, 561/27, 693/16]

‘*Yüz-iki yüz* nökarlig kişining avkātı taşvīş bilā ötar. B, 121/4’

‘Bu el tağnı berkitikänni “sangar” derlär ermiş...sangar>ını uşatıp *yüz-iki yüz* mutamarrid Afgānlarning başlar[1]nı kesip keltürdilär. B, 305/12’

iki-üç yüz “iki üç yüz” (2), [B, 79/20, 91/10]

‘Oşol mī‘ād bilā ramadān ayı Andicāndın atlanıp Yār Yaylağ navāhīsığa yektändä mīrzälarning rūbarū olturğan ḥabarnı tapıp Tolun Ḥvāca Muğulnı *iki-üç yüz* qazağ yigitlär bilā ılğar ayırdı. B, 79/20’

‘*İki-üç yüz* aç uruqı bilā Qunduzğa Ḥusravşahğa özini tarttı. B, 91/10’

iki yüz – üç yüz “iki yüz üç yüz” (2), [B, 295/20~iki yüz at- üç yüz at B, 315/21-22]

‘*İki yüz-üç yüz* üylüg bolğaylar. B, 295/20’

iki yüz-iki yüz ellig “iki yüz iki yüz elli” (1), [B, 137/20]

‘Oş qorğanlarıdın Māū qorğanıda, kim ol arada rustluğ bilā maşhūr qorğandır, Tambal inisi Ḥalīlnı *iki yüz-iki yüz ellig* kişi bilā qoyup ol qorğannı berkitip edi. B, 137/20’

iki yüz ellig-üç yüz “iki yüz elli üç yüz” (1), [B, 651/24, 713/9]

‘Bizning bargan ılğar Türkdin *iki yüz ellig-üç yüzgä* yavuşur edi. B, 651/24’

iki yüz yetmiş-iki yüz seksän “iki yüz yetmiş iki yüz seksen” (1), [B, 615/5]

‘Astarâbâd nârancını Samarqandga, kim *iki yüz yetmiş-iki yüz seksän* yığaç bolğay, eltärlär. B, 615/5’

üç-tört yüz “üç dört yüz” (1), [B, 79/27, 779/2]

‘Sāh Iskandarnı *üç-tört yüz* kişi bilā Bihärğa yibärdi. B. 779/2’

tört-beş yüz “dört beş yüz” (1), [B, 171/12, 177/18, 393/15, 589/16]

‘Taḥmīnan *tört-beş yüz* Özbägni oşbu dastūr bilā öltürdilär erken. B, 171/12’

beş-altı yüz “beş altı yüz” (1), [B, 67/7, 167/719]

‘Utrudaķı çerigni ġāfil kılıp ‘Abdul-Laťif Baķşı başlıġ *beş-altı yüz* abdān kişini
Kilif guzarigā yibārdi. B, 67/7’

‘*Beş-altı yüz* kişi bilā Samarkand qorķanınıń içidā edi. B, 167/19’

yeti-sekiz yüz “yedi sekiz yüz” (1), [B, 185/23]

‘Cun Andicān almaķtın ma'yūs boldılar, beg u begātdın va yiġit yelāngdin *yeti-sekiz yüz* kişi mendin tamām ayrıldılar. B, 185/23’

ming-iki ming “bin iki bin” (1), [B, 179/9-10, 221/22]

‘Sanġbaş Mirzanı çerig begi kılıp *ming-iki mingçä* kişi manga qoşup Aķsi
tarafıġa
yibārdilər. B. 179/9-10’

ming-ming beş yüz “bin bin beş yüz” (1), [B, 63/23, 179/11, 385/27, 665/23]

‘Şāyad kim *ming-ming beş yüz* Özbāġ öldi eken. B, 385/27’

‘Kāsim Beg barıp yegirmä minggä yavux qoy va *ming-ming beş yüz* at alıp çerig
eligä üläşti. B, 63/23’

ming beş yüz-iki ming “bin beş yüz iki bin” (1), [B, 131/21]

‘Mening anam qaşıda *ming beş yüz-iki minggä* yavux Muġul ulusıdın bar edi. B,
131/21’

iki-üç ming “iki üç bin” (1), [B, 227/3, 231/5, 459/12-13, 635/21, 715/9-10]

‘Tang baġıda Tambal *iki-üç ming* yaraġlıġ kişi bilā kelip köprügdin ötüp arggä
kirdi. B, 227/3’

üç-tört ming “üç dört bin” (1), [B, 11/8, 19/16, 115/22, 141/20, 655/6]

‘Fergāna vilāyatınıń ħāşılı bilā agar ‘adl kılalar, *üç-tört ming* kişi saġlasa bolur.
B, 11/8’

tört-beş ming “dör beş bin” (1), [B, 71/2, 113/15, 445/4-5, 569/2, 583/2, 711/5]

‘*Tört-beş ming* yarağlıg kişidä hüd heç söz yok edi kim bar edi. B, 445/4-5’

beş ming-altı ming “beş bin altı bin” (1), [B, 595/15]

“Ol martabada kim *beş ming-altı ming* bir hayl uçar, bu tüti bilä ol tüti arasında cussada tafavut tur. B, 595/15”

beş-altı ming “beş altı bin” (2), [B, 63/18, 147/19, 429/15-16, 563/29, 571/20]

‘*Beş-altı ming* üylüg el bar dur. B, 63/18’

altı-yeti ming “altı yedi bin” (1), [B, 445/4]

‘Bu Argınlarning qarasını *altı-yeti ming* çınarlar edi. B, 445/4’

yeti-sekiz ming “yedi sekiz bin” (1), [B, 793/26]

“Cun *yeti-sekiz ming* Nohânî va Afgân umedvârlık bilä kelip edilär, alamı navmed kılmay Bihârda bir karar halisa kılıp ellig lak Mahmüd B, 793/26”

on beş-on altı ming “on beş on altı bin” (1), [B, 571/21]

“Özgä har yerdä ölgänläрни bu ma'rika *on beş-on altı ming* tahmin kıılır edük. B, 571/21”

yegirmä-otuz ming “yirmi otuz bin” (1), [B, 545/4]

“Bir kişi kim *yegirmä-otuz ming* nökarning igäsi edi. B, 545/4”

otuz – kırk ming “otuz kırk bin”(1), [B, 379/8, 361/11, 547/6, 549/16]

‘*Otuz-kırk ming* bayt yādıda bar emiş. B, 379/8’

kırk-ellig ming “kırk elli bin” (1), [B, 571/22, 641/720, 751/23, 757/5]

“Farmulî başlıg bolğay, *kırk-ellig ming* kişi Gangdin ötüp Qannavcga mutaşarraf bolup iki-üc köç beriräk kelip olturopdur. . 641/720”

6.1.1.2. Üleştirme Sayı Sıfatlarıyla Yapılan İkilemeler

Metnimizde dört örnekte ikilemelerin üleştirme sayı sıfatıyla oluştuğu tespit edilmiştir. Bunlardan *birär-ikirär* “birer ikişer” örneği bir yerde araya ad alarak kullanılmıştır: ‘Ol maḥallar *birär bayt ikirär bayt* fārisīdın aytur edim. B, 153/14’

birär birär “birer birer” (3), [B, 161/3, 173/22, 233/19]

‘Samarkand fathıdın song Şāvdār u Suğd u tümānāt yavukḳı qorğanlar *birär birär* manga rucū‘ kıla başladılar. B, 173/22’

‘Āḫir ḥud *birär birär* tamām qaldılar. B, 233/19’

birär-ikirär²³ “birer ikişer” (1), [B, 105/15, 127/4-5, 175/25, 191/2, 325/573~birär bayt ikirär bayt, B, 153/14]

‘Üylärni ham saḳındılar, *birär ikirär* qaçmaqqa yüz qoydular. B, 105/15’

‘Sipāhīdın ham *birär-ikirär* birgä qaçıp kelä başladılar. B, 127/4-5’

üçär-törtär “üçer dörder” (1), [B, 215/5]

‘Tambal va tavābi‘ı bedil u bepāy bolup çerigi va eli *üçär-törtär* tağqa va tüzgä qaça kiriştirilär. B, 215/5’

birär kün-ikirär kün “birer ikişer gün” (1), [B, 403/13]

‘Kışlağ bahānası bilä Harīdın Şa‘bān ayının yetisidä çıqıp Bādğīs navāḫīsıda har yurtta *birär kün-ikirär kün* tavaḳḳuf kıla kıla köç kıılır edük tā vilāyātlaḡa taḥşıl va iş-küç üçün barganlar kelip qoşulğaylar. B, 403/13’

6.1.1.3. Her İki Sayıdan Sonra Ad Alarak Oluşan İkilemeler

bir ay-iki ay “bir iki ay” (2), [B, 99/8, 387/19]

²³ Çağatay Türkçesinde üleştirme sayıları şöyle oluşturulur: Ünsüzle biten sayı adlarına –ar/-er veya iki sözcüğü hariç, ünlüyle bitenlere –şar/-şer ekleri getirilerek: *birer* “birer”, *ikirer* (birer sözcüğüne benzetilerek) “ikişer” veya *ikiler* (Eckmann, 1988; 80-81).

‘Bu *bir ay-iki aynıng* içidä şāyad kim üç yüz tūmān-i kepikī alıldı eken. B, 387/19’

bir yıl-iki yıl “bir iki yıl” (1), [B, 15/3]

‘Harçand kim vārisı hādir yok erdi, bāvucūd-i ihtiyāc saḥlap *bir yıl-iki yıldın* songra Samarqand u Ḥurāsāndın vārislarını tilāp keltürüp mällarını tapşurdı. B, 15/3’

bir yıl-bir yarım yıl “bir bir buçuk yıl” (1), [B, 25/2]

‘*Bir yıl-bir yarım yıldın* song ḥaramdın çıkardılar. B, 25/2’

bir қатла-iki қатла “bir iki kez” (1), [B, 113/22]

‘Cun salṭanat dağdağası va mulkgīrlık dā‘iyası bar, *bir қатла-iki қатла* iş yürümägän bilä bakıp olturup bolmas. B, 113/22’

bir navbat-iki navbat “bir zaman” (1), [B, 125/2-3]

‘Arada *bir navbat-iki navbat* kişi barmay kelmāy guftugū va ‘ahd u şart bolmay ne i‘timād bilä baradur biz? B, 125/2-3’

bir қары-bir yarım қары “” (1), [B, 605/25, 613/21]

‘Bir қатıg ün yatavuş bolsa bayakbār saçrap sudın bir *қары-bir yarım қары* buland çıkadurlar. B, 605/25’

‘Tārning şāḥlarının *қары-bir yarım қары* heç bargî bolmas. B, 613/21’

bir yarım қары-iki қары “bir buçuk iki қары” (1), [B, 619/3]

‘Ağarçi özining ġarīb ṭavr hay‘atı bar dur, gulining uzunluḡı *bir yarım қары-iki қары* bolğay. B, 619/3’

bir kündä-bir yarım kündä “bir bir buçuk günde” (1), [B, 587/23]

‘Oşmundağ uluğ şahrlar kim yıllar anda mutavattin durlar, agar kaçarları bolsa, *bir kündä-bir yarım kündä* andağ kaçadurlar kim āsār u ‘alāmatları qalmaydur. B, 587/23’

iki pās-üç pās “iki üç pas” (1), [B, 549/22]

‘İki katla şabīhūnga kün tüştä atlanıp *iki pās-üç pāsğaça* at üstidä oq turup nê kâyin yanıp nê ilgäri yürüp sözni bir yergä qoya almay üçünçisidä keçüning bir pahrı qala şabīhün kelürlär. B, 549/22’

bir kuroh-iki kuroh “bir iki küruh” (1), [B, 557/15, 563/20-21, 569/7]

‘İbrāhīmning ordusıdın ham mutavātir habarlar kelä başladı kim *bir kuroh-iki kuroh* köçüp har yurtta iki-üç kün maqām kıla kıla kelädür. B, 563/20-21’

bir lak-iki lak²⁴ “bir iki lak” (1), [B, 567/8]

‘Agar mundağ hayāl kılsa edi, *bir lak-iki lak* ham nökar tuta alur edi. B, 567/8’

bir şar‘ī bir yarım şar‘ī “bir bir buçuk şeri” (1), [B, 407/1]

‘Bir haftaga yavux qar tepip kündä *bir şar‘ī bir yarım şar‘īdın* artux köçülmäs edi. B, 407/1’

iki yüz at-üç yüz at “iki üç yüz at” (1), [B, 315/21-22]

‘Künī bolur edi kim *iki yüz at-üç yüz at* qalur edi. B, 315/21-22’

yegirmä kün-bir ay “yirmi gün bir ay” (1), [B, 327/6, 403/16]

‘Ba‘zısı *yegirmä kün-bir aydın* song Kābulğa keldilär. B, 403/16’

‘Yegirmä kün bir ayda cidd u ihtimām bilä qorganning sinux buzukını bütkärip

²⁴ Hindistan’da bir adet (= 100.000) adıdır.

qoparıldı. B. 327 / 6'

bir ay-kırk kün "bir ay kırk gün" (2), [B, 139/13, 175/8, 737/21]

'*Bir ay-kırk küngäçä* oturuldu. B, 139/13'

'Ötkän yıl va har maḥall mundaḵ 'ārida kim boldı aqallı *bir ay-kırk küngä* tarttı. B, 737/21'

bir hafta on gün "bir hafta on gün" (1), [B, 197/26]

'*Bir hafta on küngäçä* hameşa yıǵlar edi. B, 197/26'

Bu gruba giren bir ikileme ters kurulmuştur. Diğerleri gibi küçük sayıdan büyük sayıya doğru değil de büyük sayıdan küçük sayıya doğru dizilmiştir.

üç kişi-iki kişi "üç kişi iki kişi" (1), [B, 185/23]

"Biz munda harb u darbqa maşǵul ol tarafıdın tamām ğāfil yegirmä beş-yegirmä altı Satu tayar qılğan egändürlär kim har gatunnıg kengliki ança kim *üç kişi-iki kişi* yandaga çıqa alǵay. B, 185/23"

6.1.1.4. Üçlü Sayılardan Oluşan Birlikler

bir-iki-üç "bir iki üç" (2), [B, 185/4, 787/18]

'Andın *bir-iki-üç* Özbäg bularğa at saldı. B, 185/4'

yeti-sekiz-on "yedi, sekiz, on" (1), [B, 407/4, 461/24, 489/11]

'Har kişi *yeti-sekiz-on* qarı ilğäri yürüp qar tepär edi. , 407/4'

on-on beş-yegirmä "on, on beş, yirmi" (4), [B, 153/7-8, 171/19, 243/17-18, 407/6, 407/9, 407/10]

'Ḥayā u ḥicāb cihātıdın har *on-on beş-yegirmä* kündä bir navbat barur edim. B, 153/7]

'Mening bilä *on-on beş-yegirmä* kişi bolǵay edi. B, 171/19'

yetmiş-seksän-yüz “yetmiş, seksen, yüz” (1), [B, 139/5-6]

‘Tambalning inisi Halil başlıg *yetmiş-seksen-yüz* kişini band kılıp Andicanga yibärildi kim ihtiyāt bilä saqlağaylar. B, 139/5-6’

6.2.Sıfatlarla Kurulan İkilemeler

Sıfat olan sözcüklerle kurulan 51 ikilemeyi aşağıda alfabetik sıraya göre verdik.

‘acib u ğarib “acayip” (1), [B, 211/18]

‘Mundağ *‘acib u ğarib nemä* ğaylī dedi kim vilāyat carrāhları andaq mudāvādın ‘aciz durlar. B, 211/18’

aç yalangaç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘*Aç yalangaç* Hindustānılar ğalın kırıldı.559/21’

‘aķila u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

‘Bisyār *‘aķila u mudabbira* edi. B, 49/16’

‘aşıķ u māyil “aşık” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min vālih ü ğayrān

Yangı ay dik ğaşıngğa min durur min *‘aşıķ u māyil* D, 162/73-4’

barur turar [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer” (2), [B, 123/14, 165/5]

‘*Barur turar yerimizdin* va kılur kılmas işimizdin isti‘lām u istifsār kılıp

muta’ assir bolup bizning ħālımızğa riķķat kılıp fātīħa oķup bardı.B, 123/14’

‘Biz şahr u vilāyattın maħrūm, *barur turar* yerimiz nāma‘lūm. B. 165/5’

dang u ğayrān “şaşkın” (1), [B, 411/16]

‘Ķarasın yağının ĳörüptürlär

Dang u ğayrān bolup turupturlar. B, 411/16’

dang u mutahayyir “şaşkın” (1), [B, 149/3]

‘Aqasining mundaq yengil ketkanidin va bizing mundaq ildam yetkanimizdin
dang u mutahayyir bolup tura qaldı. B, 149/3’

dürüst ü muhkem “sağlam” (1), [D, 198/127-26]

‘‘Ahd ü qavlüng *dürüst ü muhkem* qıl
Va‘de çün iyleding vefā hem qıl D, 198/127-26’

egri-bükri “eğri büğrü”, (1), [B, 283/1-2]

‘Burun bu arıq *egri-bükri* va besiyāq edi. B, 283/1-2’

faqir miskin “fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]

‘*Faqir u miskingā* öz eligi bilā galaba hayr qılur edi. 363/7’

faqir u masakın “fakir fukaralar” (1), [B. 325/13]

‘ ‘Azā rasm[ı]nı bacā keltürgändin song aş u ta‘ām *faqir u masakingā* tartılıp
hatm u du‘ālar barganla[r]ning arvāhıgā qılıp... B. 325/13’

fağihat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigā heç nemā mundın yaşıraq dalıl bolur mu kim
zarrāq u tammā‘ elning yalğan va hoşāmadın qabul qılıp özini *fağihat u rusvā*
kıldı? B, 433/10’

ferhunda u mubarak “mubarek” (1), [B, 741/18-19]

‘Tengri atını va zātını *farhunda u mabarak* qılğay. 741/18-19’

fukarā u masakın “fakir fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]

‘*Fuḡarā u masākīnga* bir pāra yarmaḡ ülüşip orduḡa keldilär. B, 573/19’

ḡalat u sehvi “yanlış” (1), [D, 326/573-6]

‘Mültemis ol kim, her *ḡalat u sehvi* kim bolsa, körgüzgeyler; işlāh kalemi bile ol *ḡalat u sehvin* tüzgeyler. D, 326/573-6’

ḡāḡir u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

‘Har on va ellig ong ḡolda va sol ḡolda turar yerlärini bilip uruş ḡaḡı ḡılur işlärini ma‘lüm ḡılıp *ḡāḡir u nāzir* erdilär. 443/1’

kiçik-kirim “gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sulṡānlar ḡud aksar nökäri bolup edilär. 43/18’

maḡbūṡ u mustaḡkam “saḡlam” (1), [B, 415/2]

‘Ḳorḡannı *maḡbūṡ u mustaḡkam* ḡılıp asradılar. B, 415/2’

maḡbūb u muḡib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT, 109/4-116]

‘ṡarafeyni idi *maḡbūb u muḡib*

Özi rengide barın zāhir itip RVT, 109/4-116’

ma‘ḡul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mundaḡ *ma‘ḡul u muvaccah* sözlärni ḡāṡirnişān ḡılıp, ḡvāḡi u nāḡvāḡi, elni bu daḡdaḡalardıñ ötkärdük. B, 635/2’

ma‘lüm u muşahḡas “belli” (5), [B, 213/6, 629/27-28~muşahḡas u ma‘lüm D, 211/17, 741/13, 761/3]

‘Mening bilä bolḡan üç kişi dedilär kim “Ḳarangu keḡā yaḡınıñ köpi azı *ma‘lüm u muşahḡas* emäs. B, 213/6’

ma‘ḳul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mulkgīrlıkdā va mamlakatdārılıқта agarçı ba‘zı işlār ṣāhirda *ma‘ḳul u muvaccah* körünür, valī har işning ḍımnıda yüz ming mulāḥaza vācib u lāzim dur. B, 131/16’

ma‘mūr u ābādan “mamur” (1), [B, 369/6]

‘Vilāyātnı *ma‘mūr u ābādan* kıldı. B. 369/6’

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

‘Buḥārā va Qara Kölgäçä, kim otuz-kırk yıgaç yolğa yavuklaşur, Kohak Suyı bilä *ma‘mūr u mazrū‘* dur. B, 93/17’

maṣḥūr u ma‘rūf “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

‘Ḥusayn Ğaynī aḳa-inisi bilä sarkaşlık va nāvahmlıq bilä *maṣḥūr u ma‘rūf* edilär. 335/12’

mustaḥkam u maḍbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

‘Cerig girdini şāh u ḥandaḳ bilä *mustaḥkam u maḍbūt* kılılıp edi. 179/7’

mutabarrik u ‘azīz “kutsal” (1), [B, 85/8]

‘Bu mīrzālar andaḳ ifrāt bilä fıṣḳ u ‘ayşğa maşğul edilär kim atası dek kārḍıda u kārḍarda pādişāh tüşçilik yol kelip Ramaḍān dek *mutabarrik u ‘azīz ayğa* keçälik furşat ḳalıp atasıdın imāngäy Tengridin ḳorḳmay hanūz işi çağır içmāk edi nişāt bilä, va maclisārālıq edi inbisāt bilä. B. 85/8’

muttaḳı u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

‘Bisyār *muttaḳı u mutadayyin* kişi edi. 369/25’

muṭī u munḵād “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

‘Sultān-‘Alī Mīrzāğa ḡaylī *muṭī u munḵād* emäs edi. B, 45/9’

müşrik ü kāfir “kafir” /1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kāfir*

Menzil itti tamaḵ anga Kādir. M, 24/257’

nāḵış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

‘Kıl bahā *nāḵış u selīmni* hem,

Sin tefāvütni şadḵa bir ol dem. M, 171/1889’

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

‘*Ötärçi keçärçi* ölüglerning üstüdin ‘ubūr u murūr ḵılurlar edi. 463/23’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sultānlar bilā körüşüp atlanıp Şāh Begim ḵaşığa keldük[...] oturup *ötkän keçkän* kayfiyyat u ḡālāttın yarım keçäḡäçä oturup aytıştılar. 207/19’

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

‘Ahd u ḵavlığa *rāst u durust* edi. B, 37/9’

sālim u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

‘Muḵīm muta‘allıḵları bilā *sālim u salāmat* barıp tepäḡä tüşti. B. 263/11’

sebz ü ḡurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]

‘Leṭāfet gül-şenide gül kibi sin *sebz ü ḡurrem* ḵal

Min erçi dehr bāḡıdın ḡazān yafraḡı dik bardım D, 135/29-3’

şād u şād-mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

‘Devlet bile *şād u şād-mān* bolğay sin
 Şevket bile meşhūr-ı cihān bolğay sin
 Könglüngdeki dik dehr ara kām sürüp
 Bu dehr barıça kām-rān bolğay sin. D, 64/333’

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

‘Yana bir bu kim *şahrī u bāzārī* balk’ Türk u sipāhīning amrad oğlanlarını çuhra
 kılur kōrkunçıdın üydin çıkmas edilär. B, 47/18’

şikast u nuqşān “eksik” (1), [B, 187/27]

‘Ol maħallda zor u kuvvatımız bar edi, heç nav’ *şikast u nuqşānī* bolmaydur edi,
 kömək u madat kılmadılar. B, 187/27’

şirrīr u muftin “fitneci” (1), [B, 385/5]

‘Cahāngīr Mīrzā ol vilāyattın çun nāhoşluk bilä çıkıp edi, aymaķnı özigä goşsa,
 ba‘zı *şirrīr u muftinlar* yana ne angezlär kılur eken dep Uştur Şahrdın
 eligläling dep carīda tez teprädük. B. 385/5’

şucā‘ u mardāna “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9-10]

‘*Şucā‘ u mardāna* kişi edi. B. 341/9-10’

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

‘Har qaysı yergä *tābi‘ u muṭī‘ nökār va çākar va cam‘ī* mu‘ayyan u muḳarrar
 dur. B, 581/9, 581/11’

ṭāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

‘Bu sunı *ṭāhir ü muṭahhar* bil,
 Her nime yur iseng bu suda yuğıl. M, 30/314, 33/347’

tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Badaḥṣānīlar Nāṣir Mīrzānı basıp bolğan *tavābi‘ u lavāḥiḳını* talan u tārāc kıldılar. 425/26’

‘Muḥammad Mazīd Tarḥan ham Samarḳandta ṣāḥib-iḥtiyār tamām vilāyātını oğlanlarığa va *tavābi‘ u lavāḥiḳığa* alıp edi. B. 155/13’

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

‘Sü kibi tīg çikip *tünd ü semendingni* minip

Yıldürüp her sarığa mining otum tiz ite sin. D, 170/88/3’

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

‘Bu cihattın bu tağ eli bilä yaḥṣı ma‘āṣ kılmak *vācib u lāzim* edi. B. 475/18’

vālih ü ḥayrān “şaşırmış” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min *vālih ü ḥayrān*, D, 162/73-4’

yaman u yaḥṣı “kötü iyi” (9), [B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90~yaḥṣı yaman B, 107/6-7, 113/5, 545/10, 633/9, 651/23]

‘*Yaman u yaḥṣığa* ümīd andın M, 1/6’

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

‘Siyālkotning *yeleng yalangaç faḳīr miskīni* kim orduğa kelip edilär, bayakbār ğavġāi tüşti. B, 547/19’

zāhid u muttaḳī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

‘Atamdın song Ḥvāca Ḳāḍīning yumn-i ḳadamıdın *zāhid u muttaḳī* edim.

zāhid ü pārsā “sofu” (1), [D, 250/279]

‘Közüng barı il könglüni mest itküsidür

Ġamzeng barı mestlerni pest itküsidür

Köp *zāhid ü pārsānı* Babür yanglıĝ

La‘ling hevesi bāde-perest itküsidür. D, 250/279’

zālim u fāsik “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

‘Yana bu kim özi neçük *zālim u fāsik* edi. B, 47/13-14’

zarrāk u tammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heç nemä mundın yaḥşırak dalīl bolur mu kim

zarrāk u tammā elning yalĝan va ḥoşāmadın qabūl kılıp özini faḍīḥat u rusvā

kıldı? B, 433/10’

6.3. Eylemlerle Kurulan İkilemeler

Eylemlerle kurulan ikilemeler (*barış kiliş* “gidip gelme”, *uçma segritmā* “uçurum” gibi farklı sözcüklerden oluşan ve *asıp asıp* “asıp asıp”, *bara bara* “gide gide”, *içä içä* “içe içe” örneklerinde olduğu gibi aynı yapının tekrarı şeklinde olanlar) yukarıda yapı bölümünde sıralanmıştır. Burada tekrar verilmemiştir.

6.4. Zamirlerle Kurulan İkilemeler

Çalışmamızda zamirlerle oluşan sadece bir yapı vardır.

anda munda “ara sıra” (1), [B, 585/13]

‘Dihlī navāḥīsıda pārça pārça kiçigrāk kiçigrāk *anda munda* taşlıĝ taĝkınalar

paydā boluptur. B, 585/13’

6.5. Ünlemlerle Kurulan İkilemeler

Ünlemlerden de ikileme kurulabilmektedir. Bizim çalışmamızda sadece üç örnek

bulunmaktadır. Bunun dışında çalışmamızda ilk sözcüğü ünlem ikinci sözcüğü ad olan yapılara da rastlanmıştır. Bunları da Ünlemlerle Kurulan İkilemeler bölümünde veriyoruz.

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

‘Yana ingramak, eylemek *āh u vāh*,
Müfsid oldu bular bolung āgāh. M, 86/944’

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98-2]

‘*Āh u vāveylā* sürüdüm derd ü ğam hem şöhetim
Bāde eşkim kanı kim kördi munıng dik bezm-i hās, D, 176/98-2’

hay hay “hey! hey!” (1), [B, 229/25, 419/18]

‘Ol tarafdın bu tarafdın “*hay hay*, padişāh dur” dep yetiştir. B, 419/18’

āh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

‘Ni asıg ‘ışk ara men’ iylemek *āh u fiğānımnı*
Ki min ber-bād birmiş min bu yolda hānümānımnı. 291/446’
‘Yitti mini öltürgeli āhır hicrān
Öltürgeli koyma mini kütqar iy cān
Āhır mini kütqar bu firāk asru yaman
Hicrān iy cān asru yaman *āh u fiğān* D. 303/510’

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

‘Hicringde iy perī-rū közümdin uçtı uyku
Her kiçe tangğa digrū işimdür *āh u nāle* D, 136/30-4’

hay dost! hay dost! “hey dost! hey dost!” (1) [B. 417/24]

‘Har neçā kıçkıra edim “*Hay dost! Hay dost!*” dep Aḥmad Yūsuf ham kıçkırdı.
B. 417/24’

YEDİNCİ BÖLÜM

ANLAMSAL İŞLEVLERİ BAKIMINDAN İKİLEMELER

İkilemelerin başlıca işlevi söze pekiştirme, süreklilik, kuvvetlendirme, abartma, çokluk gibi anlamlar ve ahenk katmaktır (Çağatay, Saadet 1978;).

Hatiboğlu da *ikileme* ve *yinelemelerin* tanımında onların anlamsal işlevlerine değinmiştir: “*İkileme* anlatım gücünü arttırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır (Hatiboğlu, 1981; 9). Hatiboğlu, *yineleme* tanımında, anlamı pekiştirmek, güçlendirmek, kavramı genişletmek, zenginleştirmek amacının olduğunu belirtmiştir (Hatiboğlu, 1981; 55). Ergin de *tekrarların* başlıca kuvvetlendirme, çokluk ve devamlılık şeklinde üç fonksiyonu olduğunu ifade etmiştir (2003; 377)”.

Çalışmamızda ikilemelerin pekiştirme, abartma ve beraberlik işlevleri gözlenmiştir.

7.1. Pekiştirme İşlevli İkilemeler

Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme* adlı kitabında ikilemelerin pekiştirme işleviyle ilgili olarak “İkilemenin başlıca amacı anlamı pekiştirmektir. ‘çok, pek, fazla, gayet’ gibi sözcüklerin belirttikleri kavramla ikilemenin anlamda sağladığı güç, pekiştirme bakımından ölçülemez. ‘Öbek öbek çiçekler, demet demet güller, salkım salkım üzümler, deste deste para yahut güzel mi güzel, temiz mi temiz’ gibi ikilemelerle sağlanan kavramlar ‘çok’ ve benzeri sözcüklerle sağlanamaz.’ demektedir” (1981: 55). Hatiboğlu bu açıklamadan sonra 19. dipnotta ‘up-uzun, ap-açık, kıp-kısa, yem-yeşil, mas-mavi, ter-temiz, tor-top, çep-çevre, sırl-sıklam, çırıl-çıplak’ şeklindeki pekiştirmeli sıfatları da ‘Sözcüğün ilk hecesinde meydana getirilen ikileme’ şekliyle açıklamakta ve bunların amacının da sözcük ikilemesinde olduğu gibi anlamı güçlendirmek, pekiştirmek olduğunu söylemektedir (Hatiboğlu, 1981: 55).

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘Kalın olca va māl, uluğ ābrū u nāmūs bilä Kābulğa kelildi. 449/26’

‘**acīb u ġarīb** “acayip” (1), [B, 211/18]

‘Mundaġ ‘*acīb u ġarīb* nemā ħaylī dedi kim vilāyat carrāĥları andaġ mudāvādın
‘aciz durlar. B, 211/18’

aç yalangaç²⁵ “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘*Aç yalangaç* Hindustānīlar ħalın ħırıldı. B. 559/21’

aġız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

‘*Aġız sözlāridin* Buyan Şayh şāĥib-vuĥūf dur- ma‘lūm bolġusıdur dep
muştāĥlıklar bilā salām. B. 743/31’

‘*Aġız sözlāri* bu boldı kim ħabzan u arāba u tufak uruş u ālātı dur. B. 745/8’

‘Biz bu farmānlarını tapşurup *aġız sözlāri*ni tuyturup ‘Abdul-Ġaffārga ruĥşat
berildi.

B. 755/17’

‘Bu ħaĥtlarını Şamsuddīn Muĥammadħa tapşurup aġız sözlārin tuyturup ādīna
keċāsi ruĥşat berildi. B. 765/6’

‘Ĥoş ol ki kilip yanıma olтурğay sin

Yā bir nefes allımda kilip turğay sin

Aġzingğa öper sözün bitiy almas min

Bargān ħişidin *aġız sözün* sorğay min. D. 238/228’

‘**ahd ü ħavl** “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘*Ahd u ħavlıġa* rāst u durust edi. B, 37/9’

‘*Ahd ü ħavlıng* dürüst ü muĥkem ħıl

Va‘de ħün iyleding vefā hem ħıl. D, 198/127-26’

‘**ahd u şart** “şart; sözleşme” (6), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8,
707/24, 735/9]

²⁵ aç yalangaç ‘taki sözcükler birbirinin anlamını pekiştirir nitelikte olduğu için buraya alınmıştır. Ancak metinde geçtiği yerde beraberlik anlamı da sezildiği için *Beraberlik İşlevli İkilemeler* bölümüne de alınmıştır.

‘Bu sözdin bepāy bolup muḥāliflarnı tilüp *‘ahd u şart* kılıp qal‘anı berdi. B, 109/22’

‘Mīrzā ham anıng dilḥvāhı *‘ahd u şart* kılıp tamām Ḥurāsān mamālikidā anı iḥtiyār kılıp camī‘ muhimmatnı anıng ‘uhdasıǵa kıldı. B. 369/3’

‘Cun *‘ahd u şart* bilä kelip edi, tamām kişi-kara va raḥt u matā‘ı bilä sālim u salāmat ata-aḳası sarı ruḥṣat berildi. 299/3’

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

‘Yana bir Muzaffar Mīrzā edi. Sulṭān-Ḥusayn Mīrzāning sevgülüg oǵlı bu edi, agarçı ḥaylī sevgü dek *aḥlāk u af‘āl* ham yoḳ edi. 345/2’

aḥlāk u aṭvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

‘Ġarīb *aḥlāk u aṭvārlıǵ* kişi egändür. B, 41/16’

‘Andaḳ *aḥlāk u aṭvārı* yoḳ edi kim desä bolǵay. B. 45/11-12’

‘Yaramas *aḥlāk u aṭvārlıǵ* kişi erdi, baḥıl u fitna va zumuḥt u munāfıḳ va ḥudpasand va ḳatıḳ sözlüg va savuḳ yüzlüg kişi edi. B. 29/11’

aḳvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4-15]

‘Bolǵay *aḳvāl u kelāming* bu şıfat

Könglünge bā‘iş-i nūrāniyyet, RVT, 101/4-15’

ālāt u adavāt “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

‘Altun u kümüş *ālāt u adavātı* bisyār bolup edi, va ḳumāşpoş yigiti va topçaḳ atı beşumār bolup edi. B, 85/13’

‘Gang suyining Bihār ṭarafidın Muşṭafā ālāt u adavātını mukammal u muḥayyā kılıp uruşḳa maşǵıl bolǵay. B. 783/21’

anda munda “orada burada; ara sıra” (1), [B, 585/13]

‘Dihlī navāhīsida pārça pārça kiçigräk kiçigräk *anda munda* taşlıg tağkınalar paydā boluptur. B, 585/13’

ārām u qarār “bekleme” (1), [D, 225/176]

‘Hicri ara *ārām u qarārım* yoktur, D, 225/176’

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

‘Bu neçä yıl ki Hindüstānda edük, qar va yaḥdın *āsār u ‘alāmat* körülmädi. B, 545/16-17’

asbāb u ālāt “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

‘Bu asbābning tartıbnı cihatıdn beş-elti kün bu yurtta tavaqquf boldı, va bu *asbāb u ālāt* tayar u maqammal bolğandın song tamām begläрни va söz bilür abdān yigitläрни dağı kengeşke tiläp ‘āmm kengäş kılıp ra‘ylar munga qarār taptı kim Pānīpat şahrī dur. B, 565/17’

asbāb u maşālih “araç gereç” (1), [B, 783/25]

‘*Asbāb u maşālih* tapmaqqa va yıgmaqqa maşğul boldılar. B, 783/25’

aş u ta‘ām “yiyecek” (4), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 707/24, 769/2]

‘Hindustān tarıķı bilä *aş u ta‘ām* tartıp peşkaş kıldı. B. 707/24’

‘‘Azā ramsını bacā keltürüp *aş u ta‘ām* fuḥarā u masākīnga tartıldı. B. 35/8’

‘āşık u māyil “aşık” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzümge min durur min vālih ü ḥayrān

Yangı ay dik qaşingğa min durur min ‘*āşık u māyil* D, 162/73-4’

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun kış yavuklaşıp edi, yazıda *aşlık tölük* kalmaydur edi. B, 145/5’

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

‘Samarqandning yana bir matā’ı kırmızı maḥmal dur kim *aṭrāf u cavānibka* eltärlär. B.99/2’

‘*Aṭrāf u cavānibi* tamām tag dur. B. 263/21-22’

aṭrāf u navāḥī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

‘*Aṭrāf u navāḥīda* bir-iki қатла ol ṭarafdın bu tarafdın қılıч alıştıлар. B, 87/4’

av kuş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘*Avi kuşı* bisyār yaḥşı bolur. 9/19’

ay u yıl “her zaman” (6), [D, 162/73-5, 168/84-2, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, ~yıl u ay D, 212/132-23]

‘Kiçürdüng *ay u yılını* mest ü bî-hodluq bile Babür

Niçe ğaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl. D, 162/73-5’

‘Tün ü kün fikr ü ḥayālīm bu durur

Ay u yıl ṭavrum u ḥalīm bu durur. D, 209/131/7’

‘Ni bilgey sin mining derd ü ğamım her sā‘at u her dem

Ki ḥüsñ ösrüklikidin *ay u yıl* iy ay ayılmay sin D, 168/84-2’

‘Қulluқ u ḥıdmeting itmek yıl u ay

Nesl-i Cūcī vü uruğ-ı Çağatay D. 212/132-23’

‘ayş u fışk “sefahat” (1), [B, 341/9 ~ *fışk u ‘ayş*, B, 85/7]

‘Bu mīrzālar andaқ ifrāṭ bilä *fışk u ‘ayşğa* maşğul edilär kim atası dek kārḍıda u kārḍarda pādīşāḥ tüşçilik yol kelip Ramaḍān dek mutabarrik u ‘azīz ayğa keçälik

furşat ƙalıp atasıdın imängäy Tengridin ƙorƙmay hanūz işi ƙağır içmək edi nişät bilä, va maclisärâlık edi inbisät bilä. B. 85/7'

‘ayş u ‘işrat “eğlence” (3), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22]

‘Cun Harī dek şahr eligigä tüşti, tün va kün ‘ayş u ‘işrattın özgä işi yok edi, balki tavābi‘ u lavāhıķıda ‘ayş u ‘işrat ƙılmas ƙişi yok edi. 343/16-17’

‘Yüzlenip emr ü ferāğat ğuşşa vü ğam boldı ref’

‘Tyş u ‘işret kildi vü renc ü meşakƙat ƙalmadı D. 185/114-2’

‘‘İşret u tyş vakti yitken ƙağ

Mihnet ü ğuşşa atı itken ƙağ D. 203/129/19’

‘azāb u ‘iķāb “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘Tiz öter kim ki birse yahşsı cevāb,

Yoksa, yıllar ƙiker ‘azāb u ‘iķābı. M, 23/A36/242’

‘azāb u maşakƙat “azap” (2), [B, 365/3, 389/5]

‘Elig-ayaƙdın ƙalıp neĉä yıl törlüg törlüg ‘azāb u maşakƙatlar ta[r]tıp oşbu baliyya bilä oƙ ‘ālamdın naql ƙıldı. 365/3’

‘azāb u ‘uķūbat “işkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘Ħayālımda bu edi kim tüşƙān yurtta törlüg törlüg ‘azāb u ‘uķūbat bilä öltürgäylär kim camī‘ rahzan u sarkaşlär ‘ibrat bolğay. B, 413/12’

azuķ u zaķīra “zahire” (1), [B, 191/13, 191/12 ~ zaķīra u azuķ B, 191/1]

‘Azuķ u zaķīra kam edi. B. 191/12’

‘Heĉ ƙarafdın umedvārılık ƙalmadı. Azuķ u zaķīra kam edi. B. 191/13’

‘Muĥāşara imtidādı uzakƙa tarttı. Zaķīra u azuķ heĉ ƙafardın kelmedi. Kōmāk u

madad heç cānibdın yetişmädi. B, 191/1'

baht u tāli "talih" (1), [B, 467/22]

'Bitiptür kim "Hvāhī oğul bolsun, hvāhī kız mering *baht u tāli* 'ım" 467/22'

bām u tam "çatı, dam" (1), [B, 101/5]

'Bahārlar şahrāsı va şahrı va *bāmı u tamı* hūb sabz bolur üçün Şahr-i Sabz ham derlär. B, 101/5'

baş-ayaq "makam, onur kıyafeti" (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 563/2, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5,]

'Tanglası Kіçik Hān dādām manga Muğulça rasmlıg *baş-ayaq* va qorını va egārlıg hāşşa atını 'ināyet kıldı. B, 297/2'

Hātining uruqıga ruḥşat berip Hātīga kılıç va *baş-ayaq* va istimalat farmānları yibārildi. B. 493/12'

Şādıqqa on ming tanka va egārlıg at va *baş-ayaq* va tügmālig çākmān in'ām boldı. B. 767/4'

Otuz laklıg pargana Amrohārdın vajhıga ta'yın kılıp hāşşa *baş-ayaq* va egārlıg at 'ināyat kılıp [A]mrohārga ruḥşat berildi. B. 803/9'

' 'Id küni Hindū Beggā hāşşa *baş-ayaq* va muraşşa' kamar-şamşer va topçaq 'ināyat boldı. B. 807/4'

başāşat u naş'a "sevinç" (2), [B, 171/10-11, ~naş'a u başāşat, B, 171/16']

'Bizing elgā va şahr eligā gārīb *başāşat u naş'a* edi. B, 171/10-11'

beg-atākā "şehzadeleri yetiştiren öğretmen" (2), [B, 27/3, 27/23]

'Manga aval *beg-atākā* anı kılıp edilär. 27/3'

beg u begat "beyler" (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5,

575/22]

‘Sultān Aḥmad Mīrzāning zamānida ham *beg-begāt* qalın bağ u bağça saldılar. B. 97/18’

‘Cun Andicān almaqtın ma’yūs boldılar *beg u begatdın* va yigit yelāngdin yeti-sekiz yüz kişi mendin tamām ayrıldılar. B. 113/2’

‘Mening bilā qalğan *beg u begat* yelāng mening tirilmākimdin ma’yūs bolup harkim öz fikridā boldılar. B. 109/5’

‘Tüş vaqtida Sultān-‘Alī Mīrzā beg u begātigā yigit-yelāngigā heçkingā ḥabar kılmay heçkim bilā kengāşmäy bir neçä yavukıdaki kiçik-kirim bilā Cārrah Darvāzasıdın Bağ-ı Maydānga Şaybānī Ḥan qaşığa bardı. B. 163/4’

burc u bārū “burç” (1), [B, 31/19-20]

‘Ḥvāca Mavlānā Qādī va beglār maning qaşımda kelip söz va kengāş bir yergā koyup qorganning *burc u bārūsıning* dabı u rabtığa maşğul boldılar. B, 31/19-20’

cafā u ‘azāb “eziyet” (1), [B, 161/4]

‘Alī-Dost da‘īf bolup edi ne üçün kim Tambalrı arqalanıp manga va mening davlatḥvāhlarımğa *cafā u ‘azāblar* kılur edi, mening ham tab‘ım bu mardak bilā yaman edi. B. 161/4’

cald u carīlık “cesaret” (1), [B, 665/7]

‘Kısımtay va Şāh Manşūr Barlas va harkim ki Bayānadın keldi, bilmān qorqқанları mu edi ya elni qorqutmaqları mu edi, kāfirning çerigini *cald u carīlık* bilā asru köp sitāyış u ta‘rīf kıldılar. B, 665/7’

cān u köngül “gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129-32, 213/132-37]

‘Bilgil vü i‘tikādını munga tüz,

Cān u könglünde mundaḵ olturguz. M, 5/52’

‘*Cān u könglide* cüz’ cehālet yok

Hıç işide anıng ‘adālet yok D. 204/129-32’

cavr u cafā “sıkıntı” (1), [B, 405/25]

‘Carḥning men körmāgān *cavr u cafāsı* qaldı mu, Hısta könglüm çekmāgān dard

u balāsı qaldı mu? B, 405/25’

cebelig kecimlig “zırlı” (2), [B, 181/18, 181/19]

‘Daryāga yetkän bilā *cebālig kecimlig* oḵ suḡa kirdük. 181/18’

cevr ü cefā “sıkıntı” (6), [D, 130/22-2, 135/30/3, 147/749-1, 156/64/3161/72-4, 169/86-6, 290/442]

‘Yarning āḡyārğa mihr ü vefāsın anladım

Nā-tüvān könglümge hem *cevr ü cefāsın* angladım, 290/442’

cevr ü sitem “sitem” (2), [D, 159/69-3]

‘Yüz *cevr ü sitem* körgeḡ mīng miḡnet ü ḡam körgeḡ

Āsāyış-i kem körgeḡ min dik yana bir bar mu, D, 159/69-3’

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]

‘Bu kitābım kim ihtimām ittim,

Cidd ü cehd eylebeb tamām ittim.’

cidd u ihtimām “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]

‘Tacriba oşmundaḵ nemālār dūr- ḡaraḡ kim iş ḡapuḡa kelḡān maḡallda *cidd u*

ihtimāmı taḡşır kılmamaḵ kerāk. B, 223/5’

da’b u tarīḡ “usul” (1), [B, 513/8-9]

‘Cun mening *da’b u tarīḡım* andaḵ emās edi kim içmās kişigā ḡaḡır taklīfi ḡılḡay

men, oşmunça bilä oq hazal bilä ötti. B, 513/8-9'

ḡabṭ u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]

‘Ağarçi kiçik erdi, tüzüki va *ḡabṭ u rabṭı* bisyār yaḡşı edi. B, 25/11-12’

‘Bu muhimmättın fāriḡ bolḡandın song çerig va vilāyatnıng tartīb u nasakı va *ḡabṭ u rabṭıḡa* iştiḡāl körsätildi. B, 35/10’

ḡabṭ u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

‘Qorḡannı ḡatırḡvāḡ *ḡabṭ u sarancām* kılmaydurlar edi. B, 435/4’

ḡabṭ u tüzük “yasa” (1), [B, 47/8]

‘Yana bir bu kim ağarçi *ḡabṭ u tüzüki* ḡayli yaḡşı edi, dīvān-ı şu‘ār erdi, siyaḡ

‘ilmını bilür edi, valī ṭab‘ı zūlm u fişḡḡa māyil edi. B. 47/8’

dang u ḡayrān “şaşkın” (1), [B, 411/16]

‘Qarasın yaḡınıng körüptürlär

Dang u ḡayrān bolup turupturlar. B, 411/16’

dang u mutaḡayyir “şaşkın” (1), [B, 149/3]

‘Aḡasınıng mundaḡ yengil ketkänidin va bizing mundaḡ ıldam yetkänimizdin

dang u mutaḡayyir bolup tura ḡaldı. B, 149/3’

davlat u sa‘ādat “mutluluk” (3), [B, 741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa‘ādet D, 179/103-4]

‘Manga va sanga köp yıllar bisyār ḡarnlar al-Amānnı *davlat u sa‘ādat* bilä tuta bergäy. 741/19’

‘Ḥoş turur vişāl-i yār anda bolmasa deyyār

Bolsa vaşl-ı bī-aḡyār *devlet ü sa‘ādet* tut D, 179/103-4’

dürüst ü muhkem “sağlam” (1), [D, 198/127-26]

‘‘Ahd ü kavlüng *dürüst ü muhkem* kıl

Va‘de çün iyleding vefâ hem kıl D, 198/127-26’

darâr u nuqşân “zarar” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, cân u mālīga *darâr u nuqşân* yetkürmey...B, 131/1’

dard ü balâ “dert” (2), [B, 405/26~derd ü belâ D, 161/72-4]

‘Carhning men körmägân cavr u cafâsı qaldı mu,

Hasta könglüm çekmägân *dard u balâsı* qaldı mu? B. 405/26’

‘Felek cevır ü cefâsıdın ol ay *derd ü belâsıdın*

Çiker min nâle vü efgân kılur min girye vü şiven D, 161/72-4’

derd ü elem “sıkıntı” (2), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

‘Andın biri kim qasdım üçün turdı firâk

Yüz *derd ü elemni* manga yitkürdi firâk

Mini işikingdin niteyin sürdi firâk

Qıl çäre yoq irse mini öltürdi firâk. D, 237/227’

derd ü ğam “sıkıntı” (6), [D, 168/84-2, 176/98-2, 189/122-3, 204/129-21, 274/374, 315/553]

‘Ni bilgey sin mining *derd ü ğamım* her sâ‘at ü her dem

Ki hüsñ ösrüklükidin ay u yıl ayılmay sin, D. 168/84-2’

devlet ü ‘izzet “kıymet” (1), [D, 204/129-22]

‘İyş ile ‘işretimdin ayrıldım

Devlet ü ‘izzetimdin ayrıldım D, 204/129-22’

dil ü cân “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62-4~cân u dil B, 47/21]

‘Bu tilbe vü medhūş *dil ü cānga* ni hoştur

Geh qahr u ‘itābı geh ‘işve vü nāzı D, 155/62-4’

‘*Dil ü cān* birle munda hāzır bol,

Cem‘ kıl öznı, cem‘-hātır bol. M. 183/2014’

dirang u tavaqquf “bekleme” (1), [B, 231/21]

‘*Dirang u tavaqquf* çağı emäs erdi. B, 231/21’

egri-bükri “eğri büğrü”, (1), [B, 283/1-2]

‘Burun bu arıq *egri-bükri* va besiyāk edi. B, 283/1-2’

elgün “halk, insanlar” (4), [B, 259/1, 583/10-11, 637/3 ~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Husravşāh, kim Qunduzdın *elgünigä* baqmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluq el u ulus beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

‘Māl u naqdine vü barı *il ü kün*

Zen ü ferzend bile şehr ü müdün RVT, 110/4-129’

el u ulus “halk” (12), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9]

‘Sohān Suyıning navāhīsıdaki *el u ulusning* hākimining atı Malik Hast edi. B. 475/9’

‘Husravşāh, kim Qunduzdın *elgünigä* baqmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluq *el u ulus* beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

elem ü derd “sıkıntı” (1), [D, 187/118/3]

‘Körmegey sin *elem ü derd* yüzın.

Derdime iy ki devā kılğay sin D, 187/118/3’

faḍl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

‘Rabī‘u’l-avval ayının avāhırıda Tengri taālā *faḍl u karamı* bilä Qābul va Ğaznī
mulk u vilāyatını bechang u cadal muyassar u masahhar kıldı. B, 263/13’

faḍīḥat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heç nemä mundın yaḥşıraq dalīl bolur mu kim
zarrāk u ṭammā’ elning yalğan va hoşāmadın qabul kılıp özini *faḍīḥat u rusvā*
kıldı? B, 433/10’

faḥr u mubāhāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

‘Hizāna cam’ kılmaqlık ol elning qaşıda *faḥr u mubāhāt* tur. B, 581/20-21’

ferḥunda u mubārak “mübarek” (1), [B, 741/18-19]

‘Tengri atını va zātını *farḥunda u mabārak* kılğay. 741/18-19’

fıkr ü ḥayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

‘Tün ü kün *fıkr ü ḥayāl*im bu durur
Ay u yıl ṭavrum u ḥāl

fiğān u feryād “feryat fiğan” (3), [D, 193/16-7, 254/293 ~ feryād u fiğān D, 188/119/3]

‘Hicringde egerçi canğa bī-dād irdi
Sinsiz manga yüz *fiğān u feryād* irdi
Fikringdin idi velik ḥursendlığım
Zikring bile bu ḥaste köngül şād irdi B. 254/293’

fiğān u nāle “inleme” (1), [D, 146/47-5]

‘Ṭālī‘imdın ni asıg Bābūr *fiğān u nāle* ki
Uykuluk baḥtımın bu ün birle bīdār itmedim. D, 146/47-5’

fisk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

‘*Fisk u fucūr* özidä oğlanlarıda va el u ulusıda asru şāyi‘ edi. B, 353/7’

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

‘Munça kuvvat u kudrat özümüzgä bir yer fikrini kılgu yoqtur, va bu miqdār
furca furşatta kavī duşmandın yırakraq ayrılgu yoqtur. B, 451/14’

ġalat u sehv “yanlış” (1), [D, 326/573-6]

‘Mültemis ol kim, her *ġalat u sehvi* kim bolsa, körgüzgeyler; işlāh kalemi bile
ol *ġalat u sehvin* tüzgeyler. D, 326/573-6’

ġam u derd “keder” (2), [RVT, 97/2-1, 97/2-2]

‘Yā ḥabīb-i ‘Arabī-yi Qureşī
ġam u derding manga şādī vü hoşī, RVT, 97/2-1’

ġam u endūh “keder” (1), [D, 309/533]

‘Qaddimni firāk miḥneti ya kıldı
Könglüm *ġam u endūh* otıġa yakıldı D, 309/533’

ġam u guşşa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

‘Ferāġat ister iseng bol cerīde iy Bābūr
Ki cān u tenġa *ġam u guşşa* ḥānümān kildi D, 158/66-7’

ġam u mātem “keder” (1), [D, 179/104-1]

‘Ol ki yıllar aylar ötkergey *ġam u mātem* bile
Şād u ḥurrem bolmaġay nevrüz ile bayram bile D, 179/104-1’

ġam u miḥnet “keder” (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

‘Ol bardı ki ‘işret arzū kılġaysın

‘İşret tilemeklikte ğulüv kılğaysın
 Çün ‘ıyş u ferāğ mümkin irmes zinhār
 Bābūr *ġam u miḥnet* bile ḥū kılğay sin, D. 236/20’
 ‘Min kim *ġam u miḥnet* bile ḥū kılmış min. 264/332’

ġam u renc “sıkıntı” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling
 Dünyā *ġam u rencidin* zamānī kiçeling
 Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi
 İy mihnet ü ğuşşa ḥayli sizler siçeling. D, 249/273’

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

‘Bolmayın *gerd ü ḥāk* ü ton ufraḳ. M, 42/457’

gird u navāḥī “etraf” (5), [B, 195/15, 199/14, 475/14, 495/3, 641/23]

‘Daḥkatta egändä Daḥkatning *gird u navāḥīsıdaki* ayak köp yürügändin ayaklar
 andaḳ bolup edi,... B, 195/15’

goşa u kinār “kenar; ücra yer” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

‘*Goşa u kinārda* el tutmaḳḳa māl talamaḳḳa elig koyuπτurlar. 421/2-3’

guftugū “dedikodu” (2), [B, 483/14, 483/18~güft ü gū D, 258/310, 264/332, 323/561-4,

güft ü gūy, D, 323/561-4]

‘Heçkim birbirgä ta‘arruḍ bilä *guftugū* kılmasun. B, 483/14’

‘Āzār ile niçe *güft ü gū* kılğay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū kılğay biz

Munça ki köngüllerge yitişti āzār

Mey birle meger ki şüst ü şū kılğay biz 258/310’

ğurbet ü hicrân “gurbet” (1), [D, 121/7-1]

‘*Ğurbet ü hicrân* kaldım āh ol cān ilgidin.

Cānga yittim imdi ğurbet birle hicrân ilgidin D, 121/7-1’

güft ü gū “dedikodu” (6), [D, 258/310, 264/332, 323/561-4, güft ü gūy, D, 323/561-

4~guftugū , 483/14, 483/18]

‘*Āzār* ile niçe *güft ü gū* kılğay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū kılğay biz

Munça ki köngüllerge yitişti *āzār*

Mey birle meger ki şüst ü şū kılğay biz 258/310’

‘*Sözi* vaşfida kimning *güft ü gūy*

Bili sözide kimning kıl ü kālī D. 323/561-4’

güft ü şünūd “konuşma, sohbet” (1), [D,186/116-3]

‘*Cihān* ili bile *güft ü şünūd* kılmas min

Niçe sözümni diyin niçe katık işiteyim, D,186/116-3’

hādīm ü çāker “hizmetçi” (1), [RVT, 98/3-2]

‘*Hvāceler* hvācesi ol *Hvāce* ‘Ubeyd

Hādīm ü çākeri Şibli vü Cüneyd RVT, 98/3-2’

hādır u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

‘Har on va ellig ong qolda va sol qolda turar yerlärini bilip uruş çağı kılur işlärini ma‘lūm kılıp *hādır u nāzir* erdilär. 443/1’

hamd u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

‘*Hak* ta‘alāğa diyin *hamd u sipās*

Künhiğa yitmes aning vehm ü kıyās RVT, 97/1, 97/1-1’

ḥamd ü senā “övme” (1), [D, 319/558-14]

‘Çü *ḥamd ü senādın* köngül tapdı kām

Kılay imdi maqşūd sarı hırām D, 319/558-14, M, 1/1’

ḥarakāt u sakanāt “davranış” (1), [B, 357/18]

‘*Ḥarakāt u sakanāti* zırāfat u liṭāfat bilä edi. B, 357/18’

ḥarb u ḍarb “savaş” (5), [B, 185/21, 239/5, 463/8, 463/11-12, 637/1]

‘Gölning sol qolıdın Malik ‘Alī Qıṭbī şatığa burun çıqıp muddatı *ḥarb u ḍarbқа* maşğul edi. B, 463/8’

‘Biz munda *ḥarb u ḍarbқа* maşğul ol tarafdın tamān ğafil yegirmä beş-yegirmä altı şatu tayar kılğan egändürlär kim har şatuning kengliki ança kim üç kişi-iki kişi yandaşa çıqa alğay. B. 185/21’

ḥarb u kıtāl “savaş” (2), [B, 633/24~*kıtāl u ḥarb* B, 183/26]

‘Neçä yıl sa‘ylar kılıp maşakḳatlar körüp uzak yerlär kaṭ’ etip çeriglär yürüp özümüzni va çerigni *ḥarb u kıtāl* muḥāṭaralarığa salgay biz. B, 633/24’

‘Oḳ va kılıç zaḥm-i ḍarbını va’ maşāf u maydān *kıtal u ḥarbını* körmägän avbāş u aytām bu mu‘āmaladın dilir bolup yıraḳ çıqa kiriştilär. B, 183/26’

ḥas u ḥaşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

‘Ger muşallāda bar *ḥas u ḥaşāk*

Bil ki mekrūh boldı ton ayamaḳ. M, 83/904’

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

‘Bar mu irkin ‘ıṣḳ ilide belki ‘ālem ehlide

Munça çağlıḡ *ḥasret ü endūh* kim Bābürdedür. D, 167/83-5’

havālī u havāšī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

‘Neçä yıl kim Astarābād hūkūmatı Badī‘uzzamān Mīrzāda edi, *havālī u havāšīsı*
va yigit-yelāngi bisyār purşakķ u purzeb bolup edi. B, 85/12’

hayāt u cān “can” (1), [D, 310/537]

‘Cānımda mining *hayāt u cānım* sin sin.
Cismimde mining rūḥ-ı revānım in sin
Bābüurni sining dik özge yoķ yār-ı ‘azīz
El-kıışsa ki ‘ömr-i cāvidānım sin sin D, 310/537’

hayl u haşem “halk” (1), [D, 287/424]

‘İgme kaç u yaḥşı perçemdür sanga
Rāst qadd ü zülfi-pür-ḥamdur sanga
Çün bu yanglığdur sanga *hayl u haşem*
Ḥüblük milki müsellemdür sanga. D, 287/424’

hicrān u ğurbet “gurbet” (1), [D, 161/72/5]

‘Belā-yı ‘ışk u yalğuzluk dağı *hicrān u ğurbetde*
Atım Mecnūn kışım miḥnet işim zārī yirim külḥan D, 161/72/5’

hişmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

‘Ol taraftın Ḥusravşāh va *hişmat u tacammulı* bilā qalın kişi bilā keldi.

hudūk u taşvīş “karışıklık” (1), [B, 71/11]

‘İnisi Valīnı bir pāra abdān yigitlār bilā Işkameş va Falül va ol tağ dāmanalarığa
yibärip edi kim yana taşqarıdın *hudūk u taşvīş* bergäy. B, 71/11’

hurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

‘*Hürmat u ta ‘zīm* bilä hanüz mulāyımraķ ayta kiriştilär. B, 235/22’

ẖvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

‘...mundaķ *ẖvār u zār* va ẖvāhī u nāẖvāhī kelip ne ʔavrlar bilä körüşti. B, 255/6’

‘ışķ u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘*‘Işķ u muḥabbat* ʔuğyānıdın şabāb u cunūn ğalabatıdın baş yalang ayak kūy u kūçada va bāğ u bāğçada sayr kılur edim, ne iltifāt-i āšnā u begāna va ne parvā-yi öz u ğayr kılur edim. B, 153/28’

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (2), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāğat D, 155/62/2]

‘Ol bardı ki ‘ışret arzū kılğaysın

‘İşret tilemeklikte ğulūv kılğaysın

Çün ‘*ıyş u ferāğ* mümkün irmes zinhār

Bābūr ğam u miḥnet bile ẖū kılğay sin, D. 236/20’

‘Dü-tāre üni ‘*ıyş u ferāğatnı* birür yād

Muṭribķa kulaķ tut ki ni dir nağmede sāz D, 155/62/2’

‘ıyş u neşāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘*ıyş ü neşāt* leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü ğuşşā ḥayli sizler siçeling. D, 249/273’

‘ıyş u şaḥbālġ “zevküsefa” (1), [D, 167/82-3]

‘Min ki hicrāningda ķan yutmaķ bile mu‘tād min

Manga yoktur hiç nisbet ‘*ıyş u şaḥbālġ* bile D, 167/82-3’

ihlās u yakcihatlık “bağlılık” (2), [B, 781/2~ yakcihatlıq u ihlās B, 745/13]

‘Haft bitip yibärsün kim agar *ihlās u yakcihatlık* maqāmıda durlar, ħud yazak cavāb kelsä keräk. B, 781/2’

‘Agar Bangālī *yakcihatlık u ihlās* maqāmıda bolsa, va ol arada manga iḥtiyāc bolğu dek işi bolmasa, anı ham şarḥ bilä ‘arḍadāşt qıling. B, 745/13’

iḥtiyār u i‘tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

‘Āḥir-i ‘umrığaça *iḥtiyār u i‘tibārı* arttı va öksümädi. B, 27/15-16’

il ü kün “halk” (4), [RVT, 110/4-129 ~ elgün B, 259/1, 583/10-11, 637/3]

‘Māl u naqdine vü barı *il ü kün*

Zen ü ferzend bile şehr ü müdün RVT, 110/4-129’

‘Ḥusravşāh, kim Kūnduzdın *elgünigä* baqmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluq el u ulus beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

‘ilm u ḥabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘Mening va mening davlatḥvāhlarımning bu yaraşdın aşlan *‘ilm u ḥabar* yok edi.... B, 151/8’

‘ināyat u şafaqat “lütuf” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘Ta‘rīf u sitāyiş kılıp *‘ināyat u şafaqattın* umedvār kıldım. B. 791/25’

‘Qatrap barıp *‘ināyat u şafāqatımızdın* umedvār kılıp namāz-ı ḥuftanda alıp keldi. B. 475/12’

‘Nāşir Bengi va oğlanlarını, kim Dost Beg va Mīrim Beg bolğay, körüp sorup *‘ināyat u şafaqattın* umedvār u sarafrāz kıldım. B. 129/11’

‘Sultān-Ḥusayn Mīrzā Sultān-Mas‘ūd Mīrzānı yahşı körüp Küyävlükkä yükündürüp *‘ināyat u şafaqat* maqāmıda edi kim Ḥusravşahnıng inisi Bağı Cağānyānī, kim mundın burunraq kelip Sultān-Ḥusayn Mīrzā mulāzamatıda

bolur edi, angezi bilä Hurāsānda turmay bir bahāna bilä çıkıp Sultān- Husayn
Mīrzādın beruḥṣat Husravṣahka bardı. B. 117/25’

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

‘İsrāf u itlāf’ bisyār bolur edi. 367/24’

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va kıılır kıılmas işimizdin *isti‘lām u istifsār* kıılıp
muta’assir bolup bizning ḥālımızğa rıkkat kıılıp fātiḥa okup bardı. B, 123/14’

iş-küç “iş güç” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3,
403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16)

‘İş-küçini nökar-südäri sar u sāmān kıılır edi. B, 43/2’

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

‘Ol bardı ki *‘işret arzū* kıılğaysın

‘İşret tilemeklikte ḡulūv kıılğaysın

Çün ‘ıyş u ferāḡ mümkün irmes zinhār

Bābūr ḡam u miḥnet bile ḥū kıılğay sin, D. 236/20’

itā‘at u inḳiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘Bir Dillī va Agradin özgä camī‘ ḳorḡanlīg yerlär ḳorḡanlarını berkitip *itā‘at u*
inḳiyād kıılmadılar. B. 631/17’

itā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (1), [B, 753/22]

‘Ol ṭarafdaḳı kayfiyyatnı birār sorup ma‘lūm kılduk kim Bangālī *itā‘at u*
yakcihatlık maḳāmıda emiş. 753/22’

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taht u *‘izz ü cāh* xanı

Hem-dem ü hem-nişinler āh xanı. D, 204/129-23’

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘Yahşısı ing, yahşısı hem körüng yārını,

‘İzz u ta‘zīm ile sürüng barını. M, 17/174’

ḡadd u ḡāmet “boy bos” (1), [M, 80/877]

‘Dise *ḡadd u ḡāmet* itgüçi āvāz, M, 80/877’

ḡahr u ḡazab “zor, güç, öfke” (3), [D, 155/62-4, 229/195, 264/334]

‘Yā *ḡahr u ḡazab* bile mini tofraḡ kıl

Yā baḡr-ı ‘ināyetingde müstaḡraḡ kıl

Yā Rab sangadur yüzüm ḡara ḡvāh aḡ kıl

Her nev‘ sining rızāng irür andaḡ kıl. D. 229/195’

ḡahr u ‘itāb “zorlama” (1), [D, 155/62-4]

‘Bu tilbe vü medhūş ü canḡa ni ḡoştur

Geh *ḡahr u ‘itābı* geh ‘işve vü nāzı D, 155/62-4’

ḡā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

‘Barḡası *ḡā‘ida u tüzük* bilä edi. B, 51/14’

karam u ‘ināyat “iyilik, lütuf” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u ḡuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḡd-i

luḡf u şafaḡatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs

biz, balki tengrining ‘ayn-i *karam* u ‘*ināyatıdın* dur. B, 579/4’

kayfiyyat u hālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘Haṭṭlardın va ‘arḍadāştırdın ol yüzdäki bu yüzdäki *kayfiyyat u hālāt* muşahḥaş u ma‘lūm boldı. B, 741/13’

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

‘Bu ḥabar tapқаç iki namāz arasında andın köçüp *keçä tün* қayıp şubḥ vaḳtı Hüpiyān Kötäli bilä aştuқ. B, 257/16’

kälä-қara “davar” (4), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pāra *kälä-қaraları* va uylarıdın қалın aşığılarını keltürdilär. B, 467/16’

‘Bularning kälä-қaraları orduning gird u navāḥīsıda bisyār edi. B. 475/14’

kent-kesäk “şehir” (2), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989’]

‘Қара Bulаққа түşkändä ba‘zı kirgän *kent-kesäkkä* başsızlıқ қılған Muğullarnı tutup keltürdülär. B, 81/4’

‘Uşbu turmaққа lik şehir kirek

Bolmasa şehir, bolsa *kint ü kisek* M. 90/989’

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāḥı uruş dā‘iyası bilä cebälänip atlarğa *keyim-kecim* salıp baranğar cavanğar gol irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. 179/18’

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sulṭānlar ḥud aksar nökäri bolup edilär. B. 43/18’

‘*Kiçik-kirimdin* ḥud mundaқ sözlär va mundaқ bemaza ra‘ylarning ne taқrībı bar? B. 633/11’

‘*Kiçik-kirim* beg-begättın heç kim ḥilāf-i maқşūd söz ayta almadı. B. 575/22’

ķil ü ķāl “laf, söz, sohbet” (1), [D, 323/561-4]

‘Sözi vaşfıda kimning güft ü gūyı

Bili sözide kimning *ķil ü ķāli*, D, 323/561-4’

ķişi-ķara “adamlar” (8), [B, 49/9, 91/14, 183/13, 347/24, 351/29, 413/7, 569/5, 431/17]

‘Käyin ķalğan *ķişi-ķara* partal-martalını aldı. 91/14’

ķotan u ağıl “ağıl” (1), [M, 84/925]

‘*Ķotan u ağıl* içre maķberede,

Neces utrusıda vü yol arada, M, 84/925’

ķömäk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

‘Muħāşara imtidādı uzaķķa tarttı. Zaħıra u azuķ heç ʈarafdın kelmädi. *Ķömäk u madad* heç cānibdın yetişmädi. B. 191/1’

‘Ol maħallda kim zor u ķuvvatımız bar edi, heç nav‘ şikast u nuķşānī bolmaydur edi, *ķömäk u madad* ķılmadılar. B. 189/1’

ķuvvat u ķudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

‘Munça *ķuvvat u ķudrat* özümüzgä bir yer fikrini ķılgu yoķtur, va bu miķdār furca furşatta ķavī duşmandın yıraķraķ ayrılgu yoķtur. B, 451/14’

luţf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

‘Tengri ta‘ālāning *luţf u ‘ināyatıdın* mundaķ mađbūʈ u mustahkam ķorgan iki-üç sâ‘at-i nucūmīda fatħ bodı. B, 463/15’

‘Yeksān kereming ķaşıda müdbir muķbil

Āsān sining allıngda cemī‘ müşkil

Yā *luţf u ‘ināyet* ança ķıl kim köterey

Yā kahr u ġazabnı ŧākatım barıça kıl. D. 264/334’

luţf u seĥā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qaşıda eger bolsa la’l ü dūr taş u tofraķ

Ki ma‘den-i kerem ü cūd u baĥr-ı *luţf u seĥādur* D, 172/91-2’

luţf u şafaķat “lütuf” (1), [B, 579/3]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u kuvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maĥd-i

luţf u şafaķatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz,

balki Tengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/3’

maġbūţ u mustaĥkam “sağlam” (1), [B, 415/2]

‘Qorġannı *maġbūţ u mustaĥkam* kılıp asradılar. B, 415/2’

maķr u ġadr “hile” (1), [B, 157/19-20]

‘Şulĥğa i‘timād kılıp bularning bu *maķr u ġadrıdın* beĥabar u ġāfl edük. B,

157/19-20’

makr u ĥıla “hile” (1), [B, 35/5]

‘Ĥāca Qāḏını arāğa salıp yüz *makr u ĥıla* bilä ĥalāş boldı. B, 35/5’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miķdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ġiyāsdın iki-üç köç ötkändä

Ramaḏān ayı körüldi. 403/14’

ma‘ķul u muvaccaĥ “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mundaķ *ma‘ķul u muvaccaĥ* sözlärni ĥāŧirnişān kılıp, ĥvāĥi u nāĥvāĥi, elni bu

dağdağalardın ötkärdük. B, 635/2’

‘Mulkgīrlīkdā va mamlakatdārīlīkta agarči ba‘zī işlār zāhirda *ma‘kūl u muvaccāh* körünür, valī har işning dīmnıdā yüz ming mulāhaza vācib u lāzīm dur. B, 131/16’

ma‘l u cihāz “eşya” (1), [B, 263/4]

‘Muqarrar boldı kim tang[l]ası bolğan nökār va sūdār va *māl u cihāzı* bilā çıqıp qorğanrı tapşurgay. B. 263/4’

ma‘lūm u muşahḥas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28]

‘Mening bilā bolğan üç kişi dedilār kim “Qarangu keça yağının köpi azı *ma‘lūm u muşahḥas* emäs. B, 213/6’

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

‘Bu tārlıḥda Hazāra va Nikdarī qavmının *ma‘man u maskanı* bu tağlar dur.

maşakḳat u şu‘ūbat “güçlük” (1), [B, 409/13]

‘Asru köp *maşakḳat u şu‘ūbat* bilā ol aḥşamrı ötkärdük. B, 409/13’

ma‘şuḳ u mahbūb “sevgili” (1), [B, 367/17]

‘...har qaysığa *ma‘şuḳ u mahbūbı* paydā kılıptur. B, 367/17’

ma‘mūr u ābādan “mamur” (1), [B, 369/6]

‘Vilāyātnı *ma‘mūr u ābādan* kıldı. 369/76’

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

‘Buḥārā va Qara Kölğäçä, kim otuz-kırk yıgaç yolğa yavuklaşur, Kohak Suyı bilā *ma‘mūr u mazrū‘* dur. B, 93/17’

maşakḳat u balā “sıkını” (1), [B, 411/4]

‘Andaḳ savuḳ ova ḳardın ḳutulup mundaḳ kent va ışıḡ üylär tapmaḳ, andaḳ
maşakḳat u balādın ḥalāş bolup mundaḳ ḳalın nān va semiz ḳoylar tapmaḳ
 ḥudūrī dur kim mundaḳ maşakḳatlarnı körgänlär bilür,... B, 411/4’

maşhūr u ma‘rūf “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

‘Husayn Ğaynī aḳa-inisi bilä sarkaşlık va nāvahmlıḳ bilä *maşhūr u ma‘rūf*
 edilär.335/12’

miḥnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]

‘Yüz cevr ü sitem körgen mینگ *miḥnet ü ğam* körgen
 Ğsāyiş-i kem körgen min dik yana bir bar mu 159/69-3’

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

‘İy gül ni içün ḳaşıngda min ḥvār oldum
 Yüz *miḥnet ü endūh* bile yār oldum
 Vasling bile bisyār sivündüm evvel
 Hicring bile ‘āḳıbet giriftār oldum. D, 214/133’

mihnet ü ğuşşa “sıkıntı” (2), [D, 158/66-7, 249/273]

‘Kilgil ki demī olturuban mey içeling
 Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling
 Çün ‘ıyş ü neşāt leşkeri şaf tüzdi
 İy *mihnet ü ğuşşa* ḥayli sizler siçeling. D, 249/273’

mihir u maḥabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

‘Andın burun heç kişigä māyıl bolğan emäs edim, balk’ *mihir u maḥabbatdın*
 eşitmäs edim, demäs edim. B, 153/13’

miḥnet ü renc “sıkıntı, dert” (1), [D, 204/129-21]

‘Derd ü ğamnı manga enīs itting

Miḥnet ü rencni celīs itting D, 204/129-21’

mukammal u musta‘idd “hazır” (2), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]

‘<‘Askarī va> salāṭīn va umarā va ḥavānīn ıldam barıp Haldī guzaridīn Sarūnı
ötüpmolcar kılğan vaqt ol yüzdin *mukammal u musta‘idd* bolup ğanīm üstigä
kelgäylär. B, 785/2’

‘Biz dağı Gang daryāsıdın ötüp Ustād ‘Alī-Ḳulığa kömək ta‘yīn kılıp *musta‘idd
u mukammal* bolup turalıng. B, 785/14-15’

mulk u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

‘Rabī‘u’l-avval ayıning avāḥırıda Tengri ta‘ālā faḍl u karamı bilä Kābul va
Ġaznī *mulk u vilāyatını* becang u cadal muyassar u musaḥḥar kıldı. B, 263/13’

mu‘min u musalmān “müslüman” (1), [B, 131/5]

‘Ba‘zı beglär bilä ittifaḳ kılıp sözni munga ayduk kim “Munça bizgä ta‘alluḳ
mu‘min u musalmānnı tutқан talan bu camā‘at edilär.” B, 131/5’

muṣāḥib ü muḥib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

‘Her kim dise burna ya eger yangla mini
Özünge *muṣāḥib ü muḥib* angla mini
Bu kün mini yād idip unutma tangla
Zinhār ki köz tut uşbu kün tangla mini D, 233/209’

mustaḥkam u maḍbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

‘Cerig girdini şāh u ḥandaḳ bilä *mustaḥkam u maḍbūt* kılılıp edi. 179/7’

muta‘assir u muta‘allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

‘Basī *muta‘assir u muta‘allim* bulduk. B, 497/10’

mutabarrik u ‘azīz “kutsal” (1), [B, 85/8]

‘...pādišāh tüşçilik yol kelip Ramadān dek *mutabarrik u ‘azīz* ayğa keçälik fursat
qalıp... B, 85/8’

muttaķī u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

‘Bisyār *muttaķī u mutadayyin* kişi edi. 369/25’

muṭī u munķād “boyun eĝen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

‘Sultān-‘Alī Mīrzāğa ḥayl *muṭ ī u munķād* emäs edi.B, 45/9’

‘Harkim ki boyunni qoymasa anı yetkây çupķay talaĝay *muṭī u munķād* etkây. B.
493/9’

nāmūs u uyat “utanma” (1), [D, 245/257]

‘Kiçnek kile sin bu ḥastedin toydung mu

Dil şafḥasıdın ḥarf-i vefā yoydung mu

Nāmūs u uyat kirek uy at sehl durur

Yüz koy üçün ol işikke yüz qydung mu D, 245/257’

naş’a u başāşat “sevinç” (2), [B, 171/16~başāşat u naş’a B, 171/10-11]

‘Ba’zı ḥabardar bolĝan arbāb u dukkāndārlar kelip *naş’a u başāşat* bilä körüp
māḥadarī keltürüp du‘ālar kıldılar. B, 171/16’

nökār ü çākar “asker (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

‘Pādişāhıning naşb u ‘azl ḥāṭırı tiläsä harkimni kim birävning yerigä olturguzdı
ol yergä tābi‘ u muṭī *nökār ü çākar* tamām bu kişining bolur. B, 581/11’

nökār u sipāhī “asker” (1), [B, 137/7-8]

‘Vilāyättin çeriggä kelür atlıĝ yayaķ sürüp ol taraf bu taraf iş-küçkä bargan
nökār u sipāhīnı yığışturup Tengrigä tavaķķul kılıp Muḥarram ayıning sekizidä

Hāfız Begning çārbāğığa safar kıldım. B, 137/7-8’

nökär u sūdār “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

‘Baysungur Mīrzānı tutkun yosunluğ kılıp *nökär-sūdāridin* ayırıp arggā keltürdilär. B.73/14’

‘Neçä qatl ham kim zamāna nāhamvārılıqıdın va davrān nāsāğalıqıdın taht u mulk u *nökär u sūdārdin* ayrılıp alarğa ilticā eltim, anam ham bardı, heç nav‘ri‘āyatı va şafaqatı körmädük. B. 421/11’

‘Bolğan *nökär u sūdāri* talatıp aldırıp aymaqlar bilä yurtta kulluqqa keldilär. B. 259/9’

nuqta u i‘rāb “kural” (1), [B, 377/3]

‘Pursuğan bu ma‘nā bilä kim ravşan u zāhir kalimalarnı *nuqta u i‘rābığaça* bitiptür. B. 377/3’

oğlan-uşaq “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Aksar-i mālī va *oğlan-uşaqı* çerig eligä tüşti. 521/21’

‘Özgäläri üy va rozgārın salıp oğlan-uşağın alıp tağqa tarttılar. B. 411/11’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sulţānlar bilä körüşüp atlanıp Şāh Begim qaşığa keldük[...] oturup *ötkän keçkän* kayfiyyat u hālāttın yarım keçägäçä oturup aytıştılar. 207/19’

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

‘Ötärçi keçärçi ölüglerning üstüdin ‘ubūr u murūr kılurlar edi. 463/23’

pasandīda u numāyān “eğenceli” (1), [B, 187/11]

‘Köç Begning bir *pasandīda u numāyān* işi bu edi. B, 187/11’

perr ü bāl “kanat” (D, 175/96-4]

‘Kebüter ilte sin haṭṭım ni bolğay ger qabul itseng

Köngülñi bağlasang ol nāme yanglıg *perr ü bālingğa*. D, 175/96-4’

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78-3]

‘Zāhir olğay her nefes her tün saçıngning hicride

Otluk āhım dūd yanglıg çıksa *pīç ü ḥam* bile D, 164/78-3’

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

‘İşkıngda köngül ḥarābdur min ni kılay

Hicringde közüm pür-ābdur min ni kılay

Cismin ara *pīç ü tābdur* min ni kılay

Cānımda köp ıztırābdur min ni kılay. 223/168’

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

‘....yığaçlar ögäçä, otlar özgäçä, cānvarlar özgäçä, elining *rāh u rasmi* özgäçä. B, 273/1’

‘Giyāhlar özgäçä va yığaçlar özgäçä vuḥūş özgäçä tuyūr özgäçä, el va ulusıning *rāh u rasmi* özgäçä B.301/10

rāh u raviş “yol/ usul, adab” (2), [B, 357/18-19, 651/21-22~ *reviş ü rāh* RVT, 117/4-208],

‘Av va kuşning *rāh u ravişini* yaḥşı bilür üçün Sultān-Ḥusayn Mīrzā aksar bu işlärni ang rucū‘ kıılır edi. B, 357/18-19’

‘Zāhir ü bāṭın edep mer‘ī tut

Bī-edeblik *reviş ü rāhın* unut. RVT, 117/4-208’

rahmān u rahīm “merhametli” (1), [RVT, 97/1-2]

‘Ḥaliḳ u ḳahir u sübhān u ‘azīm

Rāzıḳ u ḳādir u *rahmān u rahīm* RVT, 97/1-2’

raht u matā “eşya” (1), [B, 299/3]

‘Cun ‘ahd u şart bilā kelip edi, tamām kişi-ḳara va *raht u matā*’ı bilā sālim u salāmat ata-aḳası sarı ruḫṣat berildi. 299/3’

ranc u maşakḳat “ sıkıntı ve meşakkat” (3), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü meşakkat D, 185/114-2]

‘Tā özümni bilip edim bu yosunluḡ *ranc maşakḳatnı* bilmäydür edim. B, 111/13’

ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

‘Cahāngīrlıḳ va laşḳarkaşlık *ranc u ta‘bın* tartmadı, lācaram bargan sayı nökār va vilāyatı kam boldı, artmadı. B, 343/18’

rāst u durust “doḡru dürüst” (1), [B, 37/9]

‘‘Ahd u ḳavlıḡa *rāst u durust* edi. B, 37/9’

ra’y u tadbīr “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]

‘*Ra’y u tadbīr*ı yaḫşı edi. B, 45/4’

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

‘İy alar kim bu Hind kişveridin

Bardingız anglap özge *renc ü elem* D, 283/409’

renc ü riyāzat “sıkıntı” (1), [D, 134/28-3]

‘Ni kim taḳdīr bolsa ol bolur taḫḳiḳ

İrür ceng cedel *renc ü riyāzat* barça bī-hūde, D, 134/28-3’

reviṣ ü ʔavr “gidiş, hal” (1), [D, 211/132/4]

‘Dige sin mu‘tekid u ma‘mülüm

Revīṣ u ʔavr u sülük u yolum

Bardur andaḳ ki ‘ıyān iylep min

Min Mübeyyende beyān iylep min D, 211/132-4’

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

‘Samarḳand taḥtığa olturğaḳ Samarḳand beglärin burunḳı dek oḳ *ri‘āyat u*

‘ināyat kıldım. B, 105/5’

ri‘āyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

‘Sizlärgä köngülläringiz tilägändin artuḳraḳ *ri‘āyat u şafaḳat* kılay. B, 237/1’

şabr u şebāt “sabır” (1), [D, 322/559/4]

‘Yok imiş *şabr u şebāting* iy til.

Ḥunük irmiş ḥarekāting anı bil D, 322/559/4’

şafā u liṭāfat “hoşluk” (1), [B, 539/16]

‘Bağ-ı Vafāning ḥadduḥudūdı va *şafā u liṭāfatı* bu tārīḥda mukarrar u mazkūr boluptur. B, 539/16’

sağ u hūşyār “akıllı uslu” (1), [D, 280/396]

‘Tamām ḥüsn ili *sağ u hūşyār* ikende

Dürüş ü tünde ger bolsalar biling ki yiridür

Çağır kirek ki içip nerm bolsa barça yigitler

Çağır kitür barı ḥublar çağırğa tüşküleridür. D, 280/396’

şahrā u biyābān “çöl” (1), [B, 489/22]

‘Ol cumlanın Amīn Muḥammad Tarḥan Argunnı va Qaraçanı bu curmāna

cihatıdın Surpā atlıg Gucūrni başçı қоşup orduning utrusıgā besarupā *şahrā u biyābāngā* yibārildi. 489/22’

sālīm u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

‘Muķīm muta‘allikları bilā *sālīm u salāmat* barıp tepāgā tüşti. 263/11’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nökār-südāri *sar u sāmān* kılrur edi. B, 43/3’

şarf u ħarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

‘Cerig yarağıgā va top u tufakçining dārū va caydağıgā pancşamba küni Şafar ayının sekizidā camī‘ vachdārning vachıdın şad-sī farmān boldı kim dīvāngā tüşürüp bu asbāb u ālātka *şarf u ħarc* kılgaylar. B, 735/15’

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāh boldı burunķı pādişāhlarning ħizānalarını *şarf u ħarc* kılmaklıķ kullī ‘ayb u ‘ār dur. B, 581/19’

şarīh u āşķārā “açık seçik” (1), [B, 107/10]

‘Aĥsīdın Andicān üstigā çerig tartıp yamanlıķ va yağılıķnı *şarīh u āşķārā* kıldılar. B, 107/10’

sa‘y u himmat “çalışıp çabalama” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u kuvvatıdın körmās biz, balki Tengrining maĥd-i luţf u şafaķatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning *sa‘y u himmatıdın* bilmās biz, balki ŗengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/4’

sa‘y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

‘Temür Begning zādubūdı Kişdin üçün şahr u pāytaĥt kılrugā köp *sa‘y u ihtimāmlar* kıldı. B, 101/6’

‘Cem‘ide *sa‘y u ihtimām* kılay

Sining atingğa min tamām kılay. M, 3/B2b/22’

sa‘y u işlāḥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

‘Har neçä *sa‘y u işlāḥ* maḳāmıda bolduk, baham yetmädi. B, 483/20’

sebz ü ḥurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]

‘Leṭāfet gül-şenide gül kibi sin *sebz ü ḥurrem* ḳal

Min erçi dehr bāğıdın ḥazan yafrağı dik bardım. D, 135/29-3’

sipāhī u ra‘iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2-3, 59/20, 51/14, 47/3]

‘Bizning andaḳ *sipāhī u ra‘iyyatnı* yaḳdil u yakcihat taptılar kim tā cān u tanlarıda ramāḳ u tavān barur, cān tartmaḳlardın ḳoymağaylar. B, 33/13’

sökünç ü tayaḳ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

‘Ḳılmaḳ ümīd ü bīm ile ḥıdmet şeh allıda

Der-bānıning *sökünç ü tayaḳıḡa* arzımaz D, 149/52-4’

sūd u savdā “alış veriş” (1), [B, 81/15]

‘...Ordu Bāzārda bolup *sūd u savdā* ḳılurlar edi. B, 81/15’

şu‘ubat u maşakḳat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

‘Bāvucūd-i isitma on üç-on dört yığaç yolnı *şu‘ubat u maşakḳat* bilä ḳaṭ‘ ḳıldım.

B, 121/15’

sūz u güdāz “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]

‘İşveng bile ḡamzengni vü nāzingnı mu diy

Cevrüng bile *sūzung u güdāzingnı* mu diy

Sözüng kılığing nevāzişing mü aytay

Āvāz u uşulūmni vū sāzingnı mu diy D, 238/229'

sülük u yol "yol" (1), [D, 211/132-4]

'Dige sin mu'tekid u ma'mülüm

Revîş u tavr u sülük u yolum

Bardur andağ ki 'ıyân iylep min

Min Mübeyyende beyân iylep min D, 211/132-4'

sürür u devlet "sevinç" (1), [D, 146/47/4]

'Kilmedi könglümge 'ışkıning *sürür u devleti*

Tā köngülñi miñnet ü ğamğa sezā-vār itmedim, D, 146/47/4'

şād-mānlıq u ğam "sevinç keder" (1), [D, 221/161]

'Geh şad u gehî ğamñ isem 'ayb itme

Kim bā'ış-i *şād-mānlıq u ğam* sin sin. D, 221/161'

şād u şād-mān "sevinçli" (1), [D, 64/333]

'Devlet bile *şād u şād-mān* bolğay sin

Şevket bile meşhūr-ı cihān bolğay sin

Könglüngdeki dik dehr ara kām sürüp

Bu dehr barıça kām-rān bolğay sin. D, 64/333'

şādlıq u ħurremlıq "sevinçlilik" (1), [D, 261/322]

'Mey terkini kılğalı irür min ğamlıq

Bar tîre köngülge her zaman derhemlik

Ğam birle füsürdelik helāk itti mini

Mey birle imiş *şādlıq u ħurremlıq*. D, 261/322'

şakl u şamāyil “görünüş” (2), [B, 51/10, 141/6]

‘*Şakl u şamāyil*. Uluğ közlü, koba yüzlü, orta bolyuğ, Türkman çihralig, malāhalıg yigit edi. B, 141/6’

şakva u şikāyat “şikayet” (1), [B, 765/9]

‘Kitin Qara Sultānning nökari, kim elçilikke kelgān Kamāluddīn Qanaq atlıg nökariğā yibārip edi, sarhadd begläriining ma‘āş u iḥtilātıdın va qazaq va oğrining *şakva u şikāyatıdın* Qanqqa nemälär bitip edi. B. 765/9’

şār‘ u ‘urf “şariat ve örf” (1), [B, 255/25]

‘Fī‘l vāqı‘*şār‘ u ‘urf* bilä ham munāsib andağ edi kim mundağ kişilär sazāsığa yetkäy. B. 255/25’

şarr u fitna “fitne fesat” (8), [B, 251/3, 715/7 ~ şor u fitna B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Cün mundağ pareşān ḥabar keldi, begläрни çarlap maşvarat kılıp u muftin u yağılarning *şarr ufitnasıning* daf‘ığa mutavaccih bolmağ ansab u avlā köründi. 715/7’

‘Oşbu bir bemulāḥaza ḥuqm kılğanımızdın ne miqdār *şor u fitnalar* qoptı! B, 131/17’

‘Bu ayyāmda, bāvucūd kim mundağ *şor u fitna* kāyim boldı, Tambal hanūz özigä keltürmäy Aḥsī bilä Karnān aralıqıda atlıq yayağ çerigi bilä ḥanlar bilä rūbarū bolup özini şāḥ u ḥandağ bilä berkitip olturup edi. B. 211/14’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis* giriftārı sin

Ded bile dīv nümūdārı sin D, 211/132-14’

‘*Şehvet ü nefis*[ni] koy düşmendür

Ming sining dikni zebūn kılğandur D. 211/132-15’

şekīb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87-5]

‘Közüm yaşı ki yimrüldi *şekīb ü şabr* öyi anın

Ziyānlar sanga iy Bābūr bu yanglıg bilmedim sūdın, D, 166/87-5’

şikast u nuqşān “eksik” (1), [B, 187/27]

‘Ol maḥallda zor u kuvvatımız bar edi, heç nav’ *şikast u nuqşānī* bolmaydur edi,... B, 187/27]’

şirrīr u muftin “fitneci” (1), [B, 385/5]

‘Cahāngīr Mīrzā ol vilāyattın çun nāḥoşluk bilā çıkıp edi, aymaḥnı özigā goşsa, ba‘zı *şirrīr u muftinlar* yana ne angezlār kılur eken dep Uştur Şahrdın eliglāling dep carīda tez teprādük. B. 385/5’

şor u fitna “karışıklık” (6), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Oşbu bir bemulāḥaza ḥuḳm kılğanımızdın ne miḳdār *şor u fitnalar* kıptı! B, 131/17’

şuḡl u iş “iş, meşgale” (1), [RVT, 107/4-89]

‘Zāhiri *şuḡl u işingdin* bu maḳal, RVT, 107/4-89’

şucā‘ u mardāna “cesur” (2), [B, 15/5, 341/9-10]

‘*Şucā‘ u mardāna* kişi edi. 341/9-10’

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

‘Köp *taāddī u taşaddud* kıla başladılar...B, 47/12’

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

‘Har kıysı yergä *tābi* ‘ *u muṭī*‘ nökär va çākar va cam‘ī mu‘ayyan u muḳarrar dur.’

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

‘Ağarçı kişimiz az edi, valî ḫaylî yaḫşı tüzük va maḍbūṭ yasal *ta‘biya u tartīb* kılıp edim. 441/20’

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

‘İki-üç böläk ağıl *tālān u tārāc*ğa bardı. 411/11’

‘İnisi Valīga kalın çerig koşup Şuburgannı kapamaḳқа va ol navāḫını *talān u tārāc* kılmāḳқа yibardı. B. 115/25’

‘*Tālān u tārāc* kılmay Bhera eligä māl amān salıp naḳd u cinsdin tört laḳ şāhrūḫḫī alıp çerig eligä nökär ‘adadı bilä ülāşip Kābulğa murāca‘at kııldı. B. 575/24’

talat- aldur- “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]

‘Uruk *talatıp aldurup* biz ötkän Kıpçaḳ yolu bilä aşıp Abān Qoruğıda kelip bizgä koşuldılar. 261/5-6’

ṭāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

‘Bu sunı *ṭāhir ü muṭahhar* bil,
Her nime yur iseng bu suda yuğıl. M, 30/314, 33/347’

ṭāḳat u tāb “güç kuvvet” (1), [D, 238/230]

‘Ni ‘işret ü ‘ıyş üçün mey-i nāb manga
Ni ṭā‘at üçün kūşe-i miḫrāb manga
Ni fışḳ kılurğa bardur esbāb manga
Ni zāhid olurğa *ṭāḳat u tāb* manga D, 238/230’

tartīb u nasaḵ “düzenleme” (1), [B, 35/10, 441/21]

‘Heç maḥall ança *tartīb u nasaḵ* bilä yasamaydur edim. 441/21’

‘Bu muhimmättin fāriḡ bolḡandın song çerig va vilāyatning *tartīb u nasaḵı* va zabṭ u rabṭıḡa iştiḡāl körsätildi. B, 35/10’

taşvīş u maşaḵḵat “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]

‘Ol neçä kün bisyār *taşvīş u maşaḵḵatlar* tartıldı, andaḵ kim muddatul ‘umr munça maşaḵḵat kamraḵ tartılıp edi. 405/23’

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

‘Köp *taşvīş u şu‘ubat* bilä muḥātara tangī va uçmalardın ötüp yüz ranc u maşaḵḵat bilä muhlik buland u tang kötällärdin aşır Fān navāḥīşıḡa keldük. B, 165/16’

tavābi‘ u lavāḥiḵ “baḡlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Üç-tört kündin song bizing muḥālif beglär, kim ‘Alī-Dost va ẖambar- ‘Alī Sallāḡ *tavābi‘ u lavāḥiḵı* bilä bolḡaylar, yaraş sözini araḡa sala kiriştilär. B. 151/6-7’

‘Badaḡşānīlar Nāşir Mīrzānı basıp bolḡan *tavābi‘ u lavāḥiḵını* talan u tārāc kıldılar. 425/26’

‘Muḡammad Mazīd Tarḡan ham Samarḡandta şāḡib-iḡtiyār tamām vilāyātnı oḡlanlarıḡa va *tavābi‘ u lavāḥiḵıḡa* alıp edi. B. 155/13’

tayammun u tabarruk “uḡur, kut” (1), [B, 369/21]

‘...ḡayataş ḡāṭirḡa keçti kim bu muḡaḵḵar aczāda *tayammun u tabarruk* cihatıdın alarning atları mazkūr va şammaī sıfatlarıdın maşṭūr bolḡay. B, 369/21’

ta‘zīm u ihtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]

‘Cun egārçi edilär, *ta‘zīm u ihtirāmları* cihatıdın yükündüm. B 499/12-13’

ters ü bīm “ korku” (1), [M, 115/1254]

‘Yana her *ters ü bīm* bolsa uluq,

Mışl-i katlık yıl ü karanguluk, M, 115/1254’

tıyık-kışık “düzen” (1), [B, 547/17]

‘Burun vilāyatlar yağı edi. Haylī *tıyık-kışık* yok edi. B, 547/17’

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

‘Uluğ oğlu Sulṭān-a‘zada Mīrzāğa aqası Sulṭānahmad Aq Begim atlığ ikinçi

kızını *toy u āyīn* bilā alğan saçıqını keltürdi. B, 49/2’

törä-möçä “rütbe” (1), [B. 509/20]

‘Munça kişi bakıp turup bir neçe yayaq Afğānga tüptüz yerdä mundaq yigitni aldurup sizlärni *törä-möçädin* uratıp pargana va vilāyātingızdın teprāti saqallaringızni kırkıp şahlarda taşhır kılmaq keräk. 509/20’

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

‘Sü kibi tīg çikip *tünd ü semendingni* minip

Yildürüp her sarığa mining otum tiz ite sin. D, 170/88/3’

‘ubūr u murūr “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]

‘Bādpahning üstidä bir taşda buyurdum kim bu *‘ubūr u murūrning* tārīhını kazğaylar. B. 455/22’

‘Ötärçi keçärçi ölüglerning üstüdin *‘ubūr u murūr* kılurlar. B. 463/23’

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman *uçma segritmä* yerlärdin tüşüldi. B. 409/14-15’

uruq-қayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Şah Begimni va *uruq-қayaşnı* ham yeti-sekiz yıl bar edi körmäydür edim. 113/24’

‘Yana Nazar ‘Alī Türk edi. Minūcihr Hänniñ *uruq-қayaşı* bolur edi. B. 487/14’

‘Balğ maşlahatı cihatıdın qalın yarmaq va Kābuldağı *uruq-қayaş* va oğlan-uşaqqa Malot fathıda tüşkän matä‘dın savğatlar yibärildi. B. 559/8’

‘Temür Beg Hindüstānga kirkändä bu hatunnıñ *uruq-қayaşıdın* biri ol çeriggä barıp egändür. B. 195/11’

uruş-angezi “savaş” (1), [B. 429/19]

‘Mālnı yandurup tüşkändin song har tarafđın böläk-böläk kelip tüzgä tüşüp *uruş-angezi* qıldılar. B. 429/19’

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

‘Āhır munga qarār taptı kim *uzun uzak* köçüp bedirang oq yürülgäy. B. 773/11’

‘Mundın köçüp yolsız yürüp ara bir qonup tanglası bir tiptik enişdin enip *uzun uzak* tanggıdin ötüp Bannūga tüşüldi. B. 305/17’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korganıda *üy-elni* koyduq. 249/12’

‘Bizing bilä kelgän nekim bolğan aç *uruq üy-elni* va Bākī Cağaāniyānī va oğlı Aḥmad Qāsimning bolğan sipāhılarınıñ va aymaqlarınıñ köç va tamām Acarda koyup çerigni alıp çıktıq. B. 251/24’

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

‘Beg u begāt, nökär u tabin, Һarvār Һarvār va Һap-Һap aҺ tankanı *vach u ‘alūfalarığa* yükläp kötärip eltärlär edi. B, 449/25’

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

‘...valī har işning Һimnıda yüz ming mulāҺaza *vācib u lāzim* dur. B, 131/16’

‘Bu cihattın bu tağ eli bilä yaҺşı ma‘āş kılmaҺ *vācib u lāzim* edi. B. 475/18’

vālih ü Һayrān “hayran” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min *vālih ü Һayrān*, D, 162/73-4’

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

‘Eş‘āring kim şi‘r atı tā bolğay

Tab‘ ehli anga *vālih ü şeydā* bolğay

Her lafzı dūr ü baҺr-ı ma‘ānī anda

Kim kördi dūrri ki anda deryā bolğay. D, 226/180’

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B. 187/7]

‘Bolcar begläri bir-iki *yatīm yasīr* bilä Һalıp edilär. B. 187/7’

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

‘İhtiyācı işige yoҺtur anıҺ

Yār u yāver işige yoҺtur anıҺ M, 6/57’

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

‘*Yasal u tartīb* mulāҺaza kılmaҺ cilarez oҺ Һanīm sarı mutavaccih bolduҺ. B, 215/15’

yayaҺ yelāng “teҺizatsız” (1) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

‘Sultān Sa‘īd Hān, Kāşğar hānı, beş-altı *yayaq yelāng* bilä keldi. B. 421/19’

‘Ālam Hān ham hārāblap *yayaq-yelāng* keldi.’

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

‘Siyālkotning *yeleng yalangaç* faķır miskīni kim orduğa kelip edilär, bayakbār ğavġāi tüşti. B. 547/19’

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

‘Kulluķ u hıdmeting itmek *yıl u ay*

Nesl-i Cūcī vü uruġ-ı Çagatay D, 212/132-23’

yigit-yelāng “yiġit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Vilāyatlarğa iş-küç üçün bargan *yigit-yelāngdin* ba‘zısı kelip qatıldı. 403/15’

‘Yigit-yelāng-olca imkān-i cidd u ihtimām edi- zāhir ettilär va bahadurluķ etti va nang u nām hāşil äylädilär. B. 463/16’

‘Cun yaraġsız uruş sahlıp edi, ba‘zı yigit yelāng ğayı‘ bolup hayli kişi yaralıġ boldı. B. 61/21’

‘Sultān-Mas‘ūd Mīrzāning beg va içkisi va yigit-yelāngi āzarda bolup edilär bu cihattın kim Şayh ‘Abdullāh Barlas Baysunġur Mīrzā qaşıdın Sultān-Mas‘ūd Mīrzā qaşıġa qayn-ata edi, asru uluġ ri‘āyat taptı. B. 115/9’

yurt u maķām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

‘Taş qorġanda atamning ‘imāratlarıda manga *yurt u maķām* ta‘yīn kılıptur.

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

‘Hindustān eli agarçi ba‘zısı kılıç çapķay, valī aksarı sipāhılıķ rāh u ravişıdın va sardārılıķ *yürüş u turuşdın* ‘ārī u bebahra durlar. 651/22’

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

‘Oşmundak ğanīmı *zabūn u ‘āciz* kılğan maḥallda Qambar-‘Alī vilāyatığa barmaqqa icāzat tilādi. B, 145/24’

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

‘Barçası Sultān-Aḥmad Tambal bargan bilā *zāhir u āşkāra* yamanlıq maḳāmıda boldılar. B, 105/22’

zālim u fāsiḳ “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

‘Yana bu kim özi neçük *zālim u fāsiḳ* edi. B, 47/13-14’

zarrāḳ u ṭammā “ikiyüzlü” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbālikigä heç nemä mundın yaḥşıraḳ dalīl bolur mu kim *zarrāḳ u ṭammā* elning yalğan va ḥoşāmadın qabul kılıp özini faḍīḥat u rusvā kıldı? B, 433/10’

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

‘İkisi şeyḫ ü ikki ḥatneyn,
Birdiler dīn işige *zīnet ü zeyn*, M, 16/169’

zirāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

‘Ḥarakāt u sakanātı *zirāfat u liṭāfat* bilā edi. B. 357/18’

zor u kuvvat “güç kuvvet” (1), [B, 579/2-3]

‘Bu davlatnı özümüzning *zor u kuvvatıdın* körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz,

balki ʔengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/2-3’

zulm u fışk “zulüm” (5), [B, 47/9, 47/21, 47/25, 51/21, 51/16]

‘*Żulm u fışkning* şa‘āmatıdın oğlanları tamām cavānmarg boldılar. B, 51/21’

7.2. Abartma İşlevli İkilemeler

İkilemenin bir amacı da anlamın sağladığı gücü, değeri artırmak, anlamı abartmaktır. Buna göre ikilemede az çok bir mübalağa vardır denebilir. ‘Seve seve yapmak’, ‘severek yapmak’ anlatımından değer bakımından çok fazla abartılmıştır. Birinci anlatım ikinci anlatıma göre daha güçlü sayılır (Hatiboğlu, 1981: 56). Bu açıklamadan yola çıkarak biz de metinlerimizde abartma işlevini taşıdığını düşündüğümüz yapıları aşağıda sıraladık. Bu yapılarda bir işin çok fazla tekrarlanması, zamanın ve yerin abartılması anlamları vardır.

astın ü üstün “alt üst” (1), [D, 210/131-14]

‘Ay yüzüng yokda kara kün bolsun

Yir ü kök *astın ü üstün* bolsun, D, 210/131-14’

karrāt u marrāt “defalarca” (1) [B. 175/9, 249/15]

“Samarķand fathıdın song *karat u marrāt* aṭrāf u cavānibdaķı ḥavānīn u salāṭīn u umarā u sarḥadnişīnlarğa istimdād üçün mutavātir u muta‘ākīb eşçilār u tovaçılar bardılar va keldilār. B. 175/9’

‘Oş bu asnāda Bākī Beg manga *karrat u marrāt* ayturdi kim...B. 249/15’

keçä kündüz “gece gündüz” (5), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]

‘Naķb almaķ va ķorğan almaķ va taş urmaķ va ķazannıng iş-küçidä *keçä kündüz* ārām u ķarārī yok edi. B, 69/12’

kūy u kūça “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

‘Işk u maḥabbat tuğyānıdın şabāb u cunūn ğalabātıdın baş yalang ayak yalang
kūy u kūçada va bāg u bāğçada sayr kıılır edim.B,155/1’

şehir ü müdün “şehirler” (1), [RVT, 110/4-129]

‘Māl u naqdine vü barı il ü kün
 Zen ü ferzend bile *şehir ü müdün* RVT, 110/4-129’

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297,M, 18/184,
 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970,
 90/986]

‘Könglümde ot u ikki közümde sudur
 Min ḥastega kııl ki ḥālim budur
 Ğam kündüzi vü firāk şāmı yanglığ
Tün kün manga ni qarār u ni uyğudur. D, 263/328’
 ‘Kildi ramaḍan u min taķı bāde-perest
 ‘İyd oldı vü ikr-i mey kıılır min peyvest
 Ni rūze vü ni namāz yıllar aylar
Tün ü kün mey u ma‘cūn bile dīvāne. D. 255/297’
 ‘*Tün ü kün* fıkır ü ḥayālīm bu durur
 Ay u yıl tavrum u ḥalīm bu durur. D, 209/131/7’

yana tekrār “yine” (1), [M, 81/892]

‘Āyet ü sūrada *yana tekrār*
 Kıılmağındur kerāhiyyet, iy yār. M, 81/892’

yār u aḥbāb “dost, tanıdık” (1), [M, 17/173]

‘Yaḥşı ding cümle āl u aḥbābın,
 Vaş iting barça *yār u aḥbābın*, M, 17/173’

7.3. Beraberlik İşlevli ikilemeler

Beraberlik işlevli yapılarda ikilemeyi oluşturan sözcüklerin her ikisinin de anlama eşit derecede etki ettiği gözlenmiştir. ‘Aç yalangâç Hindustânîlar kalın kırıldı.’ cümlesinde hem aç hem de çıplak olan Hindistanlılar kastedilmektedir. Bunun dışında bu bölümde bazı yapılarda iki anlamsal işlev gözlenmiştir. Örneğin *barış kiliş* ve *bara kelä* yapılarında *beraberlik* anlamının dışında *süreklilik* anlamının da olduğu gözlenmiştir. ‘*Barış kilişingni* lutf itip öksütme.’ cümlesinde ‘Gidip gelmeni eksiltme, sürekli gel.’ denmektedir. ‘*Bara kelä* bu sözlär qarâr tapğunça tört-beş kün ötti.’ cümlesinde ise ‘Gide gele, karar verinceye kadar dört beş gün geçti.’ denmekle bahsedilen dört beş gün içinde karar verilinceye kadar geçen sürede sürekli gidilip gelindiği anlatılmaktadır. Bu anlamlandırmalardan yola çıkarak bu iki yapıda süreklilik işlevinin de olduğunu söyleyebiliriz. Bunun dışında *beri [...]* *narı [...]* “oradan buradan” ikilemesindeki sözcükler “hem.....hem” şeklinde beraberlik anlatabileceği gibi *beri* ve *narı* edatlarının yakın olan ve uzak olan yerleri işaret etlemeleri dolayısıyla bu yapıda bir karşıtlık anlamının da olduğu belirtilmelidir.

aç yalangâç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘*Aç yalangâç* Hindustânîlar kalın kırıldı. B. 559/21’

af‘âl u aqvâl “hal hareket” (1), [B, 379/6]

‘Abyâtî kim şahning *af‘âl u aqvâlida* deptür hâşil kim şahni cala‘î u fâhişa kılıptur. B. 379/6’

af‘âl u atvâr “hal hareket” (1), [B, 177/20]

‘Sultân-Husayn Mîrzâ dek şahib-tacribalığın pâdişâhdın, kim Şıbağ Hanning *af‘âl u atvârını* mîrzâdın yahşıraq kişi bilmäs edi, heç kişi kömäkkä kelmädi.

âh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

‘Ni asıg ‘ışq ara men‘ iylemek *âh u figânımnı*

Ki min ber-bād birmiş min bu yolda ḥānümānımnı. 291/446’

‘Yitti mini öltürgeli āḥır hicrān

Öltürgeli qoyma mini qutqar iy cān

Āḥır mini qutqar bu firāk asru yaman

Hicrān iy cān asru yaman *āh u fiḡān* D. 303/510’

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

‘Hicringde iy perī-rū közümdin uçtı uyku

Her kiçe tangğa digrū işimdür *āh u nāle* D, 136/30-4’

āh u vāh “ah vah” (1), [M, 86/944]

‘Yana ıngramaq, eylemek *āh u vāh*,

Müfsid oldı bular bolung āḡāh. M, 86/944’

āh u vāveylā “yazık” (1), [D, 176/98-2]

‘*Āh u vāveylā* sürüdüm derd ü ḡam hem şöḡbetim

Bāde eşkim qanı kim kördi munıng dik bezm-i ḡās, D, 176/98-2’

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘Bir yarım yilḡā yavuq *ahl u ‘iyāl* bilā anda edük. B, 123/7’

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘Mundaq sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidā ança ‘*aql u hoş* bar dur kim alar

taqrır kılgandın song şalāḡ u fasadıḡa yetkay va yaḡşı yamanını farq etkay.

ata-aqa “baba kardeş; büyükler” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

‘Burunlar bizning *ata-aqa* Cingiz törüsini ḡarīb ri‘āyat kılurlar edi. B,391/15’

atlıg yayax “atlı yaya” (7), [B, 137/3, 137/7, 137/10-11, 211/25, 385/25, 653/1~atlık u yayax M, 173/1914

‘Vilāyāttın çeriggä kelür *atlıg yayax* sürüp...B, 137/7’

‘Bu ayyāmda, bāvucūd kim mundaq şor u fitna qāyim boldı, Tambal hanūz özigä keltürmäy Aḥsī bilä Karnān aralıqıda *atlıg yayax* çerigi bilä ḥanlar bilä rūbarū bolup özini şāḥ u ḥandaq bilä berkitip oturup edi. B. 211/14’

‘Uçrasa *atlık u yayax* her kim,

Ün bile telbiye disün muḥrim. M, 173/1914’

‘Uçrasa *atlık u yayax* her kim,

Ün bile telbiye disün muḥrim. M, 173/1914’

‘ayb u ‘ār ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāḥ boldı burunķı pādişāḥlarını ħizānalarını şarf u ḥarc kılmaqlık kullī ‘*ayb u ‘ār* dur. B, 581/19’

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘...Şaybānī Ḥan dek ġanīm üstigä ‘*azm u cazm* kılıp yürüydürgändä mundaq bemaza ta ‘ aşşub kılıp kelmädi. B, 389/5’

bāg u bağça “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

‘Baş yalang ayak yalang kūy u kūçada va *bāg u bağçada* sayrı kılur edim...B, 155/1’

barış kiliş “gidip gelme” (4), [D, 245/258, M, 175-1941, B, 125/3, 205/2]

‘*Barış kilişingni* luṭf itip öksütme, M, 175-1941’

bara kelä “gide gele” (1) [B, 575/13]

‘*Bara kelä* bu sözlär qarār tapķunça tört-beş kün ötti. B, 575/13’

barur turar [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer” (2), [B, 123/14, 165/5]

‘*Barur turar yerimizdin* va qılır qılmas işimizdin isti‘lām u istifsār qılıp muta’assir bolup bizning hālımızga riqqat qılıp fātiha oqup bardı. B, 123/14’

beri [...] **narı [...]** “oradan buradan” (2), [B, 149/14~ narı [...]] B, 179/3]

‘Az az kişi *beridin barıp narıdın kelip* ara yolda atqulaşıp yanar edi. B, 149/14’

buğu-maral “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]

‘İlāmiş Daryāsining yayıqıdaki qalın cangallärdä *buğu-maral* va tonguz köp bolur. B. 145/14’

‘Buğu-maral qırğavul tavuşqanı köp tapılır. B. 9/24’

‘Butağning buğu-maralı qapqara ranglig boladur, quruqı yana biz özgäçä ranglig. B. 465/22-23’

bülend ü pest “yüksek alçak” (1), [M, 5/53]

‘Kim Hüdädur barını hest itgen,
Yir ü kökü *bülend ü pest* itken. M, 5/53’

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd qılılıp edi, *cān u mālğa* qarar u nuqşan yetkürmey Qara Tekin yolu bilä <Hısār> sarığa icāzat berildi. B, 131/1’

cān u tan “ruh beden” (3), [B. 33/13, D, 158/66-7, B. 33/14]

‘Bizning andaq sipāhī u ra‘iyyatnı yaqdil u yakeihat taptılar kim tā *cān u tanlarıda* ramaq u tavān barur, cān tartmaqlardıñ qoymağaylar. B, 33/13’

‘Ferāgat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki *cān u tengä* gam u guşsa hānümān kildi. D, 158/66-7’

cism ü cān “ruh beden” (1), [D, 216/142]

‘Közi vü lebiğa *cism ü cānım* şadaka D, 216/142’

el-ayak “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

‘Ol aḥşam muḥkam ḳatıḡ savuḳ edi, anda kim ba‘zınıḡ *elig ayakın* savuḳ aldı.
147/24’

faḳīr miskīn “fakir fukara” (5), [B, 47/11, 47/22, 187/18, 363/7, 547/19]

‘*Faḳīr u miskīn*gä öz eligi bilä ğalaba ḥayr ḳılur edi. 363/7’

‘Siyālkotning yeleng yalangaḳ *faḳīr miskīni* kim orduğa kelip edilär, bayakbär
ğavğāi tüşti. B, 547/19’

faḳīr u masakīn “fakir fukaralar” (1), [B. 325/13]

‘ ‘Azā rasm[ı]nı bacā keltürgändin song aş u ta‘ām *faḳīr u masakīn*ğa tartılıp
ḥatm u du‘ālar barğanla[r]ning arvāhıḡa ḳılıp... B. 325/13’

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Ḳılsam sanga her niçe tazallum

Feryād u fiğān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

‘Ham oşbu yıl Sultān Ḥusayn Mīrzā Zū’l-Nūn Argunning va oḡlı Şāh-Şucā‘ning,
kim Badī‘uzzamān Mīrzāğa nökär bolup kız berip *fitna u fasād* maḳāmıda edilär,
daf‘ıḡa çerig tartıp kelip Bustğa tüşti. B. 117/10’

‘*Fitna u fasād* maḳāmıda edi. 485/9’

fuḳarā u masākīn “fakir fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]

‘*Fuḳarā u masākīn*ğa bir pāra yarmaḳ ülüşip orduğa keldilär. B, 573/19’

ğālibīyyat u mağlūbiyyat “yenme yenilme” (1), [B, 211/16-17]

‘Bir neçä navbat ol tarafdın azaglak uruş-muruş bolur, valî heç cānibtın
ğālibīyyat u mağlūbiyyat muşahhaş u ma‘lūm bolmas. B, 211/16-17’

ğam u şādī “sevinç keder”(1), [RVT, 115/4-185]

‘*Ğam u şādī* manga kılğay te‘sīr. RVT, 115/4-185’

hayā u hicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

‘*Hayā u hicāb* cihātıdın har on-on beş-yegirmä kündä bir navbat barur edim. B, 153/7’

hayr u hūbluḵ “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11-12]

‘*Hayr u hūbluḵ* bilä ötti. B. 659/11-12’

‘Hālā oşbu furşatta Cahāngīr Mīrzāgā Hūrāsān sarı *hayr u hūbluḵ* bilä ruḥsat berilsä kim tang[l]alık kündä mūcib-i nadāmat va paşīmānlıḵ bolmağay?B. 249/23’

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

‘Sayyid-Yūsuf Beg *ini-oğlını* Yār Yaylağ qorğanlarıning dābtı u rabtığa yibärip edi. B. 121/19’

i‘tikād u iḥlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘Şayḡ Gūran *i‘tikād u iḥlāş* bilä kelip mulāzamat kıldı. B. 635/20’

‘Hıaca Yaḥyā Sulṭān-‘Alī Mīrzā qaşıdın kelip *ittifāk u yakcihatlıḵ* sözini arāğa saldı. B, 77/3’

keçä kündüz “gece gündüz” (5), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]

‘Ekşeri boldı on *kiçe kündüz*,
Munı bilmekte sa‘ylar körgüz. M, 46/496’

käpänäklig käpänäksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

‘Ol kün ham ğarīb yamğur edi. *Käpänäklig käpänäksiz* kişi barābar edi.

ķılur ķılmas “yapıp yapmadığımız” (1) [B. 123/14]

‘Barur turar yerimizdin va *ķılur ķılmas* işimizdin isti‘lām u istifsār ķılıp
muta’assir bolup bizning ħālımızğa riķķat ķılıp fātiħa oķup bardı. B, 123/14’

köp az “ az çok” (1), [B, 213/6]

‘Mening bilā bolğan üç kişi dedilār kim “Ķarangu keĉā yağının *köpi azı*
ma‘lüm u muşahħas emäs. B, 213/6’

körüşüp soruşup “görüşmek” (1), [B, 77/6]

‘Narıdın tört-beş kişi billā Sulţān ‘Alī Mīrzā, beridin tört-beş kişi bilā men
Kohak suyının aralığığa keĉip at üstidā oķ *körüşüp soruşup* alar ol ħaraf
bardılar, men bu ħaraf keldim. B. 77/6’

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

‘*Küfr ü dīn* zühd ü fısk u yaħşı yaman,
Tingri ħakdīri birledür yek-sān M, 9/88’

maħbūb u muħib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4-116]

‘Ĥarafeyni idi *maħbūb u muħib*
Özi rengide barın zāhir itip RVT,109/4-116’

mebde’ ü ma‘ād “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]

‘Rāst ķılğay sin i‘tiķādını

Bilgesin *mebde* ' ü *ma* ' *ādingnı* D, 208/129/74'

mü'min ü kāfir “mümin kafir” (1), [M, 24/248]

‘Cin ü insan u *mü'min ü kāfir*,

Bolğay ol köprüg üstide hazır. M, 24/248'

müşrik ü kāfir “kafir” /1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kāfir*

Menzil itti tamaq anga Qādir. M, 24/257'

nāqış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

‘Qıl bahā *nāqış u selīmni* hem,

Sin tefāvütni şadқа bir ol dem. M, 171/1889'

şalāḥ u fasād “doğru yanlış” (1), [B, 633/9]

‘Mundaқ sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidā ança'aql u hoş bar dur kim alar

taqrır kılğandın song *şalāḥ u fasadığa* yetkây va yaqşı yamanını farq etkây.

şarḥ u başt “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

‘Bayān-i vāқи'nı *şarḥ u başt* bilā ayttılar. 657/25-26'

şahr u vilāyat “şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]

‘Tengri ta'ālā 'ināyatı bilā Rabī'u'l-Avval <avāḥırıda> Samarқand *şahr u*

vilāyatı muyassar u musahhar boldı. B, 91/19'

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

‘Yana bir bu kim *şahrī u bāzārī* balk' Türk u sipāhīning amrad oğlanlarını çuhra

kılur қорқунçıdın üydin çıkmaz edilär. B, 47/18'

ṭā'at u ma'şiyet “sevap günah” (1), [M, 22/B14a/238]

‘*T’ā‘at u ma ‘shiyetni tartarlar*, M, 22/B14a/238’

taşqari içkari “dışarı içeri” (1), [B, 81/20]

‘Bu yurtta egändä neçä navbat *taşqaridin içkäridin* köngüllüg yigitlär *Hiyābānda* yaḥşılar çapḳulaştılar. B, 81/20’

tüz ü tağ “inişli çıkışlı yer” (1), [D, 256/303]

‘Cāninga yitişti *tüz ü tağ* birle köngül
Derdini tüketmes atymağ birle köngül
Ġurbette ayak birle beden tınmas tīk
Yüz şükr ki tinçtür ḳulağ birle köngül, D, 256/303’

uluğ-kiçik “büyük küçük” (7), [B, 71/2, 125/13, 457/5, 545/10, 695/14, 715/76, 729/11]

‘Ḥusravşāhning yaḥşı-yaman *uluğ-kiçik* nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/2’

vaḍī‘ u şarīf “herkes” (1), [B, 713/20]

‘*Vaḍī‘ u şarīfning* ‘imāratı tamām taşdın, uluğlarının ‘imāratlarını takalluf bilä tarāşīda taşdın ḳılıpturlar. 713/20’

yaḥşı yaman “iyi kötü” (12), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23, M, 9/88~yaman u yaḥşı B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

‘Mening bilä ḳalğanlar ğurbat bilä miḥnatnı itiyār ḳılğanlar *yaḥşı yaman* taḥmīnan iki yüzdin köpräk, üç yüzdin azraḳ bolğay edi. B, 113/5’

‘Ḥusraḳşāhning *yaḥşı-yaman* uluğ-kiçik nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/1’

‘*Yaman u yaḥşığa* ümīd andın M, 1/6’

‘*Yaman u yaḥşı* arḥasığa namāz,

Bil ki bardur şerī‘at içre cevāz, M, 95/1049’

yıraḳ yavuḳ “uzak yakın” (3), [B, 63/10, 311/3, M, 8/81]

‘Cun körülgän yollar emäs edi, yolning *yıraḳ-yavuḳını* bilmäy arācīf söz bilä bu
yolğa kirdük. B, 311/3’

yir ü kök “yer gök” (3), [M, 5/53, 9/87, D, 210/131/14]

‘*Yir ü kök* içre her ni ḥādīstür,
Tingri taḳdīri bil ki bā‘istür. 9/87’

yokḳaridin ḳoyudin “yukarıdan aşağıdan” (1), [B, 715/26]

‘*Yokḳaridin ḳoyudin* ulıḡ-kiçiḡ otuz-kırḳ kemä ketürdilär. B, 715/26’

zāhid ü fāsıḳ “dindar dinsiz” (2), [M, 20/A32, B126/23]

‘İşāret anga kim *zāhid ü fāsıḳ* ve yaḥşı
Yamanning arḳasında namāz cāyızdür. M, 20/A32’

zāhid u muttaḳī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

‘Atamdın song Ḥvāca Ḳāḍīning yumn-i ḳadamıdın *zāhid u muttaḳī* edim. B,
397/17’

zāhir u bāṭın “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4-208, 100/4-3]

‘Bu cumladın bir Mavlānā ‘Abdul Raḥmān Cāmī edi kim *zāhir u bāṭın* ‘ulūmıda
ol zamānda ol miḳdār kişi yok edi. 369/19’

SEKİZİNCİ BÖLÜM

CÜMLE ÖGELERİNDE İKİLEME

İkilemeler cümle ögesi olarak da kullanılmaktadır. İkilemeler cümle içinde yüklem, özne, nesne, bağımsız tümleş, dolaylı tümleş ve zarf tümleci gibi her türlü görevi üstlenebilir. Biz de eldeki örneklerden yola çıkarak ikilemelerin cümle içinde hangi ögelerde bulunduklarını tespit etmeye çalıştık. Elde ettiğimiz sonuçlara göre ikilemeler cümle içinde en çok zarf tümleci görevinde veya zarf tümleci içinde kullanılmıştır.

Ad olan sözcüklerle kurulan ikilemeler aldıkları eklere göre cümle içinde görev almaktadır. Belirtme durumu ekini alan ikilemelerin cümle içinde görevi belirtili nesnedir. Belirtme durumu ekini almayanlar cümle içinde özne ve belirtisiz nesne görevindedir. -ğA/-kA, -DA,-DIn eklerini alan ikilemeler de dolaylı tümleş görevindedir. Metnimizde -ğA/-kA ekini aldığı halde cümlede, *fısk* u ‘ayş “sefahat” (1), [B, 85/7] ‘Bu mīrzālar andak ifrāt bilā *fısk* u ‘ayşğa maşğul edilār.’ örneğinde olduğu gibi zarf tümleci görevinde olan ikilemelere de rastlanmıştır.

8.1. Yüklemde İkileme

İkilemeler cümle içinde kimi zaman yüklem olarak kullanılmaktadır. Ad ve eylem cümlesinde yüklem görevinde olabilmektedirler. Aşağıdaki örneklerde ikilemelerin *kıl-*, *ol-* gibi yardımcı eylemlerin isim unsurunu oluşturduğu görülmektedir. Bunun dışında ikilemeler *imek eyleminin* şimdiki ve bilinen geçmiş zamanında da kullanılmıştır. Taradığımız metinlerde yüklemde geçen ikilemeler aşağıda sıralanmıştır.

aḥlāk u aṭvār “huy, tabiat” (5), [B, 29/11, 41/16, 45/11-12, 111/21, 403/22]

‘Ġarīb *aḥlāk u aṭvārlıḡ* kişi egändür. B, 41/16’

‘Yaramas *aḥlāk u aṭvārhlıḡ* kişi erdi, baḡl u fitna va zumuḡt u munāfıḡ va ḡudpasand va ḡatıḡ sözlüḡ va savuḡ yüzlüḡ kişi edi. B. 29/11’

‘ākıla u mudabbira “akıllı (kadın)” (1), [B, 49/16]

‘Bisyār *‘āqila u mudabbira* edi. B, 49/16’

astın ü üstün “alt üst” (1), [D, 210/131-14]

‘Ay yüzüng yokda kara kün bolsun

Yir ü kök *astın ü üstün* bolsun, D, 210/131-14’

‘āşık u māyil “aşık” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min vālih ü hayrān

Yangı ay dik qaşingğa min durur min *‘āşık u māyil* D, 162/73-4’

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma” (1), [B, 581/19]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāh boldı burunķı

pādişāhlarning hizānalarını şarf u harc kılmaķlık kullī *‘ayb u ‘ār* dur. B, 581/19’

baķt u t̄ālī “talih” (1), [B, 467/22]

‘Bitiptür kim “Ḥvāhī oğul bolsun, ḥvāhī kız mening *baķt u t̄ālī*’ım” 467/22’

başāşat u naş’a “sevinç” (1), [B, 171/10-11~naş’a u başāşat.

B, 171/16’]

‘Bizing elgä va şahr eligä ğarīb *başāşat u naş’a* edi. B, 171/10-11’

beg-atākā “şehzadeleri yetiştiren öğretmen” (2), [B, 27/3, 27/23]

‘Manga avval *beg-atākā* anı kılıp edilär. 27/3’

cafā u ‘azāb “eziyet” (1), [B, 161/4]

‘‘Alī-Dost da ‘īf bolup edi ne üçün kim Tambalrı arķalanıp manga va mening

davlatḥvāhlarımğa *cafā u ‘azāblar* kılur edi. B, 161/4’

đarar u āsīb “zarar” (1), [B, 145/7]

‘Neçä kündin song kengäşip sözni munga qarār berildi kim Andicānda
 qışlamaqdın ğanīm kişisigä heç *darar u āsībī* yetmäs, balk‘ oğurluq va
 kazaklıq bilä küçlätmäkning ihtimālı bar dur. B, 145/7’

faḥr u mubāḥāt “övünç”, (1), [B, 581/20-21]

‘Hizāna cam‘ kılmaqlıq ol elning qaşıda *faḥr u mubāḥāt* tur. B, 581/20-21’

vālih ü ḥayrān “hayran” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min *vālih ü ḥayrān*, D, 162/73-4’

aḳa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23,
 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14,
 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15,
 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

‘Bular *aḳa-ini* edilär. B, 365/19

ḍabṭ u sarancām “ele geçirme” (3), [B, 435/4, 635/5, 639/28]

‘Qorğanni ḥātırḥvāḥ *ḍabṭ u sarancām* kılmaydurlar edi. B, 435/4’

dirang u tavaḳḳuf “bekleme” (1), [B, 231/21]

‘*Dirang u tavaḳḳuf* çağı emäs erdi. B, 231/21’

dürüst ü muḥkem “sağlam” (1), [D, 198/127-26]

‘‘Ahd ü qavlüng *dürüst ü muḥkem* kıl

Va‘de çün iyleding vefā hem kıl D, 198/127-26’

egri-bükri “eğri büğrü”, (1), [B, 283/1-2]

‘Burun bu arıq *egri-bükri* va besiyāḳ edi. B, 283/1-2’

fađīhat u rusvā “rezil” (1), [B, 433/10]

‘Aning gollük va telbälikigä heç nemä mundın yaşıraq dalıl bolur mu kim zarrāḵ u ʔammā‘ elning yalğan va hoşāmadın ʔabül ʔılıp özini *fađīhat u rusvā* ʔıldı? B, 433/10’

ferḥunda u mubārak “mübarek” (1), [B, 741/18-19]

‘Tengri atını va zātını *farḥunda u mabārak* ʔılğay. 741/18-19’

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Ḳılsam sanga her niçe tazallum

Feryād u fiğān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

‘Hicringde egerçi canğa bī-dād irdi

Sinsiz manga yüz *fiğān u feryād* irdi

Fikringdin idi velik ḥursendlıgım

Zikring bile bu ḥaste köngül şād irdi B. 254/293’

fitna u fasād “fitne fesat” (3), [B, 117/10, 485/9, 641/21]

‘Ham oşbu yıl Sulṭan Ḥusayn Mīrzā Zū’l-Nūn Arğunning va oğlu Şāh-Şucā‘ning, kim Badī‘uzzamān Mīrzāğa nökär bolup ʔız berip *fitna u fasād* maḳāmıda edilär, daḑığa ʔerig tartıp kelip Bustğa tüşti. B. 117/10’

‘*Fitna u fasād* maḳāmıda edi. 485/9’

ğam u endūh “keder” (1), [D, 309/533]

‘Ḳaddimni firāḵ miḥneti ya ʔıldı

Könglüm *ğam u endūh* otığa yaḳıldı D, 309/533’

gerd ü ḥāk “toprak” (1), [M, 42/457]

‘Bolmayın *gerd ü ḥāk* ü ton ufraḵ. M, 42/457’

ğurbet ü hicrân “gurbet” (2), [D, 121/7-1 ~ *hicrân u ğurbetde* D, 161/72/5]

‘*Ğurbet ü hicrân* kaldım âh ol cân ilgidin.

Cânğa yittim imdi ğurbet birle hicrân ilgidin D, 121/7-1’

güft ü gū “dedikodu” (6), [D, 258/310, 264/332, 323/561-4, güft ü gūy, D, 323/561-

4~*guftugū* , 483/14, 483/18]

‘*Āzār* ile niçe *güft ü gū* kılğay biz

Āzürde bolurnı cüst ü cū kılğay biz

Munça ki köngüllerge yitişti *āzār*

Mey birle meger ki şüst ü şū kılğay biz 258/310’

‘Heçkim birbirgä ta‘*arruḍ bilä guftugū* kılmasun. B, 483/14’

güft ü şünūd “konuşma, sohbet” (1), [D,186/116-3]

‘*Cihân* ili bile *güft ü şünūd* kılmas min

Niçe sözümni diyin niçe katık işiteyim, D,186/116-3’

hāḍir u nāzir “hazır” (1), [B, 443/1]

‘Har on va ellig ong kolda va sol kolda turar yerlärini bilip uruş çağı kılur işlärini ma‘lüm kılıp *hāḍir u nāzir* erdilär. 443/1’

hudūk u taşvīş “karışıklık” (1), [B, 71/11]

‘İnisi Valīnı bir pāra abdān yigitlär bilä Işkamiş va Falül va ol tağ dāmanalarığa yibärip edi kim yana taşqarıdın *hudūk u taşvīş* bergäy. B, 71/11’

iḥlās u yakcihatlıq “bağlılık” (2), [B, 781/2~ *yakcihatlıq u iḥlās* B, 745/13]

‘Ḥaṭṭ bitip yibärsün kim agar *iḥlās u yakcihatlıq* maḳāmıda durlar, ḥud yazak cavāb kelsä keräk. B, 781/2’

‘ināyat u şafaḳat “lütuf” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘Sultān-Ḥusayn Mīrzā Sultān-Mas‘ūd Mīrzānı yahşı körüp Küyāvlükkā
yükündürüp *‘ināyat u şafaḳat* maḳāmıda edi. B. 117/25’

‘işret arzū “zevküsefa” (1), [D, 236/20]

‘Ol bardı ki *‘işret arzū* kılğaysın
‘İşret tilemeklikte gulüv kılğaysın
Çün ‘ıyş u ferāğ mümkün irmes zinhār
Bābūr ğam u miḥnet bile hū kılğay sin, D. 236/20’

itā‘at u inḳiyād “boyun eğme” (2), [B, 581/13, 631/17]

‘Bir Dillī va Agradin özgä camī‘ qorğanlıg yerlār qorğanlarını berkitip *itā‘at u
inḳiyād* kılmadılar. B. 631/17’

itā‘at u yakcihatlık “bağlılık” (1), [B, 753/22]

‘Ol tarafdaḳı kayfiyyatnı birār sorup ma‘lūm kılduk kim Bangālī *itā‘at u
yakcihatlık* maḳāmıda emiş. 753/22’

ḳā‘ida u tüzük “kural” (1), [B, 51/14]

‘Barçası *ḳā‘ida u tüzük* bilä edi. B, 51/14’

karam u ‘ināyat “iyilik, lütuf” (1), [B, 579/4]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u quvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maḥd-i
luṭf u şafaḳatıdın dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz,
balki tengrining ‘ayn-i *karam u ‘ināyatıdın* dur. B, 579/4’

kerem u cūd “cömertlik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qashida eger bolsa la‘l üdür taş u tofrak

Ki ma‘den-i *kerem ü cūd* u baħr-ı lutf u seħādur D, 172/91-2’

kömāk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

‘Ol maħallda kim zor u qıvvatımız bar edi, heç nav‘ şikast u nuqşānī bolmaydur edi, *kömāk u madad* qılmadılar. B. 189/1’

lutf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

‘Yeksān kereming qashida müdbir muqbil

Āsān sining allıngda cemī‘ müşkil

Yā *lutf u ‘ināyet* ança qıl kim köterey

Yā qahr u ğazabnı fākatım barıça qıl. D. 264/334’

lutf u şafaqat “lütuf” (1), [B, 579/3]

‘Bu davlatnı özümüzning zor u qıvvatıdın körmäs biz, balki Tengrining maħd-i *lutf u şafaqatıdın* dur, va bu sa‘ādatnı özümüzning sa‘y u himmatıdın bilmäs biz, balki Tengrining ‘ayn-i karam u ‘ināyatıdın dur. B, 579/3’

lutf u seħā “iyilik” (1), [D, 172/91-2]

‘Ni tang qashida eger bolsa la‘l üdür taş u tofrak

Ki ma‘den-i kerem ü cūd u baħr-ı *lutf u seħādur* D, 172/91-2’

ma‘den-i kerem ü cūd u baħr-ı *lutf u seħādur*: *yüklem*

ma‘lūm u muşahħas “belli” (2), [B, 213/6, 629/27-28]

‘Mening bilā bolğan üç kişi dedilār kim “Qarangu keçā yağıning köpi azı

ma‘lūm u muşahħas emäs. B, 213/6’

ma‘man u maskan “sığınılacak, oturulacak yer” (1), [B, 263/19]

‘Bu tārīḩda Hazāra va Nikdarī kavmining *ma‘man u maskanı* bu tağlar dur.

ma‘mūr u ābādan “mamur” (1), [B, 369/6]

‘Vilāyātnı *ma‘mūr u ābādan* kıldı. 369/76’

ma‘mūr u mazrū‘ “bayındır” (1), [B, 93/17]

‘Buḩārā va Qara Kölğäçä, kim otuz-kırk yıgaç yolğa yavuklaşur, Kohak Suyı bilä *ma‘mūr u mazrū‘* dur. B, 93/17’

maşhūr u ma‘rūf “meşhur” (3), [B, 165/25, 167/3, 335/12]

‘ḩusayn Ğaynī aḩa-inisi bilä sarkaşlık va nāvahmlık bilä *maşhūr u ma‘rūf* edilär.335/12’

miḩnet ü ğam “gam, sıkıntı” (3), [D, 146/47/4, 159/69-3, 190/13-2]

‘Yüz cevr ü sitem körgen min *miḩnet ü ğam* körgen
Āsāyiş-i kem körgen min dik yana bir bar mu 159/69-3’

mu‘min u musalmān “müslüman” (1), [B, 131/5]

‘Ba‘zı beglär bilä ittifaḩ kılıp sözni munga ayduk kim “Munḩa bizgä ta‘alluḩ *mu‘min u musalmānnı* tutḩan talan bu camā‘at edilär.” B, 131/5’

muşāḩib ü muḩib “dost, arkadaş” (1), [D, 233/209]

‘Her kim dise burna ya eger yangla mini
Özünge *muşāḩib ü muḩib* angla mini
Bu kün mini yād idip unutma tangla
Zinhār ki köz tut uşbu kün tangla mini D, 233/209’

mustaḩkam u maḩbūt “sağlamlaştırılmış” (1), [B. 179/7]

‘Cerig girdini şāh u ḥandaḳ bilā *mustaḥkam u maḍbū t* kılılıp edi. 179/7’

muttaḳī u mutadayyin “dindar” (1), [B, 369/25]

‘Bisyār *muttaḳī u mutadayyin* kişi edi. 369/25’

muṭī u munḳād “boyun eğen” (5), [B, 45/9, 493/9, 581/15, 577/7-8, 591/2]

‘Sultān-‘Alī Mīrzāğa ḥaylī *muṭ ī u munḳād* emās edi. B, 45/9’

‘Harkim ki boyunni ḳoymasa anı yetkāy çupḳay talaḡay *muṭī u munḳād* etkāy. B. 493/9’

müşrik ü kāfir “kafir” (1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kāfir*

Menzil itti tamaḳ anga Ḳādir. M, 24/257’

pasandīda u numāyān “eğenilen” (1), [B, 187/11]

‘Ḳoç Begning bir *pasandīda u numāyān* işi bu edi. B, 187/11’

pīç ü tāb “büklüm büklüm” (2), [D, 192/125/17, 223/168]

‘İşḳıngda köngül ḥarābdur min ni ḳılay

Hicringde közüm pür-ābdur min ni ḳılay

Cismin ara *pī ç ü tābdur* min ni ḳılay

Cānımda köp ıztırābdur min ni ḳılay. 223/168’

rāst u durust “doğru dürüst” (1), [B, 37/9]

‘Ahd u ḳavlıḡa *rāst u durust* edi. B, 37/9’

ri‘āyat u ‘ināyat “ilgi, özen, dikkat” (2), [B, 105/5, 195/2]

‘Samarḳand taḥtıḡa olturḡaç Samarḳand beglärin burunḳı dek oḳ *ri‘āyat u*

ināyat kıldım. B, 105/5’

ri‘āyat u şafaḳat “şefkat” (4), [B, 45/14, 237/1, 421/26, 637/5]

‘Sizlärğä köngülläringiz tilägändin artuḳraḳ *ri‘āyat u şafaḳat* kılay. B, 237/1’

sar u sāmān “düzen” (1), [B, 43/3]

‘İş-küçini nöḳär-südäri *sar u sāmān* kıılır edi. B, 43/3’

şarf u ḥarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

‘Ceriḡ yaraḡıḡa va top u tufakçining dārū va caydaḡıḡa pancşamba küni Şafar ayının sekizidä camī‘ vachdärning vachıdın şad-sī farmān boldı kim dīvāḡa tüşürüp bu asbāb u ālātḳa *şarf u ḥarc* kılgaylar. B, 735/15’

şarīh u āşḳārā “açık seçik” (1), [B, 107/10]

‘Aḥsīdın Andicān üstigä çeriḡ tartıp yamanlık va yaḡılıḳnı *şarīh u āşḳārā* kıldılar. B, 107/10’

sa‘y u ihtimām “çalışıp çabalama” (4), [B, 101/6, 179/9, 559/11, M, 3/B2b/22]

‘Temür Begning zādubūdı Kişdin üçün şahr u pāytaḡt kılurḡa köp *sa‘y u ihtimāmlar* kıldı. B, 101/6’

‘Cem‘ide *sa‘y u ihtimām* kılay

Sining atıḡḡa min tamām kılay. M, 3/B2b/22’

sa‘y u işlāḥ “iyileştirme” (1), [B, 483/20]

‘Har neçä *sa‘y u işlāḥ* maḳāmıda bolduk, baham yetmädi. B, 483/20’

sebz ü ḥurrem “şen şakrak” (1), [D, 135/29-3]

‘Leṡāfet gül-şenide gül kibi sin *sebz ü ḥurrem* ḳal

Min gerçi dehr bâğıdın hâzan yafrağı dik bardım. D, 135/29-3’

sūd u savdā “alış veriş” (1), [B, 81/15]

‘...Ordu Bâzârda bolup *sūd u savdā* kılurlar edi. B, 81/15’

şād u şād-mān “sevinçli” (1), [D, 64/333]

‘Devlet bile *şād u şād-mān* bolğay sin

Şevket bile meşhūr-ı cihān bolğay sin

Könglüngdeki dik dehr ara kām sürüp

Bu dehr barıça kām-rān bolğay sin. D, 64/333’

şarr u fitna “fitne fesat” (8), [B, 251/3, 715/7 ~ şor u fitna B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Oşbu bir bemulāhaza hūkm kılğanımızdın ne miqdār *şor u fitnalar* kıptı! B, 131/17’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis* giriftārı sin

Ded bile dīv nümūdārı sin D, 211/132-14’

şikast u nuqşān “eksik” (1), [B, 187/27]

‘Ol maḥallda zor u kuvvatımız bar edi, heç nav‘ *şikast u nuqşānī* bolmaydur edi,... B, 187/27’

taāddī u taşaddud “zulmetme” (1), [B, 47/12]

‘Köp *taāddī u taşaddud* kıla başladılar...B, 47/12’

ta‘biya u tartīb “düzenleme” (1), [B, 441/20]

‘Ağarçi kişimiz az edi, valî ḥaylī yaḥşı tüzük va maḍbūṭ yasal *ta‘biya u tartīb* kılıp edim. 441/20’

uruq-ḳayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Yana Nazar ‘Alī Türk edi. Minūcihr Hanning *uruq-ḳayaş* bolur edi. B. 487/14’

uruş-angezi “savaş” (1), [B. 429/19]

‘Mālnı yandurup tüşkändin song har tarafdın böläk-böläk kelip tüzgä tüşüp *uruş-angezi* kıldılar. B. 429/19’

vācib u lāzim “lazım, gerekli” (2), [B, 131/16, 475/18]

‘...valī har işning ḍimnıda yüz ming mulāḥaza *vācib u lāzim* dur. B. 131/16’

‘Bu cihattın bu tağ eli bilä yaḥşı ma‘āş kılmak *vācib u lāzim* edi. B. 475/18’

vālih ü ḥayrān “hayran” (1), [D, 162/73-4]

‘Kuyaş yanglıg yüzünge min durur min *vālih ü ḥayrān*, D, 162/73-4’

vālih ü şeydā “şaşkın” (1), [D, 226/180]

‘Eş‘āring kim şi‘r atı tā bolğay

Tab‘ ehli anga *vālih ü şeydā* bolğay

Her lafzı dūr ü baḥr-ı ma‘ānī anda

Kim kördi dūrri ki anda deryā bolğay. D, 226/180’

yurt u maḳām “yer yurt” (1), [B, 225/11]

‘Taş qorğanda atamning ‘imāratlarıda manga *yurt u maḳām* ta‘yīn kılıptur.

zāhid u muttaḳī “Allah’tan korkan” (1), [B, 397/17]

‘Atamdın song Hvāca Ḳāḍīning yumn-i ḳadamıdın *zāhid u muttaḳī* edim.

zālim u fāsiḳ “zalim” (2), [B, 47/13-14, 47/14]

‘Yana bu kim özi neçük *zālim u fāsiḳ* edi. B, 47/13-14’

zīrāfat u liṭāfat “zarif” (1), [B, 357/18]

‘Harakāt u sakanātī *zīrāfat u liṭāfat* bilā edi.B. 357/18’

8.2.Öznede İkileme

İkilemeler cümle içinde özne görevinde de kullanılır. İkilemelerin, metnimizde zarf tümleci görevinde olan ikilemelerden sonra en çok özne görevinde kullanıldığı tespit edilmiştir. Aşağıda özne görevinde kullanılan ikilemeler sıralanmış ve örnek cümlelerde ikilemenin geçtiği yer belirtilmiştir.

aç yalangāç “aç çıplak” (2), [B, 427/3, 559/21]

‘*Aç yalangāç* Hindustānīlar kalın kırıldı. B. 559/21’

ağız söz “söyleyecek söz” () [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

‘*Ağız sözlāri* bu boldı kim ḍabzan u arāba u tufak uruş ālātı dur. B. 745/8’

āh u nāle “inleme” (1), [D, 136/30-4]

‘Hicringde iy perī-rū közümdin uçtı uyku

Her kiçe tangga digrū işimdür *āh u nāle* D, 136/30-4’

aḥlāk u af‘āl “ahlak” (2), [B, 329/24-25, 345/2]

‘Yana bir Muzaffar Mīrzā edi. Sulṭān-Ḥusayn Mīrzāning sevgülüg oğlu bu edi, agarçi ḥaylī sevgü dek *aḥlāk u af‘āl* ham yok edi. 345/2’

‘aql u hoş “akıl mantık” (1), [B, 633/9]

‘Mundaḳ sözlārni ham kim ayttılar, bu kişidā ança ‘*aql u hoş* bar dur kim alar taḳrīr kılğandın song şalāḥ u fasadığa yetkây va yaḥşı yamanını fark etkây.

ārām u qarār “durma, dinlenme” (1), [B, 69/12]

‘Naķb almak va ķorķan almak va taş urmak va ķazanning iş-küçidä keķä kündüz
ārām u ķarārī yok edi. B, 69/12’

aķvāl u kelām “söz” (1), [RVT, 101/4-15]

‘Bolķay *aķvāl u kelāmıng* bu şıfat

Könglünge bā‘iş-i nūrāniyyet, RVT, 101/4-15’

ārām u ķarār “durma, dinlenme” (1), [D. 145/5]

‘Hicri ara *ārām u ķarārım* yoktur, D. 145/5’

āsār u ‘alāmat “iz eser” (4), [B, 111/4-5, 353/9, 545/16-17, 587/23]

‘Bu neķā yıl ki Hindüstānda edük, ķar va yaķdın *āsār u ‘alāmat* körülmädi.

B, 545/16-17’

aşlık tölük “erzak” (1), [B, 145/5]

‘Cun kış yavuķlaşıp edi, yazıda *aşlık tölük* kalmaydur edi. B, 145/5’

ata-aķa “baba kardeş” (6), [B, 63/9, 299/4, 391/15, 399/25, 423/4, 693/15]

‘Burunlar bizning *ata-aķa* Cingiz törüsini ģarīb ri‘āyat kılurlar edi. B, 391/15’

av ķuş “av hayvanı” (1), [B, 9/19]

‘*Avı ķuşı* bisyār yahşı bolur. 9/19’

‘ayş u ‘işrat “eğlence” (3), [B, 343/16-17, 389/20, 397/22]

‘Cun Harī dek şahr eligigä tüşti, tün va kün *‘ayş u ‘işrattın* özgä işi yok edi,

balki tavābi‘ u lavāhıķıda *‘ayş u ‘işrat* kılmas kişi yok edi. 343/16-17’

azuḡ u zaḡīra “zahire” (1), [B, 191/13, 191/12 ~ *zaḡīra u azuḡ* B, 191/1]

‘*Azuḡ u zaḡīra* kam edi. B. 191/12’

‘Heḡ ṭarafdın umedvārlik ḡalmadı. *Azuḡ u zaḡīra* kam edi. B. 191/13’

‘Muḡāṣara imtidādı uzaḡḡa tarttı. *Zaḡīra u azuḡ* heḡ ṭafardın kelmedi. Kömäk u madad heḡ cānıbdın yetiṣmädi. B, 191/1’

barur turar [yer]“gidip kalınacak/varıp durulacak yer” (2), [B, 123/14, 165/5]

‘Biz ṣahr u vilāyattın maḡrūm, *barur turar* yerimiz nāma‘lūm. B. 165/5’

beg u begat “beyler” (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5, 575/22]

‘Sultān Aḡmad Mırzāning zamānıda ham *beg-begāt* ḡalın bāḡ u baḡḡa saldılar. B. 97/18’

‘Cun Andicān almaḡtın ma’yūs boldılar *beg u begatdın* va yigit yelāngdın yeti-sekiz yüz kiṣi mendin tamām ayrıldılar. B. 113/2’

buḡu-maral “geyik” (6), [B, 7/24, 9/20, 145/14, 145/16, 465/22-23, 465/24]

‘İlāmiṣ Daryāsının yayıḡıdaki ḡalın cangallärdä *buḡu-maral* va tonguz köp bolur. 145/14’

‘*Buḡu-maral* kırḡavul tavuṣḡanı köp tapılır. B. 9/24’

‘Butaḡning *buḡu-maralı* ḡapḡara ranglig boladur, ḡuruḡı yana biz özgäḡä ranglig. B. 465/22-23’

cism ü cān “ruh beden” (1), [D, 216/142]

‘Közi vü lebiḡa *cism ü cānım* ṣadaḡa D, 216/142’

da’b u ṭarīḡ “usul” (1), [B, 513/8-9]

‘Cun mening *da’b u ṭarīḡım* andaḡ emäs edi kim içmäs kiṣiḡä ḡaḡır taklīfi ḡılḡay

men, oşmunça bilä oq hazal bilä ötti. B, 513/8-9’

ḍabṭ u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]

‘Ağarçi kiçik erdi, tüzüki va *ḍabṭ u rabṭı* bisyār yaḥşı edi. B, 25/11-12’

ḍabṭ u tüzük “yasa” (1), [B, 47/8]

‘Yana bir bu kim ağarçi *ḍabṭ u tüzüki* ḥayli yaḥşı edi, dīvān-ı şu‘ār erdi, siyak

‘ilmını bilür edi, valī ṭab‘ı zūlm u fışkqa māyil edi. B. 47/8’

dard ü balā “dert” (2), [B, 405/26~dard ü belā D, 161/72-4]

‘Carḥning men körmägän cavr u cafāsı qaldı mu,

Ḥasta könglüm çekmägän *dard u balāsı* qaldı mu? B. 405/26’

el u ulus “halk” (12), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9]

‘Sohān Suyıning navāḥīsıdaki *el u ulusning* ḥākimining atı Malik Hast edi. B. 475/9’

‘Ḥusravşāh, kim Qunduzdın elgünigä baqmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluq *el u ulus* beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

fıkr ü ḥayāl “düşünce” (1), [D, 209/131/7]

‘Tün ü kün *fıkr ü ḥayāl*im bu durur

Ay u yıl ṭavrum u ḥālīm bu durur D, 209/131/7’

fışk u fucūr “sefahat” (1), [B, 353/7]

‘*Fışk u fucūr* özidä oğlanlarıda va el u ulusıda asru şāyi’edi. B, 353/7’

ğālibıyyat u mağlūbiyyat “yenme yenilme” (1), [B, 211/16-17]

‘Bir neçä navbat ol tarafdın azaglak uruş-muruş bolur, valî heç cānibtın
ğālibiyyat u mağlūbiyyat muşahhaş u ma‘lūm bolmas. B, 211/16-17’

ğam u derd “keder” (2), [RVT, 97/2-1, 97/2-2]

‘Yā ḥabīb-i ‘Arabī-yi Qureşī

Ğam u derding manga şādī vü hoşī, RVT, 97/2-1’

ğam u guşşa “keder” (2), [D, 158/66-7, 281/400]

‘Ferāgat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki cān u tengä *ğam u guşşa* ḥānümān kildi D, 158/66-7’

ğam u şādī “sevinç keder”(1), [RVT, 115/4-185]

‘*Ğam u şādī* manga kılğay te‘sīr. RVT, 115/4-185’

ḥādīm ü çāker “hizmetçi” (1), [RVT, 98/3-2]

‘Ḥvāceler ḥvācesi ol Ḥvāce ‘Ubeyd

Ḥādīm ü çākeri Şibli vü Cüneyd RVT, 98/3-2’

ḥarakāt u sakanāt “davranış” (1), [B, 357/18]

‘*Ḥarakāt u sakanātı* zīrāfat u liṭāfat bilä edi. B, 357/18’

ḥas u ḥaşāk “çer çöp” (1), [M, 83/904]

‘Ger muşallāda bar *ḥas u ḥaşāk*

Bil ki mekrūh boldı ton ayamak. M, 83/904’

ḥasret ü endūh “keder” (1), [D, 167/83-5]

‘Bar mu irkin ‘ışk ilide belki ‘ālem ehlide

Munça çağlīg *ḥasret ü endūh* kim Bābüredür. D, 167/83-5’

havālī u havāşī “yakınında bulunanlar” (1), [B, 85/12]

‘Neçä yıl kim Astarābād hukūmatı Badī‘uzzamān Mīrzāda edi, *havālī u havāşısı*
va yigit-yelāngi bisyār purşakķ u purzeb bolup edi. B, 85/12’

hayāt u cān “can” (1), [D, 310/537] öznede

‘Cānımda mining *hayāt u cānım* sin sin.
Cismimde mining rūḥ-ı revānım sin sin
Bābüri sining dik özge yok yār-ı ‘azīz
El-kışşa ki ‘ömr-i cāvidānım sin sin D, 310/537’

hayl u haşem “halk” (1), [D, 287/424]

‘İgme kaç u yahşı perçemdür sanga
Rāst kadd ü zülf-i pür-ḥamdur sanga
Çün bu yanglıgdur sanga *hayl u haşem*
Hübluk milki müsellemdür sanga. D, 287/424’

‘ıyş u ferāğ “zevküsefa” (2), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāğat D, 155/62/2]

‘Ol bardı ki ‘ışret arzū kılğaysın
‘İşret tilemeklikte gulüv kılğaysın
Çün ‘*ıyş u ferāğ* mümkün irmes zinhār
Bābür ğam u miḥnet bile ḥū kılğay sin, D. 236/20’

‘ıyş u ‘ışret “eğlence” (2), [D, 140/38-2, 185/114-2]

‘Yüzlenip emr ü ferāğat guşşa vü ğam boldı ref
‘*ıyş u ‘ışret* kildi vü renc ü meşakķat kalmadı D. 185/114-2’

‘ıyş u neşāt “eğlence” (1), [D, 249/273]

‘Kilgil ki demī oturuban mey içeling

Dünyā ğam u rencidin zamānī kiçeling

Çün ‘*ıyş ü neşāt* leşkeri şaf tüzdi

İy mihnet ü ğuşşa hayli sizler siçeling. D, 249/273’

iẖtiyār u i’tibār “itibar” (1), [B, 27/15-16]

‘Āẖir-i ‘umrığaça *iẖtiyār u i’tibārı* arttı va öksümädi. B, 27/15-16’

‘ilm u ħabar “haber” (1), [B, 151/8]

‘Mening va mening davlatı^vāhlarımning bu yaraşdın aşlan *‘ilm u ħabar* yok edi.... B, 151/8’

isrāf u itlāf “israf” (1), [B, 367/24]

‘*İsrāfu u itlāf* bisyār bolur edi. 367/24’

‘işret u ‘ıyş “eğlence” (3), [D, 238/230, 283/409, 203/129/19]

‘*İşret u ‘ıyş* vaḳti yitken çağ

Mihnet ü ğuşşa atı itken çağ D. 203/129/19’

‘izz ü cāh “kıymet” (1), [D, 204/129-23]

‘Devlet ü taht u *‘izz ü cāh* xanı

Hem-dem ü hem-nişinler āh xanı. D, 204/129-23’

kayfiyyat u ħālāt “durumlar” (2), [B, 741/13, 761/3]

‘Haṭṭlardın va ‘arḍadāştlardın ol yüzdäki bu yüzdäki *kayfiyyat u ħālāt* muşahḥaş u ma‘lūm boldı. B, 741/13’

kälä-ḳara “davar” (4), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bularning kälä-ḳaraları ordunıng gird u navāḥīsıda bisyār edi. B. 475/14’

kāpānāklıg kāpānāksiz “yağmurluklu yağmurluksuz” (1), [B, 487/18]

‘Ol kün ham ġarīb yamğur edi. *Käpänäklig käpänäksiz* kişi barābar edi.

kiçik-kirim “küçükler, gençler” (6), [B, 43/18, 163/5, 579/13, 575/22, 633/11, 633/12]

‘*Kiçik-kirim* sultānlar ħud aksar nökāri bolup edilār. B. 43/18’

‘*Kiçik-kirim* beg-begāttın heç kim ħilāf-i maqşūd söz ayta almadı. B. 575/

kişi-kara “adamlar” (8), [B, 49/9, 91/14, 183/13, 347/24, 351/29, 413/7, 569/5, 431/17]

‘Kāyin qalğan *kişi-kara* partal-martalnı aldı. 91/14’

kömäk u madad “yardım” (5) [B. 187/26, 189/1, 189/4, 189/5, 191/1]

‘Muḥāşara imtidādı uzaqqa tarttı. Zaḥīra u azuq heç tarafdın kelmädi. *Kömäk u madad* heç cānibdın yetişmädi. B. 191/1’

köp az “ az çok” (1), [B, 213/6]

‘Mening bilä bolğan üç kişi dedilār kim “Qarangu keça yağıning *köpi azı* ma‘lüm u muşahḥas emäs. B, 213/6’

quvvat u kudrat “güç kuvvet” (1), [B, 451/14]

‘Munça *quvvat u kudrat* özümizgä bir yer fikrini qılğu yoqtur, va bu miqdār furca fursatta qavī duşmandın yıraqlıq ayrılğu yoqtur. B, 451/14’

küfr ü dīn “din dinsizlik” (1), [M, 9/88]

‘*Küfr ü dīn* zühd ü fişq u yaḥşı yaman,

Tingri taqdīri birledür yek-sān M, 9/88’

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi” (1), [RVT,109/4-116]

‘Tarafeyni idi *maḥbūb u muḥib*

Özi rengide barın zāhir itip RVT,109/4-116’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miqdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ġiyāsın iki-üç köç ötkändä
Ramaḍān ayı körüldi. 403/14’

mü‘min ü kāfir “mümin kafir” (1), [M, 24/248]

‘Cin ü insan u *mü‘min ü kāfir*,
Bolğay ol köprüg üstide hazır. M, 24/248’

nökär ü çakar “asker” (3), [B 71/5, 111/8, 581/11]

‘Pādişāhın naşb u ‘azl ḥāṭırı tilāsā harkimni kim birāvning yerigā olturguzdı
ol yergā tābi‘ u muṭī *nökär ü çakar* tamām bu kişining bolur. B, 581/11’

oğlan-uşak “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Aksar-i mālī va *oğlan-uşakı* çerig eligā tüşti. 521/21’

ötärçi keçärçi “gelip geçenler” (1), [B, 463/23]

‘*Ötärçi keçärçi* ölüglerning üstüdin ‘ubūr u murūr kılurlar edi. 463/23’

rāh u rasm “adetler” (4), [B, 273/1, 301/10, 583/11, 735/9]

‘...yığaçlar ögäçä, otlar özgäçä, cānvarlar özgäçä, elining *rāh u rasmi* özgäçä. B,
273/1’

‘Ġiyāhlar özgäçä va yığaçlar özgäçä vuḥūş özgäçä tuyūr özgäçä, el va ulusning
rāh u rasmi özgäçä B.301/10

ra’y u tadbīr “çare” (5), [B, 29/4, 43/21, 45/4, 45/17, 49/15]

‘*Ra’y u tadbīr* yahşı edi. B, 45/4’

şabr u şebāt “sabır” (1), [D, 322/559/4]

‘Yok imiş *şabr u şebāting* iy til.

Ḥunük irmiş ḥarekātıng anı bil D, 322/559/4’

şafā u liṭāfat “hoşluk” (1), [B, 539/16]

‘Bağ-ı Vafāning ḥadduḥudūdı va *şafā u liṭāfatı* bu tāriḥda mukarrar u mazkūr
boluptur. B, 539/16’

şarf u ʔarc “harcama, gider” (2), [B, 581/19, 735/15]

‘Yana Banggālada bu rasm dur kim bir kişi kim pādişāh boldı burunķı
pādişāhlarning ʔizānalarını *şarf u ʔarc* kılmaķlıķ kullī ‘ayb u ‘ār dur. B, 581/19’

sürür u devlet “sevinç” (1), [D, 146/47/4]

‘Kilmedi könglümge ‘ışķınınķ *sürür u devleti*
Tā köngülni miḥnet ü ğamğa sezā-vār itmedim, D, 146/47/4’

şādliķ u ʔurremliķ “sevinçlilik” (1), [D, 261/322]

‘Mey terkini ķılğalı irür min ğamliķ
Bar tīre köngülge her zaman derhemliķ
Ĝam birle füsürdeliķ helāk itti mini
Mey birle imiş *şādliķ u ʔurremliķ*. D, 261/322’

şād-mānliķ u ğam “sevinç keder” (1), [D, 221/161]

‘Geh şad u gehī ğamīn isem ‘ayb itme
Kim bā‘iş-i *şād-mānliķ u ğam* sin sin. D, 221/161’

şahr u vilāyat “şehir” (3), [B, 91/19, 165/5, 587/20]

‘Tengri ta‘ālā ‘ināyatı bilā Rabī‘u’l-Avval <avāḫırıda> Samarķand *şahr u vilāyatı* muyassar u musahhar boldı. B, 91/19’

şahrī u bāzārī “şehirli” (1), [B, 47/18]

‘Yana bir bu kim *şahrī u bāzārī* balk‘ Türk u sipāhīning amrad oĝlanlarını çuhra
ķılur ķorkunçıdın üydin çıkmas edilār. B, 47/18’

şarr u fitna “fitne fesat” (8), [B, 251/3, 715/7 ~ şor u fitna B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Cün mundaq pareşān ḥabar keldi, beglärni çarlap maşvarat kılıp u muftin u yağılarning *şarr u fitnasining* daf‘ığa mutavaccih bolmaq ansab u avlā köründi. 715/7’

‘Bu ayyāmda, bāvucūd kim mundaq *şor u fitna* kāyim boldı, Tambal hanūz özigä keltürmäy Aḥsī bilä Karnān aralığıda atlık yayaq çerigi bilä ḥanlar bilä rūbarū bolup özini şāḥ u ḥandaq bilä berkitip olturup edi. B. 211/14’

şekīb ü şabr “sabır” (1), [D, 166/87-5]

‘Közüm yaşı ki yimrıldı *şekīb ü şabr* öyi anın
Ziyānlar sanga iy Bābūr bu yanglıg bilmedim sūdın, D, 166/87-5’

tābi‘ u muṭī‘ “boyun eğen” (2), [B, 581/9, 581/11]

‘Har qaysı yergä *tābi‘ u muṭī‘* nökär va çākar va cam‘ī mu‘ayyan u muḳarrar dur.’

tıyık-kışık “düzen” (1), [B, 547/17]

‘Burun vilāyatlar yağı edi. Ḥaylī *tıyık-kışık* yok edi. B, 547/17’

uluğ-kiçik “büyük küçük” (7), [B, 71/2, 125/13, 457/5, 545/10, 695/14, 715/76, 729/11]

‘Ḥusravşāhning yaḥşı-yaman *uluğ-kiçik* nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/2’

yaḥşı yaman “iyi kötü” (13), [B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 255/14, 545/10, 633/9, 651/23,

M, 9/88~yaman u yaḥşı B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049]

‘Ḥusravşāhning *yaḥşı-yaman* uluğ-kiçik nökäri tört-beş ming bolğay edi. B, 71/1’

yār u yāver “dost” (2), [RVT, 97/1-5, M, 6/57]

‘İhtiyācı kişige yoxtur anıḡ

Yār u yāver işige yoqtur anıñ M, 6/57'

yeleng yalangaç “çıplak” (1), [B, 547/19]

‘Siyālkotning *yeleng yalangaç* faķır miskīni kim orduğa kelip edilär, bayakbār ğavġāi tüşti. B, 547/19’

yigit-yeläng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Vilāyatlarğa iş-küç üçün bargan *yigit-yelängdin* ba‘zısı kelip qatıldı.403/15’

‘Sultān-Mas‘ūd Mīrzāning beg va içkisi va *yigit-yelängi* āzarda bolup edilär bu cihattın kim Şayh ‘Abdullāh Barlas Baysunġur Mīrzā qaşıdın Sultān-Mas‘ūd Mīrzā qaşığa qayn-ata edi, asru uluġ ri‘āyat taptı. B. 115/9’

8.3. Nesnede İkileme

İkilemeler cümle içinde belirtili ve belirtisiz olarak nesne işlevinde de bulunabilir. Metinlerimizde ikilemeler yedi örnekte belirtisiz nesne içinde kırk üç örnekte de belirtili nesne içinde yer almıştır.

af‘āl u atvār “hal hareket” (1), [B, 177/20]

‘Şıbaķ Hanning *af‘āl u atvārını* mīrzādın yaķşıraq kişi bilmäs edi,...B, 177/20’

aġız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17,765/6, D. 238/228]

‘Hoş ol ki kilip yanıma olturġay sin
Yā bir nefes allımda kilip turġay sin
Aġzıngğa öper sözün bitiy almas min
Bargan kişidin *aġız sözün* sorġay min. D. 238/228’

āh u figan “figan” (2), [D, 291/446, 303/510]

‘Ni asıġ ‘ışķ ara men‘ iylemek *āh u fiġānımnı*
Ki min ber-bād birmiş min bu yolda ħānümānımnı. 291/446’

‘**ahd ü qavl** “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘*Ahd ü qavlüng dürüst ü muhkem kıl*

Va‘de çün iyleding vefâ hem kıl. D, 198/127-26’

aķ u qara “ak kara” (1), [D, 315/554]

‘Ol ki taķdîr ḥatın itti sevâd

İyledi *aķ u qaranı* irşâd, D, 315/554’

aķa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23,

219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14,

449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15,

663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10 ; M, 251/8]

İkilâr *aķa-inini* tüşürürlâr. B, 433/6’

âlât u adavât “araç gereç” (2), [B, 85/13, 783/21]

‘Altun u kûmüş *âlât u adavâtı* bisyâr bolup edi, va qumâşpoş yigiti va topçaķ atı
beşumâr bolup edi. B, 85/13’

‘Gang suyining Bihâr tarafıdın Muştafâ *âlât u adavâtını* mukammal u muhayyâ
ķılıp uruşķa maşğûl bolğay. B. 783/21’

ay u yıl “her zaman” (6), [D, 162/73-5, 168/84-2, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, ~yıl

u ay D, 212/132-23]

‘Kiçürdüng *ay u yılını* mest ü bî-ḥodluķ bile Babür

Niçe ğaflet bile ‘ömr ötkerür sin niçe kün ayıl. D, 162/73-5’

‘**azâb u iķâb** “azap” (1), [M, 23/A36/242]

‘Tîz öter kim ki birse yaḥşî cevâb,

Yoksa, yıllar çiker ‘*azâb u iķâbı*. M, 23/A36/242’

barış kiliş “gidip gelme” (4), [D, 245/258, M, 175-1941, B, 125/3, 205/2]

‘*Barış kilişingni* luṭf itip öksütme, M, 175-1941’

baş-ayaq “makam, onur kıyafeti” (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 563/2, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5,]

‘Tanglası Kiçik Han dādām manga Muğulça rasmlıg *baş-ayaq* va qorını va egärlig ḥāşşa atını ‘ināyet kıldı. B, 297/2’

Hātining uruqıgā ruḥşat berip Hātığa kılıç va *baş-ayaq* va istimalat farmānları yibärildi. B. 493/12’

Şadıqqa on ming tanka va egärlig at va *baş-ayaq* va tügmälig çäkmän in‘ām boldı. B. 767/4’

Otuz laklig pargana Amrohārdın vajhığa ta‘yın kılıp ḥāşşa *baş-ayaq* va egärlig at ‘ināyat kılıp [A]mrohārğa ruḥşat berildi. B. 803/9’

‘ ‘Id küni Hindū Beggā ḥāşşa *baş-ayaq* va muraşşa‘ kamar-şamşer va topçaq ‘ināyat boldı. B. 807/4’

cevr ü cefā “sıkıntı” (7), [D, 130/22-2, 135/30/3, 147/749-1, 156/64/3161/72-4, 169/86-6, 290/442~ cavr u cafā, B, 405/25]

‘Yarning ağyārğa mihr ü vefāsın anladım

Nā-tüvān könglümge hem *cevr ü cefāsın* angladım

‘Carḥning men körmägän *cavr u cafāsı* qaldı mu, Hısta könglüm çekmägän dard u balāsı qaldı mu? B, 405/25’

cevr ü sitem “sitem” (2), [D, 159/69-3, 290/442]

‘Yüz *cevr ü sitem* körgeñ ming miḥnet ü ğam körgeñ

Āsāyış-i kem körgeñ min dik yana bir bar mu’

cidd u ihtimām “gayret/ciddiyet” (3), [B, 31/22, 223/5, 463/17]

‘Tacriba oşmundaq nemälär dür- ğaraḍ kim iş qapıgā kelgän maḥallda *cidd u ihtimāmı* taqşır qılmamaq keräk. B, 223/5’

derd ü elem “sıkıntı” (2), [D, 237/227~elem ü derd D, 187/118/3]

‘Andın biri kim qasdım üçün turdı firāk

Yüz *derd ü elemni* manga yitkürdi firāk

Mini işikingdin niteyin sürdi firāk

Qıl çäre yok irse mini öltürdi firāk. D, 237/227’

derd ü ğam “sıkıntı” (6), [D, 168/84-2, 176/98-2, 189/122-3, 204/129-21, 274/374, 315/553]

‘Ni bilgey sin mining *derd ü ğamım* her sâ‘at ü her dem

Ki hüsñ ösrüklükidin ay u yıl ayılmay sin, D. 168/84-2’

el-ayak “el ayak” (3), [B, 147/24, 365/3, 409/14]

‘Ol aḥşam muḥkam qatıḡ savuḡ edi, andaḡ kim ba‘zınıñ *elig ayaḡın* savuḡ aldı.

147/24’

elem ü derd “sıkıntı” (1), [D, 187/118/3]

‘Körmegey sin *elem ü derd* yüzün.

Derdime iy ki devā kılgay sin D, 187/118/3’

ġalat u sehv “yanlış” (1), [D, 326/573-6]

‘Mültemis ol kim, her *ġalat u sehvi* kim bolsa, körgüzgeyler; işlāh kalemi bile ol *ġalat u sehvin* tüzgeyler. D, 326/573-6’

ḥam u sipās “şükür” (2), [RVT, 97/1, 97/1-1]

‘Ḥaḡ ta‘alāğa diyin *ḥam u sipās*

Künhiğa yitmes anıñ vehm ü kıyās RVT, 97/1, 97/1-1’

‘ıyş u ferāġ “zevküsefa” (2), [D. 236/220 ~ ‘ıyş u ferāġat D, 155/62/2]

‘Dü-täre üni ‘ıyş u *ferāġatnı* birür yād

Muṭribḡa ḡulaḡ tut ki ni dir naġmede sâz D, 155/62/2’

ini-oğul “kardeş oğul” (4), [B, 121/19, 121/24-25, 243/27, 797/17]

‘Sayyid-Yūsuf Beg *ini-oğlını* Yār Yaylağ qorğanlarının dābṭ u rabṭıǵa yibärip
edi.121/19’

iş-küç “iş gücü” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3,
403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

‘*İş-küçini* nökär-südäri sar u sāmān kılur edi. B, 43/2’

i’tikād u ihlās “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘H̱aca Yaḥyā Sultān-‘Alī Mīrzā qaşıdın kelip *ittifāk u yakcihatlık* sözini araǵa
saldı. B, 77/3’

ķahr u ğazab “zor, güç, öfke” (3), [D, 155/62-4, 229/195, 264/334]

‘Yeksān kereming qaşıda müdbir muķbil

Āsān sining allıngda cemī’ müşkil

Yā luṭf u ‘ināyet ança kıl kim köterey

Yā *ķahr u ğazabnı* tākatım barıça kıl. D. 264/334’

kent-kesäk “şehir” (2), [B, 81/4 ~ kint ü kisek, M. 90/989’]

‘Kara Bulakķa tüşkändä ba‘zı kirgān *kent-kesäkkä* başsızlık kılğan Muğullarnı
tutup eltürdülär. B, 81/4’

ma‘şuķ u mahbūb “[erkek] sevgili” (1), [B, 367/17]

‘Bisyār sust va aksarı yalğan va bemaza yalğan beadabāna ḥarflar bitiptür andaķ
kim ba‘zıdın tavahhum-i kufr dur, neçük kim ḥaylī ambiyānı va avliyānı macāzī
‘aşıķlıķķa mansup kılıp har ķaysıǵa *ma‘şuķ u mahbūbı* paydā kılıptur. B,
367/17’

mebde' ü ma'ād “başı sonu” (1), [D, 208/129/74]

‘Bilgesin *mebde'* ü *ma'ādingnı* D, 208/129/74’

miḥnet ü renc “sıkıntı, derd” (1), [D, 204/129-21]

‘Derd ü ḡamnı manga enīs itting

Miḥnet ü rencni celīs itting D, 204/129-21’

mulk u vilāyat “vilayetler” (1), [B, 263/13]

‘Rabī‘u’l-avval ayının avāḥırıda Tengri ta‘ālā faḍl u karamı bilā Kābul va Ḡaznī *mulk u vilāyatını* bechang u cadal muyassar u musaḥḥar kıldı. B, 263/13’

nāqış u selīm “eksik tam” (1), [M, 171/1889]

‘Kıl bahā *nāqış u selīmni* hem,

Sin tefāvütni şadқа bir ol dem. M, 171/1889’

ranc u maşakḳat “ sıkıntı ve meşakkat” (4), [B, 111/13, 165/17, 579/1~renc ü meşakkat D, 185/114-2]

‘Tā özümni bilip edim bu yosunluḡ *ranc maşakḳatnı* bilmäydür edim. B, 111/13’

ranc u ta‘b “eziyet ve zahmet” (1), [B, 343/18]

‘Cahāngīrlık va laşkarkaşlık *ranc u ta‘bın* tartmadı, lācaram bargan sayın nökār va vilāyatı kam boldı, artmadı. B, 343/18’

renc ü elem “keder” (1), [D, 283/409]

‘İy alar kim bu Hind kişveridin

Bardingız anglap özge *renc ü elem* D, 283/409’

reviş ü rāh “yol/usul, adab” (2), [RVT, 117/4-208~rāh u raviş B 357/18-19]

‘Zāhir ü bāṭın edep mer‘ī tut

Bī-edeblik *reviṣ ü rāhin* unut. RVT, 117/4-208’

sūz u güdāz “ateş” (2), [D, 197/127-12, 238/229]

‘İşveng bile ğamzengni vü nāzingni mu diy
Cevrüng bile *sūzung u güdāzingni* mu diy
Sözüng kılığing nevāzişing mü aytay
Āvāz u uşulümni vü sāzingni mu diy D, 238/229’

şehvet ü nefis “nefis” (2), [D, 211/132-14, 211/132-15]

‘*Şehvet ü nefis*[ni] koy düşmendür
Ming sining dikni zebün kılğandur D. 211/132-15’

şeyhin ü enbiyān “şeyhler ve nebiler” (1) [M, 16/170]

‘Kim ki *şeyhin ü enbiyānı* söger
Khanını öz iligi birle töker. M, 16/170’

şor u fitna “karişıklık” (6), [B, 131/17, 211/14, 423/15, 555/2, 653/12, 655/6-7]

‘Cün mundaķ pareşān ḥabar keldi, beglärni çarlap maşvarat kılıp u muftin u
yağılarning *şarr u fitnasıning* daf’ığa mutavaccih bolmaķ ansab u avlā köründi.
715/7’

ṭā‘at u ma‘şiyet “sevap günah” (1), [M, 22/B14a/238]

‘*Ṭā‘at u ma‘şiyetni* tartarlar, M, 22/B14a/238’

taşvīş u maşakḳat “sıkıntı” (2), [B, 175/4-5, 405/23]

‘Ol neçā kün bisyār *taşvīş u maşakḳatlar* tartıldı, andaķ kim muddatul ‘umr
munça maşakḳat kamraķ tartılıp edi. 405/23’

tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Badaḥṣānīlar Nāṣir Mīrzānı basıp bolğan *tavābi‘ u lavāḥiḳını* talan u tārāc kıldılar. 425/26’

toy u āyīn “düğün, şenlik” (1), [B, 49/2]

‘Uluğ oğlu Sultān-a‘zada Mīrzāğa aḳası Sultānahmad Aḳ Begim atlıg ikinçi kızını *toy u āyīn* bilä alğan saçıḳını keltürdi. B, 49/2’

tünd ü semend “at” (1), [D, 170/88/3]

‘Sü kibi tīg çıkip *tünd ü semendingni* minip
Yıldürüp her sarığa mining otum tiz ite sin. D, 170/88/3’

‘ubūr u murūr “gelip gitme” (6), [B, 247/3, 255/14, 455/22, 463/3, 587/17, 799/21]

‘Bādpahning üstidä bir taşda buyurdum kim bu *‘ubūr u murūrning* tārīḥını kazḡaylar. 455/22’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Üç-tört köç bilä Kahmard kelip Acar korganıda *üy-elni* koyduk. B. 249/12’

sipāhī u ra‘iyyat “adamlar” (5), [B, 33/13, 47/2-3, 59/20, 51/14, 47/3]

‘Bizning andaḳ *sipāhī u ra‘iyyatnı* yaḳdıl u yakcihat taptılar kim tā cān u tanlarıda ramāḳ u tavān barur, cān tartmaḳlardın koymaḡaylar. B, 33/13’

yār u aḥbāb “dost, tanıdık” (1), [M, 17/173]

‘Yaḥşı ding cümle āl u aṣḥābın,
Vaş iting barça *yār u aḥbābın*, M, 17/173’

zāhid ü pārsā “sofu” (1), [D, 250/279]

‘Közüng barı il könglüni mest itküsidür

Ġamzeng barı mestlerni pest itküsidür

Köp *zāhid ü pārsānı* Babür yanglıĝ

La‘ling hevesi bāde-perest itküsidür. D, 250/279’

zīnet ü zeyn “süs” (1), [M, 16/169]

İkisi şeyh ü ikki ħatneyn,

Birdiler dīn işige *zīnet ü zeyn*, M, 16/169’

8.4. Tümleçte İkileme

İkilemeler tümleç işlevini de üstlenebilmektedir. Çalışmamızda ikilemelerin zarf tümleci ve dolaylı tümleç içinde yer aldıkları gözlenmiştir.

8.4.1. Zarf Tümlecinde İkileme

İkilemeler zarf tümleci olarak geniş bir kullanım alanına sahiptir. Bizim taradığımız metinlerde de ikilemelerin en çok zarf tümleci içinde yer aldığı gözlenmiştir.

Çalışmamızdaki 528 ikilemeden 111’inin zarf görevinde olduğu tespit edilmiştir. Aşağıda bizim metinlerimizde zarf tümleci içinde yer alan örnekler cümle içindeki konumlarıyla birlikte ilk sözcüğüne göre alfabetik sıra halinde verilmiştir.

ābrū u nāmūs “şeref” (1), [B, 449/26]

‘Kalın olca va māl, uluĝ *ābrū u nāmūs* bilä Kābulĝa kelildi. 449/26’

aĝız söz “söyleyecek söz” (5) [B. 743/31, 745/8, 755/17, 765/6, D. 238/228]

‘Biz bu farmānlarnı tapşurup *aĝız sözlärini* tuyturup ‘Abdul-Ġaffārga ruĝşat berildi. B. 755/17’

‘Bu ħatırlarnı Şamsuddīn Muĝammadĝa tapşurup *aĝız sözlärin* tuyturup ādīna keĝäsi ruĝşat berildi. B. 765/6’

‘ahd u şart “şart, sözleşme” (9), [B, 109/22, 125/3, 125/11, 225/9, 299/3, 369/3, 435/8, 707/24, 735/9]

‘Bu sözün bepây bolup muhâliflarnı tilüp *‘ahd u şart* kılıp qal‘anı berdi. B, 109/22’

‘Mîrzâ ham anıng dilhvâhı *‘ahd u şart* kılıp tamâm Hûrāsân mamâlikidâ anı ihtiyâr kılıp camî‘ muhimmâtnı anıng ‘uhdasığa kıldı. B. 369/3’

ahl u ‘iyāl “aile” (4), [B, 21/6, 123/7, 165/2, 439/6]

‘Bir yarım yilgâ yavuş *ahl u ‘iyāl* bilâ anda edük. B, 123/7’

asbâb u âlât “hazırlıklar” (6), [B, 137/9, 397/22, 565/17, 667/20, 735/14-15, 745/8]

‘Bu asbâbning tartıbnı cihatıdın beş-elti kün bu yurtta tavaqquf boldı, va bu *asbâb u âlât* tayar u maqammal bolğandın song tamâm beglârni va söz bilür abdân yigitlârni dağı kengeşke tilâp ‘âmm kengâş kılıp ra‘ylar munga qarâr taptı kim Pānīpat şahrī dur. B, 565/17’

asbâb u maşâlih “araç gereç” (1), [B, 783/25]

‘*Asbâb u maşâlih* tapmaqqa va yığmaqqa maşğul boldılar. B, 783/25’

aş u ta‘ām “yiyecek” (5), [B, 35/8, 325/13, 395/25-25, 707/24, 769/2]

‘Hindustân tarıķı bilâ *aş u ta‘ām* tartıp peşkaş kıldı. B. 707/24’

atası-atasıdın “dedelerinden” (1), [B, 693/15]

‘Hasan Hân Mevâtī *atası-atasıdın* beri yüz-iki yüz yilgâ yaqın Mevâtta istiqlâl bilâ hûkûmet kıla kelüptürlâr. B. 693/15’

atlıg yayax “atlı yaya” (7), [B, 137/3, 137/7, 137/10-11, 211/25, 385/25, 653/1~atlık u yayax M, 173/1914

‘Bu ayyāmda, bāvucūd kim mundaq şor u fitna qāyim boldı, Tambal hanūz özigä keltürmäy Ahsī bilä Karnān aralığıda *atlıg yayax* çerigi bilä hanlar bilä rūbarū bolup özini şah u handaq bilä berkitip oturup edi. B. 211/14’

‘Uçrasa *atlık u yayax* her kim,
Ün bile telbiye disün muhrim. M, 173/1914’

ay u yıl “her zaman” (6), [D, 162/73-5, 168/84-2, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, ~yıl u ay D, 212/132-23]

‘Tün ü kün fikr ü hayālim bu durur
Ay u yıl tavrum u halim bu durur. D, 209/131/7’
‘Ni bilgey sin mining derd ü gamım her sā‘at u her dem
Ki hüsn ösrüklükidin *ay u yıl* iy ay ayılmay sin D, 168/84-2’
‘Kulluk u hıdmeting itmek *yıl u ay*
Nesl-i Cūcī vü uruğ-ı Çağatay D. 212/132-23’

‘azāb u maşakqat “azap” (2), [B, 365/3, 389/5]

‘Elig-ayaqdın qalıp neçä yıl törlüg törlüg *‘azāb u maşakqatlar* ta[r]tıp oşbu baliyya bilä oq ‘ālamdın naql kıldı. 365/3’

‘azāb u ‘uqubat “işkence” (2), [B, 413/12, 423/16]

‘Hayālımda bu edi kim tüşkän yurtta törlüg törlüg *‘azāb u ‘uqubat* bilä öltürgäylär kim camī‘ rahzan u sarkaşlär ‘ibrat bolğay. B, 413/12’

‘azm u cazm “azim”, (1), [B, 389/5]

‘...Şaybānī Han dek gānīm üstigä *‘azm u cazm* kılıp yürüydürgändä mundaq bemaza ta ‘aşşub kılıp kelmädi. B, 389/5’

bām u tam “çatı, dam” (1), [B, 101/5]

‘Bahārlar şahrāsı va şahrı va *bāmı u tamı* hūb sabz bolur üçün Şahr-i Sabz ham derlär. B, 101/5’

bara kelä “gide gele” (1) [B, 575/13]

‘*Bara kelä* bu sözlär qarār tapğunça tört-beş kün ötti. B, 575/13’

barur turar [yer]“ gidip kalınacak/varıp durulacak yer” (2), [B, 123/14, 165/5]

‘*Barur turar yerimizdin* va kılur kılmas işimizdin isti‘lām u istifsār kılıp muta’assir bolup bizning hālımızğa rıkkat kılıp fātıha oqup bardı. B, 123/14’

‘Mening bilä qalğan *beg u begat* yeläng mening tirilmäkimdin ma’yūs bolup harkim öz fikridä boldılar. B. 109/5’

beg u begat “beyler” (9) [B. 73/25, 97/18, 109/5, 113/2, 163/4, 315/15, 449/24, 457/5, 575/22]

‘Tüş vaqtıda Sultān-‘Alī Mīrzā beg u begätigä yigit-yelängigä heçkingä habar kılmay heçkim bilä kengäşmäy bir neçä yavukıdaki kiçik-kirim bilä Cārrah Darvāzasıdın Bağ-ı Maydānga Şaybānī Hān qaşığa bardı. B. 163/4’

beri [...] **narı [...]** “oradan buradan” (2), [B, 149/14~ narıdın [...]] [B, 179/3]

‘Az az kişi *beridin barıp narıdın kelip* ara yolda atkulaşıp yanar edi. B, 149/14’

burc u bārū “burç” (1), [B, 31/19-20]

‘Hvāca Mavlānā Kādī va beglär maning qaşımda kelip söz va kengäş bir yergä koyup qorganning *burc u bārūsining* dabı u rabtığa maşgūl boldılar.

cald u carīlīk “cesaret” (1), [B, 665/7]

‘Kısımtay va Şāh Manşūr Barlas va harkim ki Bayānadın keldi, bilmän

qorqқанları mu edi ya elni qorqutmaqları mu edi, kāfirning çerigini *cald u carılık* bilä asru köp sitäyış u ta‘rīf kıldılar. B, 665/7’

cebelig kecimlig “zırhlı” (2), [B, 181/18, 181/19]

‘Daryāğa yetkän bilä *cebälig kecimlig* oq suğa kirdük. 181/18’

cidd ü cehd “gayret” (2), [M, 204/2252, RVT, 101/4-18]

‘Bu kitābım kim ihtimām ittim,
Cidd ü cehd eylebeb tamām ittim.’

da’b u ʔarīk “usul” (1), [B, 513/8-9]

‘Cun mening *da’b u ʔarīkım* andaq emäs edi kim içmäs kişigä çağır taklıfı kılğay
men, oşmunça bilä oq hazal bilä ötti. B, 513/8-9’

dang u ʔayrān “şaşkın” (1), [B, 411/16]

‘Qarasın yağıning körüptürlär
Dang u ʔayrān bolup turupturlar. B, 411/16’

dang u mutahayyir “şaşkın” (1), [B, 149/3]

‘Aqasınıng mundaq yengil ketkänidin va bizing mundaq ıldam yetkänimizdin
dang u mutahayyir bolup tura qaldı. B, 149/3’

darār u nuqşān “zarar” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, cān u mālīga *darār u nuqşān* yetkürmey Qara Tekin yolu
bilä <Hısār> sarığa icāzat berildi. B, 131/1’

davlat u sa‘ādat “mutluluk” (3), [B, 741/19, M, 3/A9/24~devlet ü sa‘ādet D,179/103-4]

‘Manga va sanga köp yıllar bisyār qarnlar al-Amānnı *davlat u sa‘ādat* bilä tuta
bergäy. 741/19’

dil ü cān “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘*Dil ü cān* birle munda hāzır bol,
Cem‘ kıl özni, cem‘-hātır bol.’

faḍl u karam “lütuf” (5), [B, 145/2, 263/13, 571/18, 575/27, 741/20]

‘Rabī‘u’l-avval ayının avāhırıda Tengri taālā *faḍl u karamı* bilä Qābul va Ğaznī
mulk u vilāyatını bechang u cadal muyassar u masahhar kıldı. B, 263/13’
‘Tengri ta‘ālā öz *faḍl u karamı* bilä fath u zafar rozī kıldı. B, 145/2’

feryād u fiğān “feryat fiğan” (3), [D, 188/119/3 ~ *fiğān u feryād* D, 193/16-7, 254/293]

‘Kılsam sanga her niçe tazallum
Feryād u fiğān ki dād tapmam. D, 188/119/3’

fuḵarā u masākīn “fakr fukara” (2), [B, 35/9, 573/19]

‘*Fuḵarā u masākīn*ğa bir pāra yarmaḵ ülüşip orduğa keldilär. B, 573/19’

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

‘Munça kuvvat u kudrat özümüzğa bir yer fikrini kılgu yoḵtur, va bu miḵdār
furca furşatta ḵavī duşmandın yırakraḵ ayrılgu yoḵtur. B, 451/14’

ğam u mātem “keder” (1), [D, 179/104-1]

‘Ol ki yıllar aylar ötkergey *ğam u mātem* bile
Şād u ḥurrem bolmaḡay nevrüz ile bayram bile D, 179/104-1’

ğam u miḡnet “keder” (4), [D, 203/129-9, 236/220, 264/332, 311/543]

‘Ol bardı ki ‘işret arzū kılğaysın
‘İşret tilemeklikte ḡuluv kılğaysın
Çün ‘ıyş u ferāḡ mümkün irmes zinhār

Bābūr *ğam u miḥnet* bile ḥū kılğay sin, D. 236/20’

‘Min kim *ğam u miḥnet* bile ḥū kılmış min. 264/332’

ḥayā u ḥicāb “utanma” (2), [B, 153/7, 153/18]

‘*Ḥayā u ḥicāb* cihātıdın har on-on beş-yegirmä kündä bir navbat barur edim. B, 153/7’

ḥayr u ḥūbluḵ “iyilik” (2), [B, 249/23, 659/11-12]

‘*Ḥayr u ḥūbluḵ* bilä ötti. B. 659/11-12’

‘Hälä oşbu furşatta Cahāngīr Mīrzāğā Ḥurāsān sarı *ḥayr u ḥūbluḵ* bilä ruḥsat berilsä kim tang[l]alık kündä mūcib-i nadāmat va paşīmānlıḵ bolmağay?B. 249/23’

ḥişmat u tacammul “ihtişam” (1), [B, 253/22]

‘Ol tarafdın Ḥusravşāh va *ḥişmat u tacammul* bilä qalın kişi bilä keldi.

ḥurmat u ta‘zīm “hürmet”, [B, 235/22]

‘*Ḥurmat u ta ‘zīm* bilä hanūz mulāyimraḵ ayta kiriştilär. B, 235/22’

ḥvār u zār “zavallı” (1), [B, 255/6]

‘...mundaḵ *ḥvār u zār* va ḥvāhī u nāḥvāhī kelip ne tavrlar bilä körüşti.B, 255/6’

‘ışḵ u muḥabbat “aşk” (1), [B, 153/28]

‘*‘Işḵ u muḥabbat* tuğyānıdın şabāb u cunūn ğalabatıdın baş yalang ayak kūy u kūçada va bāğ u bāğçada sayr kılur edim, ne iltifāt-i āšnā u begāna va ne parvā-yi öz u ğayr kılur edim. B, 153/28’

‘ıyş u şahbālġ “zevküsefa” (1), [D, 167/82-3]

‘Min ki hicrāningda ƙan yutmaq bile mu‘tād min

Manga yoƙtur hiç nisbet ‘ıyş u şaħbālğ bile D, 167/82-3’

‘ināyat u şafaƙat “lütuf” (6), [B, 117/25, 129/11, 475/12, 575/14, 711/6, 791/25]

‘Ta‘rīf u sitāyiş ƙılıp ‘ināyat u şafaƙattın umedvār ƙıldım. B. 791/25’

‘Ƙatrap barıp ‘ināyat u şafāƙatımızdın umedvār ƙılıp namāz-ı huftanda alıp keldi. B. 475/12’

Ƙatrap barıp ‘ināyat u şafāƙatımızdın umedvār ƙılıp namāz-ı huftanda: zarf

‘Nāşir Bengi va oğlanlarını, kim Dost Beg va Mīrim Beg bolğay, körüp sorup ‘ināyat u şafaƙattın umedvār u sarafrāz ƙıldım. B. 129/11’

isti‘lām u istifsār “sorup soruşturma” (1), [B, 123/14]

‘Barur turar yerimizdın va ƙılur ƙılmas işimizdın *isti‘lām u istifsār* ƙılıp muta’assir bolup bizning hālımızğa rıƙƙat ƙılıp fātiha oƙup bardı. B, 123/14’

‘ışƙ u ‘āşıklık “aşk ve aşıklık” (1), [B, 374/4]

‘Şu‘arā-yı mātakađdam ‘ışƙ u ‘āşıklık üçün masnavīlar kim aytıpturlar ‘āşıklıƙnı ergā va ma‘şuƙlūƙnı hatunğa nisbat ƙılıpturlar. 374/4’

i‘tikād u iħlāş “bağlılık” (1), [B. 635/20]

‘Şayħ Gūran *i‘tikād u iħlāş* bilā kelip mulāzamat ƙıldı. B. 635/20’

‘izz u ta‘zīm “saygı” (1), [M, 17/174]

‘Yaħşı ing, yaħşı hem körüng yārını,

‘İzz u ta‘zīm ile sürüng barını. M, 17/174’

ƙahr u ğazab “zor, güç, öfke” (3), [D, 155/62-4, 229/195, 264/334]

‘Yâ *qahr u gazab* bile mini tofrağ kıl

Yâ baħr-ı ‘ināyetingde müstağrak kıl

Yâ Rab sangadur yüzüm qara ħvāh aq kıl

Her nev‘ sining rızāng irür andağ kıl. D. 229/195’

karrāt u marrāt “defalarca” (1) [B. 175/9, 249/15]

“Samarqand fathıdın song *karat u marrāt* aṭrāf u cavānibdağı ħavānīn u salāṭīn u umarā u sarħadnişīnlarğa istimdād üçün mutavātir u muta‘ākīb eşçilār u tovaçılar bardılar va keldilār. B. 175/9’

‘Oş bu asnāda Bākī Beg manga *karrat u marrāt* ayturdi kim...B. 249/15’

keçä kündüz “gece gündüz” (5), [B, 69/12, 125/5-6, 239/5, 623/4-5 ~kiçe kündüz M, 46/496]

‘Naqb almak va qorğan almak va taş urmağ va qazannıng iş-küçidä *keçä kündüz* āram u qarārī yok edi. B, 69/12’

keçä tün “gece” (1), [B, 257/16]

‘Bu ħabar tapkaç iki namāz arasında andın köçüp *keçä tün* qayıp şubħ vaḳtı Hūpiyān Kötāli bilä aştuğ. B, 257/16’

keläy kelmäy “gelelim mi gelmeyelim mi” (1) [B. 571/2]

‘İlgäriräk kelä bizning qaramız, kim alarğa köründi, bu tartīb va yasalnı kim mulāħaza kıldılar, ħaşr bolup turay turmay *keläy kelmäy* degän dek kılıp, ne tura aldı, ne burunğı dek bedirang kelä aldı. B. 571/2’

keyim-kecim “zırh” (1), [B, 179/18]

‘Şabāħı uruş dā‘iyası bilä cebālānıp atlarğa *keyim-kecim* salıp baranğar cavanğar göl irävül yasal yasap mutavaccih bolduk. 179/18’

körüşüp soruşup “görüşmek” (1), [B, 77/6]

‘Naridin tört-beş kişi billä Sultān ‘Alī Mīrzā, beridin tört-beş kişi bilä men Kohak suyining aralıqığa keçip at üstidä oq *körüşüp soruşup* alar ol taraf bardılar, men bu taraf keldim. B. 77/6’

luṭf u ‘ināyat “iyilik” (4), [B, 463/15, D, 236/221, 264/334, 693/21]

‘Tengri ta‘ālāning *luṭf u ‘ināyatıdın* mundaq maḍbūṭ u mustahkam qorğan iki-üç sā‘at-i nucūmīda fath bodı. B, 463/15’

maḍbūṭ u mustahkam “sağlam” (1), [B, 415/2]

‘Qorğannı *maḍbūṭ u mustahkam* kılıp asradılar. B, 415/2’

makr u ḥīla “hile” (1), [B, 35/5]

‘Ḥāca Qāḍını arağa salıp yüz *makr u ḥīla* bilä ḥalāş boldı. B, 35/5’

maks u dirang “dinlenme” (1), [B, 403/14]

‘Ol miqdār *maks u dirang* boldı kim Langar-i Mīr Ğiyāsdın iki-üç köç ötkändä Ramaḍān ayı körüldi. 403/14’

ma‘ḳūl u muvaccah “uygun” (1), [B, 131/15]

‘Mulkgīrlıkdä va mamlakatdārılıqta agarçı ba‘zı işlär zāhirda *ma‘ḳūl u muvaccah* körünür, valī har işning ḍımnıda yüz ming mulāḥaza vācib u lāzim dur.

māl u cān “mal ve can” (1), [B, 373/15]

‘Āḳibat oşbu dağdağalardın *māl u cānı* va ḥānumānı bar-bād bardı. 373/14’

māl u cihāz “eşya” (1), [B, 263/4]

‘Muḳarrar boldı kim tang[l]ası bolğan nökar va südär va *māl u cihāzı* bilä çıkıp

qorğannı tapşurgay. B. 263/4'

maşakqat u balā “sıkıntı” (1), [B, 411/4]

‘Andağ savuq ova qardın qutulup mundağ kent va ışığ üylär tapmaq, andağ
maşakqat u balādın halāş bolup mundağ qalın nān va semiz qoylar tapmaq
 hudūrī dur kim mundağ maşakqatlarnı körgänlär bilür,...t. B, 411/4'

maşakqat u şu‘ubat “güçlük” (1), [B, 409/13]

‘Asru köp *maşakqat u şu‘ubat* bilä ol aqşamı ötkärdük. B, 409/13'

miḥnet ü endūh “keder” (1), [D, 214/133]

‘İy gül ni içün qaşında min ḥvār oldum
 Yüz *miḥnet ü endūh* bile yār oldum
 Vaslıng bile bisyār sivündüm evvel
 Hicring bile ‘āqıbet giriftār oldum. D, 214/133'

ma‘qul u muvaccah “uygun” (3), [B, 131/13, 131/15, 635/2]

‘Mundağ *ma‘qul u muvaccah* sözlärni ḥāṭirnişān qılıp, ḥvāhī u nāḥvāhī, elni bu
 dağdağalardın ötkärdük. B, 635/2'

mihr u maḥabbat “sevgi” (1), [B, 153/13]

‘Andın burun heç kişigä māyil bolğan emäs edim, balk’ *mihr u maḥabbatdın*
 eşitmäs edim, demäs edim. B, 153/13'

mukammal u musta‘idd “hazır” (2), [B, 785/2~musta‘idd u mukammal B, 785/14-15]

‘<‘Askarī va> salāṭīn va umarā va ḥavānīn ıldam barıp Haldī guzaridın Sarūnı
 ötüp molcar qılğan vaqt ol yūzdın *mukammal u musta‘idd* bolup ḡanīm üstigä
 kelgäylär. B, 785/2'

musta'idd u mukammal “hazır” (2), [B, 785/14-15~ mukammal u musta'idd B, 785/2]

‘Biz dağı Gang daryāsıdın ötüp Ustād ‘Alī-Ḳulıǵa kömək ta‘yın kılıp *musta'idd u mukammal* bolup turalıng. B, 785/14-15’

muta'assir u muta'allim “üzüntülü” (1), [B, 497/10]

‘Basī *muta'assir u muta'allim* bulduk. B, 497/10’

müşrik ü kâfir “kafir” (1), [M, 24/257]

‘Kim ki ol bolsa *müşrik ü kâfir*

Menzil itti tamaq anga Ḳādir. M, 24/257’

naş'a u başāşat “sevinç” (2), [B, 171/16~başāşat u naş'a B, 171/10-11]

‘Ba’zı ḥabardar bolǵan arbāb u dukkāndārlar kelip *naş'a u başāşat* bilä körüp māḥadārī keltürüp du‘ālar kıldılar. B, 171/16’

nökär u sipāhī “asker” (1), [B, 137/7-8]

‘Vilāyättın çeriggä kelür atlıǵ yayaq sürüp ol taraf bu taraf iş-küçkä bargan *nökär u sipāhīnı* yığışturup Tengrigä tavaqqul kılıp Muḥarram ayıning sekizidä Ḥāfız Begning ārbāǵıǵa safar kıldım. B, 137/7-8’

nökär u südär “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

‘Baysungur Mīrzānı tutkun yosunluǵ kılıp *nökär-südäridin* ayırıp arggä keltürdilär. B.73/14’

‘Neçä qatl ham kim zamāna nāhamvārılıǵıdın va davrān nāsāǵalıǵıdın taht u mulk u *nökär u südärdin* ayrılıp alarǵa ilticā eltim, anam ham bardı, heç nav‘ ri‘āyatı va şafaqatı körmädük. B. 421/11’

‘Mening bilä qalǵan *beg u begat* yeläng mening tirilmäkimdin ma‘yūs bolup harkim öz fikridä boldılar. B. 109/5’

nukṭa u i‘rāb “kural” (1), [B, 377/3]

‘Pursuḥan bu ma‘nā bilā kim ravṣan u zāhir kalimalarnı *nukṭa u i‘rābıgāça* bitiptür. B. 377/3’

oġlan-uṣaḳ “çoluk çocuk” (6), [B, 411/11, 433/25, 435/2, 521/21, 559/8, 631/9]

‘Özgäläri üy va rozgärin salıp *oġlan-uṣaḳın* alıp taġka tarttılar. B. 411/11’

ötkän keçkän “olup biten” (1), [B, 207/19]

‘Bu sulṭānlar bilā körüşüp atlanıp Şāh Begim ғаşığa keldük[...] *ötkän keçkän* kayfiyyat u ḥālāttın yarım keçägäçä oturup aytıştılar. 207/19’

pīç ü ḥam “büklüm” (1), [D, 164/78-3]

‘Zāhir olğay her nefes her tün saçıngning hicride

Otlux āhim dūd yanglıg çıksa *pīç ü ḥam* bile D, 164/78-3’

rāh u raviṣ “yol/ usul, adab” (3), [B, 357/18-19, 651/21-22~ reviş ü rāh RVT, 117/4-208],

‘Av va ƙuşning *rāh u raviṣini* yaḥşı bilür üçün Sulṭan-Ḥusayn Mīrzā aksar bu işlärnı ang rucū‘ ƙılur edi. B, 357/18-19’

raḥt u matā‘ “eşya” (1), [B, 299/3]

‘Cun ‘ahd u şart bilā kelip edi, tamām kişi-ƙara va *raḥt u matā‘ı* bilā sālim u salāmat ata-aƙası sarı ruḥṣat berildi. 299/3’

rasm u āin “ayin” (1), [B, 383/3]

‘Sulṭān-Ḥusayn Mīrzānı Harīğa keltürüp pādişāhāna *rasm u āin* bilā bardāşt ƙılıp mardanasıda dafn ƙıldılar. 383/3’

sağ u hūşyār “akıllı uslu” (1), [D, 280/396]

‘Tamām hūsn ili *sağ u hūşyār* ikende
Dürüş ü tünde ger bolsalar biling ki yiridür
Çağır kirek ki içip nerm bolsa barça yigitler
Çağır kitür barı hūblar çağırğa tüşküleridür. D, 280/396’

sālīm u salāmat “sağ salim” (3), [B, 263/11, 299/4, 569/5]

‘Muķīm muta‘allikları bilä *sālīm u salāmat* barıp tepägä tüşti. 263/11’

şarh u başt “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

‘Bayān-i vāķi‘nı *şarh u başt* bilä ayttılar. 657/25-26’

şu‘ubat u maşakķat “güçlük zorluk”(1), [B, 121/15]

‘Bāvucūd-i isitma on üç-on dört yığaç yolını *şu‘ubat u maşakķat* bilä kaç‘ kıldım.

şarh u başt “çözüm” (1), [B, 657/25-26]

‘Bayān-i vāķi‘nı *şarh u başt* bilä ayttılar. 657/25-26’

şār‘ u ‘urf “şeriat ve örf” (1), [B, 255/25]

‘Fī‘l vāķi‘*şār‘ u ‘urf* bilä ham munāsib andaķ edi kim mundaķ kişilär sazāsıǵa
yetkây. B. 255/25’

şirrīr u muftin “fitneci” (1), [B, 385/5]

‘Cahāngīr Mīrzā ol vilāyattın çun nāhoşluk bilä çıkıp edi, aymaķnı özigä goşsa,
ba‘zı *şirrīr u muftinlar* yana ne angezlär kıtur eken dep Uştur Şahrdın eligläling
dep carīda tez teprädük. B. 385/5’

talat- aldur- “yağma ettir-”, (3), [B, 27/2-3, 85/20, 261/5-6]

‘Uruk *talatıp aldurup* biz ötkän Kıpçak yolu bilä aşıp Abān Qoruğıda kelip bizgä
qoşuldılar. 261/5-6’

ṭāhir ü muṭahhar “tertemiz” (2), [M, 30/314, 33/347]

‘Bu sunı *ṭāhir ü muṭahhar* bil,
Her nime yur iseng bu suda yuğıl.’

tālān u tārāc “yağma” (6), [B, 115/25, 411/11, 425/26, 477/5, 481/10, 575/24]

‘İki-üç böläk ağıl *tālān u tārāc*ğa bardı. 411/11’
‘İnisi Valığa qalın çerig qoşup Şuburgannı qapamaqqa va ol navāhını *talan u*
tārāc kılmakqa yibardı. B. 115/25’

tartīb u nasāḳ “düzenleme” (1), [B, 35/10, 441/21]

‘Heç maḥall ança *tartīb u nasāḳ* bilä yasamaydur edim. 441/21’

taşvīş u şu‘ubat “karışıklık” (1), [B, 165/16]

‘Köp *taşvīş u şu‘ubat* bilä muḥātara tangī va uçmalardın ötüp yüz ranc u
maşakḳat bilä muhlik buland u tang kötällärdin aşıp Fān navāhışığa keldük.

tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23,
425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Üç-tört künden song bizing muḥālif beglär, kim ‘Alī-Dost va Qambar- ‘Alī
Sallāḥ *tavābi‘ u lavāḥiḳ* bilä bolğaylar, yaraş sözini arağa sala kiriştilär. B.
151/6-7’

ta‘zīm u iḥtirām “saygı, hürmet” (3), [B, 351/24-25, 499/12-13, 659/18]

‘Cun egäçi edilär, *ta‘zīm u iḥtirāmları* cihatıdın yükündüm. B 499/12-13’

törä-möçä “rütbe” (1), [509/20]

‘Munça kişi bakıp turup bir neçe yayak Afğānga tüptüz yerdä mundak yigitni aldurup sizläрни *törä-möçädin* uratıp pargana va vilâyätینگızdın teprätip saқallaringızni kırkıp şahlarda taşhır kılmaq keräk. 509/20’

turay turmay “duralım mı durmayalım mı” (1) [B. 571/1-2]

‘İlgäriräk kelä bizning қaramız, kim alarğa köründi, bu tartīb va yasanlı kim mulāhaza kıldılar, haşr bolup *turay turmay* keläy kelmäy degän dek kılıp, ne tura aldı, ne burunkı dek bedirang kelä aldı. B. 571/1-2’

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün D, 209/31/7, 255/297,M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]

‘Könglümde ot u ikki közümde sudur

Min hastega kıl ki hālim budur

Ġam kündüzi vü firāk şāmı yanglıġ

Tün kün manga ni qarār u ni uyқudur. D, 263/328’

‘*Tün ü kün* fikr ü hayālim bu durur

Ay u yıl tavrum u hālim bu durur. D, 209/131/7’

tüz ü tağ “inişli çıkışlı yer” (1), [D, 256/303]

‘Cāninga yitişti *tüz ü tağ* birle köngül

Derdini tüketmes atymağ birle köngül

Ġurbette ayak birle beden tınmas tīk

Yüz şükr ki tinçtür қulağ birle köngül, D, 256/303’

uzun uzak “uzak” (5), [98/2-5, 251/6, 305/17, 367/10, 773/11]

‘Āhır munga qarār taptı kim *uzun uzak* köçüp bedirang oқ yürülgäy. B. 773/11’

‘Mundın köçüp yolsız yürüp ara bir қonup tanglası bir tiptik enişdin enip *uzun*

uzak tanggīdin ötüp Bannūğa tüşüldi. B. 305/17’

üy-el “aile” (3), [B, 249/6, 249/12, 251/24]

‘Bizing bilä kelgän nekim bolğan aç *uruk üy-elni* va Bākī Cağaāniyānī va oğlu Aḥmad Qāsımning bolğan sipāhīlarının va aymaqlarının köç va tamām Acarda qoyup çerigni alıp çıktuq. B. 251/24’

vach u ‘alūfa “binek, vasıta” (1), [B, 449/25]

‘Beg u begāt, nökär u tabin, ḥarvār ḥarvār va qap-qap aq tankanı *vach u ‘alūfalarığa* yükläp kötärip eltärlär edi. B, 449/25’

yaḥşı yaman “iyi kötü” (13), [B, 107/6-7, 113/5, 545/10, 633/9, 651/23, M, 9/88~yaman u yaxşı B, 9/89, 9/90, M, M, 1-6, 9/90] zarf bölümünde

‘Mening bilä qalğanlar gurbat bilä miḥnatnı ithiyār qılğanlar *yaḥşı yaman* taḥmīnan iki yüzdin köpräk, üç yüzdin azraq bolğay edi. B, 113/5’

yakcihatlık u iḥlās “bağlılık” (2), [B, 745/13~iḥlās u yakcihatlık B, 781/2]

‘Agar Bangālī *yakcihatlık u iḥlās* maqāmıda bolsa, va ol arada manga iḥtiyāc bolğu dek işi bolmasa, anı ham şarḥ bilä ‘arḍadāşt qılınq. B, 745/13’

yasal u tartīb “düzen tertip” (1), [B, 215/15]

‘*Yasal u tartīb* mulāḥaza qılmaq cıarez oq ḡanīm sarı mutavaccih bolduq.

yatīm yasīr “ayak takımı” (1) [B. 187/7]

‘Bolcar begläri bir-iki *yatīm yasīr* bilä qalıp edilär. B. 187/7’

yayaq yeläng “teçhizatsız” (3) [B. 85/20, 421/19, 559/14]

‘Sultān Sa‘īd Hān, Kāşğar hānı, beş-altı *yayaq yelāng* bilä keldi. B. 421/19’

‘Ālam Hān ham hārāblap *yayaq-yelāng* keldi.’

yıl u ay “her zaman” (6), [D, 212/132-23~ay u yıl D, 162/73-5, 179/104-4, 209/131-7, 280/398, 168/84-2]

‘Kulluq u hıdmeting itmek *yıl u ay*

Nesl-i Cūcī vü uruğ-ı Çağatay D, 212/132-23’

yıraq yavuq “uzak yakın” (2), [B, 63/10, 311/3]

‘Cun körülgän yollar emäs edi, yolning *yıraq-yavuqını* bilmäy arācīf söz bilä bu yolğa kirdük. B, 311/3’

yigit-yelāng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

‘Cun yarağsız uruş salılıp edi, ba‘zı yigit yelāng dayı‘ bolup hayli kişi yaralığ boldu. B. 61/21’

zabūn u ‘āciz “aciz” (1), [B, 145/24]

‘Oşmundak ğanīmı *zabūn u ‘āciz* kılğan maħallda Kāmbār-‘Alī vilāyatığa barmaqqa icāzat tilādi. B, 145/24’

zāhir u āşkāra “açıkça” (1), [B, 105/22]

‘Barçası Sultān-Aḥmad Tambal bargan bilä *zāhir u āşkāra* yamanlıq maḳāmıda boldılar. B, 105/22’

8.4.2. Dolaylı Tümleçte İkileme

İkilemelerin dolaylı tümleç içinde yer aldığı örneklerde ikilemelerin –ge/ -ğa, -ke/ka, -DA, -DIn durum eklerini almış sözcüklerden oluştuğu gözlenmiştir. Çalışmamızda ikilemelerin cümle içinde en az dolaylı tümleçte geçtiği tespit edilmiştir.

‘**ahd ü kavı** “söz” (2), [B, 37/9, D, 198/127-26]

‘*Ahd u kavlığa* rāst u durust edi. B, 37/9’ğğ

analık-oğullık “anne oğul”(1), [729/27]

‘Bu kayfiyyatnı *analık-oğullıkka* ham izhār kılıptur. 729/27

anda munda “orada burada” (1), [B, 585/13]

‘Dihlī navāhīsıda pārça pārça kiçigräk kiçigräk *anda munda* taşlığ tağkınalar paydā boluptur. B, 585/13’

atalık-oğullık “baba oğul” (3), [B, 83/23, 151/28, 161/7-8]

‘Āhır *atalık-oğullık* arasında bu guftugūylar anga muncarr boldı kim atası atasının üstigä va oğlı ağlının üstigä Balh u Astarābādka çerig tarttılar. 83/23’

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

‘Samarqandning yana bir matā’ı kırmızı maḥmal dur kim *aṭrāf u cavānibka* eltärlär. B.99/2’

aṭrāf u navāhī “etraf” (4), [B, 87/4, 431/24, 475/20, 713/18]

‘*Aṭrāf u navāhīda* bir-iki katla ol ṭarafdın bu tarafdın kılıç alıştılar. B, 87/4’

bāg u bağça “bağ bahçe” (2), [B, 97/18, 155/1]

‘Baş yalang ayak yalang kūy u kūçada va *bāg u bāğçada* sayrı kılur edim...B, 155/1’

cadal u cang “savaş” (4), [B, 393/14 ~ B, 391/25, 393/14, ceng ü cedel D, 134/28-3]

‘...valī sipāhlık rev u rangıdın yırağ, va mardānalık *cadal u cangıdın* kırağ edilär. B, 393/14’

cān u köngül “can ve gönül” (4), [M, 5/52, D, 178/101/3, 204/129-32, 213/132-37]

‘Bilgil vü i’tikādnı munga tüz,

Cān u könglüngde mundaḵ olturguz. M, 5/52’

‘*Cān u könglide* cüz’ cehālet yok

Hīç işide anıḡ ‘adālet yok D. 204/129-32’

cān u māl “can mal” (1), [B, 131/1]

‘Cun ‘ahd kılılıp edi, *cān u mālıḡa* ḡarar u nuḡşān yetkürmey Ḳara Tekin yolu

bilä <Ḳisār> sarıḡa icāzat berildi. B, 131/1’

cān u ten “ruh beden” (2), [D, 158/66-7, B. 33/14]

‘Ferāḡat ister iseng bol cerīde iy Bābūr

Ki *cān u tenḡa* ḡam u guşşa ḡānümān kildi. D, 158/66-7’

ḡabṭ u rabṭ “düzen, disiplin” (9), [B, 25/11-12, 31/20, 35/10-11, 121/20, 721/8, 793/13-14, 793/15, 793/15 (2 defa)]

‘Bu muhimmāttın fāriḡ bolḡandın song çerig va vilāyatnıḡ tartīb u nasakı va

ḡabṭ u rabṭıḡa iştiḡāl körsätildi. B, 35/10’

dard ü balā “dert” (2), [B, 405/26~dard ü belā D, 161/72-4]

‘Felek cevır ü cefāsıdın ol ay *dard ü belāsıdın*

Çiker min nāle vü efḡān kıılır min girye vü şīven D, 161/72-4’

devlet ü ‘izzet “kıymet” (1), [D, 204/129-22]

‘İyş ile ‘işretimdin ayrıldım

Devlet ü ‘izzetimdin ayrıldım D, 204/129-22’

dil ü cān “gönül” (3), [M, 183/2014, D, 155/62-4~can u dil B, 47/21]

‘Bu tilbe vü medhūş *dil ü cānḡa* ni ḡoştur’

elgün “halk, insanlar” (3), [B, 259/1, 583/10-11~il ü kün RVT, 110/4-129]

‘Husravşāh, kim Künduzdın *elgünigä* bakmay Kābul ‘azīmatı bilä çıkar, anga ta‘alluḡ el u ulus beş-altı böläk bolurlar. 259/1’

furca furşat “fırsat” (1), [B, 451/14]

‘Munça kuvvat u kudrat özümüzgä bir yer fikrini kılḡu yoḡtur, va bu miḡdār *furca furşatta* ḡavī duşmandın yırakraḡ ayrılḡu yoḡtur. B, 451/14’

goşa u kinār “kenar” (2), [B, 421/2-3, 451/11]

‘*Goşa u kinārda* el tutmaḡḡa māl talamaḡḡa elig qoyuḡturlar. 421/2-3’

ḡurbet ü hicrān “gurbet” (2), [D, 121/7-1 ~ *hicrān u ḡurbetde* D, 161/72/5]

‘Belā-yı ‘ışk u yalḡuzluḡ daḡı *hicrān u ḡurbetde*

Atım Mecnūn kişim miḡnet işim zārī yirim külḡan D, 161/72/5’

ḡamd ü senā “övme” (1), [D, 319/558-14]

‘Çü *ḡamd ü senādın* köngül taptı kām

Kılay imdi maḡşūd sarı ḡırām D, 319/558-14, M, 1/1’

ḡarb u ḡitāl “savaş” (1), [B, 633/24]

‘Neḡā yıl sa‘ylar kılıp maḡaḡḡatlar körüp uzaḡ yerlār ḡaḡ‘ etip ḡeriglār yürüp özümüzni va ḡerigni *ḡarb u ḡitāl* muḡāḡaralarıḡa salḡay biz. B, 633/24’

kālā-ḡara “davar” (4), [B, 467/16, 475/14, 475/19, 505/24]

‘Bir pāra *kālā-ḡaraları* va uylarındın ḡalın aşıḡlarını keltürdilər.’

kūy u kūḡa “köşe bucak” (1), [B, 155/1]

‘İşḡ u maḡabbat ḡuḡyānıdın şabāb u cunūn ḡalabātıdın baş yalang ayak yalang

kūy u kūçada va *bāg u bāgçada* sayr kılur edim.B,155/1’

maḵr u ḡadr “hile” (1), [B, 157/19-20]

‘Şulḡa i‘timād kılıp bularning bu *maḵr u ḡadrıdın* beḡabar u ḡāfil edük.

perr ü bāl “kanat” (D, 175/96-4]

‘Kebüter ilte sin ḡattım ni bolḡay ger ḡabūl itseng

Köngülni baḡlasang ol nāme yanglıḡ *perr ü bālingga*. D, 175/96-4’

ṣahrā u biyābān “çöl” (1), [B, 489/22]

‘Ol cumlanın Amīn Muḡammad Tarḡan Arḡunnı va Ḳaraḡanı bu curmāna cihatıdın Surpā atlıḡ Gucūrni başçı ḡoşup orduning utrusıḡa besarupā *ṣahrā u biyābānga* yibārildi. B. 489/22’

ṣalāḡ u fasād “doḡru yanlış” (1), [B, 633/9]

‘Mundaḡ sözlärni ham kim ayttılar, bu kişidā anḡa‘aql u hoş bar dur kim alar taḡrır kılıḡandın song *ṣalāḡ u fasadıḡa* yetkāy va yaḡşı yamanını farḡ etkāy.

sökünç ü tayaḡ “kötü muamele, dayak” (1), [D, 149/52-4]

‘Ḳılmaḡ ümīd ü bīm ile ḡıdmet şeh allıda

Der-bānıning *sökünç ü tayaḡıḡa* arzımaz D, 149/52-4’

taşḡarı içkāri “dışarı içri” (1), [B, 81/20]

‘Bu yurtta egändā neḡā navbat *taşḡarıdın içkāridin* köngüllüḡ yigitlär Ḳiyābānda yaḡşılar çapḡulaştılar. B, 81/20’

tavābi‘ u lavāḡıḡ “baḡlı olanlar” (9), [B, 151/6-7, 155/13, 155/17, 167/20, 199/23, 425/20, 425/26, 477/16, 563/8]

‘Muḥammad Mazīd Tarḥan ham Samarḫandta şāhib-iḥtiyār tamām vilāyātnı oğlanlarığa va *tavābi ‘u lavāḥikı*ğa alıp edi. B. 155/13’

uçma segritmä “uçurum” (1), [B, 409/14-15]

‘Yaman *uçma segritmä* yerlärđin tüşüldi. B. 409/14-15’

uruḳ-ḳayaş “soy sop” (7), [B, 113/24, 195/11, 249/25, 487/14, 559/8, 631/9, 631/11]

‘Balḡ maşlaḥatı cihatıdın ḳalın yarmaḳ va Kābuldaḳı *uruḳ-ḳayaş* va oğlan-uşaqḳa Malot fathıda tüşkän matā‘dın savḡatlar yibārildi. B. 559/8’

yaman u yaḡşı “kötü iyi” (13), [B, 9/89, 9/90, M, 1-6, 9/90, 95/1049 ~ yaḡşı yaman B, B, 71/1, 107/6-7, 113/5, 545/10, 633/9, 651/23]

‘Yaman u *yaḡşı*ğa ümīd andın M, 1/6’

yokḳarıdın koyudın “yukarıdan aşağıdan” (1), [B, 715/26]

‘Yokḳarıdın *koyudın* uluḡ-kiçig otuz-ḳırḳ kemä ketürdilär. B, 715/26’

yürüş u turuş “gidişat” (2), [B, 567/18, 651/22]

‘Hindustān eli agarçi ba‘zısı ḳılıç çapḳay, valî aksarı sipāhılık rāh u ravişıdın va sardārılık *yürüş u turuşıdın* ‘ārī u bebahra durlar. 651/22’

zāhid ü fāsıḳ “dindar dinsiz” (2), [M, 20/A32, B126/23]

‘İşāret anga kim *zāhid ü fāsıḳ* ve yaḡşı

Yamanning arḳasıda namāz cāyızdır. M, 20/A32’

zāhir u bāṭın “gizli açık”(3), [B, 369/19, RVT, 117/4-208, 100/4-3]

‘Bu cumladın bir Mavlānā ‘Abdul Raḥmān Cāmī edi kim *ẓāhir u bāṭin* ‘ulūmıda
ol zamānda ol miḳdār kişi yok edi. 369/19’

DOKUZUNCU BÖLÜM

SIKLIK

Sıklık çalışmasında amaç taranan metinlerde en çok kullanım sıklığı bulmuş yapıları ortaya çıkarmaktır. Dizinin tamamına bakılırsa en sık kullanılan ikilemeler listesinde ilk üç sırada sayılardan oluşan birliklerin yer aldığı görülüyor. Metinlerde en sık kullanılan yapıları belirlerken sayı adlarıyla kurulanlarla sayı sözcükleri dışındaki sözcüklerle kurulanları ayrı ayrı sıraladık. Ortak yapılan bir sıklık çalışmasında ilk on sıraya sayı adlarıyla kurulanlar dışından tek bir yapı giriyor. Sayı adlarıyla kurulanlar dışındaki yapılardaki sıklığı görebilmek amacıyla her iki grup için ayrı birer liste vermeyi uygun bulduk.

Metinlerde sayı adlarıyla kurulanlar dışında en sık geçen on ikileme aşağıda verilmiştir.

ağa-ini “abi kardeş” (32), [B, 143/4-5, 143/16, 151/2, 151/3, 157/27, 187/4-5, 199/23, 219/1, 249/25, 365/19, 433/6, 437/8, 437/9, 443/12, 443/18, 445/2, 445/14, 449/14, 473/5, 555/23, 575/20, 635/17-18, 637/28, 639/5, 639/6, 651/11, 653/15, 663/25, 699/18, 707/15, 797/9-10, ; M, 251/8]

iş-küç “iş gücü” (14), [B, 33/4, 43/2, 49/16, 69/12, 129/22, 137/7, 187/6, 331/7, 341/2-3, 403/13, 403/15, 661/23, 779/14, 779/16]

tün kün “gece gündüz” (14), [D, 263/328~ tün ü kün (13), D, 209/31/7, 255/297,M, 18/184, 40/439, 46/495, 58/622/1, 58/632, 58/633, 61/664, 88/965, 88/967, 89/970, 90/986]

el u ulus “halk” (13), [B, 131-133/27-1, 211/8-9, 211/18, 219/26, 251/22, 259/2, 353/7-8, 353/14, 393/22, 425/5, 427/4, 475/9]

nökär u südär “asker” (13), [B, 31/8, 43/3, 47/14, 59/5, 71/5, 73/14, 155/17, 259/9, 317/26, 321/9, 323/17, 421/11, 427/3]

baş-ayak “makam, onur kıyafeti” (12), [B, 297/21, 493/12, 497/5, 505/13, 517/5, 563/2, 651/3, 767/4, 777/26, 803/9, 807/4, 807/5,]

aṭrāf u cavānib “etraf, civar” (11), [B, 99/2, 175/9, 187/26, 189/5, 191/12, 223/10, 263/21-22, 567/12, 583/4, 737/25, 755/21]

yigit-yelāng “yiğit” (11), [B, 61/21, 85/12, 85/20, 113/2, 115/9, 163/4, 167/23, 219/9, 329/16, 403/15, 463/16]

Taradığımız metinlerde sayı adlarıyla kurulmuş olan yapılardan en sık kullanılan onui aşağıdadır.

bir – iki “bir iki” (78), [B, 9/14, 17/14, 19/2, 25/12, 63/14, 73/24, 75/4, 87/4, 105/1, 125/25, 127/6, 135/2, 137/9, 157/27, 161/8, 161/16, 169/21, 177/10-11, 187/7, 213/9, 215/16, 237/8, 301/18, 305/16, 305/19, 309/26, 311/4, 311/10, 313/7, 317/19, 321/27, 327/21, 327/24, 329/23-24, 331/12, 333/11, 337/4, 381/4, 387/10-11, 425/25, 429/9, 429/15, 447/20, 459/17, 465/16, 469/15, 479/2, 479/10, 495/19, 501/23, 541/23, 555/3, 559/9, 559/16, 561/6, 561/26, 571/13, 583/2, 585/25, 595/6, 605/15, 631/23, 649/15, 657/9, 657/10, 657/17, 707/9, 711/7, 711/11, 717/4, 719/19, 777/22, 779/17, 785/4, 785/13, 787/14, 801/19, 803/23]

iki–üç “iki üç” (71), [B, 35/15, 53/10, 61/25, 65/5, 75/14, 77/4, 79/23, 81/5, 125/15, 133/9, 145/16, 145/19, 149/17, 149/23, 149/24, 183/22, 197/6, 197/7, 213/11, 271/23, 285/5, 287/11, 289/9, 301/13, 309/19, 313/4, 315/5, 317/26, 333/12, 333/23, 343/7-8, 385/16, 393/5, 395/10, 395/22, 403/14-15, 405/7, 407/3, 411/11, 427/4, 435/8, 445/8, 463/16, 495/2, 495/9, 499/3, 545/2, 547/20, 549/10, 559/18, 563/21, 567/1, 575/23, 593/24, 637/17, 641/4, 641/5, 641/20-21, 657/12, 695/25, 713/3, 713/13, 715/20, 719/22, 723/9, 743/7, 761/9, 767/26, 777/25, 783/4, 799/3-4]

üç–dört “üç dört” (71), [B, 21/24, 23/26, 33/10-11, 69/22-23, 77/2, 93/18, 115/23, 133/11, 133/19, 139/16, 151/6, 165/14, 175/1, 187/22, 193/13, 197/16, 199/21,

207/23, 207/24, 209/1-2, 213/9, 213/10, 215/6, 221/20, 229/16, 247/12, 249/12, 261/5, 285/5, 287/3, 289/15, 315/24, 385/16, 389/23, 393/10, 405/21, 407/14, 445/22, 457/4, 471/24, 499/3, 523/9, 551/6, 551/12, 551/13, 557/14, 589/16, 561/3, 561/7, 565/1, 589/21, 605/16, 611/14, 613/5, 635/6, 639/1, 655/20, 663/22, 695/15, 705/15, 707/8, 711/22, 715/18, 717/22, 719/26, 723/10, 749/27, 767/25, 767/7, 777/17, 791/11]

beş–altı “beş altı”(31), [B, 9/3, 19/22, 21/18, 45/9, 49/8, 57/8, 103/14, 127/26, 177/15, 177/24-25, 215/4, 223/21, 243/27, 259/2, 363/5, 363/23, 421/19, 481/13, 529/8, 533/2, 457/4- 5, 477/19, 565/16, 597/15, 645/16, 653/2-3, 707/6, 747/17, 751/6, 795/12, 803/5]

tört–beş “dört beş” (28), [B, 69/712, 77/5, 81/5, 83/4, 109/8, 129/19, 163/16, 179/2, 193/9-10, 285/4, 285/5, 333/22-23, 325/17, 325/17, 333/22-23, 393/15, 445/14, 449/23, 489/7, 561/4, 575/14, 589/9, 599/17, 605/6, 625/19, 695/20, 707/8, 711/5]

yeti–sekiz “yedi sekiz”(28), [B, 95/27, 97/11, 99/5, 113/2, 113/24, 113/26, 219/1, 287/22, 353/8-9, 419/12, 441/9, 441/10, 477/6, 539/6, 557/23, 561/27, 585/17, 605/27, 563/4, 567/22, 667/11, 667/19, 717/24, 721/9, 761/28, 787/21-22, 787/25, 789/26]

otuz–kırk “otuz kırk” (15), [B, 93/16, 149/13, 171/6, 361/11, 379/8, 439/24, 471/14, 489/12, 491/13, 589/3, 613/22, 647/5, 715/26, 729/1, 789/23]

yetmiş – seksän “yetmiş seksen” (14), [B, 117/6, 127/26, 165/27, 169/24, 223/19-20, 325/21, 359/2, 335/6, 325/21, 405/19, 565/9, 557/22, 663/15, 747/13]

on-on beş “on on beş” (12), [B, 191/8-9, 217/7, 407/2, 407/8, 437/1, 497/13-14, 561/11, 645/23, 647/3-4, 717/5, 729/5, 791/14]

kırk – ellig “kırk elli”(12), [B, 81/20, 147/4, 287/5, 393/24, 409/6, 433/19-20, 509/3, 509/15, 647/4, 725/19, 767/2, 793/27]

ONUNCU BÖLÜM

SONUÇ

İkilemeler Türkçede yaygın olarak kullanılan bir anlatım biçimidir. İkilemelerin oluşması çeşitli kurallara bağlıdır. Bu kurallar ses, yapı ve anlamla ilgili kurallardır. Biz çalışmamızda ikilemeleri her yönüyle incelemeye çalıştık. Araştırmacıların ikilemelerle ilgili tanımlarını değerlendirdikten sonra araştırmacıların tanımlarının kapsamına giren yapılarla ilgili açıklamaları dikkate alınmıştır. Bu değerlendirme sonunda *ikileme*, *hendiadyoin* ve *yineleme* terimlerinin kapsamlarının birbirinden farklı olduğu kanaatine varılmıştır. Bize göre *hendiadyoin* anlamla ilgili bir kavramdır, buna karşılık *yineleme* ve *ikileme* ses ve öge tekrarlarına dayandığı için yapıyla ilgili kavramlardır. Bu düşünceden yola çıkarak biz *hendiadyoin* için araştırmamızda *birleme* terimini kullandık. Buna göre eş anlamlı iki ayrı sözcüğün yan yana gelerek anlamı pekiştirdiği yapıları *birleme*; yine pekiştirme, abartma, beraberlik, süreklilik gibi işlevleri üstlenen çeşitli hece ve ses tekrarlarını *ikileme*; aynı sözcüğün tekrarından oluşan ikilileri de *tekrar* (yineleme) adı altında değerlendirdik. Görüldüğü gibi çalışmamızda üç farklı terim kullanılmıştır. Bunun sebebi derlediğimiz yapıların birbirinden farklı özellikler taşımasıdır. Türkiye Türkçesinde *ikileme* konusuyla ilgili çalışmaları değerlendirdiğimizde *birleme* ve *tekrarların* da ikilemelerin kapsamına alındığını gördük. Bu nedenle biz de taramamızı yaparken bu yapıları da derledik. Ancak yukarıda da belirttiğimiz gibi biz bu üç yapının birbirinden farklı olduğunu düşünüyoruz. Bu çalışmamızın sonunda Türkiye Türkçesindeki bu üç yapıyı da kapsayacak yeni bir terime ihtiyaç olduğu kanaatine vardık. Yeni bir terim bulunabilirse ikilemelerle ilgili terim karmaşasının da ortadan kalkacağı düşüncesindeyiz.

Biz bu çalışmada Çağatay Edebiyatının klasik dönemi sanatçılarından olan Bâbü'r'ün eserlerindeki ikilemeleri tarayıp elde edilen 532 yapıyı (409 adet *ikileme*, 93 adet *tekrarlı yapı* ve 30 adet *birleme*) ses benzerliği, yapı, anlam, köken, sözcük türü, işlev ve sözdizimindeki işlevleri açısından ele aldık.

Çalışmamızdaki *ikilemelerin* (*birlemeler* dahil olmak üzere) ses bakımından değerlendirilmesi sonucu bu yapılarda görülen ön ses, iç ses ve son seslerin hem ahenk oluşturduğu hem de anlamı kuvvetlendirmede yardımcı olduğu görülmüştür. İkilemeleri ses bakımından ön ses, iç ses ve son seste gösterdikleri benzerliklere göre üç bölüme ayırdık ve ön ses benzerliği gösteren 64; iç ses benzerliği olan 50 ve son ses benzerliği

bulunan 74 yapı olduğunu tespit ettik. Bunların dışında tezimizde *baş-ayağ* “makam, onur kıyafeti”, *beg-atākā* “şehzadeleri yetiştiren öğretmen”, *da’b u ʔarīk* “usul”, *ḍabṭ u tūzūk* “yasa”, *faḍīḥat u rusvā* “rezil” gibi aralarında ses benzerliği olmayan sözcüklerle kurulmuş 188 yapı bulunduğu görülmüştür. Çalışmamızda ön seslerinde ses benzerliği bulunması bakımından yaptığımız değerlendirmeye göre ilk seste en çok /m-/ (11) sesinin bulunduğu görülmüştür. Bunun dışında ilk seslerde /k-/ ve /y-/ (6), /a-/ , /c-/ ve /t-/ (5) şeklinde bir dağılım olduğu görülmüştür. Son seste en çok bulunan ses de /-t’/ dir (14). Bu bölümde ayrıca /-n/, /r-/ ile biten (8), /k-/ ile biten (6), /a-/ , /b-/ , /m-/ ile biten (4) yapı olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızda ön ses ve iç ses benzerliği olan sözcükleri ilk seslerine göre; son ses benzerliği bulunan 74 yapıyı son seslerinin görülebilmesi için son seslerine göre abece sırasına koyduk.

da’b u ʔarīk “usul”, *ḍabṭ u tūzūk* “yasa” gibi yapılarda diğerlerinde olduğu gibi az veya çok herhangi bir ses düzeninin olmaması, bunların ikileme olup olmadığı konusunu yeniden tartışmaya açabilir. Bu yapılar çalışmamızda bağlaç almış birlikler olarak değerlendirilmemiştir, ikileme olarak değerlendirilmiştir. Böyle yapılar eş ya da yakın anlamlı sözcüklerden oluştuğu için ve anlam olarak bu tür yapılar tek bir değere karşılık geldiği için diğer ikilemelerden farklı görülmemiştir. Bunun yanında bu birliklerin Farsçada da ikileme sayıldığı yönündeki görüşler bu yapıları ikileme olarak değerlendirmemizi desteklemiştir. Ön seslerde ve son seslerde bir uyum olmaması bu tür yapıların ikileme sayılmaması için bir sebep olarak görülmemiştir.

İkileme, yineleme ve birlemeleri hece dizilişi bakımından değerlendirdiğimizde az heceli sözcüğün önce geldiği 150 yapı, çok hecelinin önde olduğu 48 yapı, eş heceden oluşan ise 203 ikileme olduğunu belirledik. Bu verilere göre çalışmamızda unsurları eş heceli sözcüklerden oluşan yapıların en çok olduğu, bunu az hecelinin önce, çok hecelinin sonra geldiği yapıların izlediği ve en az çok heceli sözcüğün önce geldiği yapıların olduğu sonucuna varılmıştır.

Çalışmamızda *ikileme, yineleme ve birlemeleri* ikileme adıyla yapı bakımından ele alınırken bu yapıları oluşturan sözcükler addan veya eylemden türetilişlerine göre basit ve türemiş olmak üzere iki bölüğe ayrılmıştır. Buna göre basit sözcüklerden oluşan ikilemelerden iki sözcüğü de yalın halde bulunan 216 ikileme; ad çekim eki alan 25 ikileme, eylem çekim eki alan 14 ikileme tespit edilmiştir. Türemiş sözcüklerden oluşan ikilemeler bölümünde addan türetilen 9 ve eylemden türetilen 14 ikileme olduğu

saptanmıştır. Bu verilere göre çalışmamızda üyeleri basit sözcüklerle oluşturulan yapılar (255), üyeleri türemiş sözcüklerle oluşturulan yapılardan (23) daha fazladır. Çalışmamızdaki tekrarlı yapıların sayısı 93'tür. Bunların dışında altı tanesi m-li tekrar, ikisi p-li, biri ç-li ve biri s-li olmak üzere on bir tane ses tekrarlı ikileme, yansıma sözcüklerle oluşan 2 ikileme vardır. Bizim *birleme* dediğimiz yapıların sayısı ise 30'dur.

Tezimizde, köken araştırması *ikileme*, *yineleme* ve *birlemeler*, bu yapıları oluşturan sözcüklerin hangi dile ait olduğunu ortaya çıkarmak amacıyla yapılmıştır. Çalışmada Türkçe, Farsça ve Arapça kökenli sözcüklerin ikilemeleri oluşturmada en çok kullanıldığı gözlenmiştir. Bunların dışında sayıları az olmakla birlikte, Çince, Sogdca ve Moğolcadan da alıntı sözcükler vardır. Moğolca alıntılar diğerlerine göre daha çoktur. Kökenlerine göre ikilemelerin metinlerimizdeki dağılımı şöyledir:

Birinci Tablo: İkilemelerin kökenlere göre dağılımı

İkisi de Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	88
İlki Türkçe İkincisi Farsça Olanlar	6
İlki Türkçe İkincisi Arapça Olanlar	4
İlki Farsça İkincisi Türkçe Olanlar	6
İlki Arapça İkincisi Türkçe Olanlar	5
İkisi de Arapça Kökenli Olanlar	182
İkisi de Farsça Kökenli Olanlar	56
İlki Arapça İkincisi Farsça Olanlar	34
İlki Farsça İkincisi Arapça Kökenli Olanlar	42
Diğer Dillerden Giren Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler	15

Çalışmamızda *ikileme*, *yineleme* ve *birlemeler* anlam bakımından eş, yakın ve karşıt anlam olmak üzere üç bölümde incelenmiştir. Tablodaki verilere göre metnimizde unsurları yakın anlamlı sözcüklerle kurulan yapıların en çok olduğu görülmektedir. Unsurları eş anlamlılar ikinci sırada ve unsurları karşıt anlamlı yapılar en son sıradadır.

İkinci Tablo: İkilemelerin anlamlarına göre dağılımı

Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	54
Yakın Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	258
Karşıt Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	41

Sözcük türü bakımından yapılan inceleme sonucu, taradığımız metinlerde zarflarla kurulan ikileme örneğine rastlanmamıştır. *İkileme*, *yineleme* ve *birlemeyi* oluşturan sözcüklerin sözcük türlerinden en çok adlarla kurulduğu gözlenmiştir. İkilemelerin sözcük türlerine göre dağılımı şöyledir:

Üçüncü tablo: İkilemelerin sözcük türlerine göre dağılımı

Adlarla Kurulan İkilemeler	240
Sıfatlarla Kurulan İkilemeler	51
Eylemlerle Kurulan İkilemeler	21
Zamirlerle Kurulan İkilemeler	1
Ünlemlerle Kurulan İkilemeler	3

Anlamsal işlev değerlendirmesi sonucu çalışmamızda *ikileme*, *yineleme* ve *birlemelerin* pekiştirme, abartma ve beraberlik işlevleri olduğu gözlenmiştir. Tezimizdeki pekiştirme işlevli yapıların sayısı 270, abartma işlevli ikilemelerin sayısı 8 ve beraberlik işlevli ikilemelerin sayısı 62'dir. Görüldüğü gibi pekiştirme işlevli yapıların sayısı, abartma işlevli ve beraberlik işlevli yapıların sayısına oranla çok daha fazladır.

İkileme, *yineleme* ve *birlemelerin* cümle içinde hangi ögeyi oluşturduğunu da tespit ettik. *İkileme*, *yineleme* ve *birlemelerin* metinlerimizde özne, yüklem, nesne ve tümleç olarak kullanıldığını gördük. Buna göre *ikileme*, *yineleme* ve *birlemelerin* metnimizde en çok zarf tümleci içinde ya da zarf tümleci göreviyle kullanıldığını tespit ettik.

Dördüncü tablo: İkilemelerin cümle öğelerindeki dağılımı

Zarf Tümlecinde İkileme	111
Öznede İkileme	79
Yüklemde İkileme	77
Nesnede İkileme	50
Dolaylı Tümleçte İkileme	37

Çalışmamızda bir de en sık geçen ikilemeleri tespit ettik. İkileme dizininin tamamına bakılırsa en sık kullanılan ikilemeler listesinde ilk üç sırada sayılardan oluşan birliklerin yer aldığı görülüyor. Metinlerde en sık kullanılan yapıları belirlerken sayı adlarıyla kurulanlarla sayı sözcükleri dışındaki sözcüklerle kurulanları ayrı ayrı sıraladık. Ortak yapılan bir sıklık çalışmasında ilk on sıraya sayı adlarıyla kurulanlar dışında tek bir yapı giriyor. Sayı adlarıyla kurulanlar dışındaki yapılardaki sıklığı görebilmek amacıyla *birlemeler*, *ikilemeler* ve *tekrarlar* için ayrı ayrı liste vermeyi uygun bulduk. Bunlar dışında bir de bölümlere göre sıklık çalışması yaparak hangi bölümde en sık olarak hangi ikilemenin bulunduğunu ortaya çıkardık.

Buna göre metnimizde en çok kullanılan ilk on sırada yer alan *sayı ikilemesi* aşağıdadır. Bunların içinde en çok kullanılan da 78 ayrı yerde geçen *bir-iki* yapısıdır.

Beşinci tablo: Sayı adlarıyla kurulanların kullanım sıklığı

İkileme	Anlamı	Sıklığı
bir-iki	bir iki	78
iki-üç	iki üç	71
üç-dört	üç-dört	71
beş-altı	beş-altı	31
dört-beş	dört beş	28
yeti-sekiz	yedi sekiz	28
otuz-kırk	otuz-kırk	15
Yetmiş – seksän	yetmiş seksen	14
on-on beş	on on beş	12
kırk – ellig	kırk elli	12

Sekizinci Tablo: Birlemelerin Sıklığı

Birleme	Anlamı	Sıklığı
iş-küç	iş güç	14
nökär u sūdär	Asker	13
yigit-yelän	Yiğit	11
kişi-ķara	Adamlar	9
uruķ-ķayaş	soy sop	7
buġu-maral	Geyik	6
kiçik-kirim	Gençler	6
aş u ʔaʕām	Yiyecek	5
uzun uzak	Uzak	5
kälä-ķara	Davar	4

Çalışmamızdaki birlemelerden en sık geçen on yapıya baktığımızda bu yapıların kullanım sıklıklarının birbirine yakın olduğunu gördük. Birlemelerden en sık kullanılan yapı olan *iş-küç* metinlerimizde 14 farklı yerde geçmiştir. *buġu-maral*, *kiçik-kirim* yapılarının aynı sıklık değerine sahip olduklarını (6), *aş u ʔaʕām* ile *uzun uzak* yapılarının da aynı sıklık değeriyle 5 ayrı yerde geçtiklerini tespit ettik.

Dokuzuncu Tablo: İkilemelerin Sıklığı

İkileme	Anlamı	Sıklığı
aķa-ini	abi kardeş	32
tün kūn	Gece gündüz	14
iş-küç	İş güç	14
el u ulus	Halk	13
nökär u sūdär	Asker	13
baş-ayaķ	makam, onur kıyafeti	12
yigit-yeläng	Yiğit	11
aʔrāf u cavānib	etraf, civar	11
ʕahd u şart	şart, sözleşme	9
beg u begat	Beyler	9

İkilemelerin kullanım sıklığında yapıların kullanım sıklık değerlerinin de birbirine çok yakın olduğu görülmüştür. Bunların içinde sıklığı diğerlerinden çok daha fazla olan *aka-ini* yapısı 32 yerde geçmiştir.

Onuncu Tablo: Tekrarların Sıklığı

Tekrar	Anlamı	Sıklığı
bir bir	bir bir	13
pāra-pāra	parça parça	7
abdān abdān	iyi, liyakatli	6
törlüg törlüg	türlü türlü	6
kiçikrek kiçikrek	küçük küçük	5
birār birār	birer birer	4
az az	az az	3
bat bat	sık sık	3
hayl hayl	yığın yığın, sürü sürü	3
pārça pārça	parça parça	3

Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi *tekrarlı* yapıların kullanım sıklığı *birlemelerden* ve *ikilemelerden* çok daha azdır. Bu durum bizi Çağatay Türkçesinin klasik döneminde *tekrarların*, *ikileme* ve *birleme* kullanımından daha az olduğu konusunda bir sonuca götürebilir.

Çalışmamızda bir de okuyucuların ikilemelere değişik açılardan bakabilmelerini sağlamak üzere, bu tezde belirlediğimiz bölümlere göre bir sıklık çalışması yapılmıştır. Sıklığı belirlerken çalışmada en az altı defa geçen ikilemeler esas alınmıştır. Bu tarama sonunda elde edilen verilere göre metinlerimizde en sık geçen ikileme *aķa-ini* “*abi kardeş*” *ikilemesidir* (32). Bu ikileme Eş Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler, Ad Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler, Yakın Anlamalı Sözcüklerden Oluşanlar, Adlarla Kurulan İkilemeler, Pekiştirme İşlevli İkilemeler, Nesnede İkileme bölümlerinde geçmiştir.

Yedinci tablo: Bölümlere Göre İkilemelerin Sıklığı

İkilemenin geçtiği bölüm	İkileme	Sıklığı
Ön Ses Benzerliği Olan İkilemeler	yigit-yeläng “yiğit”	11
İç Ses Benzerliği Olan İkilemeler	Atrâf u cavānib “etraf, civar”	11
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	tün kün “gece gündüz”	14
Son Ses Benzerliği Olan İkilemeler	tün kün “gece gündüz”	14
	nökär u sūdär “asker”	13
	ḍabṭ u rabṭ “dozen, disiplin”	9
İlki Az Heceli İkincisi Çok Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler	baş-ayak “makam, onur kıyafeti”	12
	beg u begat “beyler”	9
Eş Heceli Sözcüklerle Oluşturulan İkilemeler	aḳa-ini “abi kardeş”	32
	ḍabṭ u rabṭ “dozen”	9
	iş-küç “iş güç”	14
	nökär u sūdär “asker”	13
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	tün kün “gece gündüz”	14
	yigit-yeläng “yiğit”	11
İki Sözcüğü de Yalın Halde Bulunan İkilemeler	‘ahd u şart “söz”	9
	bir bir “bir bir”	13
Ad Çekim Eki Almış Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	aḳa-ini “abi kardeş”	32
	iş-küç “iş güç”	14
Birlemeler	iş-küç “iş güç”	14
	kişi-ḳara “adamlar”	9
	nökär u sūdär “asker”	13
	yigit-yelāṅ “yiğit”	11
İkisi de Türkçe Kökenli Sözcüklerden Oluşan İkilemeler	baş-ayak “makam, onur kıyafeti”	12
	tün kün “gece gündüz”	14
	yigit-yelāṅ “yiğit”	11

İkisi de Arapça Kökenli Olanlar	aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	10
	ḍabt u rabṭ “düzen, disiplin”	9
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
İkisi de Farsça Kökenli Olanlar	abdān abdān “iyi, liyakatli”	6
	güft ü gü “dedikodu”	6
	pāra-pāra “parça parça”	7
Eş Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	nökär u sūdär “asker”	13
Yakın Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	‘ahd u şart “şart, sözleşme”	9
	aḳa-ini “abi kardeş”	32
	aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	11
	beg u begat “beyler”	9
	ḍabt u rabṭ “dozen”	9
	el u ulus “halk”	14
	iş-küç “iş gücü”	14
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	yigit-yeläng “yiğit”	11
Karşıt Anlamlı Sözcüklerden Oluşanlar	baş-ayak “makam, onur kıyafeti”	12
	tün kün “gece gündüz”	14
	yaḥşı yaman “iyi kötü”	12
Adlarla Kurulan İkilemeler	‘ahd u şart “söz”	9
	āḳa-ini “abi kardeş”	32
	Aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	11
	ḍabt u rabṭ “dozen, disiplin”	9
	el u ulus “halk”	12
	İş-küç “iş gücü”	14
	nökär u sūdär “asker”	13
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	Yaman u yaḥşı “kötü iyi”	9
	yigit-yeläng “yiğit”	11
Pekiştirme İşlevli İkilemeler	‘ahd u şart “söz”	9
	aḳa-ini “abi kardeş”	32
	aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	11

	ḍabṭ u rabṭ “dozen, disiplin”	9
	el u ulus “halk”	12
	iş-küç “iş gücü”	14
	nökär u südür “asker”	13
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	Yaman u yaḥşı “kötü iyi”	9
	yigit-yeläng “yiğit”	11
	aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	11
	baş-ayak “makam, onur kıyafeti”	12
	beg u begat “beyler”	9
	ḍabṭ u rabṭ “dozen, disiplin”	9
	el u ulus “halk”	12
	iş-küç “iş gücü”	14
	kişi-ḳara “adamlar”	8
	nökär u südür “asker”	13
	şarr u fitna “fitne fesat”	8
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	yigit-yeläng “yiğit”	11
Abartma İşlevli İkilemeler	tün kün “gece gündüz”	14
Beraberlik İşlevli ikilemeler	yaḥşı yaman “iyi kötü”	12
Yüklemde İkileme	şarr u fitna “fitne fesat”	8
Öznede İkileme	beg u begat “beyler”	9
	ḍabṭ u rabṭ “dozen, disiplin”	9
	el u ulus “halk”	12
	kişi-ḳara “adamlar”	8
	şarr u fitna “fitne fesat”	8
	yaḥşı yaman “iyi kötü”	13
	yigit-yeläng “yiğit”	11
Nesnede İkileme	aḳa-ini “abi kardeş”	32
	baş-ayak “makam, onur kıyafeti”	12
	cevr ü cefā “sıkıntı”	7
	iş-küç “iş gücü”	14
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
Zarf Tümlecinde İkileme	‘ahd u şart “şart, sözleşme”	9
	beg u begat “beyler”	9

	nökär u südär “asker”	13
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	tün kün “gece gündüz”	14
	yaḥşı yaman “iyi kötü”	13
	yigit-yeläng “yiğit”	11
Dolaylı Tümleçte İkileme	aṭrāf u cavānib “etraf, civar”	11
	ḍabṭ u rabṭ “dozen, disiplin”	9
	tavābi‘ u lavāḥiḳ “bağlı olanlar”	9
	uruk-ḳayaş “soy sop”	7
	Yaman u yaḥşı “kötü iyi”	13

KAYNAKÇA

- Abduldaev, E. D. İsaev (1969), Kırgız Tilinin Tüshündürmö Sözdüğü, Kırgız SSR İlimder Akademiyası Til Cana Adabiyat İnstitutu, Frunze Mektep Basması.
- Abik, Deniz, “Derleme Sözlüğü’nde ikinci kelimesinin başında s- bulunduran tekrarlar”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 9. Milli Türkoloji Kongresi (15-19 Eylül 1997)*, ss. 1-7, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, (basılmamış bildiri).
- _____ “Bir ikileme yapısı: (isim₁+II / +IU) (isim₂+ II / +IU) kuruluşundaki ikilemeler”, *İstanbul Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, 7. Milletler Arası Türkoloji Kongresi (8-12 Kasım1999)*, İstanbul, (basılmamış bildiri).
- Ağakay, Mehmet Ali (1953), “İkizlemeler üzerine”, *Türk Dili*, c. 2, S. 16, ss.189-191.
- _____ (1954), “Türkçede kelime koşmaları”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten*, ss.97-104.
- Ahavudun, Muhammettursun ve diğerleri (2002), *Çağatay Tilining İzahlık Luğati*, Şincang: Şincang Halk Neşriyatı.
- Akaslan, Talat (basılacak), “Yaşlı maşlı ama dipdiri. Yarı-ikilemenin anlam-sözdizimi (Deneme)”, (basılmamış bildiri).
- Aksan, Doğan (1990), *Türkçenin Gücü*, Ankara: Bilgi Yayınevi.
- _____ (1996), *Türkçenin Sözcükleri*, Ankara.
- _____ (1998), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1998), *Anlambilim*, Ankara: Engin Yayınevi.
- Aksan, Yeşim (2001), “Türkçede zaman anlatımı kimi ikileme yapıları”, *15. Dilbilim Kurultayı Bildiriler*, Dilbilim ve Dilbilgisi, ss.115-122, İstanbul.
- Aktaş, Tahsin (1996), “Yapı ve anlam bakımından Almanca ve Türkçede ikilemeler”, *Türk Dili*, S.539, ss.565-575.
- Alkaya, Ercan (2008), Orta ve Doğu Karadeniz ağızlarında görülen ikilemeler üzerine bir değerlendirme, *Turkish Studies*, Volume 3/3 Spring.
- Andreas, Tietze (2002), *Tarihi ve Etimolojik Türkiye Türkçesi Luğatı / Sprachgeschiches Wörterbuch des Türkei-Türkischen* (C.1.), (A-E), Simurg Österreichische Akademie der Wissenschaften, İstanbul-Wien.

- Arat, Reşit Rahmeti (1987), *Vekayi-Babur'un Hâtıratı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi (2. Basım), C. 1.ve 2.
- Ata, Aysu (1997), *Kıssaşü'l Enbiyâ (Peygamber Kıssaları) II-Dizin-*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 681-2,
- Atalay, Besim (1999), *Divanü Lügat-it-Türk Dizini* (4. Baskı, 4.Cilt), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 524.
- Aydın, Erhan (1997), “Orhon Yazıtlarında hendiadyoinler”, *Türk Dili*, S.544, ss.417-421.
- Bolşoy Nemetsko-Russiy Slovar (2006) Grosswörterbuch Deutsch-Russich, Moskva: Russkiy Yazık Media.
- Banguoğlu, Tahsin (2000), *Türkçenin Grameri*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Caferoğlu, Ahmet (1993), *Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Çağatay, Saadet (1978), “Uygurcada hendiadyoinler”, *Türk Lehçeleri Üzerine Derlemeler*, ss.29-66, Ankara.
- Clauson, S. G. (1960), *Sanglax A Persian Guide to the Turkish Language by Muhammad Mahdī Xān*, London.
- Çoraklı, Şahbender (1991), “Türkçe ve Almanca'daki ikilemeler”, *Doktora Tezi*, Erzurum Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Alman Dili Anabilim Dalı, Erzurum.
- Demircan, Ömer (1987), “Emphatic reduplications in Turkish”, *Studies on Modern Turkish*, Tilburg-The Netherlands: Tilburg University Press.
- _____ (1989), “Türkçede pekiştirme işlemi”, 8. *Dilbilim Kongresi*, İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- _____ (1996), *Türkçenin Sesezimi*, İstanbul: Der Yayınları.
- Derleme Sözlüğü (1993), Ankara. Türk Dil Kurumu Yayınları Sayı: 211/8, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Deny, Jean (1941), *Türk Dili Grameri* (Tercüme eden: Ali Ulvi Elöve), İstanbul: Maarif Matbaası.
- Develi, Hayati (2006), *Osmanlı Türkçesi Kılavuzu 2*, İstanbul: 3F Yayınevi,.
- Devellioğlu, Ferit (1986), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara: Aydın Kitabevi.
- _____ (2002), *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 19. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.

- _____ (2007), *Osmanlıca -Türkçe Ansiklopedik Lügat*, 24. Baskı, Ankara: Aydın Kitabevi.
- Doerfer, Gerhard (1963), *Türkische und Mongolische Elemente Im Neupersischen*, Wiesbaden: Franz Steiner verlag GMBH.
- Duman, Musa (2006), “İkilemelerin oluşum süreçleri ve “yalnız başına” örneği üzerine”, *1. Uluslararası Türkoloji Kongresi Bildirisi* (9-15 Nisan 2006), İzmir: Ege Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü.
- Eckmann, Janos (1988), *Çağatayca El Kitabı*, (Çev: Günay Karaağaç), İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Eker, Süer (2005), *Çağdaş Türk Dili*, Ankara: Grafik Yayınları: 7.
- Emre, (1945), *Türk Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Erdem, Mehmet Dursun (2005), “Harezmi Türkçesinde ikilemeler ve yinelemeler üzerine”, *bilig*, S.33, ss.189-226, Ankara.
- Eren, Hasan (1949), “İkiz kelimelerin tarihine dair”, *DTCF Dergisi*, C.7, S.2, ss.283-286, Ankara.
- _____ (1999), *Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğü*, 2. Baskı, Ankara: Bizim Büro Basım Evi.
- Ercilasun, Ahmet, B. (2005), *Başlangıçtan Yirminci Yüzyıla Türk Dili Tarihi*, 2. Baskı, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Ergin, Muharrem (1999), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.
- Eyüboğlu, İ.Zeki (1088), *Türk Dilinin Etimoloji Sözlüğü*, İstanbul: Sosyal Yayınlar.
- Gabain, A. von (1995), *Eski Türkçenin Grameri*, (Çev. Mehmet Akalın), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 532.
- Gencan, Tahir Nejat (1979), *Dilbilgisi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Genç, Neslin Eriha (2003), “Süheyl ü Nev-Bahar’da ikilemeler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Grönbech, K. (2002), *Türkçenin Yapısı*, (Çev: Mehmet Akalın), Ankara.
- Güler, Selda (2003), “A study on Turkish reduplications: Some observations on form and function at reduplication”, *MA Thesis*, Mersin.
- Hamilton (1998), *İyi ve Kötü Prens Öyküsü* (Türkçe Çeviri: Vedat Köken), Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 682.
- Hatiboğlu, Vacihe (1971), *Türk Dilinde İkileme*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- _____ (1981), *Türk Dilinde İkileme* (Genişletilmiş İkinci Baskı), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

- _____ (1982), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Basımevi.
- Hengirmen, Mehmet (2002), *Türkçe Dilbilgisi*, Ankara: Engin Yayınları.
- _____ (1999), *Dilbilgisi ve Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Engin Yayınları.
- Hurch, Bernhard (Editor) (2005), *Studies on Reduplications*, Mouton de Gruyter, Berlin.
- Hüsrevoğlu, Behiye (2000), “Türkçede ikilemeler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri.
- Karahan, Leyla (2005), *Türkçede Söz Dizimi*, Ankara: Akçay.
- Karasayev, H.K. (1986), *Özdöştürülgön Sözdör*, Sözdük, Frunze: Kırgız Sovet Ensiklopediyasının Başkı Redaktsiyası.
- Karasayev, H.K (1996), *Arap, İran, Kıtay, Mongol, Orus Tilderinen Ooşup Kelgen Cana Köönörgön Sözdör*, Bişkek: Şam Baskısı.
- Karatayeva, S.K. (2004), “İkilemelerin yapısındaki Çince ve Sanskritçe elementler (Eski Türkçe Sözlük ve Kırgız Dili materyallerinde)” (aktaran: B. M. Ermatova), *Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*.
- Kayalar, Fethi (1991), “Türkçe’de ve Almancadaki ikilemeli yapılar ve kuralları”, *Yüksek Lisans Tezi*, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Kırıkkılıç, Ahmet (1999), *Lehçetü’l – Lügat – Şeyhülislam Mehmed Esad Efendi*, Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Kincses Nagy, Eva (2004), “İki taşla bir kuş... Çağatayca hendiadyoin”, *5.Uluslararası Türk Dil Kurultayı*, ss.1125-1136, Ankara:Türk Dil Kurumu.
- Koç, Nurettin (1996), *Yeni Dilbilgisi*, ss.500-506, İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Korkmaz, Zeynep (2003), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 575.
- Lessing, Ferdinand D. (2003), *Moğolca-Türkçe Sözlük I (A-N); II (O-Z)*, (Çev. Günay Karaağaç), Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Yayınları: 829/1.
- Li, Yong-Song (1999), *Türk Dillerinde Akrabalık Adları* (Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 15), İstanbul: Simurg.
- Mamirova, Cıldız (2007), “Türkçö-Kırgızça Koş Sözdör”, *Yüksek Lisans Tezi*, Kırgız-Türk Manas Üniversitesi, Azırkı Tilder Cogorku Mektebi, Sinhronduk Kotormo Bölümü, Bişkek.

- Marchand, Hans (?), “Alliteration, Ablaut und Reim in Den Türkischen Zwillingsformen”, www.links.jstor.org/sici.
- Akobirov ve diğerleri (1981), *Uzbek Tilining İzohli Lugati I (A-R), II (S-X)*, Uzbekistan SSR Fanlar Akademiyasi A.S. Puşkin Nomidagi Til va Adabiyot İnstituti, Moskva “Rus Tili” Naşriyoti.
- Mutçalı, Serdar (1995), *Arapça-Türkçe Sözlük*, İstanbul: Dağarcık Yayınları.
- Müller, Hans-Georg (2004), *Reduplikationen im Türkischen-Morphonologische Untersuchungen* (Torkologica 56), Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Ölmez, Mehmet (1998), “Eski Uygurca Odug Sak ikilemesi üzerine”, *Türk Araştırmaları Dilleri*, 8, ss.35-47.
- Ölmez, Z. Kargı (1998a), “Kutadgu Bilig’de ikilemeler 1”, *Türk Dilleri Araştırmaları*, C.7, ss.163-228.
- _____ (1998b), “Kutadgu Bilig’de ikilemeler 2”, *Bahşı Ögdisi*, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 21, ss.235-260, Freiburg-İstanbul: Simurg.
- Önen, Y; Şanbey, C. Z. (1993), *Almanca-Türkçe Sözlük 1 (A-N), 2 (O-Z)*, (Baskıya Hazırlayan: Prof.Dr. Vural Ülkü), Ankara.
- Önler, Zafer (1999), *Müntehab-ı Şifa II*, -Sözlük-, Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi: 24, İstanbul: Simurg Yayınları,.
- Öz, Aynur (1997), “Özbek Türkçesinde ikilemeler”, *Türkoloji Dergisi* (C.12), ss.287-311, *Ankara Üniversitesi DTCF Dergisi*, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara.
- Özkan, Mustafa (2004), “Deyimleşmiş ikilemeler”, *5.Uluslararası Türk Dili Kurultayı*, Ankara.
- Redhouse, Sir James W. (1987), *Turkish and English Lexicon*, Beirut: Librairie du Liban.
- Räsänen (1969), *Eines Etymologischen Wörterbuchs der Türksprachen*, Lexica Societatis Fenno-Ugricae XVII, Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki.
- Savran, Hülya (1998), “Orhun Yazıtlarında eş heceli ikilemeler ve sıralama kuralları üzerine”, *Bir*, S. 9-10, ss.565-570.
- Sev, Gülsel (2004), “Divanü Lügat’it Türk’te yer alan ikilemeler”, *Türk Dili Dergisi*, S. 634 ss.507, Ekim 2004.
- Sevortyan (1979), *Etimologičeskiy Slovar Tyurskiy Yazıkov*, Moskva: İzdatelstvo Nauko.
- Seydakmatov, K. (1988), *Kırgız Tilinin Kısaça Etimologiyalık Sözdüğü*, Frunze.

- Seyhan, T. O (2004), *Mübeyyen Der Fıkh*, İstanbul: Çağrı Yayınları.
- Steingass, F. (1998), *Persian-English Dictionary*, Beirut: Librairie du Liban Publishers.
- Suçin, Mehmet Hakkı (2006), “Türkçe ve Arapça ikilemelerde sözcük dizilişi ve ses benzeşmesi”, *Ekev Akademi Dergisi*, Yıl:10,S:28, ss.281-294, Erzurum.
- Şen, Serkan (2003), “Eski Uygur Türkçesinde ikilemeler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Samsun.
- _____ (2005), “Standart Türkiye Türkçesinde ikilemelerle yaşayan tarihi sözcükler”, *Şinasi Tekin’in Anısına “Uygurlardan Osmanlıya”*, İstanbul.
- Şerbak ve diğerleri, V.M. (1969), *Drevnetursky Slovar*, Leningrad. (DTS).
- Şeyh Süleyman Efendi (1298), *Lügat ı Çağatay ü Türki-i Osman*, İstanbul: Mihrân Matbası.
- Şükûn, Ziya (1948), *Farsça Türkçe Lügat III (Gencinei Güftar Ferhengi Ziya)*, İstanbul Milli Eğitim Basımevi.
- Talu, Fatma Nur (2003) “Kıyasü’l-Enbiya’da ikilemeler”, *Yüksek Lisans Tezi*, Mersin Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Mersin.
- Tarama Sözlüğü (1988), I. Cilt (A-B), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 212.
- Tekin, Şinasi (2001), *İştikakçının Köşesi*, İstanbul: Simurg.
- Tekin, Talat (2000), *Orhon Türkçesi Grameri*, Ankara: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi 9.
- _____ (1995), “İkilemeler”, *Orhon Yazıtları*: Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk, S. 15-17, İstanbul: Simurg.
- _____ (1968), *A Grammar of Orkhon Turkic* (Uralic and Altaic Series Volume 69), Indiana University Publications.
- _____ (1988), *Orhon Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 540.
- Tenişev, E.R. (1997), *Cravnitelno-İstoriçeskaya Grammatika Tyurskiy Yazıkov Leksika*, İnstitut Yazıkoznaniya, Moskva: Rossiskaya Akademiya Nauk.
- Tietze, Andreas (1966), “Reduplikasyon ve (r) ile kurulmuş çift sözler”, *Reşit Rahmeti Arat İçin*, Ankara.
- Tuna, Osman Nedim (1949), “Türkçede tekrarlar 1” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (C.3), ss. 428-447, İstanbul.
- _____ (1950), “Türkçede tekrarlar 2” İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi* (C.3), ss. 428-447, İstanbul.

- _____ (1986), “Türkçenin sayıca eş heceli ikilemelerinde sıralama kuralları ve tabii bir ünsüz dizisi”, *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 1982- 1983, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (1998), 1 (A-J), 2 (K-Z), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Türkçe Sözlük* (2005), Ankara: Türk Dil Kurumu.
- Uygur Tilining İzahlık Lugati (1999), Şıncan Uygur Abtonom Rayonluk Milletler Til-Yazık Hızmeti Komiteti Lugat Bölümü Tüzgen, Şıncan: Şıncan Halk Neşriyatı. (UTİL).
- Üstüner, Ahat (2003), *Türkçede Pekiştirme*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Yayınları.
- Üstünova, Kerime (1998), “Dede Korkut Destanlarında aralıklı ikilemeler”, *Türk Dili*, S. 557, ss.464-470, Ankara.
- Vardar, Berke (2002), *Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.
- W. M. Thackston, Jr. (1993), *Baburnama (Part One: Fergana and Transoxiana)*, ‘Edited by Şınasi Tekin, Gönül Alpay Tekin’, Sources of Oriental Languages & Literatures 18, Harvard University, The Department of Near Eastern Languages and Civilizations.
- Webster’s Ninth New Collegiate Dictionary* (1983), G.C. Merriam Company, Springfield, Massachusetts, U.S.A.
- Yudahin, K.K. (1965), *Kırgızko-Russkiy Slovar*, Izdaelstvo “Sovetskaya Ensiklopediya”, Moskva.
- _____ (1994), *Kırgız Sözlüğü*, (Çev: Abdullah Taymas), C. I (A-J), C. II (K-Z), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 121.
- _____ (1998), *Kırgız Sözlüğü*, (Çev: Abdullah Taymas), C. I (A-J), C. II (K-Z), 2. Baskı, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları: 93.
- Yüce, Bilâl (1995), *Bābūr Dīvānı*, Ankara Atatürk Kültür Merkezi Yayını, Sayı: 81.
- Yüce, Nuri (1998), “İkilemelerde ilginç problemler”, *Bahşı Ögdisi*, Türk Dili Araştırmaları Dizisi 21, ss.419-427, İstanbul: Simurg.
- Türk Dilleri Araştırmaları, (2003) cilt 13, İstanbul.
- Zenker, Julius, Theodor (1866), *Türkisch – Arabisch – Persisches*, Leipzig.

EK

İKİLEME DİZİNİ

Unsurları yer değiştiren ikilemeler ayrı ayrı değerlendirilmemiştir. Mesela *azuk u zahira, zahira u azuk* tek bir yapı sayılmış, bunlar sadece sıklık içinde değerlendirilmiştir.

abdān abdān “iyi, liyakatli”, 49, 94, 183, 456, 458

ābrū u nāmūs “şeref”, 40, 49, 183, 225, 277, 335, 424

‘acīb u ġarīb “acayip”, 29, 40, 49, 148, 225, 276, 326,, 336

aç yalangaç “aç çıplak”, 29, 33, 110, 116, 225, 326, 336, 383, 405

af‘āl u aḳvāl “hal hareket”, 16, 30, 40, 148, 225, 277, 383

af‘āl u aṭvār “hal hareket”, 24 (2), 27 (2), 40, 148, 226, 277, 383, 416

ağız söz “söyleyecek söz”, 32, 38, 81, 117, 226, 336, 405, 416, 424

āh u nāle “inleme”, 33, 49, 184, 226, 334, 383, 405

āh u figan “figan”, 33, 49, 184, 226, 334, 383, 417

āh u vāh “ah vah”, 30, 33, 49, 200, 201, 227, 334, 383

āh u vāveylā “yazık”, 33, 50, 201, 216, 334, 383

‘ahd ü ḳavl “söz”, 40, 149, 227, 336

‘ahd u şart “şart, sözleşme”, 40, 149, 227, 425, 456, 460

ahl u ‘iyāl “aile”, 30, 33, 50, 149, 227, 278, 384, 425

ahlāk u af‘āl “ahlak”, 24, 27 (2), 40, 149, 227, 278, 337, 405

ahlāk u aṭvār “huy, tabiat”, 24, 27, 40, 149, 227, 278, 337, 393

aḳ u ḳara “ak kara”, 19, 117, 417

aḳa-ini “abi kardeş”, 40, 81, 117, 228, 278, 395, 448, 456, 457 (2), 458 (2), 459 (2), 460

‘aḳila u mudabbira “akıllı (kadın)”, 29, 33, 50, 149, 228, 326, 393

‘aḳl u hoş “akıl mantık”, 41, 50, 194, 216, 278, 384, 405

aḳvāl u kelām “söz”, 41, 150, 216, 279, 337, 406

ālāt u adavāt “araç gereç”, 31, 33, 82, 150, 216, 279, 337, 417

allah allah “Allah Allah”, 50, 94, 150

ārām u qarār “bekleme”, 41, 82, 201, 216, 279, 338

artmak-artmak “yük yük”, 85, 94, 118

āsār u ‘alāmat “iz eser”, 27, 33, 50, 228, 279, 338, 406

asbāb u ālāt “hazırlıklar”, 24, 27, 41, 51, 150, 228, 279, 338, 425

asbāb u maşālih “araç gereç”, 27, 33, 51, 150, 229, 279, 338, 425

asıp asıp “asıp asıp”, 85, 105, 118, 333

astın ü üstün “alt üst”, 19, 30, 41, 118, 268, 380, 394

aş u ta‘ām “yiyecek”, 34, 51, 110, 201, 217, 280, 338, 425, 455

‘āşık u māyil “aşık”, 41, 51, 151, 229, 326, 338, 394

aşlık tölük “erzak”, 41i 88, 110, 119, 229, 280, 339, 406 (2)

ata-ağa “baba kardeş; büyükler”, 119, 384

atalık-oğullık “baba oğul”, 41, 229, 280, 442

atası-atasının “dedelerinden”, 41, 82, 229, 280, 425

atlıg yayak “atlı yaya”, 19, 41, 120, 268, 284, 426

atlık u yayak “atlı yaya”, 30, 41, 269

aṭrāf u cavānib “etraf, civar”, 27, 34, 151, 230, 339, 442, 449, 456, 457, 458 (2), 459
(3), 460

aṭrāf u navāhī “etraf”, 34, 151, 230, 280, 339, 443

av kuş “av hayvanı”, 41, 82, 110, 120, 230, 280, 339, 406

ay u yıl “her zaman”, 41, 47, 51, 121, 215, 281, 339, 417, 426

‘ayb u ‘ār “ayıp, utanma”, 41, 51, 151, 230, 281, 384, 394

‘ayş u fışk “sefahat”, 41, 231, 339

‘ayş u ‘işrat “eğlence”, 34, 52, 152, 230, 281, 340, 406

‘ıyş u ‘işret “eğlence”, 35, 244, 293, 410

ayta ayta “söyleye söyleye”, 85, 105, 121

az az “az az”, 52, 94, 121

‘azāb u ‘ikāb “azap”, 29, 41, 152, 231, 340, 417

- ‘azāb u maṣākḳat** “azap”, 34, 231, 281, 340, 426
- ‘azāb u ‘uḳūbat** “ışkence”, 34, 52, 152, 231, 281, 340, 426
- ‘azm u cazm** “azim”, 30, 41, 52, 152, 231, 281, 285, 427
- azuk u zaḥīra** “zahire”, 34, 39, 52, 79, 217, 282, 340, 407~ zaḥīra u azuk 148
- bāg u baġca** “bağ bahçe”, 24, 34, 184, 231, 305, 443
- bahşış u pursiş** “bahşış”, 29, 41, 83
- baht u tāli** “talih”, 34, 201, 231, 282, 341, 394
- bām u tam** “çatı, dam”, 30, 41, 83, 145, 217, 282, 341, 427
- bara bara** “gide gide”, 86, 105, 121
- bara kelā** “gide gele”, 41, 86, 269, 385, 427
- barış kiliş** “gidip gelme”, 41, 90, 269, 333, 382, 385, 418
- barmaḳça barmaḳça** “parmak kadar”, 83, 95, 121
- barur turar** [yer] “gidip kalınacak/varıp durulacak yer”, 31, 41, 92, 232, 326, 385, 407, 427
- baş-ayaḳ** “makam, onur kıyafeti”, 34, 122, 269, 341, 418, 449, 456, 457, 458 (2), 459, 460
- başāṣat u naş’a** “sevinç”, 36, 38, 52, 70, 152, 174, 232, 254, 282, 301, 341, 364, 394, 435
- başka başka** “başka başka”, 89, 95, 102, 122, 131
- bat bat** “sık sık”, 53, 93, 95, 122, 456
- bata bata** “bata bata”, 86, 105, 123
- beg-atākā** “şehzadeleri yetiştiren öğretmen”, 111, 123, 232, 341, 394, 452
- beg u begat** “beyler”, 34, 123, 232, 342, 407, 427, 456, 457, 458, 459, 460 (2)
- beridin [...] narıdın [...]** “oradan buradan”, 30, 123, 382, 427
- bir bir** “bir bir” 10, 11 (2), 53, 95, 124, 456, 458
- birār birār** “bিরer bিরer”, 95, 124, 322, 456
- birin birin** “bir bir”, 96, 124
- bölāk-bölāk** “bölük bölük”, 91, 96, 124
- buġu-maral** “geyik”, 42, 111, 209, 232, 282, 385, 407, 455
- burc u bārū** “burç”, 34, 194, 217, 282, 342, 427

- buta buta** “küme küme”, 52, 96, 208, 209
- bülend ü pest** “yüksek alçak”, 38, 184, 270, 385
- cadal u cang** “savaş”, 24, 38, 194, 217, 283, 443
- cafā u ‘azāb** “eziyet”, 42, 153, 233, 283, 342, 394
- cald u carīlīk** “cesaret”, 24, 34, 153, 233, 283, 342, 428
- cān u köngül** “gönül”, 34, 145, 233, 283, 342, 443
- cān u māl** “can mal”, 27, 42, 202, 233, 283, 386, 443
- cān u tan** “ruh beden”, 270, 386, 443
- cebelig kecimlig** “zırlı”, 30, 42, 111, 233, 343, 428
- cevr ü cefā** “sıkıntı”, 34, 153, 233, 284, 343, 418, 460
- cevr ü sitem** “sitem”, 34, 53, 194 (2), 284, 343, 418
- cidd ü cehd** “gayret”, 42, 53, 153, 234, 284, 343, 428
- cidd u ihtimām** “gayret/ciddiyet”, 34, 153, 234, 284, 343, 419
- cism ü cān** “ruh beden”, 25, 42, 195, 270, 386, 407
- cuz’ī cuz’ī** “az, ufak tefek”, 54, 96, 153
- çāk çāk** “parça parça, yarık yarık”, 54, 96, 185
- (çapķun) **çapa çapa** “(akın) ede ede”, 86, 105, 124, 125
- çapķulaşa çapķulaşa** “vuruşa vuruşa”, 86, 90, 105, 125
- çārşū-çārşū** “çarşı çarşı”, 54, 96, 185
- çike çike** “çeke çeke”, 86, 105, 125
- da’b u ʔarīk** “usul”, 34, 154, 234, 284, 343, 408, 428, 452
- ḍabṭ u rabṭ** “düzen”, 34, 154, 284, 344, 408, 443
- ḍabṭ u sarancām** “ele geçirme”, 34, 54, 195, 234, 285, 344, 395
- ḍabṭ u tüzük** “yasa”, 34, 147, 234, 285, 344, 408, 452
- dang u ḥayrān** “şaşkın”, 34, 54, 202, 218, 327, 344, 428
- dang u mutahayyir** “şaşkın”, 34, 54, 202, 218, 327, 344, 428
- dara dara** “dere boyunca”, 54, 96, 185
- ḍarar u āsīb** “zarar”, 42, 195, 218, 394
- ḍarār u nuḡṣān** “zarar”, 42, 54, 154, 235, 285, 345
- dard ü balā** “dert”, 34, 202, 203 (2), 235, 285, 345, 408, 444
- davlat u sa‘ādat** “mutluluk”, 34, 55, 154, 235, 285, 344, 429

- derd ü elem** “sıkıntı”, 35, 202, 215, 235, 285, 345, 419
- derd ü ğam** “sıkıntı”, 42, 203, 235, 286, 345, 419
- devlet ü ‘izzet** “kıymet”, 31, 42, 236, 286, 345, 444
- dil ü cān** “gönül”, 42, 55, 83, 185, 215, 236, 286, 346, 429, 444
- dirang u tavaḳḳuf** “bekleme”, 55, 203, 218, 286, 346, 395
- dīvān u dastgāh** “idare meclisi”, 25, 27, 42, 83, 195
- dürüst ü muḥkem** “sağlam”, 42, 55, 203, 218, 327, 345, 395
- egri-bükri** “eğri büğrü”, 30, 42, 91, 236, 276, 327, 346, 395
- el-ayak** “el ayak”, 35, 83, 236, 286, 386, 419
- elgün** “halk, insanlar”, 42, 43, 61, 83, 111, 125, 136, 236, 286, 293, 346, 354, 444
- u ulus** “halk”, 35, 236, 286, 346, 408, 448, 456, 458, 459 (3), 460
- elem ü derd** “sıkıntı”, 35, 39, 55, 195, 202, 218, 235, 285, 345, 346, 419 (2)
- ellig-ellig** “elli elli”, 55, 97, 126
- faḏīḥat u rusvā** “rezil”, 39, 55, 196, 237, 327, 347, 396, 452
- faḏl u karam** “lütuf”, 35, 155, 237, 287, 347, 429
- faḥr u mubāḥāt** “övünç”, 35, 55, 155, 237, 287, 347, 395
- faḳīr miskīn** “fakir fukara”, 27 (2), 42, 155, 237, 327, 386
- faḳīr u masakīn** “fakir fukaralar”, 35, 42, 155, 237, 327, 328, 386, 387
- fāsīd fāsīd** “fena fena”, 56, 97, 155
- fave fave** “bölük bölük”, 56, 97, 155
- ferḥunda u mubārak** “mübarek”, 42, 56, 203, 218, 327, 347, 396
- ferseng ferseng** “fersah fersah”, 56, 97, 185
- feryād u fiġān** “feryat fiġan”, 24, 25, 28, 56, 237, 287, 347, 387, 396, 429
- fiġān u feryād** “feryat fiġan”, 42, 56, 238, 287
- fiġān u nāle** “inleme”, 42, 56, 186, 238, 347
- fikr ü ḥayāl** “düşünce”, 35, 155, 237, 287, 347, 408
- fışḳ u fucūr** “sefahat”, 35, 56, 156, 238, 288, 348, 408
- fitna u fasād** “fitne fesat”, 42, 56, 156, 238, 288, 387, 396
- fuḳarā u masākīn** “fakir fukara”, 328, 387
- furca furṣat** “fırsat”, 25, 42, 156, 239, 288, 348, 429, 444
- ġalaba ġalaba** “kuvvetlice”, 57, 97, 157

- ġalat u sehv** “yanlış”, 39, 157, 239, 328, 348, 419
- ġālibīyyat u maġlūbiyyat** “yenme yenilme”, 31, 42, 270, 387, 409
- ġam u derd** “keder”, 42, 196, 219, 288, 348, 409
- ġam u endūh** “keder”, 42, 57, 196, 219, 288, 348, 396
- ġam u guşşa** “keder”, 25, 35, 57, 157, 239, 288, 348, 409
- ġam u mātem** “keder”, 30, 35, 57, 157, 239, 288, 348, 429
- ġam u miḥnet** “keder”, 35, 57, 157, 239, 288, 348, 430
- ġam u renc** “sıkıntı”, 42, 196, 239, 289, 349
- ġam u şādī** “sevinç keder”, 35, 270, 387, 409
- gerd ü ḥāk** “toprak”, 43, 57, 186, 240, 289, 349, 396
- gird u navāḥī** “etraf”, 35, 204, 219, 289, 349
- goşa u kinār** “kenar”, 43, 180, 240 (2), 289, 349, 444
- ġurbet ü hicrān** “gurbet”, 43, 58, 158, 240, 289, 350, 397, 444
- ġüft ü gū** “dedikodu”, 18, 43, 58, 186, 187, 240, 289, 349, 350, 397, 458
- ġüft ü şünūd** “konuşma, sohbet”, 35, 187, 271, 350, 397
- ḥādim ü çāker** “hizmetçi”, 43, 196, 240, 290, 350, 409
- ḥāḍir u nāzir** “hazır”, 43, 58, 158, 240, 328, 350, 397
- ḥamd u sipās** “şükür”, 35, 58, 197, 219, 290, 350, 419
- ḥamd ü genā** “övme”, 35, 158, 241, 290, 351, 444
- hamvār hamvār** “düz düz”, 58, 97, 187
- ḥvār u zār** “zavallı”, 31, 43, 61, 187, 243, 353, 430
- har rang har rang** “renk renk”, 58, 97, 190
- har taraf har taraf** “muhtelif yerler”, 59, 97, 179
- ḥarakāt u sakanāt** “davranış”, 31, 43, 159, 241, 290, 351, 409
- har yer har yer** “etrafında”, 84
- ḥarb u ḍarb** “savaş”, 29, 43, 159, 241, 290, 351
- ḥarb u kıtāl** “savaş”, 35, 59, 159, 241, 290, 351, 445
- ḥarvār ḥarvār** “yığın yığın”, 59, 98, 187
- ḥas u ḥaşāk** “çer çöp”, 25, 35, 59, 187, 241, 290, 351, 409

- ḥasret ü endüh** “keder”, 43, 49, 197, 291, 351, 409
- ḥavālī u ḥavāṣī** “yakınında bulunanlar”, 16, 25, 27, 28, 30, 43, 159, 241i 291, 352, 410
- hay hay** “hey! hey!”, 49, 98, 334
- hay dost! hay dost!** “hey dost! hey dost!”, 59, 98, 334
- ḥayā u ḥicāb** “utanma”, 43, 60, 159, 242, 291, 387, 430,
- ḥayāt u cān** “can”, 39, 197, 291, 352, 410
- ḥayl ḥayl** “yığın yığın, sürü sürü”, 60, 98, 160, 456
- ḥayl u ḥaṣem** “halk”, 25, 35, 60, 160, 242, 291, 352, 410,
- ḥaylī ḥaylī** “oldukça”, 60, 98, 187
- ḥayr u ḥūbluḵ** “iyilik”, 35, 197, 242, 291, 387, 430
- ḥayr u ṣer** “iyi kötü”, 43, 160
- ḥişmat u tacammul** “ihtişam”, 35, 160, 242, 352, 430
- hudūk u taṣvīṣ** “karışıklık”, 43, 60, 204, 243, 292, 352, 397
- ḥurmat u ta‘zīm** “hürmet”, 43, 61, 160, 243, 292, 353, 430
- ‘iṣḵ u muḥabbat** “aşk”, 35, 61, 161, 243, 292, 353, 431
- ‘iṣ u ferāḡ** “zevküsefa”, 35, 61, 161, 243, 292, 353, 410, 420
- ‘iṣ u neṣāt** “eğlence”, 35, 61, 161, 244, 293, 353, 411
- ‘iṣ u ṣaḥbālīḡ** “zevküsefa”, 35, 161, 244, 293, 353, 431
- içä içä** “içe içe”, 86, 106, 126, 333
- iḥlās u yakcihatlık** “bağlılık” yakcihatlık u iḥlās”, 35, 198, 244, 293, 354, 397
- iḥtiyār u i‘tibār** “itibar”, 24, 25, 27, 28, 43, 161, 244, 294, 354
- ‘ilm u ḥabar** “haber”, 35, 62, 162, 244, 293, 354, 411
- ‘ināyat u ṣafaḵat** “iyilik”, 31, 43, 162, 244, 294, 354, 398, 431
- inçkâ inçkâ** “ince ince”, 3, 62, 99, 126
- ini-oğul** “kardeş oğul”, 43, 84, 126, 245, 294, 388, 420
- isrāf u itlāf** “israf”, 16, 30, 43, 62, 162, 245, 294, 355, 411
- isti‘lām u istifsār** “sorup soruşturma”, 25, 28, 43, 62, 162, 245, 355, 431
- iş-küç** “iş güç”, 43, 84, 111, 245, 294, 355, 420, 448, 455, 457, 458 (3), 459, 460
- ‘işret arzū** “zevküsefa”, 43, 197, 245, 294, 355, 398
- iṭā‘at u inḵiyād** “boyun eğme”, 25, 43, 62, 163, 246, 295, 355, 398

- itā‘at u yakcihatlık** “bağlılık”, 36, 163, 246, 295, 355, 398
- i‘tikād u ihlāş** “bağlılık”, 39, 62, 163, 246, 295, 388, 420, 431
- ‘izz ü cāh** “kıymet”, 43, 63, 246, 295, 356, 411
- ‘izz u ta‘zīm** “saygı”, 36, 63, 164, 247, 295, 356, 432
- kabīla kabīla** “kabile kabile”, 63, 99
- ķadd u ķāmet** “boy bos”, 25, 36, 63, 164, 247, 295, 356
- ķahr u ģazab** “zor, güç, öfke”, 36, 165, 247, 356, 420, 432
- ķahr u ‘itāb** “zorlama”, 36, 165, 247, 356
- ķā‘ida u tüzük** “kural”, 39, 63, 147, 219, 295, 356, 398
- ķap-ķap** “kap kap”, 63, 99, 126
- karam u ‘ināyat** “iyilik, lütuf”, 36, 165, 247, 296, 357, 398
- karrāt u marrāt** “defalarca”, 31, 44, 165, 248, 381, 432
- ķatıĝ ķatıĝ** “sert sert”, 91, 99
- kayfiyyat u ħālāt** “durumlar”, 31, 39, 63, 165, 248, 296, 357, 411
- keçā kündüz** “gece gündüz”, 17, 25, 44, 127, 271, 381, 388, 432
- keçā tün** “gece”, 39, 111, 127, 248, 296, 432
- kālā-ķara** “davar”, 44, 84
- kem kem** “az az”, 63, 99, 188
- keng keng** “geniş geniş”, 64, 99
- kent kesāk** “şehir”, 84, 211
- kāpānāklig kāpānāksiz** “yağmurluklu yağmurluksuz”, 25, 44, 90, 127, 271, 398, 412
- kerem u cūd** “cömertlik”, 39, 64, 165, 248, 399
- keyim-kecim** “zırh”, 17, 25, 44, 91, 112, 249, 296, 357, 433
- käyin käyin** “sonra”, 99, 128
- ķıla ķıla** “(teklif) ede ede”, 87, 106, 128
- ķılur ķılmas** “yapıp yapmadığımız”, 44, 92, 271, 388
- ķır ķır** “uzak”, 64, 99, 210
- ķiçik ķiçik** “küçük küçük”, 64, 91, 100, 128

kiçik-kirim “küçükler, gençler”, 17, 25, 44, 92, 112, 249, 296, 328, 357, 412, 427

kiçikrek kiçikrek “küçük küçük”, 89, 100, 128, 456

ķil ü ķāl “laf, söz, sohbet”, 166, 358

kişi-ķara “adamlar”, 44, 112, 129, 249, 297, 358, 412, 455, 458, 459, 460

ķiṭ‘a ķiṭ‘a “parça parça”, 64, 100, 166

ķiṭār ķiṭār “katar katar”, 64, 100, 166

ķotan u ağıl “ağıl”, 44, 65, 129, 249, 297, 358

kömāk u madad “yardım”, 44, 211, 219, 297, 358, 399, 412

köp az “az çok”, 44, 271, 388, 412

köp köp “çok çok”, 65, 100, 129

körüşüp soruşup “görüşmek”, 87, 388, 433

kullī kullī “fazla fazla”, 65, 100, 166

ķuvvat u ķudrat “güç kuvvet”, 25, 28, 44, 65, 166, 249, 297, 358, 412

kūy u kūça “köşe bucak”, 25, 28, 36, 188, 249, 297, 381, 445

kūy kūy “köy köy”, 65, 101, 188

kūza kūza “kova kova”, 65, 101, 188

kūfr ü dīn “din dinsizlik”, 44, 65, 167, 272, 298, 389, 412

laķ-lak “lak lak”, 66, 93, 101

luṭf u ‘ināyat “iyilik”, 36, 167, 250, 298, 358, 399, 433

luṭf u seḥā “iyilik”, 36, 66, 167, 250, 298, 359, 399

luṭf u şafaķat “lütuf”, 36, 167, 250, 298, 359, 399

maḍbūṭ u mustahkam “sağlam”, 25, 36, 39, 66, 167, 250, 328, 359, 401, 433

mahalla mahalla “mahalle mahalle”, 66, 101, 168

maḥbūb u muḥib “seven sevilen hepsi”, 16, 25, 28, 29, 44, 66, 168, 250, 328, 389, 413

maķr u ğadr “hile”, 27, 31, 36, 44, 66, 168, 251, 298, 359, 433, 445

makr u ḥīla “hile”, 36, 66, 168, 251, 298, 359, 433

maks u dirang “dinlenme”, 36, 66, 198, 220, 298, 359, 413, 433

- ma‘kül u muvaccah** “uygun”, 36, 67, 168, 251, 328, 329, 360, 433, 434
- māl u cihāz** “eşya”, 36, 169, 251, 299, 360, 434
- ma‘lūm u muṣaḥḥas** “belli”, 25, 36, 67, 169, 251, 328, 360, 399
- ma‘man u maskan** “sığınılacak, oturulacak yer”, 25, 30, 44, 169, 251, 299, 360, 400
- ma‘mūr u ābādan** “mamur”, 36, 67, 198, 252, 329, 361, 400
- ma‘mūr u mazrū** “bayındır”, 44, 67, 170, 252, 329, 361, 400
- maṣaḥḥat u balā** “sıkını”, 39, 170, 252, 299, 361
- maṣaḥḥat u ṣu‘ūbat** “güçlük”, 31, 44, 67, 170, 252, 299, 360, 434
- maṣhūr u ma‘rūf** “meşhur”, 28, 44, 67, 170, 252, 329, 361, 400
- ma‘ṣuḥ u mahbūb** “[erkek] sevgili”, 44, 170, 420
- mebde’ ü ma‘ād** “başı sonu”, 25, 44, 171, 272, 389, 421
- meretebe meretebe** “kat kat”, 68, 101, 171
- miḥnet ü endūh** “keder”, 44, 68, 198, 220, 299, 361, 434
- miḥnet ü ğam** “gam, sıkıntı”, 39, 68, 171, 252, 299, 301, 400
- mihnet ü ğuṣṣa** “sıkıntı”, 44, 68, 171, 253, 300, 361
- miḥnet ü renc** “sıkıntı, dert”, 39, 198, 220, 300, 362, 421
- mihr u maḥabbat** “sevgi”, 36, 204, 220, 300, 362i 435
- molcar molcar** “yer yer”, 68, 101, 212
- mukammal u musta‘idd** “hazır”, 25, 26, 69, 172, 254, 362, 435
- mulk u vilāyat** “vilayetler”, 36, 172, 253, 300, 362, 421
- mu‘min u musalmān** “müslüman”, 30, 36, 199, 253, 362, 400
- muṣāḥib ü muḥib** “dost, arkadaş”, 25, 39, 69, 172, 253, 300, 362, 400
- mustaḥkam u maḍbūṭ** “sağlamlaştırılmış”, 172, 253, 329, 363
- musta‘idd u mukammal** “hazır”, 26, 44, 253, 435
- muta’assir u muta’allim** “üzüntülü”, 26, 44, 69, 173, 254, 363, 435
- mutabarrik u ‘azīz** “kutsal”, 39, 69, 172, 254, 329, 363
- muttaḳī u mutadayyin** “dindar”, 26, 36, 69, 173, 254, 330, 363, 401
- muṭī u munḳād** “boyun eğen”, 26, 44, 69, 173, 254, 330, 363, 401
- mü‘min ü kāfir** “mümin kafir”, 45, 173, 272, 389, 413

müşrik ü kāfir “kafir”, 45, 70, 173, 254, 330, 389, 401, 435

nākış u selīm “eksik tam”, 45, 174, 272, 330, 389, 421

nāmūs u uyat “utanma”, 45, 70, 146, 220, 301, 363

naş’a u başāşat “sevinç”, 36, 70, 174, 254, 301, 364, 435

nökär ü çakar “asker”, 28, 31, 70, 220, 301, 413

nökär u sipāhī “asker”, 36, 213, 221, 301, 364, 435

nökär u südür “asker”, 31, 45, 112, 213, 221, 301, 364, 436, 448, 458

nuқта u i’rāb “kural”, 45, 174, 254, 364, 436

oğlan-uşak “çoluk çocuk”, 45, 84, 130, 255, 301, 364, 413, 436

on-on “on on”, 70, 101

ötärçi keçärçi “gelip geçenler”, 30, 45, 89, 255, 330, 365, 413

ötkän keçkän “olup biten”, 30, 45, 93, 113, 255, 330, 365, 436

ötkärä ötkärä “geçire geçire”, 92, 106, 131

ötüp ötüp “geçip geçip”, 87, 106, 131

özgä özgä “başka başka”, 102, 131

pāra-pāra “parça parça”, 70, 102, 188, 456, 458

pārça pārça “parça parça”, 70, 102, 189, 456

past past “kısık kısık”, 71, 102, 189

pat pat “pat pat”, 71, 102

perr ü bāl “kanat”, 45, 189, 255, 365, 445

pīç ü ḥam “büklüm”, 45, 71, 189, 255, 365, 436

pīç ü tāb “büklüm büklüm”, 45, 71, 189, 255, 365, 401

pīne pīne “parça parça”, 71, 102, 189

pušta u dašt “dağ taş, ıssız yer”, 28, 39, 84, 190, 255, 302

pušta bilä pušta bilä “tepe boyunca”, 103, 190

rāh u rasm “adetler”, 45, 204, 256, 302, 365, 413

rāh u raviş “yol/ usul, adab”, 26, 36, 190, 256, 302, 366, 436

rahmān u rahīm “merhametli”, 26, 45, 72, 174, 256, 302, 366

raht u matā “eşya”, 36, 175, 256, 302, 366, 437

ranc u maşakḫat “sıkıntı”, 36, 204, 221, 302, 366, 421

- ranc u ta‘b** “eziyet ve zahmet”, 45, 205, 221, 302, 366, 421
- rasm u āin** “ayin”, 45, 71, 199, 221, 303, 437
- rāst u durust** “doğru dürüst”, 31, 37, 72, 190, 256, 330, 366, 401
- ra’y u tadbīr** “çare”, 37, 175, 256, 303, 367, 413
- renc ü elem** “keder”, 37, 72, 205, 222, 303, 367
- renc ü riyāzat** “sıkıntı”, 37, 72, 205, 256, 303, 367
- renge renge** “renk renk”, 72, 103, 190
- reviṣ ü ṭavr** “gidiş, hal”, 39, 72, 205, 222, 303, 367
- reza reza** “parça parça”, 72, 103
- rīṣa rīṣa** “yarık yarık”, 73, 103, 191
- ri‘āyat u ‘ināyat** “ilgi, özen, dikkat”, 28, 31, 45, 73, 205, 257, 303, 367, 402
- ri‘āyat u şafaḳat** “şefkat”, 31, 45, 73, 175, 257, 303, 367, 402
- şalāḥ u fasād** “doğru yanlış”, 28, 45, 176, 272, 389, 445
- şabr u ṣebāt** “sabır”, 37, 175, 257, 304, 367, 413
- şafā u liṭāfat** “hoşluk”, 37, 175, 257, 304, 368, 414
- sağ u hūṣyār** “akıllı uslu”, 37, 144, 222, 368, 437
- śahrā u biyābān** “çöl”, 37, 199, 222, 368, 445
- şalāḥ u fasād** “doğru yanlış”, 28, 45, 177, 272, 389, 445
- sālīm u salāmat** “sağ salim”, 26, 37, 73, 176, 257, 330, 368, 347
- şandūk şandūk** “sandık sandık”, 73, 103, 176
- sar u sāmān** “düzen”, 26, 37, 73, 113, 191, 257, 304, 368, 402
- şarf u ḥarc** “harcama, gider”, 27, 28, 45, 73, 176, 257, 368, 402, 414
- sarh u bast** “çözüm”, 45, 199, 260, 306, 390, 437 (2)
- şarīh u āṣḳārā** “açık seçik”, 37, 199, 222, 369, 402
- sa‘y u himmat** “çalışıp çabalama”, 37, 176, 258, 304, 369
- sa‘y u ihtimām** “çalışıp çabalama”, 37, 73, 177, 258, 304, 369, 402
- sa‘y u iṣlāḥ** “iyileştirme”, 37, 74, 206, 258, 304, 369, 402
- sebz ü ḥurrem** “şen şakrak”, 37, 74, 191, 258, 330, 369, 403
- sipāhī u ra‘iyyat** “adamlar”, 45, 206, 258, 304, 369, 423
- sökünç ü tayaḳ** “kötü muamele, dayak”, 45, 92, 331, 258, 305, 369, 446
- şu‘ubat u maṣaḳḳat** “güçlük”, 45, 74, 177, 258, 305, 370, 437

- sūz u güdāz** “ateş”, 32, 37, 191, 259, 305, 370, 422
- sülūk u yol** “yol”³⁹, 147, 222, 305, 370
- sürä sürä** “sürükleyerek”, 106, 132
- sürūr u devlet** “sevinç”, 45, 177, 259, 305, 370, 414
- şād u şād-mān** “sevinçli”, 26, 37, 74, 192, 259, 331, 403
- şādlık u ħurremlik** “sevinçlilik”, 30, 192, 259, 305, 371, 414
- şād-mānlig u ğam** “sevinç keder”, 39, 206, 272, 306, 370, 414
- şahr u vilāyat** “şehir”, 37, 206, 259, 306, 390, 414
- şahrī u bāzārī** “şehirli”, 30, 37, 74, 192, 260, 331, 390, 414
- şakl u şamāyil** “görünüş”, 26, 37, 177, 260, 306, 371
- şakva u şikāyat** “şikayet”, 26, 28, 37, 177, 260, 306, 371
- şār‘ u ‘urf** “şariat ve örf”, 45, 74, 260, 306, 371, 438
- şarh u başt** “çözüm”, 199, 260, 306, 390, 437 (2)
- şehr ü müdün** “şehirler”, 37, 74, 206, 222, 381
- şehvet ü nefis** “nefis”, 39, 75, 178, 260, 307, 372, 403, 422
- şekīb ü şabr** “sabır”, 46, 75, 206, 223, 307, 372, 415
- şılan u maclis** “eğlence amaçlı toplantı”, 46, 87
- şikast u nuḡṣān** “eksik”, 46, 207, 261, 331, 372, 403
- şirrīr u muftin** “fitneci”, 46, 178, 261, 331, 372, 438
- şor u fitna** “karışıklık”, 37, 207, 261, 307, 372, 403, 415, 422
- şuġl u iş** “iş, meşgale”, 46, 147, 223, 307, 373
- şucā‘ u mardāna** “cesur”, 37, 75, 199, 223, 331, 373
- taāddī u taṣāddud** “zulmetme”, 26, 28, 46, 75, 178, 261, 307, 373, 403
- ṭā‘at u ma‘şiyet** “sevap günah”, 31, 37, 272, 390, 422
- tābi‘ u muṭī‘** “boyun eğen”, 46, 75, 178, 261, 331, 373, 415
- ta‘biya u tartīb** “düzenleme”, 26, 39, 75, 179, 262, 307, 373, 403
- ṭahir ü muṭahhar** “tertemiz”, 28, 31, 37, 76, 179, 261, 331, 374, 438
- ṭāḡat u tāb** “güç kuvvet”, 39, 76, 200, 223, 307, 374
- tālān u tārāc** “yağma”, 26, 28, 46, 76, 192, 262, 308, 438
- talatıp aldurup** “yağma ettir-”, 46, 87, 113, 262, 373, 438

- tang tang** “denk denk”, 76, 103, 213
- tār tār** “tel tel”, 76, 103, 193
- tartīb u nasak** “düzenleme”, 46, 76, 179, 262, 308, 374, 438
- taşkarı içkari** “dışarı içeri”, 46, 273, 390
- taşvîş u maşakkat** “sıkıntı”, 28, 37, 179, 262, 308, 374, 423
- taşvîş u şu‘ubat** “karışıklık”, 38, 76, 179, 263, 308, 374, 438
- tavābi‘ u lavāhik** “bağlı olanlar”, 28, 46, 180, 263, 332, 374, 423, 439, 446, 457 (2), 458 (2), 459 (3), 460 (3)
- tavīla tavīla** “tavla tavla”, 77, 104, 180
- tayammun u tabarruk** “uğur, kut”, 26, 46, 77, 180, 263, 308, 375
- ta‘zīm u ihtirām** “saygı, hürmet”, 30, 38, 180, 263, 308, 375, 439
- ters ü bīm** “ korku”, 46, 77, 193, 263, 308, 375
- tıyık-kışık** “düzen”, 30, 46, 113, 132, 263, 309, 375, 415
- tiriglik yigitlik** “ gençlik”, 30, 46, 88, 113, 264
- tola tola** “dolu dolu”, 92, 106, 133
- toy u āyīn** “düğün”, 38, 77, 145, 264, 309, 375, 423
- törlüg törlüg** “türlü türlü”, 104, 133
- tur u tur** “Yürüyün! Yürüyün!”, 77, 106, 134
- tuta tuta** “tuta tuta”, 106, 134
- turş turş** “ekşi ekşi”, 77, 104, 193
- tün kün** “gece gündüz”, 31, 46, 134, 273, 381, 439, 448, 456, 457 (3), 458 (2), 459, 460
- tünd ü semend** “at”, 29, 38, 193, 264, 332, 376, 423
- tüşürä түшүрә** “düşüre düşüre, vura vura”, 107, 134
- tüz ü tağ** “inişli çıkışlı yer”, 17, 26, 46, 273, 390, 440
- ‘ubūr u murūr** “gelip gitme”, 27, 28, 31, 46, 180, 273, 376, 423
- uçma segritmä** “uçurum”, 38, 92, 114, 134, 264, 309, 376, 446
- uluğ-kiçik** “büyük küçük”, 46, 274, 390, 415
- uluğ uluğ** “iri iri, büyük büyük”, 77, 104, 135
- ur ur** “vur! vur!”, 78, 87, 107, 135
- ura ura** “vur vura”, 107, 135

uruḡ-ḡayaṣ “soy sop”, 46, 114, 135, 264, 309, 376, 404, 446, 455, 460

uruṣ-angezi “savaş”, 38, 90, 143, 265, 309, 376, 404

uṣaḡ uṣaḡ “ufak ufak”, 78, 104, 136

uzun uzaḡ “uzak”, 114, 136, 265, 377, 440, 455

üy-el “aile”, 46, 85, 114, 136, 265, 309, 375, 423, 440

vach u ‘alūfa “binek, vasıta”, 38, 208, 214, 265, 309, 377, 440

vācib u lāzim “lazım, gerekli”, 28, 46, 78, 181, 265, 332, 377, 404

vaḡīr‘ u ṣarīf “herkes”, 46, 181, 274, 391

vālih ü ḡayrān “hayran”, 181, 377, 395, 404

vālih ü şeydā “şaşkın”, 47, 78, 200, 223, 377, 404

yaḡşı yaḡşı “güzel, iyi”, 78, 104, 136

yaḡşı yaman “iyi kötü”, 17, 19, 26, 47 (2), 137, 274, 391, 415, 440, 459 (2), 460 (2)

yakcihatlık u iṭā‘at “bağlılık”, 39, 89, 181, 207, 266, 310, 440

yalḡuzluk yalḡuzluk “yalnızlık”, 104, 137

yana tekrār “yine”, 47, 114, 142, 223, 310, 382

yār u aḡbāb “dost, tanıdık”, 207, 224, 310, 382, 242

yār u yāver “dost”, 26, 28, 38, 78, 194, 266, 310, 378, 416

yasal u tartīb “düzen tertip”, 47, 79, 143, 224, 310, 378, 441

yasap yasap “yapıp yapıp”, 107, 137

yaṭīm yasīr “ayak takımı”, 26, 28, 47, 181, 266, 378, 441

yayaḡ yelāng “teçhizatsız”, 17, 26, 47, 115, 138, 266, 378, 441

yeleng yalangaḡ “çıplak”, 17, 26, 28, 38, 138, 266, 332, 378, 416

yıkılıp yıkılıp “yıkılıp yıkılıp”, 107, 139 (2)

yıkıta yıkıta “devire devire”, 107, 140

yıl u ay “her zaman”, 47, 79, 140, 310, 378, 441

yıraḡ yavuk “uzak yakın”, 16, 29, 30, 47, 140, 274, 391, 441

yigit-yelāng “yiğit”, 17, 26, 47, 115, 266, 310, 378, 416, 441, 449, 455, 456, 458 (2),
459 (39, 460 (2)

yir ü kök “yer gök”, 47, 274, 395

yokk̄aridin koyudin “yukarıdan aşağıdan”, 30, 39, 275, 391, 446

yumalana yumalana “yuvarlana yuvarlana”, 107, 141

yurt u maḵām “yer yurt”, 38, 79, 115, 143, 379, 404

yürüş u turuş “gidişat”, 27, 29, 31, 47, 90, 275, 379, 446

zabūn u ‘āciz “aciz”, 47, 79, 208, 267, 379, 441

zāhid ü fāsīḵ “dindar dinsiz”, 47, 275, 391, 447

zāhid ü pārsā “sofu”, 47, 200, 224, 333, 424

zāhid u muttakī “Allah’tan korkan”, 38, 79, 182, 266, 332, 404

zāhir u āṣkāra “açıkça”, 38, 79, 200, 224, 379, 442

zāhir u bāṭin “gizli açık”, 29, 47, 182, 275, 392, 447

zālim u fāsīḵ “zalim”, 29, 47, 79, 182, 267, 333, 379, 405

zarrāk u ṭammā “ikiyüzlü”, 47, 80, 182, 267, 333, 379

zīnet ü zeyn “süs”, 26, 40, 80, 183, 267, 311, 380, 421

zīrāfat u liṭāfat “zarif”, 29, 31, 47, 80, 183, 268, 311, 380, 405

zor u kuvvat “güç kuvvet”, 38, 208, 224, 311, 380

zulm u fīṣḵ “zulüm”, 47, 183, 268, 311, 380

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Nimet CEYLAN

Doğum Yeri : ADANA

Doğum Tarihi : 26/05/1982

Adres : Kiremithane Mahallesi, 2661. Sokak, 8. numara, Yüreğir/ ADANA

Telefon : 0 535 345 54 29

E-posta : nimetceylan@hotmail.com

ÖĞRENİM DURUMU

2006-2009 : Yüksek Lisans, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Adana.

2000-2004 : Lisans, Anadolu Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Eskişehir.

2004-2005 : Seged Üniversitesi Altayistik Bölümü, Seged- Macaristan.

1997-2000 : Lise, Adana Kız Lisesi, Adana.

1994-1997 : İlköğretim, Mehmet Adil İkiz İlköğretim Okulu, Adana.

1989-1994 : Başören Köyü İlkokulu, Adana.

YABANCI DİL

İngilizce

İŞ DURUMU

2007- : Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi, Yabancı Diller Yüksekokulu, Türkiye Türkçesi Koordinatörlüğü, Türkiye Türkçesi Okutmanlığı, Bişkek-Kırgızistan